

Vankila lapsuudessa – lapset vankilassa

Tutkimus lapsista, joiden elämää äidin vankeus värittää

■ ROSI ENROOS

Vankila lapsuudessa – lapset vankilassa

Tutkimus lapsista, joiden elämää
äidin vankeus värittää

■ R O S I E N R O O S

Tampereen yliopiston sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön laitos.
Helmikuu 2008

Enroos, Rosi, YTM, tutkija

Julkaisusarjan kannen suunnittelu: Timo Lemmetti, Goodwill Oy
Julkaisun taitto: Pertti Lintunen, Vammalan Kirjapaino Oy

ISSN 1458-4131

ISBN 978-951-53-3048-2 (nid.)

ISBN 978-951-53-3049-2 (pdf)

Vammalan Kirjapaino Oy, Vammala 2008

Kuvailulehti

Julkaisija

Rikosseuraamusvirasto

Julkaisun nimi:

Vankila lapsuudessa – lapset vankilassa.
Tutkimus lapsista, joiden elämää äidin
vankeus värittää

Tekijä:

Rosi Enroos

Tiivistelmä

Tutkimus on Rikosseuraamusviraston Tampereen yliopiston Sosiaalipolitiikan ja -työn laitokselta tilaama tutkimus, jonka päätehtävänä on ollut tuottaa tietoa lapsista, jotka viettävät varhaislapsuuttaan vankilassa sekä niistä lapsen arjen ja kasvuolosuhteiden järjestelyistä, joihin vanhemmat ja viranomaiset, lähinnä vankeinhoito ja lastensuojelu, osallistuvat lapsen tullessa vankilaan, hänen ollessaan siellä ja sieltä lähtiessään. Lisäksi tutkimuksessa on selvitetty sitä, kuinka naisvankien lasten hoito yleensä on järjestetty vankeustuomion aikana ja miten lasten ja äidin yhteydenpitoa ylläpidetään. Kysymystä vankilassaolon tarkoituksenmukaisuudesta tulee tarkastella rinnakkain sen vaihtoehdon kanssa, miten lapsen elämä voitaisiin järjestää vankilan ulkopuolella äidin vankeuden ajaksi. Selvitys sijoittuu kolmenlaiseen tutkimuskeskusteluun, joiden avulla tulokset aiheeseen määritellään *lapsen aseman, ongelmalatautuneiden vanhemmuussuhteiden sekä organisatoristen käytäntöjen tutkimisen* kautta. Selvityksellä halutaan osallistua keskusteluun siitä, onko vankilassa olo vanhemman (käytännössä äidin) kanssa lapsen edun mukaista.

Suomessa äidit lapsineen on sijoitettu Hämeenlinnan vankilan suljetulle osastolle tai Vanajan avovankilaan. Raportin pohjana on keväällä 2006 Valtion tilintarkastajain rahoittamana tehty ”Lapset vankilassa” -esiselvitys (Enroos & Pösö & Vierula 2006), jota on nyt täydennetty ja tarkennettu, ja jonka tietoja on päivitetty ja syvennetty uuden 1.10.2006 voimaan tulleen vankeuslain sekä hankitun lisäaineiston myötä. Tutkimuksessa käytettävät aineistot on kerätty vuosien 2006–2007 aikana. Tutkimuksen aineisto koostuu äiti-lapsi -osastojen toimintaan liittyvien työntekijöiden ja vapaaehtoistyöntekijöiden haastatteluista (19 kpl), äiti-lapsi -osastoilla asuvien äitien haastatteluista (17 kpl), äiti-lapsi -osastolla olleita lapsia koskevista tiedoista ajalta 1.1.2000–31.12.2006 sekä heidän äitiensä vankeustuomiota koskevista tiedoista. Lisäksi aineistona on käytetty äiti-lapsi -osaston toimintaa koskevia sääntöjä, ohjeistuksia ja muita dokumentteja. Aineistona on myös kaikille Suomen naisvangeille (N=213) tehty lomakekysely (vastauksia 145, vastausprosentti 69), jossa on kartoitettu vankilassa olevien äitien lasten lukumäärää sekä lasten hoidon järjestelyjä heidän vankeutensa aikana.

Vuosien 2000 ja 2006 välillä on ollut noin sata lasta vankilassa vanhempansa kanssa. Valtaosa heistä on ollut vankilassa muutamien kuukausien pituisen jakson. On kuitenkin myös lapsia, jotka ovat viettäneet useita vuosia tai olleet useaan otteeseen vankilassa. Eri aineistojen perusteella tuli näkyviin tiedon puute, ristiriitoja ja epä tietoisuutta siitä, miten lapsen etu tulee ottaa huomioon äidin vankeuden yhteydessä. Aineistoa kerättyäessä yhteiskunnallinen toiminta-

taympäristö on ollut muutoksessa, joten uuteen vankeuslakiin ja lastensuojelulakiin liittyvät uudenlaiset käytännöt ovat vasta muotoutumassa.

Selvityksen perusteella voidaan todeta, että vankilassa olevien äitien lapset ja heidän elämäänsä, hoitoaan ja kasvatustaan koskevat asiat ovat lähinnä satunnaisen ja välttämättömimmän viranomaiskiinnostuksen kohteena. Lapset ovat institutionaalisesti näkymättömiä vankeinhoidon käytännöissä, eivätkä vankilassa olevat lapset ole järjestelmällisesti tilastoinnin kohteena. Jotta lapsen etua vankilassa voidaan arvioida säännönmukaisesti, tarvitaan tilastoitua tietoa kyseessä olevista lapsista. Selvityksen perusteella voidaan myös todeta, että uuden vankeuslain mukaiseen lapsen edun määrittelyyn osallistuminen on suuri haaste lastensuojelulle lapsen vankilaan sijoittamisen vaiheessa. Tähän mennessä lapsen edun arviointikäytännöt ovat näyttäneet kirjavilta. Lapsen edun määrittelyyn tulisi edelleen paneutua ja luoda sille selkeät käytännöt.

Naisvangeille tehdyn kyselyn mukaan 145 naisesta sata kantaa äidillistä vastuuta 213 lapsesta. Kyselyn perusteella äitiyden vastuu ei koske vain biologisia lapsia tai yhtä sukupolvea, vaan vankilassa olevat naiset kantavat vastuuta myös aikuisista lapsistaan, lapsen lapsistaan sekä sisarustensa lapsista. Koska kysely tehtiin poikittaistutkimuksena, naisvankien vastuulla olevien lasten määrä vuositasona kertautuu suuremmaksi.

Puolet vankilassa olevista äideistä oli yleisesti tyytyväisiä yhteydenpito-mahdollisuuksiin lastensa kanssa. Toisaalta myös yhteydenpidon epäkohtia oli paljon. Erityisesti tapaamistiloihin, vankilan turvallisuuteen ja tapaamiskäytäntöihin kohdistui kritiikkiä. Myös pitkiä matkoja kritisoitiin. Äitien kritiikki kohdistui erityisesti siihen, että heidän yhteydenpito- ja vaikutusmahdollisuutensa lapsen asioissa olivat vähäisiä. Rajoitukset ja hankaluudet asioiden hoitamisessa liittyivät äitien mukaan sekä vankeinhoidon että lastensuojelun käytäntöihin. Selvitys toi esiin, että monen vankilassa tuomiotaan suorittavan naisen lapsi oli otettu huostaan jo ennen äidin vankilatuomiota. Äidin tuomio vaikutti kyselyn mukaan suoraan yhden kolmasosan vankiäidin lasten asumis- ja huoltojärjestelyihin. Näitä järjestelyjä pyrittiin tekemään yksittäisesti.

Selvitys tuo esiin, että kumpikin lapsiryhmä – sekä vankilassa äitinsä kanssa olevat että vankilan ulkopuolella elävät – on tutkimuksessa ja rikosseuraamustyön käytännöissä sekä suomalaisittain että kansainvälisesti näkymättömissä. Voidaan todeta, että lapsen päähuoltajan vankeustuomio on ongelmallinen ja moniulotteinen kysymys riippumatta siitä tuleeko lapsi vanhemman kanssa vankilaan vai ei. Vanhemman vankeustuomion yhteydessä tarvitaan monipuolista näkemystä lapsen tilanteesta, jatkuvaa lapsen tilanteen seurantaa ja ennen kaikkea organisatorista, kulttuurista ja ammatillista herkimistä lapsen tarpeille ja oikeuksille, oli lapsi vankilassa tai sen ulkopuolella. Yksioikoisia sääntöjä tarkastelun pohjaksi ei voi laatia, vaan lapsen edun systemaattisen tarkastelun haasteena on tilanne- ja tapauskohtaisuuden huomioiminen. Lapsen asemaa olisi pyrittävä jatkossakin tuomaan näkyviin itsenäisenä tarkastelun kohteena ja osaksi vankeinhoidon ja lastensuojelun kehittämistyötä sekä käytäntöjä, kunnes lapsen edun huomioonottaminen on itsestään selvä osa toimintaa vanhemman tullessa vankilaan.

Avainsanat:

naisvangit, äiti-lapsi –osasto, lapset vankilassa, äidin vankeus, perhesuhteet

Sarjan nimi	ISSN	ISBN
Rikosseuraamusviraston julkaisuja	1448-4131	978-951-53-3048-2

Kokonaissivumäärä	Kieli	Kustantaja	Jakaja
165	Suomi	Rikosseuraamus- virasto	Rikosseuraamus- virasto

Presentationsblad

Utgivare:

Brottspåföljdsverket

Publikationens namn:

Fängelse i barndomen – barn i fängelse.
En undersökning av barn vars liv präglas
av moderns fängelsestraff

Författare:

Rosi Enroos

Referat:

Undersökningen är en studie som beställts av Brottspåföljdsverket hos institutionen för socialpolitik och socialt arbete vid Tammerfors universitet. Det viktigaste syftet med studien är att producera kunskap om barn som tillbringar småbarnsåldern i fängelse och om de åtgärder som föräldrarna och myndigheterna, främst fångvården och barnskyddet, vidtar för att ordna vardagen och uppväxtmiljön för barnen när de kommer till fängelset, befinner sig där och lämnar fängelset. I studien utreds vidare hur vården av kvinnliga fångars barn vanligen ordnas under fängelsetiden och hur barnen och mödrarna håller kontakt med varandra. Frågan om det är ändamålsenligt att barn hålls sig i fängelse ska granskas i anknytning till frågan om hur deras liv kunde ordnas utanför anstalten medan modern är intagen. Utredningen anknyter sig till en vetenskaplig diskussion med tre dimensioner: infallsvinkeln definieras utifrån *barnets ställning, problembetonad föräldrarelationer och organisatorisk praxis*. Utredningen vill bidra till diskussionen om det ligger i barnets intresse att han eller hon ska befinna sig på anstalt med den ena av föräldrarna (nästan alltid modern).

I Finland har mödrar med barn placerats på den slutna avdelningen i Tavastehus fängelse eller i Vanda öppna fängelse. Rapporten grundar sig på en preliminär utredning med rubriken "Barn i fängelse" som våren 2006 finansierades av Statsrevisorerna (Enroos & Pösö & Vierula 2006) och som i dagens läge kompletterats, preciserats och uppdaterats på basis av nytt material och den nya fängelselagen som trädde i kraft den 1 oktober 2006. Det källmaterial som undersökningen använder sig av samlades in under perioden 2006-2007. Forskningsmaterialet består av intervjuer med anställda och frivilliga som jobbar på avdelningar för mödrar med barn (19 st.), intervjuer med mödrar som bor på dessa avdelningar (17 st.), uppgifter om barn som befann sig på dessa avdelningar under perioden 01.01.2000 – 31.12.2006 och information om mödrarnas fängelsestraff. Föreskrifter, anvisningar och andra handlingar som gäller dessa avdelningar har dessutom använts. Rapporten grundar sig också på en enkät som riktades till samtliga kvinnliga fångar i landet (N=213, 145 svar, svarsprocent 69). Enkäten kartlade antalet barn i fängelserna och hur barnvården var organiserad medan modern var intagen.

Från 2000 till 2006 befann sig ca 100 barn i fängelserna med den ena av föräldrarna. Merparten befann sig i fängelset under en period på några månader. Men det finns också barn som har tillbringat flera år i fängelse eller varit där flera gånger. Det framgick av källmaterialet att det finns bristfällig informa-

tion, motsättningar och osäkerhet om hur barnets intresse ska beaktas när modern är intagen. Medan materialet samlades in var den sociala verksamhetsmiljön stadd i förändring, varvid ny praxis i anknytning till den nya fängelselagen och barnskyddslagen först höll på att utformas.

På basis av utredningen kan det konstateras att barn till intagna mödrar, barnens liv, vård och uppfostran vanligen är föremål för ett sporadiskt och minsta nödvändiga intresse från myndigheternas sida. Barn är institutionellt osynliga i fångvårdspraxis, och barn som befinner sig i fängelse är inte föremål för någon systematisk statistikföring. För att barnens intresse i fängelserna ska kunna utvärderas regelbundet krävs det statistisk information om dessa barn. Med stöd av utredningen kan det dessutom noteras att det innebär en stor utmaning för barnskyddet att delta i fastställandet av ett barns intresse enligt den nya fängelselagen, när barnet placeras i fängelse. Hittills har praxis i detta avseende förefallit heterogen. Fångvården måste alltså fördjupa sig i definitionen av barnens intresse och utveckla entydig praxis.

Hundra av de utfrågade 145 fångarna kände enligt enkäten moderligt ansvar för de 213 barn det gällde. Modersansvaret gällde inte bara biologiska barn eller en generation. De kvinnliga fångarna kände också ansvar för sina vuxna barn, barnbarn och systerbarn. Eftersom enkäten genomfördes som en tvärsnittsstudie, upprepades antalet barn som kvinnorna kände ansvar för så att antalet blev större på årsnivån.

Hälften av de intagna mödrarna var i allmänhet nöjda med möjligheterna att hålla kontakt med barnen. Å andra sidan fanns det stora missförhållanden i kontakterna. Särskilt besökslokalerna, fängelsesäkerheten och besökspraxis kritiserades. Så också de långa resorna. Mödrarnas kritik var särskilt riktad mot det faktum att möjligheterna att hålla kontakt och påverka barnets ärenden var obetydliga. Begränsningarna och svårigheterna att sköta ärenden hänförde sig enligt mödrarna till den praxis som både fångvården och barnskyddet iakttar. Det framgick av utredningen att många av mödrarnas barn hade omhändertagits redan innan modern dömdes till fängelse. När modern dömdes, påverkades boende- och vårdarrangemangen för en tredjedel av barnen omedelbart enligt enkäten. Man gick in för att arrangemangen skulle genomföras privat.

Utredningen ger vid handen att bägge barngrupper – de som befinner sig på anstalten tillsammans med modern och de som bor utanför – är osynliga i forskningen och fångvården både på finländsk och internationell nivå. Det kan konstateras att fängelsestraff för den huvudsakliga vårdnadshavaren alltid är en problematisk och mångfacetterad fråga, oavsett om barnet följer med föräldern till fängelset eller inte. När någon av föräldrarna döms till fängelse krävs det en allsidig syn på barnets situation, ett kontinuerligt uppföljande av situationen och framför allt organisatoriskt, kulturmässigt och professionellt sinne för barnets behov och rättigheter, oavsett om barnet befinner sig i fängelse eller utanför. Det går inte att göra upp några entydiga riktlinjer för situationen. När barnets intresse granskas systematiskt, måste den specifika situationen i varje enskilt fall beaktas. Barnets ställning ska därför också i framtiden göras synlig som ett självständigt granskningsobjekt när fångvår-

den och barnskyddet utvecklas och genomförs i praktiken. Detta är nödvändigt tills det blivit självklart att barnets intresse ska beaktas när den ena av föräldrarna blir intagen.

Nyckelord

kvinnliga fångar, avdelning för mödrar med barn, barn i fängelse, fängelsestraff för mödrar, familjeförhållanden

Seriens namn	ISSN	ISBN
Brottspåföljdsverkets publikationer	1458-4131	978-951-53-3048-2

Antal sidor	Språk	Förlag	Distribution
165	Finska	Brottspåföljdsverket	Brottspåföljdsverket

SISÄLTÖ

ALKUSANAT	13
1. JOHDANTO	15
2. SELVITYKSEN TEHTÄVÄT JA TOTEUTUS	17
3. LAPSET VANKILOISSA – ERI MAIDEN KÄYTÄNTÖJÄ	26
4. LAPSI JA VANHEMMAN VANKEUS – TUTKIMUSKATSAUS	33
4.1 Aihealueen tutkimuksen yleistä kuvausta	33
4.2 Lapsi vankilassa vanhemman kanssa	34
4.3 Lapset vankilan ulkopuolella	36
5. LAPSI VANKILASSA – SÄÄNNÖSTEN YLEISTÄ KUVAUSTA	46
5.1 Säädökset lapsen ottamisesta vankilaan: lapsen etu periaatteena	46
5.2 Vankeinhoidon vähimmäissäännöt: lapsesta vain välillisesti	47
5.3 Lasten oikeudet, hyvä huolto ja lastensuojelun tarve	49
5.4 Pohdintaa	55
6. VANKILAN ULKOPUOLELLA OLEVAT LAPSET NAISVANKIKYSELYN POHJALTA	57
6.1 Kokonaisaineiston kuvailua	58
6.2 Vastanneista naisista ja äitien perhesuhteista lapsiinsa	60
6.3 Naisten vastuulla olevien lasten lukumäärä ja iät	62
6.4 Lasten asumis- ja huoltojärjestelyt	64
6.5 Vankilassaolo ja huoli lapsesta	70
6.6 Yhteydenpito lasten kanssa	74
6.7 Naisten asenteet ja tiedot vankilan äiti-lapsi –osastoista	78
6.8 Pohdintaa	79
7. VANKILASSA OLLEET LAPSET JA ÄIDIT VUOSINA 2000–2006	82
7.1 Lasten lukumäärät vankilassa sekä lasten vankilassaolon pituudet	82
7.2 Vankilassa olleiden lasten ikä	85
7.3 Vankilassa olleiden lasten äideistä	87
7.4 Pohdintaa	90
8. ÄITI JA LAPSI –OSASTOT – TYÖNTEKIJÖIDEN NÄKÖKULMA	91
8.1 Äiti-lapsi –osastot kehittämisen kohteena	91
8.2 Lapsen tulo vankilaan	93
8.3 Äiti-lapsi -osastojen tilat ja päiväjärjestys	100
8.4 Lapsen hoito vankilassa	102
8.5 Työntekijöiden näkemys lapsen edusta	108
8.6 Vankilan ulkopuoliset lapset	112

9.	LAPSI JA ÄITI VANKILASSA – ÄITIEN KERTOMAA	114
9.1	Vankilaan tulo	115
9.2	Arki vankilassa lapsen kanssa	119
9.3	Huoli vankilan ulkopuolisista lapsista	127
9.4	Vankilan jälkeen?	130
9.5	Äitien näkemyksiä lapsen edusta	132
10.	JOHTOPÄÄTÖKSET JA POHDINTAA	136
	Lähteet	145
	Liitteet	149

Liite 1. Haastattelurungot.

Liite 2. Kyselylomake.

Liite 3. Yleisiä ja naisvankilukuja Suomessa

ALKUSANAT

Lapsen seuraaminen vanhempansa mukana vankilaan on kansainvälisesti yleinen käytäntö. Tästä huolimatta aiheesta on varsin niukasti tutkimustietoa. Tutkimus on keskittynyt lähinnä naiseen ja hänen äitiyteensä. On yleisempää, että lapsi seuraa äitiään vankilaan kuin isäänsä ja monissa maissa onkin erityisesti naisvangeille suunnattuja äiti-lapsi –osastoja. Käytännöt lasten vankilassa asumisessa vaihtelevat vankiloiden, ikärajojen, lasten lukumäärän sekä vanhempien päättäntävallan suhteen eri maissa. Tutkimustieto lapsista vankilassa ja vankilassaoloon liittyvistä käytännöistä on ollut niukkaa niinkään Suomessa.

Tämä Oikeusministeriön rahoittama selvitys jatkaa Valtion tilintarkastajain kanslian 15.1. – 15.5.2006 rahoittamaa esiselvitystä lapsista vankilassa. Käsisäsi oleva jatkoraportti on tehty Oikeusministeriön rahoituksella ajalla 1.9.2006 – 31.8.2007 siten, että yhteensä 54 työpäivää oli jaettu syksylle 2006 ja keväälle 2007 esiselvitystä täydentävän aineiston kokoamiseksi. Aineiston analysointiin ja raportin kirjoittamiseen oli mahdollisuus käyttää tämän lisäksi kolme kuukautta. Tämä raportin pohjana on vuonna 2006 Tampereen yliopiston sosiaalipolitiikan ja –työn laitoksella tehty esiselvitys (Enroos & Pösö & Vierula 2006), jota on täydennetty ja tarkennettu, ja jonka tietoja on päivitetty ja syvennetty uuden vankeuslain voimaantulon sekä hankitun lisäaineiston myötä. Myös nyt raportoitavasta tutkimusprojektista on vastannut professori Tarja Pösö, joka on tuonut asiantuntemustaan tämän raportin sisältöön, kirjoittamiseen ja viimeistelyyn.

Valtion tilintarkastajain kanslian rahoituksella tehdyn esiselvityksen tehtävänä oli kartoittaa vanhempiensa, käytännössä äitiensä kanssa, vankilassa olevien lasten tilannetta. Lasten vankilassa mukanaolon mahdollistavia osastoja on Hämeenlinnan ja Vanajan vankiloissa. Selvityksessä keskityttiin erityisesti tavoittamaan ne olennaiset tiedot, joita varhaislapsuuttaan vankilassa elävistä lapsista löytyy vuosilta 2000 – 2005. Selvitys oli näin ollen luonteeltaan kartoittava ja tunnusteleva. Tietoja lapsista vankilassa tai heidän tulotilanteestaan ei systemaattisesti kerätä, tallenneta eikä tilastoida vankilassa. Siksi alkuselvityksen yhtenä haasteena oli löytää ne tavat, joilla lapsen asemaa koskettavat keskeiset tiedot tavoitetaan. Tehtävä oli haastava lyhytkestoiselle, yhden kokopäiväisen tutkijan ja harjoittelijan panokseen pohjautuvalle hankkeelle. Laajempi haastatteluaineisto olisi ollut välttämätön, mutta sitä ei ollut tuolloin mahdollista saada selvityksenteon lyhyen keston vuoksi. Haastateltavien lukumäärään vaikutti myös se, että tuona ajankohtana Vanajan avovankilaosastolle ei vastaanotettu lainkaan uusia äitejä lapsineen.

Näin ollen nyt esiselvitystä seuranneen jatkoprojektin tehtävänä on ollut syventää ja analysoida tarkemmin aiemmin saatuja tietoja. Työntekijöiden haastatteluja päivitettiin sekä tilastotietoja täydennettiin vuoden 2006 ajalta. Pääpainona on ollut useampien äitien haastattelujen tekeminen kattavamman kuvan saamiseksi lasten tilanteista. Esiselvityksessä tuli esiin naisvankien vankilan ulkopuolisten

lasten asema, jonka kartoittamiseksi on tässä yhteydessä tehty kysely kaikille Suomen naisvangeille. Lisäksi jatkotutkimus mahdollisti aiempaa perusteellisemman tutkimuskatsauksen tekemisen.

Tätä raporttia on tehty tilanteessa, jolloin usealla taholla - myös kansainvälisesti - on esitetty kysymys siitä, onko vankila lapsen edun mukainen. Esiselvitystä tehtiin ajankohtana, jolloin vankeinhoidossa oli tapahtumassa useita organisatorisia ja tätä kautta myös toimivaltamuutoksia, jotka liittyivät uuteen 1.10.2006 voimaan tulleeseen vankeuslakiin. Jatkotutkimusta tehtäessä uusi vankeuslaki on juuri astunut voimaan ja lakiin liittyvät vankeinhoidon uudet käytännöt ovat vasta muotoutumassa. Nämä tiedot käynnissä olevista muutoksista on pyritty ottamaan huomioon toimintaympäristön kuvauksessa raporttia kirjoitettaessa. Jatkoselvityksen teon aikana oli saatu valmiiksi myös uusi lastensuojelulaki, joka on tullut voimaan 1.1.2008. Lukijan tulee ottaa huomioon, että selvityksen aineistonkeruun ja raportoinnin aikana oli vielä voimassa vanha lastensuojelulaki ja että uusi laki tulee aiheuttamaan muutoksia moniin käytäntöihin - myös puhuttaessa lapsista vankilassa. Nämä erilaiset muutokset vaikuttavat siihen, että raporttia tulee lukea ajankohtaansa liittyvänä kuvauksena.

Kiitokset Hämeenlinnan vankilan ja Vanajan vankilan henkilökunnalle haastattelujen mahdollistumisesta, erityisesti vankilan johtaja Tuomo Kärjenmäelle, vankilan johtaja Kaisa Tammi-Moilaselle sekä apulaisjohtaja Susanna Schugkille, muulle Hämeenlinnan vankilan henkilökunnalle sekä ohjaaja Mia-Riikka Tynille, jotka järjestelivät haastatteluja ja tekivät paljon työtä etsiäkseen tarvitsemiamme tietoja asiakirjoista. Myös Hämeenlinnan vankilan ohjaajat Päivi Mantila ja Eila Tuominen olivat suurena apuna oman asiantuntemuksensa myötä. Paljon kiitoksia Vankeinhoitolaitoksen kirjaston informaattikko Tuomo Silentille ja muulle henkilökunnalle asiantuntevasta avusta.

Lisäksi kiitokset Rikosseuraamusviraston ohjausryhmälle, jota on koordinoitunut Ilppo Alatalo. Kiitos erityisasiantuntija Vuokko Karsikkaalle, joka on auttanut monin tavoin sekä Sasu Tynille ja Marja-Liisa Muiluvuorelle tilastotietokysymyksissä avustamisesta. Esiselvityksen teon ohjausryhmä Nora Grönholm ja Marjatta Mylly Valtiontilintarkastajain kansliasta sekä Minna Piispa Oikeusministeriöstä, ansaitsevat myös kiitokset. Kiitos Tarja Vierulalle avusta lomakeaineiston tallentamisessa sekä keskustelukumppanuudesta. Tärkeä lisä on ollut Scandinavian Research Council for Criminologyn myöntämä apuraha, joka on mahdollistanut yhteistyön samaa aihepiiriä Ruotsissa tutkivan Karin Röbbäckin kanssa. Kiitoksia Karinille tärkeistä ja mielenkiintoisista tiedoista sekä maiden välisestä vertailevasta keskustelusta.

Erityisen lämmin kiitos kaikille haastatteluun ja kyselyyn osallistuneille, erityisesti lasten kanssa vankilassa oleville äideille, jotka jakoivat kokemuksiaan vankilan arjesta kanssamme. Kiitoksia myös niille pienille lapsille, jotka toivat iloa tutkijoiden päiviin omilla kommenteillaan ja hymyillään ja jakoivat äitinsä aikaa kanssamme.

1 JOHDANTO

Tämän selvityksen tavoitteena on tuottaa tietoa lapsista, jotka viettävät varhaislapsuuttaan vankilassa sekä niistä lapsen arjen ja kasvuolosuhteiden järjestelyistä, joihin vanhemmat ja viranomaiset, lähinnä vankeinhoito ja lastensuojelu, osallistuvat lapsen tullessa vankilaan, hänen ollessaan siellä ja sieltä lähtiessään. Selvityksessä on haluttu luoda ja tuoda tietoa esiin nimenomaisesti lapsen kannalta. Perimmältään selvityksellä halutaan osallistua keskusteluun siitä, onko vankilassa olo äidin (tai isän) kanssa lapsen edun mukaista. Vaikka tarkastelun painopiste on vankilassa vanhempansa mukana olevissa lapsissa, tarkastelemme myös niitä lapsia, jotka vankilan ulkopuolella viettävät lapsuuttaan äidin ollessa vankilassa.

Näistä aiheista on keskusteltu Suomessa vilkkaasti 2000-luvulla. Keskustelua on käyty mm. sanomalehtien palstoilla. Vankilatyöntekijät ovat nostaneet esiin huolta vankilassa olevista lapsista. Koska vankilan perustehtävänä on huolehtia aikuisten vankeusrangaistusten toteutumisesta, vankilassa ei ole ollut juurikaan ammattilaisia lapsiin liittyvissä kysymyksissä. Yksittäiset ongelmatilanteet äiti-lapsi –osastoilla, joissa lastensuojeluyhteistyössä on ollut epäselvyyttä vastuukysymyksistä vankeinhoitoon ja lastensuojelun välillä, lisäsivät huolta kyseisistä osastoista vastuussa olevien työntekijöiden parissa. Keskusteluissa on myös mietitty, kuka tekee päätöksen lapsen tulosta vankilaan, kenen vastuulla vankilassa olevat lapset ovat, voidaanko yksittäisten lasten tilanteeseen vankilassa puuttua, koska lapset eivät ole vankeja tai millaisia tietoja lapsista ylipäänsä voidaan kerätä vankeinhoidossa. Myös kansanedustajat ovat tarttuneet eduskunnan kyselytunneilla aiheeseen.

Valtiontilintarkastajien vuoden 2006 tilintarkastuskertomuksessa tarkasteltiin lastensuojelupalveluita ja niiden toimivuutta. Yhdeksi erityiskysymykseksi nostettiin lasten asema vankilassa (Valtiontilintarkastajat 2006, 233–238). Kannanotossa tilintarkastuskertomuksen perusteella kirjoitetaan, että ”lasten näkymättömyys (vankila)organisaatioissa on este heidän asemansa kehittämisessä” ja että ”valtiontilintarkastajat eivät pidä tällaista vuosikausia jatkunutta tilannetta hyväksyttävänä.” Valtiontilintarkastajat toteavat, että nykytilanteessa vankila- ja lastensuojeluviranomaisten välisessä yhteistyössä on selkeitä puutteita sekä epäselvyyttä viranomaisten välisessä vastuunjaossa. ”Valtiontilintarkastajat korostavat uudenlaisen viranomaisyhteistyön tärkeyttä lapsen edun määrittelyssä, mutta pitävät tärkeänä myös äidin näkemyksen huomioonottamista.” (Valtiontilintarkastajat 2006, 240.)

Suomalainen keskustelu lapsista vankilassa ei ole kansainvälisessä perspektiivissä kuitenkaan poikkeuksellista. Lasten oikeuksien vahvistumisen myötä lasten vankilassaoloa on alettu tarkastella myös kansainvälisesti lapsen edun näkökulmasta. On alettu pohtia mm. sitä, perustuuko lapsen tulo vankilaan lapsen oikeuteen olla vanhempansa kanssa vai onko lapsen mukaan ottaminen

enemmän vanhemman kuin lapsen etu. Tähän kysymykseen ei ole yksiselitteistä vastausta.

Koska lapset eivät ole vankeja, heitä ei ole mielletty vankeinhoidon kohteiksi. Siksi lapsista ei myöskään ole kerätty eikä tallennettu systemaattisesti tietoja. Tiedontuotanto aiemmin dokumentoimattomalta ja tutkimattomalta alueelta oli haastavaa, sillä aineistot piti koota useista yksittäisistä tietolähteistä. Tämä raportti pyrkii omalta osaltaan tuottamaan tutkimustietoa ajankohtaisen aiheen tueksi.

Raportti alkaa luvulla 2, jossa käsitellään selvityksen tehtäviä ja toteutusta sekä teoreettisia taustalähtökohtia. Luvussa 3 esitellään erilaisiin raportteihin ja kirjallisuuteen perustuvaa kansainvälistä keskustelua niistä käytännöistä, jotka liittyvät lasten mukana oloon vankiloissa. Luvussa 4 tuodaan esiin ja jäsennetään laajemmin olemassa olevaa tutkimuskeskustelua lapsiin ja vanhemman vankeustuomioon liittyen. Luvussa 5 kuvataan lyhyesti erilaisia kansainvälisiä ja kansallisia säännöksiä koskien lapsen huoltoa yleisesti sekä lapsia vankilassa. Luvussa 6 käsitellään kaikilta Suomen naisvangeilta kerättyä empiiristä lomakeaineistoa, jolla on kartoitettu naisvankien lasten tilanteita vankilan ulkopuolella. Luvut 7, 8 ja 9 pohjautuvat muihin empiirisiin aineistoihin siten, että lukuun 7 on koottu erilaisten vankiladokumenttien ja tilastojen avulla yleisiä tietoja vankilassa olevista äideistä ja lapsista. Luku 8 perustuu vankilassa äiti ja lapsi -osastolla työskentelevien ja sitä tuntevien työntekijöiden haastatteluihin, kun taas luvussa 9 kuvataan lapsen ja äidin vankilassaoloa äitien haastattelujen kautta. Työntekijöiden ja äitien haastattelujen käsittely omissa luvuissaan perustuu siihen, että haluamme tuoda näkyviin sen, että lapsen asema vankilassa näkyy erilaisena riippuen siitä, onko kertoja työntekijä vai vanki. On tärkeää tuoda esiin molempia näkemyksiä. Luku 10 on yhteenvetoluku.

2 SELVITYKSEN TEHTÄVÄT JA TOTEUTUS

Selvityksen tavoitteena on tuottaa tietoa ensisijaisesti niistä lapsista, jotka viettävät varhaislapsuuttaan vankilassa jommankumman vanhemman mukana ja toiseksi niistä lapsen arjen ja kasvuolosuhteiden järjestelyistä, joihin vanhemmat ja eri viranomaiset, erityisesti lastensuojelun ja vankeinhoidon toimijat, osallistuvat lapsen tullessa ja ollessa vankilassa. Taustalla on pyrkimys paikantaa lapsen paikkaan vankilassa vaikuttavia tekijöitä ja jännitteitä ja esittää sen pohjalta arvio käytännöistä lapsen edun toteuttajina. Olemme kiinnostuneita myös siitä, miten lapsen kasvuolosuhteet järjestetään vankilan ulkopuolella sinä aikana, kun äiti on vankilassa. Vankilan ulkopuolella olevien lasten asema kietoutuu teemana vankilassa oleviin lapsiin. Kysymystä vankilassaolon tarkoituksenmukaisuudesta tulee tarkastella rinnakkain sen vaihtoehdon kanssa, miten lapsen elämä voitaisiin järjestää vankilan ulkopuolella äidin vankeuden ajaksi.

Valittu näkökulma, lapsen etu –käsite, on normatiivinen. Käsite soveltuu ennen kaikkea lapsia koskevan päätöksenteon ja yhteiskuntapolitiikan käsitteeksi, mutta tutkimuksessa sen käyttö on vaikeaa. Bengt Sandin ja Gunilla Halldén (2003) toteavat lisäksi, että käsite on käyttökelpoinen lapsiväestön tai -ryhmien asioiden tarkastelussa. Sen sijaan yksilöä koskettavien asioiden ja ratkaisujen ohjenuorana lapsen etu on hankala, sillä ei ole olemassa sellaista yksiselitteistä ”lapsen etua”, joka olisi siirrettävissä yksittäisiin tilanteisiin. ”Lapsen etu” tulkitaan jokaisessa tilanteessa uudelleen ja siksi se voi saada hyvinkin erilaisia ja vaihtelevia sisältöjä. Tässä selvityksessä emme sitoudu lähtökohtaisesti johonkin tiettyyn sisältöön lapsen edusta, vaan pyrimme lähestymään teemaa niiden ihmisten kuvausten ja näkemysten pohjalta, joita he joko vankilan työntekijöinä tai lapsensa kanssa vankilassa olevina vankeina esittävät.

Keskustelua lapsen edusta ei voi sivuuttaa, sillä se liittyy siihen laajaan yhteiskuntapoliittiseen ja -ideologiseen muutokseen, jonka osoituksena on lasten oikeuksia määrittävä, yleismaailmallinen säännöstö. Yleiset ihmisoikeudet, joissa painotetaan lasten erityistä tarvetta hoitoon, suojeluun ja osallisuuteen, tulee ottaa huomioon kaikessa institutionaalisessa toiminnassa. Tämän vuoksi myös lasten vankilassaoloa on alettu tarkastella lapsen edun näkökulmasta. Kun raportti ”Babies and Small Children Residing in Prisons” ilmestyi YK:n toimesta vuonna 2005, oli sen keskeinen havainto, että lasten oikeuksia ei ole laajamittaisesti tarkasteltu niissä käytännöissä, jotka mahdollistavat lasten olon vankilassa vangittujen vanhempien mukana (Alejos 2005). Sama koskee rikoksista tuomitujen naisten lapsia laajemminkin. Rachel Brett (2005) toteaa edellä mainitun YK –raportin esipuheessa, että suurin osa vankinaisista on äitejä, usein yksinhuoltajia tai pienten lasten päähuoltajia. Vankiäitien lapset jakaantuvat kahteen ryhmään: niihin, jotka erotetaan äidistään vankeuden vuoksi, ja niihin, jotka seuraavat äitiään vankilaan. Kummankaan lapsiryhmän tilanteisiin ja oikeuksiin ei

ole puututtu tarpeeksi, jos lainkaan. Vanhemman, etenkin yksin- tai päähuoltajan vapauden menetyksellä on monenlaisia vaikutuksia lapsen elämään. Vaikutukset ovat taloudellisia, psykologisia, sosiaalisia ja myös lapsen perusoikeuksien toteutumiseen liittyviä (ks. esim. Alejos 2005; Stanton 1980; Johnston 1995). Siksi onkin hämmästyttävää, ettei näiden erityistilanteissa olevien lasten asemasta ole juuri lainkaan tutkimusta tai suosituksia. Alejoksen (2005) raportista tulee ilmi, että kansalliset lait ovat ”hiljaisia” äidin tai isän joutumisesta vankilaan ja niin ollen lasten asioiden hyvää käsittelyä linjataan vähän tai ei lainkaan.

Tämä selvitys sijoittuu kolmenlaiseen tutkimuskeskusteluun, joiden avulla tulokulmat aiheeseen määritellään lapsen aseman, ongelmalatautuneiden vanhemmuussuhteiden ja organisatoristen käytäntöjen tutkimisen kautta. Valinta rajaa ulkopuolelle esimerkiksi vankilan kehityopsykologisten vaikutusten tutkimisen. Ensinnäkin *sitoudumme sellaiseen tutkimuskeskusteluun, jossa lapsi nostetaan tarkastelun keskiöön*. Se on yksi tapa päästä käsittelemään lapsen edun, aseman ja oikeuksien toteutumista. Oleellista tuolloin on se, että lapsella tunnustetaan olevan oma subjektiasema irrallisena vanhemmista ja muista aikuisista. Tämänkaltaisessa lapsuustutkimuksessa on korostettu lapsen omia kompetensseja, toimintaa, tarpeita ja kokemuksia, joita tutkimuksen tulisi tuoda näkyviin lapsinäkemyksellä (esim. Prout 2005). Lapsiin kohdistuvassa tutkimuksessa on haluttu raivata tilaa sille, että tietoa kerätään suoraan lapsilta, ts. lapset otetaan varteenotettavina informantteina sen sijaan, että heitä koskevia tietoja saataisiin pääsääntöisesti vain vanhemmilta tai muilta aikuisilta.

Kun tutkitaan vauvaikäisiä lapsia kuten tässä tutkimuksessa, on lasten oman toiminnan, kompetenssien ja toiveiden tarkastelu vaativaa. Vauvat eivät (luonnollisestikaan) kerro sanoin tutkijalle, viihtyvätkö he vankilassa. Tässä selvityksessä olemme päätyneet ratkaisuun kysyä tietoja äideiltä. Nojaudumme siis vallitsevaan tutkimuskäytäntöön, jossa lapsia koskevia tietoja kysytään äidiltä. Edustuksellista informaatiota pidämme kuitenkin perusteltuna. Vaikka lasten omia pyrkimyksiä ja toimintaa on haluttu lapsuustutkimuksessa nostaa tutkimuksen agendalle, on samalla muistutettu, että lapsuuteen kuuluu riippuvuus muista. Vaikka lapsilla voi olla monia ”oman” tekemisen alueita ja vanhemmista irrallisia pyrkimyksiä ja toiveita, on vanhemmilla esimerkiksi valta ja oikeus tehdä monia lapsia koskevia päätöksiä. Vankilaan tulo sikiönä tai vauvana on ennen kaikkea vanhemman/äidin päätös, ja siksi päätöksentekijää on tärkeää kuulla. Emme halunneet – eikä selvityksentekoaikea sitä mahdollistanutkaan – soveltaa sellaista tutkimusorientaatiota, jossa vauvan olemusta, toimintaa ja vuorovaikutusta äitinsä ja ympäristönsä kanssa olisi arvioitu. Nojaudumme äitien – ja muiden aikuisten kuten työntekijöiden – puheeseen. Oleellista kuitenkin on, että olemme halunneet heidän puheensa kautta saada lapsen asemaa ja tilannetta näkyville esimerkiksi naisten äitiyskokemusten sijasta. Näkökulmamme pyrimme pitämään lapsessa mahdollisimman vahvasti.

Lapset ovat olleet läsnä tutkimuksessa sekä puheenaiheina että haastattelutilanteisiin osallistujina. Äiti ja lapsi -osastoilla tehdyissä haastatteluissa lapset

ovat olleet mukana leikkimässä lattialla, nukkumassa vaunuissa tai lepäämässä äidin sylissä. Vauvan fyysinen läsnäolo tutkimustilanteissa on pitänyt tutkijoiden herkkyyttä yllä: kun puhutaan lapsen edusta, on kyse myös juuri tuon potkuhaalarisen, kaksihampaisen ja hymyilevän vauvan elämästä yhtä lailla kuin toisen ensiaskeliaan ottavan, nuhanenäisen lapsen elämästä.

Toiseksi näkökulmamme tutkimusaiheeseen on saanut vaikutteita *ongelmalatautuneita vanhemmuussuhteita koskevasta keskustelusta*. Käsitteellä viittaamme sellaisiin äitiyksiin ja isyyksiin, joita leimaavat vaikeat sosiaaliset ongelmat. Tällaisia vanhemmuuksia on lähestytty Suomessa esimerkiksi asunnottomia naisia ja miehiä (Granfelt 1998 ja 2003; Kulmala & Vanhala 2004) ja päihdetaustaisia naisia tutkimalla (Nätkin 2006). Rikoksia tekevien ihmisten kohdalla vanhemmuussuhteita on tarkasteltu niukasti, joskin vankeustuomittujen parissa tehtävän perhetyön ja perhesuhteisiin liittyvien ongelmien, kuten väkivallan, on katsottu olevan tärkeä vankeinhoidon kehittämisen aihe (Perhe muurin toisella puolella 2003; Lähisuhdeväkivaltaan liittyvä toiminta vankeuden aikana 2006). Ongelmalatautuneita vanhemmuussuhteita on tutkittu vahvasti aikuisten näkökulmasta. Niin on tuotu näkyviin muun muassa vanhemmuuteen liittyviä ristiriitaisia kokemuksia ja kamppailuja yhteisön odotuksia vastaan. Ongelmalatautuneissa vanhemmuussuhteissa varttuvien ja varttuneiden lasten kokemuksista tiedetään jonkin verran suomalaisenkin tutkimuksen pohjalta (ks. esim. Jähi 2004; Laitinen 2005). Valtaosa tutkimuksista tavoittaa aikuisten kokemuksia lapsuudestaan vaikeissa vanhemmuussuhteissa. Nuoruusikäisten kuvauksissa on havaittu vaikeutta puhua perhesuhteista. Osa vaikeudesta liittyy todennäköisesti aiheen sensitiivisyyteen ja arkaluonteisuuteen, mutta osa myös sellaisen sanaston puutteeseen, jolla voi kuvata epätavanomaisia ja ongelmalatautuneita vanhemmuussuhteita (Pösö 2004; Forsberg & Pösö 2008).

Ongelmalatautuneita vanhemmuussuhteita koskevasta keskustelusta otamme vaikutteita pääsääntöisesti kahdessa asiassa. Ensinnäkin pyrimme sitä kautta korostamaan vanhemmuussuhteiden tärkeyttä lapsen aseman tarkastelussa. Vaikka edellä kuvatun ensimmäisen tutkimussitoumuksemme pohjalta korostamme lapsen aseman tarkastelun tärkeyttä, liitämme nyt lapsen aseman samanaikaisesti vahvasti vanhemmuussuhteisiin. Haluamme kuitenkin spesifioida vanhemmuussuhteiden tarkastelua: kyseessä ovat sellaiset vanhemmuussuhteet, joissa on erityisiä jännitteitä sosiaalisten ongelmien vuoksi. Emme kuitenkaan voi tietää etukäteen, onko tutkimuksemme naisilla muita ongelmia elämässään kuin vankilatuomio ja sen pohjalla oleva rikos. Pyrimme siksi mahdollisimman avoimeen lähestymiseen tarkastellessamme naisvankien äitiyttä. Oletamme, että vankeus tuo ”ongelmia” äitiyteen, mutta sisältöjen ja merkitysten määrittely jätetään tutkimukseen osallistuville naisvangeille ja vankilatyöntekijöille. Toiseksi pyrkimyksemme on tätä kautta purkaa staattista ja yksipuolista näkemystä ongelmalatautuneista vanhemmuussuhteista. Brittiläinen tutkija Brid Featherstone (2004) korostaa, että vaikka kulttuurissa on taipumus nähdä ”huono tai heikko” äitiys joidenkin naisten pysyvänä ominaisuutena, on syytä suhtautua äitiyteen muuttavana ja moninaisena. ”Huono” äitiys voi

muuttua toisenlaiseksi, jossakin asiassa huono äiti voi olla jossakin muussa asiassa lapselleen merkityksellinen, tärkeä ja kannatteleva. Lisäksi äitiydellä on kontekstisidonnaisia ulottuvuuksia. Tuolla tarkoitamme sitä, että äitiys voi vaihdella kontekstin ja ajan mukaan. Esimerkiksi saman äidin äitiys voi olla erilaista vankilassa kuin sen ulkopuolella. Lapsen tarpeet eivät kuitenkaan välttämättä muutu samassa rytmissä.

Kolmanneksi kiinnitämme tutkimuksemme *näkökulmaa organisatorisiin käytäntöihin*. Emme ole kiinnostuneita niistä organisaation toiminnan, vaan spesifisti organisaatioissa olevien lasten aseman kautta. Lähtökohta-ajatus on, että organisatoriset käytännöt mahdollistavat joitakin asioita antaessaan lapsen seurata vanhempaansa vankilaan tai ottaessaan kantaa siihen, tarvitseeko lapsi jotakin tukea äidin ollessa vankilassa, mutta toiminnallaan myös ohjaavat lapsen asemaa vankilassa ja ehkä poissulkevat joitakin mahdollisuuksia. Kyse ei ole niin ollen vain vanhemman päätöksestä ottaa tai olla ottamatta lapsi vankilaan. Organisaatiot toiminnallaan yhdistävät tässä yksityisen vanhemmuussuhteen julkiseen järjestelmään ja valtaan.

Vankila ja muut oikeusjärjestelmän organisaatiot ovat keskeisiä tahoja määrittelemässä lapsen asemaa vankilassa. Ne eivät ole kuitenkaan ainoita, koska lapsen oikeuksien seuranta kuuluu myös muille viranomaisille ja organisaatioille. Ongelmalatautuneissa vanhemmuussuhteissa ja lapsen elämän erityistilanteissa esimerkiksi lastensuojelu on keskeinen toimija lapsen edun seuraajana. Silloin yksityisiksi katsotut vanhemmuuskäytännöt tulevat organisaation ja sen asiantuntijanäkemyksen arvioinnin kohteiksi. Tuonkaltaisten kohtaamisten paikat voivat olla konfliktisia tai ne voivat tapahtua joidenkin osapuolien näkemyksiä korostamalla ja joidenkin asemaa sivuuttamalla. Kun on puhuttu lapsen asemasta vankilassa, on esimerkiksi Karin Röbbäck (2005) kirjoittanut lasten organisatorisesta näkymättömyydestä. Käsitteellä viitataan siihen, että lapsia ei ikään kuin ole vankilan organisatoristen käytäntöjen kohteena tai aiheena. Lapsia koskevia tietoja ei kirjata ja heidän tarpeisiinsa vastaavia käytäntöjä kehitetään satunnaisesti. Organisatorinen näkymättömyys on este lapsen aseman kehittämisessä. Siksi myös tässä selvityksessä haluamme kiinnittää katseen niihin organisatorisiin käytäntöihin, jotka määrittävät lapsen paikkaa vankilassa.

Etsimme selvityksellä vastauksia seuraaviin täsmennettyihin kysymyksiin:

- 1) Millaisista olosuhteista lapset tulevat, millainen vankilassaoloaika on lapsen kannalta ja mihin lapset menevät vankilassaolon jälkeen?
- 2) Kuinka paljon lapsia on ollut vankilassa vanhempiensa kanssa 2000-luvulla?
- 3) Miten lapsen asema, etu ja oikeudet otetaan huomioon vankeinhoidon ja sosiaalihuollon viranomaisten toiminnassa vankilaan tulo-, vankilassa olo- ja lähtöprosesseissa?

- 4) Kuinka naisvankien lasten hoito yleensä on järjestetty vankeustuomion aikana ja miten lasten ja äidin yhteydenpitoa ylläpidetään?

Ensimmäiseen ja kolmanteen kysymykseen vastaava aineisto koostuu ensisijaisesti vankilassa olevien äitien sekä vankilatyöntekijöiden haastatteluista. Toista kysymystä lähestytään käyttämällä hyväksi vankiloiden omaa kirjanpitoa. Neljänteen kysymykseen vastataan naisvangeille suunnatun kyselyaineiston avulla. Kyselyaineisto auttaa suhteuttamaan vankilassa olevien lasten tilannetta vankilan ulkopuolella olevien lasten tilanteisiin.

Selvityksen aineisto koostuu seuraavista osista:

- äiti-lapsi -osastojen toimintaan liittyvien työntekijöiden ja vapaaehtoistyöntekijöiden haastattelut (19 kpl)
- äiti-lapsi -osastoilla asuvien äitien haastattelut, 17 haastattelua (20 vankilassa mukanaolevaa lasta + 2 haastatteluajankohtana vielä syntymätöntä lasta)
- äiti-lapsi -osastolla olleita lapsia koskevat tiedot ajalta 1.1.2000–31.12.2006 (vankilassaoloajan pituus) sekä heidän äitiensä vankeustuomiota koskevat tiedot (kertaisuus, tuomion pituus, päärikos)
- äiti-lapsi -osaston toimintaa koskevat säännöt, ohjeistukset ja muut dokumentit (ml. lapsia koskevat suunnitelmat, mikäli niitä oli, päiväkirjamerkinnot yms.)
- kaikille Suomen naisvangeille tehty lomakekysely (145 analysoitavaa lomaketta), jossa on kartoitettu vankilassa olevien äitien lasten lukumäärää sekä lasten hoidon järjestelyjä heidän vankeutensa aikana.

Näiden aineistojen rinnalla olemme pyrkineet perehtymään kohdeilmioon monin muunlaisin tavoin. Olemme lukeneet vankilakokemuksista julkaistuja omaelämäkertoja, seuranneet eduskunnassa käytyä, aiheeseen liittyvää keskustelua, taltioineet sanomalehtiartikkeleita ja jututtaneet eri yhteyksissä sosiaalityöntekijöitä ja muita alalla toimivia saadaksemme kuvaa siitä, millaisissa yhteyksissä lapset vankilassa näkyvät sosiaalialan käytännöissä. Tuota epäsystemaattisesti kerättyä aineistoa raportoimme vain niukasti.

Haastattelu- ja tilastoaineiston keruu

Selvityksen aineisto on kerätty vankiloiden myötävaikutuksella. Aineistojen keruuseen ja käyttöön meillä on oikeusministeriön tutkimuslupa. Lukuun ottamatta yhtä kieltäytynyttä äitivankia saimme myönteisen vastaanoton haastattelupyynn- töömme. Etenkin naisvankeja haastatellessamme korostimme haastattelun luottamuksellisuutta ja tietojen käyttöä vain tutkimuskäyttöön. Tätä varten

laadimme tutkimusta koskevan lyhyen kirjallisen tiedotteen, jossa näkyvät yhteystietomme. Emme keränneet naisilta allekirjoitettuja tutkimuslupia, koska se mahdollisti naisten osallistumisen tutkimukseen anonymisti. Henkilökunnan informointia varten oli yhtä lailla käytössä lyhyt tiedote selvityksestä.

Haastattelut, yhteensä 36, on toteutettu teemahaastatteluina. Äitien haastatteluissa kysyttiin, miksi ja minkä vaihtoehtojen joukossa lapsi päätettiin ottaa vankilaan ja mitä lasten tuloreitit (vankilaa edeltävä elämäntilanne, vankilan vaihtoehdot) ovat olleet. Selvitettiin myös, mitkä viranomaiset ovat olleet mukana prosessissa, jossa lapsi seuraa vanhempaansa vankilaan. Työntekijöiden haastatteluissa selvitettiin, miten vankilassa toimitaan lapsen edun edistämiseksi, miten toimitaan ongelmallisissa tilanteissa ja miten yhteistyö äitien, muiden vankilan työntekijöiden ja vankilan ulkopuolisten tahojen, erityisesti lastensuojelun kanssa toimii. Lisäksi vuonna 2007 tehdyissä työntekijöiden haastatteluissa kartoitettiin uuden vankeuslain tuomia muutoksia äiti-lapsi -osastoille tulo- ja muihin käytäntöihin. Äitien ja työntekijöiden haastattelu-teemaruutot näkyvät liitteessä 1.

Haastatteluista 34 on nauhoitettu haastateltavien suostumuksella. Nauhoituksesta kieltäytyi kaksi naisvankia. Henkilökunnan haastattelut on toteutettu kasvokkaisina haastatteluina heidän työhuoneissaan (16 kpl) tai puhelinhaastatteluina (3 kpl). Naisvankien haastattelut on tehty osastoilla ajankohtina, joista oli sovittu heidän kanssaan etukäteen. Vuonna 2006 tehdyissä haastattelussa puhelinhaastatteluja lukuun ottamatta oli läsnä kaksi haastattelijaa, joista toinen toimi päähaastattelijana. Etenkin naisvankien haastattelussa toisen haastattelijan läsnäolo osoittautui tärkeäksi vuonna 2006, koska lapset saattoivat kaivata leikkikaveria. Haastattelijoista toinen keskittyi silloin lapseen. Suurimman osan haastatteluista tekivät tuolloin Rosi Enroos ja Tarja Vierula. Vuoden 2007 haastattelut teki Rosi Enroos pääosin sellaisina aikoina, jolloin äiti-lapsi -osastolla oli henkilökuntaa lapsia varten.

Haastattelutietoon on suhtauduttu kuvailevana, informaatiota tuottavana, tosin tiedontuottamistilanteeseen sidottuna. Myös analyysiote on kuvaileva ja toimii pääasiassa temaattisen analyysin välinein. Näin pienen aineiston käsittely ja raportointi on tutkimuseettisesti erittäin vaativaa. Joitakin havaintoja jätämme raporttoimatta edellä mainitusta syystä, mutta ne ovat kuitenkin olleet vaikuttamassa tekemiimme tulkintoihin.

Lasten lukumäärää koskevien tietojen saannissa olemme käyttäneet vankilan tekemiä listauksia, joihin tieto vankilassa olleista lapsista on merkitty. Valmiita, systemaattisia merkintöjä ei ollut käytössämme. Äitien vankeustietoja koskevat tiedot on saatu vankiloiden olemassa olevista tietokannoista.

Lomakeaineiston keruu

Lomakkeen laatiminen oli vaativaa. Sekä vankilatyöntekijöiden että tutkijan haastattelukokemuksen perusteella vankien ja heidän lastensa tilanteet ovat niin monimuotoisia, että ne eivät helposti taivu lomakkeella kysyttäväksi ilman, että menetetään jotain – mahdollisesti olennaistakin – tietoa. Lisäksi tavoitteena oli tehdä mahdollisimman ”helppo” ja lyhyt lomake, jotta vastauksia saataisiin edustava määrä. Ennen lomakkeen lopullista muotoa lomaketta tarkasteli muutama työntekijä sekä vankiloiden että Rikosseuraamusviraston henkilökunnasta. Heidän kommenttinsa olivat arvokkaita lomakkeen hiomisessa. Kymmensivuinen lomake kohdennettiin kaikille naisvangeille. Lomake (liite 2) rakentui siten, että kaikki täyttivät lomakkeen kaksi ensimmäistä sivua perustietoineen ja ne, joilla oli äidillistä vastuuta yhdestä tai useammasta lapsesta tai olivat raskaana ja synnyttivät tuomionsa aikana, jatkoivat heille kohdennetuilla kysymyksillä. Kaiken kaikkiaan lomakkeessa oli 22 kysymystä, joista osa oli monivalintakysymyksiä ja osaan saattoi vastata avovastauksella. Lomakkeen etusivulla oli vastausohjeita sekä tietoja tutkimuksesta ja sen tekijöistä yhteystietoineen, jotka täyttäjät saattoi pitää itsellään. Halusimme korostaa, että äitiyden käsite nähdään kyselyssä moninaisena: se voi olla mm. lapsen synnyttämistä ja jaettua äitiyttä toisen kanssa tai vastuunottoa kumppanin tai oman lapsen lapsista.

Lomakkeen mukana jaettiin kaikissa vankiloissa yhtä poikkeusta lukuun ottamatta tyhjää kirjepaperia, johon kyselyyn vastannut nainen saattoi kirjoittaa omia ajatuksiaan aiheesta. Täytetyt lomakkeet lisäpapereineen suljettiin kirjekuoriin, annettiin vankilan henkilökunnalle suljettuina ja lähetettiin tutkijalle.

Lomakkeet jaettiin tai lähetettiin kaikkiin Suomen vankiloihin, joissa oli keväällä ja kesällä 2007 naisvankeja (Hämeenlinna, Vanaja, Turku, Mikkeli, Pello, Vantaa, Pyhäselkä, Vaasa, Konnunsuo, Ylitornio ja Oulu). Kyselyssä ei eroteltu vankeus-, sakko- tai tutkintavankeja. Vanajan vankilassa tutkija saattoi itse kertoa tutkimuksesta naisille, muissa vankiloissa tiedottaminen tutkimuksesta tapahtui kirjallisella tiedotteella naisille sekä henkilökunnalle ja tämän lisäksi osassa vankiloista myös suullisesti avainhenkilön kautta. Avainhenkilöt olivat mm. sosiaalityöntekijöitä, psykologeja, päihdetyöntekijöitä, vankeinhoitoesimiehiä tai vartijoita. Osan avainhenkilöistä tutkija tapasi vankeinhoitoon perhetyön työkokouksessa, joille annettiin lomakkeet, informaatiota tutkimuksesta sekä ohjeita kyselyn toteuttamiseksi. Joillekin vankiloista tieto tutkimuksesta ja sen toteuttamisesta annettiin sähköpostitse ja puhelimitse sekä yhdelle vankilalle ainoastaan lomakkeiden mukana olleiden tiedotteiden ja saatteen kautta.

Naisvangeille lähetetyn kyselyn jaetut ja palautetut lomakkeet:¹

Vankila	Jaettu	Palautui
Vantaa	12	9
Pyhäselkä	15	14
Ylitornio	3	3
Mikkeli	1	1
Turku	9	4
Konnunsuo	8	8
Vaasa	5	5
Pelso	5	3
Oulu	14	6
Hämeenlinna	102	73
Vanaja	39	21
YHTEENSÄ	213	147

Lomakkeen täyttö oli vapaaehtoista. Toisissa vankiloissa täyttö tapahtui omassa sellissä ja aikaa palauttamiseen oli korkeintaan neljä vuorokautta. Toisissa vankiloissa täyttö järjestettiin ryhmätilanteessa. Vankiloiden henkilökunta oli luovaa ja suurena apuna lomakkeiden palautusprosentin kohottamisessa. Joissain vankiloissa naisryhmä sai palkkioksi esim. jalkakylvyn täyttämistään lomakkeista, Hämeenlinnan vankilassa naisvangeille maksettiin 1 euro palaute-tusta lomakkeesta. Vastausprosentiksi saatiin 69 %.

Lomakkeisiin oli kirjoitettu kantaaottavaa palautetta kyselystä ja sen herättämis-tä ajatuksista. Niistä voi päätellä, että aiheen esiin nostamista pidettiin tärkeänä, mutta myös jännitteisenä asiana.

Mielestäni tällaiset kyselyt on jees, kiitos!

Typerä kysely niille joilla ei ole lapsia tai jotka eivät ole raskaana.

*Tuntui pahalta lasten ja omasta puolesta täyttää tällaisia kyselyjä.
Kenenkään ÄIDIN EI pitäisi olla vankilassa.*

On se kun kaikkensa antaa omalle lapsellensa ruuan, vaatteet, eniten rakkautta, sit sossu vie pois. Ei lapsen mielipidettä oteta huomioon. Kiitos teille, oli mahtavia asianhaaroja.

¹ Jaettujen lomakkeiden määrä on hieman todellista naisvankimäärää pienempi mm. kieli-ongelmien, käräjien, valvotun koevapauden vuoksi. Suuntaa-antavana vertailutietona tässä naisvankien lukumäärä 1.5.2007: Hämeenlinna 109, Vanaja 43, Vantaa 21, Turku 16, Vaasa 4, Konnunsuo 8, Mikkeli 2, Pyhäselkä 21, Oulu 12, Pelso 7, Ylitornio 3. Koska lomakkeet jaetiin huhti-kesäkuun 2007 aikana, myös naisvankien lukumäärä on vaihdellut.

Kyselylomakkeen tietoja on analysoitu esittämällä suoria jakaumia ja vertaamalla niitä saatavissa oleviin, vankeja tai naisvankeja yleisesti kuvaaviin tietoihin. Käytettävissä ollut aika ei mahdollistanut aineiston tarkempaa analysointia. Lomakekyselyn toteuttamiseen tulee suhtautua eräänlaisena kokeiluna, jolla pyrittiin paitsi samaan naisvankien lapsisuhteita yleisesti kuvaavaa tietoa niin myös kokeilemaan keinoa, jota jatkossa voitaisiin kehittää kokonaisvaltaiseman tiedonhankinnan välineeksi.

3 LAPSET VANKILOISSA – ERI MAIDEN KÄYTÄNTÖJÄ

Suomessa äidit lapsineen on sijoitettu Hämeenlinnan vankilan suljetulle osastolle tai Vanajan avovankilaan. Jälkimmäinen muuttui 1.10.2006 itsenäiseksi vankilaksi. Lapsia on ollut äitiensä mukana vankilassa pitkään. Hämeenlinnan keskus- ja lääninvankila kehittyi vuosisatojen kuluessa Hämeen vanhan linnan ympärille. Vuonna 1881 Hämeenlinnan vankilaan siirrettiin kaikki naispuoliset kuritushuone- ja työvangit. Rangaistusta suorittaessaan monet naisista olivat raskaina tai heillä oli imeväisikäinen lapsi. Äidit asuivat linnan suuressa salissa, jossa äidit saivat hoitaa lapsiaan vankilan sairaanhoitajan valvonnan alaisena. Tänä aikana äidit oli vapautettu muusta työnteosta. Vuonna 1925 osastolle palkattiin lastenhoidon valvoja, joka käytännössä toimi vartijana vankilassa vallitsevan työvoimapulan vuoksi. Parvekkeellinen lastenosasto perustettiin vuonna 1931, joka oli erillinen rakennus vankilan yhteydessä. Tälle osastolle tuli myös koulutettu lastenhoitaja. Aluksi äidit saivat olla lastensa kanssa yhdessä yön ajan, mutta vuodesta 1946 keskusvankilaan perustettiin lastenosasto, joka oli suunniteltu 40 lasta varten ja lapset pidettiin öisinkin erillään äideistään ns. lastenosastolla. Osastosta kirjoitettujen tietojen mukaan kahden vuoden ikäraja oli jo silloin ainakin ohjeellisessa käytössä. Tuolloin lasten synnytys tapahtui vankilassa, mutta sotien jälkeen äidit vietiin synnyttämään Hämeenlinnassa sijaitsevaan synnytyslaitokseen. (Hämeenlinnan keskus- ja lääninvankila, 1–3; Dahl 1960, 81–82; Nuppola 1954, 24–25.)

Vuosien 1917 ja 1950 välillä vankilassa olevien lasten lukumäärä vaihteli naisvankimäärän mukaan. Enimmillään lapsia oli vankilassa 151 vuonna 1919. (Nuppola 1954, 25 – 27). Nuppola (1954, 43–44) kirjoittaa Hämeenlinnan vankilassa olleesta ”lastenkotijärjestelmästä”, jossa äidit kävivät päivisin töissä ja lapset hoidettiin eri osastolla. ”Käytännössä tämä lastenkotijärjestelmä vapauttaa äidit melkein kokonaan hoitamasta lapsiaan ja huolehtimasta heistä vankilassaoloaikana. Lastenosaston aamutoimiin osallistuminen heillä on vain velvollisuus – tai oikeus – lastensa imettämiseen ja isompien lapsiensa tapaamiseen kerran päivässä”, Nuppola kirjoittaa. Nuppolan mukaan äitien suhtautumisessa tähän järjestelyyn on eroja: toiset olisivat hoitaneet mielellään itse lapsensa, mutta heillä ei ole siihen mahdollisuuksia, kun taas toiset äidit eivät vaivautuneet edes tapaamis aikaan vaihtamaan kuivia vaatteita lapselle, koska katsovat sen kuuluvan hoitohenkilökunnan velvollisuuksiin. Nuppola (1954, 59–61) kritisoi silloin voimassa olevaa järjestelmää siitä, etteivät äidit totu lastenhoidon rutiineihin, jotka äitejä odottavat heidän vapauduttuaan ja ehdottikin ensikotityyppistä ratkaisua, jossa äitiä tuettaisiin kasvatuksen opettamisessa ja lapsen hoidossa.

Myöhemmin lapsen hoitovastuu muuttui siten, että äidit hoitivat lapsensa itse ja muuhun työhön osallistumisen velvoite poistettiin. Tämä käytäntö on voimassa

myös nyt 2000-luvulla. Ohjaaja auttaa ja tukee suljetun vankilan osastolla äitejä lastenhoidossa, mutta jokainen äiti vastaa yksin lapsensa hoidosta. Vanajan avo-osasto on perustettu vuonna 1994, jolloin myös sinne varattiin sullejä äideille, jotka tulevat vankilaan lastensa kanssa. Vielä vuonna 2006 esiselvityksen teon aikana Vanajalle ei ollut osoitettu henkilökuntaa äiti-lapsi –osastolle ja tämän vuoksi osasto suljettiin keväällä 2006 noin puoleksi vuodeksi. Osasto avattiin kuitenkin uudestaan ja myös siellä aloitti ohjaaja, joka vastaa äiti-lapsi –osaston toiminnasta ja vankilan perhetyöstä.

Suomessa vankiloiden äiti-lapsi –osastot on tälläkin hetkellä keskitetty Hämeenlinnan ja Vanajan vankiloihin, nyt myös uuden aluevankilamallin voimaan tultua. Hämeenlinnan vankilassa kaiken kaikkiaan on vankipaikkoja 112 naisvangille ja 79 miesvangille. Vankilan naisten osastolla toimii kuusipaikkainen äiti-lapsi –osasto. Vanajan vankilassa on yhteensä 38 paikkaa naisvangeille ja kolme miesvangeille. Naisvankien paikoista neljä on varattu äideille lapsineen. Lisäksi Vanajalla on mahdollisuus majoittaa yksi vanki lapsineen vankilan alueella sijaitsevaan yksiiön. (Hämeenlinnan vankilan tulo-opas 30.8.2005, Hämeenlinnan vankilan Vanajan avovankilaosaston äiti-lapsi –osaston osasto- ja tulo-opas 16.6.2005.)

Suomen käytäntö sallia lasten mukaanotto vankilaan ei ole poikkeuksellinen. Kansainvälisesti käytäntö näyttää olevan yleinen. Monissa maissa on lähinnä naisvangeille suunnattuja äiti-lapsi –osastoja. Mm. Saksassa vankeuslain 80 §:n mukaan lapsi voi olla vankilassa vanhempiensa kanssa ennen oppivelvollisuusiän alkamista 6 ikävuoteen asti. Käytännön mukaan lapset kuitenkin ovat yleensä alle 3-vuotiaita, koska lapsen kehityksen mahdollista viivästyminen vankilassa asumisen vuoksi mietitään. Saksassa on kahdeksan äiti-lapsi –yksikköä vankiloissa, joissa on yhteensä noin 100 paikkaa. Koulutettu henkilökunta ohjaa äitejä lasten kasvatuksessa näissä yksiköissä. (The Quaker Council... 2006, 35.) Myös Espanja sallii lasten olla vankilassa jopa kuusi ensimmäistä ikävuottaan. (Röbäck 2005, 2.)

Viron olosuhteet näyttäisivät olevan samankaltaiset Suomen tilanteen kanssa. Virossa on erityiset tilat äiti-lapsi –osastoille, jotka ovat erillään muista vangeista ja isommat lapset voivat käydä päiväkodissa vankilan ulkopuolella. Viron yksikössä on 5 äiti-lapsi –paikkaa. (The Quaker Council... 2006, 34.) Röbäck (2005) on kartoittanut jonkin verran eri maiden käytäntöjä koskien lapsia vankilassa. Pohjoismaista Suomi ja Ruotsi suhtautuvat Röbäckin mukaan virallisesti lapsen vankilassa oloon melko samanlaisin säännöin (2-vuoteen asti, Suomessa avovankilassa 3-vuoteen saakka). Toisaalta Ruotsissa vankilassa olevat lapset ovat käytännössä alle yksivuotiaita (Röbäck 2007). Ruotsalaisessa keskustelussa on esitetty myös näkemys, että lapsi voisi olla vain ensimmäiset 6 kuukautta vankilassa. (Barn med frihetsberövade... 1998.) Ruotsin vankiloissa ei ole erillisiä osastoja äitejä ja heidän lapsiaan varten, vaan äidit lapsineen on sijoitettu muiden naisvankien kanssa samoille osastoille (Röbäck 2005; Röbäck 2007).

Tanska puolestaan sallii sekä äitien että isien asumisen lastensa kanssa vankilassa perheenä. Eurooppalaisen raportin luonnoksen mukaan Tanskassa lapset voivat olla vanhempansa kanssa vankilassa yksi tai kolme -vuotiaiksi saakka, mutta vain muutama (2–3) vanki voi tuoda lapsen vankilaan kerrallaan. Tämän vuoksi erityisiä yksiköitä ei kyselyn mukaan Tanskassa tarvita. Irlannissa ei ole määritelty ikärajaa lapselle, joka voi tulla vankilaan, mutta mikäli oikeus päättää äidin ja lapsen yhdessäolosta, lapsi voi olla vankilassa äitinsä kanssa. Irlannissa ei ole myöskään erityisiä yksiköitä äideille ja lapsille vankilassa. (The Quaker Council... 2006, 34–35.)

Erilaisia ratkaisuja Euroopan alueella on Latviassa ja Norjassa. Latviassa alle yksivuotiaat voivat asua äitiensä kanssa vankilassa samassa huoneessa ja sitä vanhemmat lapset (1–4 -vuotiaat) asuvat erillään äideistä, mutta äidit voivat vieraila "lastenkodissa" vapaa-aikoinaan. Äiti-lapsi -sellipaikkoja on Latviassa kuusi ja "lastenkotipaikkoja" 19. (Mt., 36.) Kuten edellä on todettu "lastenkoti-järjestelmä" on ollut käytössä aiemmin myös Suomessa. Sen sijaan Norjassa lasten ei sallita asuvan vankilassa. Siellä on kuitenkin erityisiä järjestelyjä, joiden avulla tietyt vangit voivat suorittaa osan vankeudestaan muissa instituutioissa, kuten huumehoitoyksikössä. Tällaisten järjestelyjen tuloksena jotkut äideistä suorittavat tuomiotaan erityisissä "äiti-lapsi -taloissa" vankilan ulkopuolella, joita pitävät yllä muut tahot kuin vankeinhoitolaitos. (The Quaker Council... 2006, 37.)

Alankomaissa yläikäraja lapsille suljetuissa vankiloissa on yhdeksän kuukautta, mutta neljään vuoteen asti lapset voivat asua puoliavoimissa vankiloissa äitiensä kanssa. (Röbäck 2005, 2–3). Puoliavoimissa vankiloissa pyritään sellaisiin järjestelyihin, että lapset eivät ymmärrä olevansa vankilassa (Caddle 1998). Britannian eri vankiloissa on eri ikärajoja lapsille: esimerkiksi Hollowayn vankilassa vauvat saavat olla vain 9 kuukauteen saakka, kun taas Styalin vankilassa 18 kuukauteen asti (Caddle & Crisp 1997, 45).

Australiassa äiti tai päähuoltaja voi pyytää lupaa saada ottaa lapsi mukaan vankilaan. Lapset saavat asua vankilassa äitiensä kanssa yleensä yhteen ikävuoteen saakka. Kouluikäiset lapset saavat olla yötä vankilassa ja poikkeustapauksissa myös vanhemmat lapset. Harkinnan kohteina lapsen vankilassa olemiselle nähdään lapsen hyvinvointi sekä huoltajuustilanne sekä se, että vankilasta löytyy lapselle sopivia tiloja. Kanadassa lapset saavat asua vankilassa neljään ikävuoteen asti ja osa-aikainen oleskelu on mahdollista 12 ikävuoteen saakka. Kambodžassa vauvat saavat olla vankilassa 6 kuukauteen asti. Ranskassa vain äidit (isän suostumuksella) saavat päättää lapsen ottamisesta mukaan vankilaan. Ikäraja lasten vankilassa asumiselle on 18 kuukautta. Kuitenkin poikkeuksia voidaan tehdä äidin pyynnöstä harkinnan mukaan. (Alejos 2005, 34–35.)

Vaikka lasten vankilassaolo on yleinen käytäntö, on aiheesta varsin niukasti tutkimustietoa. Tutkimuksen näkökulma on keskittynyt naiseen ja hänen äitiyteensä. Sen sijaan lapsen näkökulmaa on pohdittu vähän.

The Quaker Councilin raportin luonnoksessa (2006, 38) todetaan, että tarvitaan paljon enemmän tutkimusta sekä vankilassaolon vaikutuksista lapseen että äidin ja lapsen erottamisesta toisistaan vankeuden tuloksena. Koska tilanne on ongelmallinen joka tapauksessa, raportin mukaan tulee tehdä paljon työtä, jotta vankeusrangaistuksen sijalle saataisiin muita mahdollisuuksia suorittaa tuomio, kuten elektroninen valvonta sekä yhdyskuntapalvelu. Euroopan neuvosto suosittelee, että raskaana olevien naisten ja pienten lasten äitien tuomitsemista vankilaan tulee pitää viimeisenä keinona vain niiden naisten kohdalla, jotka voivat olla vaaraksi yhteiskunnalle. (Mothers and Babies in Prison, Doc.8762.)

Esimerkiksi Italiassa tuomiota siirretään automaattisesti, mikäli nainen on raskaana tai hänellä on alle kuuden kuukauden ikäinen lapsi. Tuomiota on myös mahdollista siirtää, jos tuomitun lapsi on alle yhden vuoden. Myös yksinhuoltajat, joilla on pieniä lapsia voivat saada lykkäystä. Saksassa äidit, joilla on lapsia kotona, voivat saada päivävapaata vankilasta perheensä hoitamiseksi, mutta he palaavat yöksi vankilaan. (The Quaker Council... 2006, 38.)

Lapsista vankilassa on laadittu kaksi kansainvälistä tilannekatsausta vuosina 1987 ja 2005. Vuonna 1987 kriminaalipolitiikkaan vaikuttamaan pyrkivä Alliance of NGO's laati YK:n myötävaikutuksella selvityksen "Children in Prison with their Mothers" vankiäitien lasten asemasta vankilassa. New Yorkissa toimiva Alliance of NGO's on YK:n aloitteesta vuonna 1973 perustettu liitto, jonka muodostivat selvityksen tekohetkellä (vuonna 1988) 31 erilaista kansainvälistä järjestöä, joiden yhteisenä tavoitteena on pyrkiä vaikuttamaan eri maiden kriminaalipolitiikkaan. Liiton jäseniä ovat mm. Amnesty International, Pelastusarmeija, Kansainvälinen lastensuojeluliitto ja World Psychiatric Association. Vankiäitien lasten asemaa koskevan selvityksen suorittamista varten liitto lähetti kyselylomakkeet kaikille YK:n jäsenmaille. Vastauksen palautti 70 valtiota, myös Suomi. Useimpien maiden vastaukset edustivat maiden virallista kriminaalipolitiikkaa, muutamista maista vastauksen antoivat järjestöt. (Lempiö 1988, 33.)

Raportin mukaan yleinen käytäntö salli lasten seurata vanhempaansa vankilaan. Kyselyyn vastanneet maat jaettiin tuolloin karkeasti kolmeen ryhmään sen mukaan, minkä ikäisten lasten sallitaan olla äidin mukana vankilassa. Maista 20 sallii vankiäidin pitää lastaan vankilassa siihen saakka, kun hän on täyttänyt 18 kuukautta. 22 maata sallii lapsen olon vankilassa, kunnes hän on 2–3 -vuotias ja 11 maata sallii lasten vankila-asumisen 4–7 -vuotiaaksi asti. Monissa maissa lasten vankilassaoloaika ratkaistaan tapauskohtaisesti. (Children in Prison with their Mothers 1987 ref., Lempiö 1988, 33.)

Vastauksista voitiin myös päätellä, että lasten olosuhteet vankiloissa vaihtelivat hyvin paljon. Lasten vankilaolojen järjestelyistä oli sekä negatiivisia että positiivisia esimerkkejä. Vastausten perusteella löytyi vankiloita, joissa lasten sallittiin olla äitien mukana, mutta heille ei ollut tarjolla maitoa, ruokaa, vaatteita, vuodetta eikä lääkkeitä. Oli vankiloita, joissa naisvangit käyttivät lapsia hyväk-

seen sekä vankiloita, joissa naisvangit ja heidän lapsensa olivat prostituoituja, joita miesvangit ja vankilan ulkopuoliset käyttivät. Vastauksista tuli ilmi myös huumeidenkäyttö ja ne lapset, joista äidit joutuivat eroamaan, koska he eivät voi ottaa lapsia mukaansa vankilaan. Useissa vankiloissa lasten terveydenhoidon ja positiivisen kehityksen edellytykset eivät kuitenkaan olleet turvattuja. Ainakin näissä tapauksissa äidin suorittama vankeusrangaistuksen oletettiin vaikuttavan vielä myöhemminkin lapsen elämään. (Children in Prison with their Mothers 1987 ref., Lempiö 1988, 33.)

Toisaalta YK:n jäsenmaissa oli myös positiivisia järjestelyjä lasten huomioon ottamiseksi äidin rangaistuksen tullessa toimeenpantavaksi: oli luotu erillisiä asuinalueita lapsille erityishenkilöstöineen, lastenhoitajineen ja opettajineen, erillisiä äiti-lapsi-osastoja sekä vankiloita, joissa lapset saivat ravinnon, terveydenhoidon ja mahdollisuuden käydä koulua (joissain vankiloissa jopa vankilan ulkopuolella). Toisissa maissa oli järjestelty kotiarestimahdollisuuksia vankeusrangaistuksen sijaan odottaville äideille ja pienten lasten äideille. Selvityksen mukaan olosuhteet saattoivat vaihdella hyvinkin suuresti jopa saman maan eri vankiloissa, Virallinen kriminaalipolitiikka saattoi poiketa vankiloiden tosiasiallisista käytännöistä. (Children in Prison with their Mothers 1987 ref., Lempiö 1988, 33–37.)

Selvityksessä esitettiin tuolloin viiden kohdan suositukset vankiäitien lasten aseman parantamiseksi:

- 1) Vankeusrangaistuksen vaihtoehtojen käyttö: Näitä vaihtoehtoja voivat olla aresti, yhdyskuntapalvelu ja sovittelu. Ensimmäisessä pienten lasten äideille tulisi antaa mahdollisuus olla kotona hoitamassa lapsiaan, jolloin ehdollinen tuomio olisi paras vaihtoehto.
- 2) Erilliset asuinyhteisöt: Mikäli äiti tai isä tarvitsee tehostettua valvontaa, on hyvä vaihtoehto erillinen asuinyhteisö, jossa järjestettäisiin lapsille omaa ohjelmaa ja lasten äideille annettaisiin ohjausta lastenkasvatuksessa. Lapsilla tulisi olla mahdollisuus käydä yhteisön ulkopuolella esikoulua tai koulua.
- 3) Erillinen yksikkö vankilan yhteydessä: Jos yhteiskunnan turvallisuus vaatii, että äiti on tuomittava vankilaan, olisi silti vältettävä, että lapsi joutuu vankeuteen. Näin vankilan yhteyteen tulisi rakentaa vankilasta erillinen yksikkö, jossa vankiäitien lapset voisivat asua ja kulkea vapaasti vankilan ulkopuolelle ja takaisin. Äidit asuisivat ja työskentelisivät vankilassa, mutta voisivat viettää vapaa-ajan lastensa seurassa. Lapsesta eristämistä ei saisi käyttää kurinpitokeinona.
- 4) Vankilassa: Lasten ottamista vankilaan tulisi käyttää vaihtoehtona vain silloin kuin ei ole mitään muuta keinoa huolehtia lapsesta vankilan ulkopuolella. Silloinkin tulisi pyrkiä vähentämään vankeuden kielteisiä vaikutuksia siten, että äidit ja lapset asutetaan yhdessä erillisessä vankilaosastossa. Ellei

tämä ole mahdollista ja lapsia on useita, heidän tulisi ainakin antaa nukkua keskenään erillään muista vangeista.

- 5) Yhteydet siviiliyhteiskuntaan: Miten tahansa lasten asema järjestetäänkin, heille tulisi antaa mahdollisuus säilyttää yhteydet siviiliyhteiskuntaan, käydä koulua, vierailla sukulaisten ja ystävien luona ja leikkiä päivittäin toisten lasten kanssa. (Children in Prison with their Mothers 1987 ref., Lempiö 1988, 33–37.)

Lähes 20 vuotta myöhemmin Rachel Brett (2005) toteaa YK:n julkaiseman ”Babies and Small Children Residing in Prisons” -raportin esipuheessa, että vankiloissa ei ole riittävästi kiinnitetty huomiota niihin tilanteisiin, jotka aiheutuvat lapsille äidin vankeustuomiosta. Hänen mukaansa vankilassa äitinsä kanssa olevien lasten ja vastaavasti äidin vankeuden aikana vankilan ulkopuolella varttuvien lasten tilanteisiin ja oikeuksiin ei ole puututtu tarpeeksi, jos lainkaan. Lasten oikeuksien tunnistaminen on kuitenkin sitten vuoden 1987 raportin jälkeen johtanut monen, lasten elämää koskettavan asian uudelleen arviointiin. Vangittujen vanhempien lasten oikeuksien tarkastelu on kuitenkin uutta kansainvälisesti.

Yleinen huomio vuonna 2005 oli, että lapset ovat vankeinhoidon käytännössä näkymättömiä. Heistä ei tallenneta systemaattisesti tietoja, ei ole sovittuja toimintatapoja lasten asioiden hoidossa, tila- ja toimintajärjestelyissä ei ole otettu lapsia riittävästi huomioon yms. (Alejos 2005). Käytännöt lasten vankilassa asumisessa vaihtelevat ikärajojen, lasten lukumäärän sekä vanhempien päätäntävällän suhteen eri maissa. On yleisempää, että lapsi seuraa äitiään vankilaan kuin isäänsä. Missään ei mainita rajoituksia vankilaan otettavien lasten lukumäärään. Tämän voisi tulkita tarkoittavan sitä, että useampi kuin yksi lapsi voi seurata vanhempaansa vankilaan, jolloin äitien ei tarvitse valita, kuka lapsista tulee mukaan. (Alejos 2005, 35.)

Alejos (2005) analysoi edellä mainitussa raportissa neljän maan (Australia, Kambodža, Kanada ja Ranska) kirjoitettuja vankilasäännöksiä ja ohjeita, jotka koskevat äitiensä kanssa olevia vauvoja ja lapsia vankilassa. Lapsen etu näyttää olevan kaukana lasten vankilassaoloa koskevasta päätöksenteosta Alejoksen tarkastelemissa esimerkkipaissa. Kirjoitetussa ohjeissa on yleinen hyväksyntä äitiyden ja lapsuuden erityiseen hoivaan, apuun ja suojeluun. Kansainväliset normit ovat näkyvillä monissa kansallisissa ohjelmissa ja käytännöissä. Dilemma vanhempien, erityisesti äitien ja lasten oikeuksien välillä on kuitenkin huomioimatta ja myös ratkaisematta ohjelmateksteissä.

Esimerkiksi Ranskassa päätös lapsen tulosta vankilaan on nimenomaan vanhemmalla. Mikäli äiti kieltäytyy eroamasta alle 18-kuukautisesta lapsesta, viranomaiset eivät voi puuttua äidin päätökseen. Ainoastaan niissä tilanteissa, kun lapsi on vaarassa (terveyden, turvallisuuden tai moraaliselta kannalta) tai mikäli kaikki vankilat ovat täynnä, valtio voi olla toteuttamatta äidin toivetta.

Sen sijaan Kanadan direktiivit perustuvat selkeästi lapsen edun selvittämiseen, jossa tulee selvittää fyysinen, emotionaalinen sekä henkinen hyvinvointi. Selvitys tulee tehdä kirjallisena. Lisäksi yksittäisiä tapauksia tarkastellaan tietyin väliajoin. Toisaalta Alejos (2005, 46) huomioi, että isyys on unohdettu, vaikka lasten oikeuksien julistuksessa kummankin vanhemman velvollisuudet lasta kohtaan on tunnustettu. Koska isä-lapsi-suhteeseen vaikuttaa isän suhde äitiin, se lisää dilemman lasten oikeuksien ja vanhempien oikeuksien väliseen suhteeseen.

Alejos (2005,10) pohtii sitä, kuinka voidaan toteuttaa niiden lasten perusoikeudet, jotka seuraavat äitejään vankiloihin, sillä vauvoilla ja pienillä lapsilla ei ole mahdollisuutta ilmaista näkökulmiaan ja toiveitaan. Myöskään vanhemmilla lapsilla ei ole hyviä vaihtoehtoja: pitää lähteä joko äidin mukaan tai erota äidistä. Lisäksi toiset lapset voivat tulla pakotetuiksi vankilaan parempien vaihtoehtojen puuttuessa ja siksi he tulevat osallisiksi vankilan puutteellisista olosuhteista sekä liian täysistä ja askeettisista tiloista. Alejos pohtii myös sitä, että jos lapsi saisi mahdollisuuden valita vankilaan menon äitinsä kanssa, menisikö lapsi mukaan. Hän vastaa itse, että todennäköisesti menisi, mutta pohtii samalla, onko ratkaisu reilu lasta kohtaan ja – toisaalta, onko reilua olla antamatta lapsen asua äitinsä kanssa vankilassa.

4 LAPSI JA VANHEMMAN VANKEUS – TUTKIMUSKATSAUS

4.1 Aihealueen tutkimuksen yleistä kuvausta

Lapset, vanhemmat ja vankila – aiheeseen liittyvä tutkimuskirjallisuus on niukkaa. Tehdyn tutkimuskirjallisuuskatsauksen pohjalta on selvää, että aihe on tutkimuskiinnostuksen marginaalissa.² Tutkimus ja keskustelu painottuvat Yhdysvaltoihin. Esimerkiksi pohjoismaista tutkimusta on tehty erittäin vähän ja ilmestyneet tutkimukset ovat lähinnä opinnäytetutkimuksia (Röbäck 2005; Franzen 1994; Sipola 1995; Aareskoski & Koskinen 1999; Koistinen 2005; Backman & Kaartinen 2006).

Tutkimuksia leimaavat pienet otokset, tutkimusten lyhyt aikaperiodi sekä tutkimuksen laadun epätasaisuus. USA:ssa keskustelu äitien vankeudesta on keskittynyt lasten kokemiin välittömiin vaikutuksiin sekä pitkäaikaisiin seurauksiin. Jonkin verran on myös keskitytty äitien vankeuden lapsille aiheuttamiin ongelmiin. Niin sanotun feministisen kriminologian piirissä todetaan lasten ja äitiyden leimaavaan naisvankien vankila-aikaa ja eriyttävän naisvankiloita miesvankiloista, mutta aihe jää usein maininnan tasolle (ks. esim. Carlen 2003). Aihetta ei ole tarkasteltu paljoakaan lasten oikeuksien näkökulmasta.

Tutkimuskatsauksen perusteella nousee esiin seuraavia asioita:

- tutkimus keskittyy erityisesti vankivanhempien lapsiin, jotka ovat vankilan ulkopuolella
- lapsuuttaan vankilassa viettäviä lapsia ei ole tutkittu juuri lainkaan. Olemassa oleva tutkimus painottaa aihealueen tarkasteltua lapsen ja äidin kiintymyssuhteen näkökulmasta (ks. Röbäck 2005)
- tietoa/tilastoja lapsista ja vankivanhemmista on saatavissa vähän ja tiedot ovat epävarmoja
- äitien vankeuden nähdään yleensä vaikuttavan lapsen olosuhteisiin enemmän kuin isän vankeuden
- naisvankien lukumäärän kasvaminen tekee kysymyksen lasten asemasta yhä ajankohtaisemmaksi
- vankien lapsista ei kerätä systemaattista tietoa ja viranomaisten tehtävä- ja vastualueisiin ei näyttäisi kuuluvan lapsen asemasta huolehtiminen
- lastensuojelussa ei ole juurikaan kiinnitetty huomiota vanhemman vankeu-

² Tutkimuskatsauksen ulkopuolelle on jätetty tutkimukset, joissa lapsi tai nuori on suorittamassa vankeustuomiota vankilassa. Tutkimuskatsaus on perustunut tietokantahakuihin ja moninaisen tutkijaverkoston ja aktivistijärjestöjen tietolähteiden hyväksikäyttöön.

den merkitykseen tukitoimien suuntaamisessa, eikä sosiaalitoimella ole tarpeeksi tietoa asiasta

- vanhemman vankeuden vaikutuksia tarkastellaan paljon sukupolvien välisen ketjun näkökulmasta (ts. pohditaan vankivanhempien lasten emotionaalisia ongelmia ja käytösongelmia, perheiden huono-osaisuutta ja päihderiippuvuuksia myöhemmin mahdollisesti alkavaa vankilauraa ennakoivina).

Lapsiin ja vankivanhempiin kohdistuvassa tutkimuksessa on monia metodologisia haasteita. Vankilaan ja lapsiin kohdistuneessa tutkimuksessa ei ole ratkaistu sitä, kuinka löydetään edustavia otoksia lapsista, joita vanhemman vankeus koskettaa. Myers ym. (1999) toteavat, ettei voida tietää ovatko tutkimuksiin löydetty lapset tyypillisiä vaiko eniten tai vähiten ongelmallisissa tilanteissa kaikista olemassa olevista lapsista, joiden elämää vankeus värittää. Suuri osa vankivanhempien lapsiin kohdistuvista tutkimuksista perustuu vanhempien tai huoltajien haastatteluihin. Lasten tietoon perustuvia tutkimuksia ei ole juuri tehty. Tutkimuksessa tarvitaan Myersin ja tutkimusryhmän (1999, 22) mukaan tietoa eri näkökulmista. Siksi tietoja tulisi kysyä sekä lapsilta, äideiltä, isiltä ja muilta mahdollisilta lasten huoltajilta. Vankilassa olevien vanhempien tieto siitä, kuinka heidän lapsensa voivat vankilan ulkopuolella, voi olla epätarkkaa. Vanhempi saattaa peittää lastensa ongelmia tai ei yksinkertaisesti tiedä niistä. Lisäksi sosiaalinen hyväksyntä saattaa vaikuttaa siihen, mitä vankivanhempi kertoo tutkimustilanteessa. On myös mahdollista, että lapset ja vanhemmat muuttuivat vanhemman vankeuden seurauksena ja tätä muutosta pitäisi pystyä tavoittamaan tutkimuksen keinoin. (Myers ym. 1999, 22.)

Tutkimuskatsauksen tuloksia esitellään seuraavassa tarkemmin jaoteltuna niin, että *ensin tarkastellaan olemassa olevaa tutkimusta vanhempiensa kanssa vankilassa oleviin lapsiin kohdistuvana ja toiseksi vankivanhempien lapsia yleisemmin käsittelevää tutkimusta*. Koska tutkimusta on vähän, olemme ottaneet esittelyyn tutkimusten lisäksi lasten ja vankivanhempien olosuhteita koskevia selvityksiä ja yhteiskuntapoliittisia kannanottoja.

4.2 Lapsi vankilassa vanhemman kanssa

Äiti-lapsi -osastoihin välittömästi kohdistuvaa tutkimusta olemme löytäneet niukasti, kuten jo edellä on todettu. Saatavilla oleva tutkimus painottuu (kehitys) psykologiseen tutkimukseen ja vuorovaikutuksen arviointiin. Varsin tuore esimerkki on Etelä-Afrikassa vankilaosastolla tehty äidin ja lapsen välisen vuorovaikutuksen analyysi (Eloff & Moe 2003, 711–720.) Tuon painopisteen rinnalla on löydettävissä vankilakäytäntöihin kohdistuvia tutkimuksia (esim. Caddle & Crisp 1997; Stampe 2004).

Caddlen ja Crispin (1997) tutkimuksen yhtenä tavoitteena oli arvioida äiti-lapsi -osastoja Britanniassa. He lähestyivät kysymystä laajasti tarkastelemalla

ensimmäisessä vaiheessa ylipäänsä niitä lastenhoitojärjestelyitä, joita naisvangit olivat tehneet vankeutensa ajalle. Äiti-lapsi -osastoista Caddle ja Crispin (1997, 47) ehdottavat, ettei 18 kuukauden ikää pitäisi ainakaan nostaa, etteivät lapset, jotka erotetaan äideistään, kiinny heihin liikaa. Vankiäidit itse jakautuvat asian suhteen kahtia: 41 % äideistä kokee, että yli 18 kuukautta vanhojen lasten tulisi saada olla vankilassa äitiensä mukana, mutta 46 % äideistä ajattelee, että 18 kuukauden ikäraja on sopiva. (Mt., 47.)

Britanniassa sääntöjen mukaan äidit ovat osastoilla vastuussa lapsen jokapäiväisestä hoidosta sekä päätöksistä lapsen asioissa. Äidit myös kokivat olevansa vastuussa lapsesta ja saavansa hoitaa lasta omalla tavallaan. Tutkimuksessa 54 % äideistä oli sitä mieltä, ettei vankilassa olo vaikuta lapseen heidän kokemuksensa mukaan mitenkään, kun taas 28 % äideistä tunsu, että lapsen kehitys saattaa olla häiriintynyt. (Caddle & Crisp 1997, 47.) Tutkijat päätyivät joka tapauksessa suosittamaan sitä, että Britanniassa tarvittaisiin lisää äiti-lapsi -osastoja.

Stampe (2004) tutki Tanskassa miten lasten oikeudet turvataan lapsen syntyessä vankilassa tai lapsen tullessa vanhempansa mukana vankilaan. Stampe kritisoi tanskalaista lainsäädäntöä siitä, että se on keskittynyt vanhempien oikeuksiin saada lapsi mukaan vankilaan sen sijasta, että puhuttaisiin lapsen oikeudesta seurata vanhempansa vankilaan. Stampen (2004) mukaan lapsiin vankilassa suhtaudutaan kuten vierailijoihin, jolloin lapset tulevat näkymättömiksi vankilaympäristössä. Yhteistyö vankeinhoidon ja sosiaalitoimen välillä keskittyy aikuisasiakkaaseen, jolloin lapsi putoaa tarkastelusta. Lasta ei myöskään Tanskan vankiloissa rekisteröidä millään tavalla. Stampe (2004) tuo esiin, että lasten rekisteröinti ja näkyväksi tekeminen voi lisätä lasten oikeuksien toteutumista sekä mahdollistaa ammatillisen arvioinnin ja tuen perheen tilanteessa.

Brooks-Gordon ja Bainham (2004, 273–274) ovat puolestaan keränneet brittiläisestä yhteiskuntapoliittisesta keskusteluista argumentteja lasten vankilassaoloa vastaan. Heidän mukaansa yleisimmin käytetty argumentti lasten vankilassaoloa vastaan on, että vankilat eivät ole lapsille sopivia paikkoja. Mielenterveysongelmia pidetään yleisinä vankiloissa, eikä myöskään yhteisdynamiikka ole lapsiystävällinen. Britanniassa on nostettu myös esiin kysymys terveydenhuollon laadusta vankilassa. Muita argumentteja ovat mm. se, että vankilaympäristö muokkaa vankilassa kasvavien asenteita vankilaystävällisemmäksi kuin olisi tarpeen. Myös väkivalta vankilassa voi vaikuttaa lapseen. Eräänä perusteluna on tuotu esiin, että äidin ja pienen lapsen asuminen vankilan äiti-lapsi -yksikössä (mahdollisesti kaukana kotona) saattaa vähentää sekä äidin ja lapsen yhteyttä muihin perheen lapsiin. Päätös ottaa lapsi vankilaan äitinsä kanssa saattaa vaikuttaa myös siihen, että lapsen yhteys isäänsä jää vähäisemmäksi. Oleellista Brooks-Gordonin ja Bainhamin tutkimuksessa on kuitenkin se, että he osoittavat, että argumenttien pohjaksi ei ole tutkimusta. Mikäli yksi tutkimus osoittaa esimerkiksi pientä viivästymää vankilassa olevien lasten kehityksessä (Catan 1989), toisen tutkimuksen mukaan lapset ovat kehittyneet

normaalisti (Caddle 1998).

Edellä mainittu tutkimus alleviivaa vankilassa varttuvien lasten asemaa koskevan yhteiskunta- ja kriminaalipoliittisen keskustelun ja tutkimuksen eritahtisuutta. Yksi tässä selvityksessä toteutetun tutkimuskatsauksen keskeisiä tuloksia onkin se, että tutkimuskirjallisuudesta ei sen vähyyden ja pirstaleisuuden vuoksi voi tehdä selkeitä johtopäätöksiä vankilassa vietetyn lapsuuden vaikutuksista lapsiin.

4.3 Lapset vankilan ulkopuolella

Jos lapsen vankilassaolon mahdollistavia käytäntöjä on tutkittu niukasti, on sen sijaan jonkin verran enemmän tarkasteltu sitä, mitä vankilan ulkopuolelle jäävälle lapselle tapahtuu jommankumman vanhemman mennessä vankilaan ja mitä vanhemman vankeus merkitsee lapselle. Yksi tapa hahmottaa jo tehtyä tutkimusta on ryhmitellä sitä teemoittain. Lapset vankilan ulkopuolella –tutkimuskeskustelu voidaan jakaa kolmeen teemaan: on tarkasteltu äidin ja erikseen isän vankeuden vaikutuksia lapseen, on kirjoitettu perheen huono-osaisuuden vaikutuksista lapseen sekä tarkasteltu perhesuhteiden säilymistä kyseessä olevassa erityistilanteessa. Tutkimustuloksia esitellään yllä olevien teemojen mukaisesti. Lopussa kokoamme niitä kehittämissuhteita, joita on esitetty joko tutkimuksissa tai aihealueeseen liittyvässä yhteiskunta- ja kriminaalipoliittisessa keskustelussa.

Äidin vankilatuomio – muutoksia lapselle

Myers ym. (1999, 12) mukaan perheen elämään tulee enemmän muutoksia, mikäli nainen joutuu vankilaan kuin miehen sinne joutuessa. Tämä havainto tehdään monissa tutkimuksissa. Vaikka lapset kokevat useammin isän kuin äidin vankeuden, lapsen elämään kohdistuu useammin muutoksia äidin joutuessa vankilaan. Tällöin lapset todennäköisemmin joutuvat vaihtamaan asuinpaikkaa ja kohtaamaan ongelmia, joita aiheutuu vanhemmasta eroamisesta. Koska äiti on yleensä lasten pääasiallinen hoitaja, seuraa äidin vankeudesta usein merkittäviä muutoksia lasten elämään. (Stanton 1980; Bloom 1993; Johnston 1995; Alejos 2005.) Naisvankien lukumäärän kasvu on herättänyt keskustelua lastenhoidosta ja vankiäitien vastuista lapsiaan kohtaan (Ferraro & Moe 2003, 10). Esimerkiksi Ferraron ja Moen (2003, 24) haastatteleman 30 vankinaisen joukossa Yhdysvalloissa kenelläkään ei ollut miestä, jolle olisi voinut jättää lastenhoidon vankilassaoloajaksi.

Vankilaan joutuvat naiset käyttävät yleisesti naissukulaisia poissaolonsa aikana hoitamaan lapsiaan. Tämä ratkaisu on yleisempi kuin se, että lapset jäisivät puolison hoitoon. Sen sijaan miesvankien lapset jäävät useammin äitiensä

hoitoon. Näin Ferraron ja Moen (2003, 13) mukaan naisten vankeus aiheuttaa suurta huolta naisvangille hänen lastensa hyvinvoinnin osalta.

Woodrow (1992) tuo esiin, että samalla kun lapset joutuvat eroon vankilatuumion saaneesta äidistään, he voivat joutua eroon myös muusta perheestään. Esimerkiksi sisarukset saatetaan erottaa toisistaan ja lapsi joutuu muuttamaan vieraalle paikkakunnalle hoitojärjestelyiden vuoksi. Osa sisaruksista saatetaan sijoittaa lastensuojelulaitokseen tai sijaisperheeseen, kun taas osa jää isälle tai menee muiden sukulaisten hoidettaviksi. Näin lapselle voi tulla säännöllisen yhteydenpidon menetys äitiin, sukulaisiin ja ystäviin sekä muutos aiempaan kasvuympäristöön. Suuret muutokset voivat aiheuttaa stressioireita. Vankilan ulkopuolelle jäävien lasten täytyy oppia hyväksymään vangitun vanhemman poissaolo, vanhemman vankilassaolon stigma sekä oman arjen ja kasvuolosuhteiden muutos (Travis & Waul 2003). Näitä on pidetty pitkäkestoisen stressin aiheina (Johnston 1995).

Kun äiti pidätetään ja vangitaan tai kun äiti tuomitaan vankilaan kuukausiksi tai jopa useiksi vuosiksi, Myersin ym. (1999, 12) mukaan mikään virasto Yhdysvalloissa ei vastaa vangitun äidin lapsia koskevien tietojen keräämisestä tai varmista, että lapset saavat tarvitsemiaan palveluja (ks. myös Johnston 1995). Tilastot näistä lapsista olisivat Myersin ym. (1999, 13) mukaan tärkeitä, sillä muutamissa tutkimuksissa on todettu, että vanhemman hoivan katkonaisuus ja ennakoimattomuus on lapselle vanhemman vankeuden eniten vahinkoa aiheuttava asia (mm. Johnston 1995b). Vanhempi saattaa kulkea useita kertoja edestakaisin kodin ja vankilan välillä, jolloin lapsen olosuhteet muuttuvat jatkuvasti. Lapsen arjen ja kasvuolosuhteiden pysyvä järjestäminen edellyttää lasten tilanteet tunnistavaa viranomaistoimintaa ja tietolähteitä.

Niille lapsille, jotka eivät asu äitinsä kanssa, äidin vankeus aiheuttaa vain vähän muutoksia päivittäiseen elämään. Hairstonin tutkimuksessa Yhdysvalloissa (1991) tulee esiin, että vaikka näillä äideillä ei ole ollut kokopäiväistä vanhemmuuden vastuuta ennen vankeutta, heillä on usein säännöllinen kontakti lapsiinsa. Näin ollen äidin vankeus ei voi olla vaikuttamatta myöskään näihin lapsiin (Myers ym. 1999, 14). Johnston (1995a) on tuonut esiin, että mitä useammin äiti on ollut vankilassa, sitä suuremmalla todennäköisyydellä hänen lapsensa ovat jonkun muun hoivissa.

Vankilassa olevista isistä

Hairstonin (1998, 617) mukaan myös vanki-isien lapsilla ja perheillä on odotuksia isiä kohtaan, vaikkakin nuo odotukset ovat rajoitettuja vankeustuomion vuoksi. Vankilassa olevien isien rooli ja vastuu on kuitenkin harvoin yhteiskunnallisen tarkastelun tai kehittämisen kohteena.

Hairstonin (1998, 617–623) mukaan informaatiota vankien perhestatuksesta tai

perhemuodosta ei ole saatavilla USA:n oikeusministeriön vankitietokannoista, mutta sen sijaan eri tutkimusaineistot hahmottavat kuvaa vangituista isistä ja heidän suhteistaan perheisiinsä Yhdysvalloissa. Suurin osa miehistä vankeinhoitossa on yksineläviä tai eronneita ja vähemmän kuin joka neljäs on naimisissa. Kuitenkin suurimmalla osalla isistä on alaikäisiä lapsia, joista heillä oli jonkinlaista vastuuta ennen vankeustuomiota. Suurin osa vanki-isistä ei ole, eikä ole koskaan ollut naimisissa lastensa äidin kanssa. Lisäksi puolet isistä kertoo, että heidän lapsillaan on eri äidit. Eri isillä on hyvin erilaisia rooleja lastensa elämässä: joidenkin kanssa isät elivät ennen vankeuttaan, joitain lapsia isät näkivät säännöllisesti, kun taas joitain lapsia isät näkivät harvoin tai eivät ollenkaan. Suurin osa vanki-isistä asui samassa taloudessa ainakin yhden lapsensa kanssa vangitsemisen ajankohtana. Useat isät myös antoivat taloudellista tukea ja/tai näkivät säännöllisesti yhtä tai useampaa niistä lapsista, joiden kanssa he eivät asuneet.

Hairston (1998) tuo esiin, että vaikka isät saivat tietoa lapsistaan vankilaan muilta perheenjäseniltä, heidän oma kontaktinsa lapsiin vankeuden aikana on rajoitettua ja vahvasti riippuvaista isän suhteesta kyseisen lapsen äitiin. Suuri osa isistä ilmaisee huolta lapsistaan ja pohtii korvaako joku muu, kuten isäpuoli, isän paikan lasten elämässä. Vaikka sinällään vankeus ei tee isistä huonoja isiä, vankeus aiheuttaa erilaisia haasteita ja rajoituksia vanki-isille kuin muille lapsistaan erillään asuville isille. Vanki-isät saattavat myös vetäytyä tai luopua isän roolistaan.

Britanniassa tehdyssä tutkimuksessa on havaittu, että vanki-isien oikeus yhteydenpitoon on useimmiten epäsuoraa (kirjeet ja puhelut) kun taas äideillä kontakti sisältää tapaamisia. (Brooks-Gordon & Bainham 2004, 263.)

Vankeus, huono-osaisuus ja lasten ongelmat

Tutkimusten mukaan naisvankien lapset kokevat köyhyyttä ennen äidin vankeutta, sen aikana ja vankeuden jälkeen. Lisäksi useissa tutkimuksissa on todettu, että lapsilla on emotionaalisia ja psyykkisiä ongelmia liittyen heidän äitinsä vankeuteen. Suurin osa vankiäitien rikoksista ei ole kuitenkaan suoraan yhteydessä heidän vanhemmuuteensa. (Luke 2002, 931.) Vangittujen vanhempien lapsilla on korkeampi riski erilaisiin käytöshäiriöihin ja sosiaalisiin ongelmiin. Täten huolena on vankeuden siirtyminen seuraavaan sukupolveen. Luke väittää, että vankien lapsilla Yhdysvalloissa on jopa kuusinkertainen riski tulla itse vangituiksi elämänsä aikana, kuin niillä lapsilla, joiden vanhemmilla ei ole vankeustuomioita. (Luke 2002, 933.)

Suuri osa vankinaisista on elänyt köyhyydessä lastensa kanssa jo ennen vankeuttaan. Lisäksi naiset ovat usein yksinhuoltajia ja heillä on matala koulutustaso. Usealla näistä naisista on päihdeongelma ja osa naisista on käyttänyt päihteitä myös raskauden aikana. Tyypillisesti vankinaisilla on ollut Myersin

ym. (1999, 13, 22) mukaan vaikea lapsuus, joka on vaikuttanut naisten kykyyn toimia monia eri tarpeita tyydyttävänä vanhempana lapsilleen.

Yhdysvalloissa oikeusministeriön (US Department of Justice 1993) tekemän selvityksen mukaan amerikkalaisista naisvangeista yhtä kolmasosaa oli fyysisesti kaltoin kohdeltu ja toista kolmasosaa myös seksuaalisesti hyväksikäytetty (usein heidän lapsuudessaan) ennen vankeusrangaistusta. Vankilassa olevista äideistä 39 % kertoi, että heidän oma vanhempansa oli kokenut lapsuudessaan kaltoin kohtelua. Edelleen selvityksessä tuli esiin, että 58 % vangituista naisista on kasvanut yksinhuoltajaperheessä. Tähän lukuun sisältyi se 17 % naisista, jotka olivat asuneet sijaisperheessä, lastenkodissa tai muussa laitoksessa jonkin ajanjakson lapsuudessaan. Tutkimustiedot tuovat esiin sukupolvien ketjuja rikollisuudessa sekä riippuvuudessa päihteiden käyttöön, jotka vaikuttavat äidin näkemyksiin normaalista perhe-elämästä ja vanhemmuudesta, kun he ovat lastensa kanssa kotona. (Myers ym. 1999, 14.) Myersin ym. (1999, 20) mukaan todellisista lisääntyneistä riskeistä vankivanhempien lasten tekemään rikollisuuteen tarvitaan kuitenkin lisää tarkasti tehtyä tutkimusta.

Myös Hairston (1995, 1998) on todennut tutkimuksissaan amerikkalaisesta tilanteesta, että puolella hänen aineistonsa vankimiehistä oli lapsia usean naisen kanssa, joten miehet eivät olleet asuneet ennen vankeuttakaan kaikkien lastensa luona. Monet aineiston lapsista asuivat muiden kuin vanhempiensa luona jo ennen äidin tai isän joutumista vankilaan. Tämän perusteella voidaan todeta, että on vaikeaa erottaa niitä vaikutuksia, jotka ovat vanhemman vankeuden seurausta. Joitakin tutkimuksia on julkaistu siitä, että vankilassa olevan vanhemman lapset kärsivät todennäköisemmin huonosta itsetunnosta ja masennuksesta. Lisäksi nämä lapset vetäytyvät useammin läheisistä suhteista. He myös kärsivät keskivertoa enemmän käytöshäiriöistä kotona ja koulussa. (Henriques 1982; Johnston 1995; Stanton 1980.) Vaikka voidaan sanoa, että lapset, joiden vanhempi on vankilassa, ovat korkean riskin lapsia, vankeuden vaikutukset lapseen riippuvat monista eri tekijöistä kuten lapsen kehityksen tasosta, luonteesta ja sosiaalisista verkostoista (Travis & Waul 2003, 17).

Vanhempien vankilassaolon vaikutukset heijastuvat lapsiin myös heidän tullessaan murrosikään. Johnston (1995) on todennut, että näillä lapsilla on muihin lapsiin verrattuna enemmän ongelmakäyttäytymistä, aggressiota, depressiota, ahdistuneisuutta, päihteiden käyttöä, syllisyyttä selviytymisestä sekä suurrempi riski päätyä itse rikosoikeudelliseen systeemiin. Amerikkalainen tutkija (Covington 2003, 78, 88–89) korostaakin, että interventioissa tulee paremmin kohdistaa huomio naisvankeihin, jotta interventioiden vaikutukset hyödyttäisivät myös heidän lapsiaan. Tärkeää on erityisesti tuki niille naisvangeille, jotka vapautuvat, koska useat naiset ovat ensisijaisia pienten lasten huoltajia. Tutkijan mukaan näillä lapsilla on omat tarpeensa: turvallinen asuminen, tuki lapsen vanhemmalle tai huoltajalle sekä riittävä toimeentulo ovat erityisen tärkeitä, kun on kyseessä lasten hyvinvointi.

Äidin vankeudella on monenlaisia vaikutuksia lapsiin, perheisiin ja yhteiskuntaan, mutta tästä huolimatta aiheeseen on kiinnitetty sosiaalihuollossa hyvin vähän huomiota. Tällä hetkellä Yhdysvalloissa käydään kuitenkin vilkasta keskustelua vankilassa olevien naisten ja heidän lapsiensa tilanteesta. Kaksi muutosta on nostanut aiheen esiin USA:ssa: naisvankien määrän kasvu sekä uusi adoptiolaki (Adoption and Safe Families Act 1997). (Luke 2002, 929–930.) USA:n uuden adoptiolain (Adoption and Safe Families Act 1997) fokus on muuttunut perheen yhdessä pitämisestä lapsen turvallisuuden ja terveyden korostamiseen, jolloin lapsen suhde vankilassa olevaan vanhempaan saatetaan nähdä problemaattisena. USA:n adoptioilaisissa ei Luken (2002, 934–935) mukaan oteta huomioon niiden lasten tarpeita, joiden vanhemmat ovat vankilassa. Laki ei ole nimittäin tarpeeksi joustava aikarajojen suhteen. Lapsi voidaan adoptoida, mikäli hän on ollut huostassa yhteensä 15 kuukautta minkä tahansa 22 kuukauden periodin aikana. Tämä aiheuttaa vakavan ongelman vanhemmille, jotka ovat vankilassa. (Brooks-Gordon & Bainham 2004, 272.) Vankiäideillä (tai isillä) on hyvin vähäinen mahdollisuus kommunikoida lastensuojelutyöntekijän kanssa sekä täyttää lastensuojelun asettamat vaatimukset vankilasta käsin. (Luke 2002, 935.) Eekelaarin (2003) mukaan tämä vankien vanhemmuusoikeuksien vähentäminen on mahdollisesti vaikuttanut USA:n adoptiolukujen kasvuun, jotka ovat suhteellisen suuria. Pelko lastensa menettämisestä saattaa puolestaan johtaa siihen, että vankiäiti jättää lapset siihen samaan perheeseen vankeutensa ajaksi, jossa häntä itseään on kaltoinkohdeltu tai hyväksikäytetty. Tätä pidetään kahdesta huonosta vaihtoehdosta parempana. (Sharp & Marcus-Mendoza 2001.)

Hairston (1998) kirjoittaa isien näkökulmasta, että vanki-isät ohitetaan yleisesti ei-osallisina, ei-saavutettavina sekä huonoina roolimalleina lapsille. Näin vanki-isät ovat lastensuojeluasioissa vielä marginaalisemmassa asemassa kuin muut isät, joita muutenkin otetaan huomioon lastensuojelussa äitejä vähemmän. Hairstonin mukaan lapset eivät tule lastensuojelun asiakkaiksi automaattisesti siksi, että heidän isänsä on vankilassa. Hairstonin tutkimuksen mukaan (1998) vanhemman vankeus jää sosiaalitoimessa marginaaliin rooliin, sillä lastensuojelulla ei ole aiheesta tietoa. Aihepiiristä ei ole koulutusta työntekijöille, eikä siitä myöskään kirjoiteta kovin usein.

Perhesuhteiden säilyminen vankeuden aikana

Ruotsin lapsiasiamies (Straffa inte barnet... 2004, 8) toteaa, että niillä lapsilla, joilla vanhempi tai molemmat vanhemmat ovat vankilassa, on samanlaiset oikeudet vanhempiinsa kuin muillakin lapsilla YK:n lapsen oikeuksien 9. artiklan mukaan. Näin lapsella on oikeus kontaktiin vanhempansa kanssa, vaikka tämä olisi vankilassa. Ominaista on, että tällöin yhteiskunta säätelee sitä, milloin ja miten kontaktissa voidaan olla.

Jo vuonna 1997 Ruotsissa Kriminalvårdsstyrelsen ja Socialstyrelsen tekivät lapsiasiamiehen kanssa tilannekartoitusta lapsista, joiden vanhempi tai van-

hemmat ovat vankilassa. Tämän tuloksena ilmestyi vuonna 1998 raportti ”Barn med frihetsberövade föräldrar”, jossa esitettiin parannusehdotuksia lapsen ja vanhemman välisen suhteen ylläpitämiseksi vankeusaikana. Kyseisessä raportissa lapsiasiamies totesi muun muassa, että viranomaisyhteistyötä tulisi tiivistää erityisesti sosiaalihuollon ja vankeinhoidon välillä ja että lasten vierailuja ja kontaktimahdollisuuksia vanhempiinsa vankilassa tulisi parantaa. Lapsiasiamies alkoi tutkia uudelleen vuonna 2004 vankilassa olevien vanhempien lasten tilannetta, koska vuoden 1997 tilannekartoituksen jälkeen tapahtui vain vähäisiä muutoksia. (Straffa inte barnet... 2004, 8, 12.)

Ruotsin lapsiasiamiehen raportti ”Straffa inte barnet!” vuodelta 2004 pohtii vanhemman vankeutta lapsen näkökulmasta. Lapsiasiamies kysyy, voidaanko lasten vuoksi kehittää vanhemmille sopivia vankeusrangaistuksen tapoja, jotka ottavat lapset huomioon ja kuinka vankeinhoito voi ottaa huomioon lapsen edun ja näkökulman. (Mt., 8.) Lapsista, joita vanhemman vankeus koskettaa on tehty Ruotsissa myös vuonna 2005 raportti ”Men jag fick icke reda på varför du kom i fängelset”. Raportissa on kysytty tilanteesta sekä lapsilta että äideiltä keskittyen tarkastelemaan lapsen näkökulmaa perheessä. (Björkhagen Turesson 2005.)

Minnesotassa haastateltiin 34 lasta³, joiden vanhempi tai vanhemmat olivat vankilassa. Tutkimuksessa oli tarkoituksena kerätä tarinoita siitä, kuinka vanhemman vankeus vaikuttaa lapseen. Tutkimuksessa haluttiin kuulla ja ymmärtää asiaa lasten itsensä kertomana. Lisäksi tarkasteltiin sitä, kuinka lasten vaikutelmat tilanteesta eroavat vankeuden aikana lapsesta huolehtivan aikuisen näkemyksestä. (Council on Crime and Justice 2006.) Kaikki perheet kohtasivat sosiaalisia haasteita liittyen vanhemman vankeuteen. Haasteina oli mm. taloudellisen tuen puute, sosiaalinen vieraantuminen muista sekä vanhemman vankilassaolon stigman kestäminen. Yksikään perhe ei tuonut esiin, että vankilassaolo olisi tietyille sosioekonomisille tai vähemmistöryhmille normaalia tai statussymboli. Tällaista mahdollisuutta on esittänyt mm. Hairston (2002). Lapset olivat hyvin tietoisia niistä oletuksista, joita ympäristö saattoi tehdä heistä vanhemman vankeuden perusteella ja toivat omissa haastatteluissaan tätä stigmaa esiin. Lähes kaikki lapset ja nuoret halusivat paljastaa salaisuutensa, mutta olivat tietoisia siihen liittyvistä riskeistä. Toiset lapsista olivat maksaneet kovan hinnan avoimuudestaan, kun taas toiset lapset tunsivat helpotusta. Kuitenkin suurin osa huomasi, että kerrottua tietoa ei ollut enää mahdollista pitää salassa. Haastatellut lapset oli jätetty yksin etsimään selviytymiskeinoja kuormittavaan tilanteeseensa, mutta suurin osa oli löytänyt luovia ja terveitä

3 Haastateltujen lasten vankivanhemmista 21 oli isä ja 2 äitiä. Kahdessa tapauksessa, joissa äiti oli vankilassa, äiti ei ollut ollut ennen vankeuttaan lapsen päähuoltaja. Näin lapset puhuivat haastatteluissa enemmän vanki-isistä kuin vankiäideistä. Haastatelluista 21 oli poikia ja 13 tyttöä, iältään 7–18-vuotiaita. 21 perheestä osallistui tutkimukseen 1–3 lasta. Lisäksi haastateltiin 21 huoltajaa, joista suurin osa oli äitejä, myös kaksi tättä ja yksi isoäiti. Analyysimetodina käytettiin temaattista sisällön analyysia. Haastattelukierroksia oli kolme. 17 perhettä saatiin haastateltua toisella kierroksella ja 15 perhettä osallistui myös viimeiseen haastatteluun. (Council on Crime and Justice 2006, 2, 8, 11–14.)

tapoja käsitellä asiaa (esim. urheilu). (Council on Crime and Justice 2006, 2–3, 16–18, 43.)

Enemmän kuin puolet huoltajista oli tietoisia vangitun isän laittomista teoista ennen vankeutta, mutta vain muutama heistä ajatteli, että lapset tietävät asiasta. Kuitenkin yli puolet lapsista mainitsi haastatteluissa oikean syyn siihen, miksi heidän isänsä oli vankilassa. (Council on Crime and Justice 2006, 14.) Lapsesta huolehtivat aikuiset kamppailivat lapsesta olevan huolen sekä oman kriisinsä välissä. Huoltajilla oli vaikeuksia löytää hyviä roolimalleja lapsille ja monet lapset kaipasivat paikkaa, jossa voisi tuntea itsensä normaaliksi. Lapset kaipasivat myös tukea joltakin taholta tai ryhmältä. Huoltajat olivat portinvartijoita lapsen suhteessa vangittuun isään. Lähes kaikki lapset halusivat jonkinlaisen yhteyden isäänsä. (Council on Crime and Justice 2006, 2–3.)

Huoltajan tuntema stressi ei jäänyt piiloon lapsilta. Vaikka huoltajat uskoivat lapsen olevan tietämätön huoltajan ongelmista, suurin osa lapsista yritti vähentää huoltajan huolia ottamalla vanhemmalle kuuluvia tehtäviä ja vastuita itselleen. Lapset myös ilmaisivat haastatteluissa kiitollisuutta huoltajaa kohtaan kasvattaa heitä omien hankaluuksien keskellä. Lapset huomasivat ja havainnoivat paljon enemmän tilanteesta kuin huoltajat luulivat. (Council on Crime and Justice 2006, 22–24, 44.)

Vankilakäytökset lapsille toivat esiin tärkeää tietoa: tutkijat totesivat, että erityisesti lapset, jotka eivät olleet käyneet vankilassa, olivat aikuisten puheiden, television ja kuvitelmiensa varassa muodostaessaan ymmärrystä siitä, millainen paikka vankila on. Moni lapsista kuvitteli vankilan pelottavaksi paikaksi, jossa on pelottavia ihmisiä. Jotkut lapsista, jotka vierailivat vankilassa, pelkäsivät muita vankeja. (Council on Crime and Justice 2006, 31–32, 37.)

Huoltajat ja lapset ymmärsivät, että vankilassa oleva vanhempi on tehnyt väärin ja häntä pitää rangaista, mutta he tunsivat, että seuraukset olivat liian kovia muulle perheelle, eikä tuomioistuimissa ollut otettu huomioon vankeuden vaikutuksia perheeseen. (Council on Crime and Justice 2006, 3, 37–38.) Phillips ja Bloom (1998) tuovat esiin, että ne lapsesta huolta pitävät aikuiset, jotka ovat sukulaisia, kohtaavat haasteita, joita ulkopuoliset hoitajat eivät kohtaa. Heidän täytyy perhekriisin aikana omaksua myös lapsesta huolehtivan aikuisen rooli. Sukulaisille on vähemmän systemaattista tukea yhteiskunnalta kuin ulkopuolisille hoitajille. (Phillips & Bloom 1998.)

Vankilakäytäntöjen haasteet ja vaihtoehdot vankilalle

Hairston (1998) on koonnut seuraavia uudistusehdotuksia USA:n tilanteeseen tutkittuaan vankeutta perheiden kannalta:

- Vankeinhoidossa tulisi tapahtua suuri muutos vankien hahmottamiseksi

osaksi perhettä, jotta erilaisia perhemyönteisiä käytäntöjä ja ohjelmia voitaisiin kehittää.

- Lastensuojelun ja vankeinhoidon tulisi luoda kansalliset standardit koskien vanhempia vankilassa ja heidän lapsiaan. Standardien mukaisia käytäntöjä pitäisi kehittää sekä vankeinhoidossa että lastensuojelussa. Standardit, jotka mahdollistavat viranomaisten yhteistyöskentelyn tukien lapsia ja heidän perheitään ovat tärkeitä laajemmassa oikeudellisessa sekä sosiaalihuollollisessa mielessä.
- Ammattilaisten tulisi tukea kansallista tutkimusta ja tiedonkeruuta keskittymällä vankien perheisiin ja lapsiin, sillä vankien suhteet lapsiinsa ovat tärkeitä uusintarikollisuuden ehkäisyssä, mutta myös lapsen kehityksen ja perheiden kannalta.

Myös Luke (2002, 942) esittää muutoksia nykyisiin lastensuojelun ohjelmiin ja käytäntöihin sekä kunnollista arviointia vankeinhoidon erilaisista vanhemmuusohjelmista. Lastensuojelun sekä vankeinhoidon tulisi yhdistää voimavaransa. Luken mukaan olisi tärkeää tarkastella pysyvyyttä vangittujen äitien lasten näkökulmasta. Luke (2002, 944) kirjoittaa, että eri tutkimusten mukaan lapsen positiivinen suhde vanhempaan tuo resilienssiä, mikä suojaa lasta parhaiten niiltä negatiivisilta asioilta, jotka ovat yleisiä vangittujen vanhempien lasten keskuudessa. Mikäli vanhemmuusohjelmat takaavat vanhempilapsi –suhteen säilymisen, voidaan säästää yhteiskunnan rahoja monilla tahoilla, kuten päihdehoidossa, teiniraskauksissa, toimeentulotuessa sekä rikosoikeuden kustannuksissa.

Vaikka Amerikassa lähes 70 %:lla naisista vankilassa on alaikäisiä lapsia, vain muutamassa vankilassa on vanhemmuuteen kohdistettuja ohjelmia tai äitien ja lasten välisten tapaamisten tukemista. Yhtään vankilassa olevien äitien lapsia tukevaa ohjelmaa ei ole. Olemassa oleva kirjallisuus tuo esiin, että äitiys on keskeinen huolen aihe vangittujen naisten keskuudessa ja että vankeinhoito ei ole onnistunut vastaamaan riittävästi tähän huoleen. (Ferraro & Moe 2003, 12–13.)

Yksi keskeinen viesti vankeinhoidon käytännöille on ilmeisesti se, että rikosentekijän status vanhempana tulisi tunnistaa. Tämä edesauttaa myös lasten aseman huomioonottamista. Huomioonottaminen voi merkitä myös vaihtoehtoisten rangaistusmuotojen kehittämistä. Vaihtoehtoina sille, ettei lapsia eroteta äideistään voi olla Devinen (1997) mukaan esimerkiksi:

- kotiaaresti
- puoli-avoimet laitokset, joissa äidit ja lapset voivat olla yhdessä
- ilmoittautumisohjelmat, joissa äiti osallistuu päivällä omiin korjaaviin toimenpiteisiin ja palaa kotiin yöksi
- vankilassa olevat äiti-lapsi –osastot.

Nämä vaihtoehdot vaativat Devinen mukaan yhdyskuntapalvelupaikkoja, ohjattuja työpaikkoja, päihdekuntoutusta, terapiaa, vanhemmuuden tukemista ja koulutusta sekä muita palveluita. Yhteiskunnassa suoritettavat rangaistukset vähensivät hänen tutkimuksen mukaan selkeästi lasten hoidon epäjatkuvuutta, olivat taloudellisempia sekä vaikuttavampia perheiden koossapysymisen tukemisessa sekä perheiden vahvistamisessa. (Devine 1997.) Huolimatta selkeistä tuloksista ohjelmat ovat olleet Devinen mukaan mahdollisia vain pienelle osalle naisvangeista.

Brittiläinen kansalaisjärjestö Howard League, joka toimii vankiperheiden tukena, tuo esiin ajatuksen siitä, voisiko äiti kärsiä vankeusrangaistuksen vankilan ulkopuolella (Howard League 1993 ja 1999). Järjestö vetoaa YK:n lasten oikeuksien julistuksen artiklaan 9, jonka mukaan lapsilla on oikeus asua vanhempiensa kanssa, ellei se ole lapsen edun vastaista. Järjestö toteaa, että äidin vankeus on yleensä lapsen edun vastaista, koska jo lyhyt vankeusrangaistus leimaa äidin rikoksen tekijäksi. Järjestön mukaan liian monia lapsia rangaistaan äitien vankeudella, jolloin rangaistuksia annettaessa lapsen etu ei ole ollut mielessä. Howard Leaguen mukaan lapsen näkökulma tulisi ottaa esiin jo tuomioistuimessa tuomiota annettaessa. (Howard League 1993, 20–23; Howard League 1999, 34–35). Lisäksi Howard League nojaa argumenttinsa Lasten oikeuksien sopimuksen toiseen artiklaan, jonka mukaan valtion tulee suojella lasta kaikelta syrjinnältä tai rangaistuksilta mm. hänen asemansa, mielipiteensä tai perhesuhteidensa vuoksi sekä artiklaan kolme, jonka mukaan kaikki toimet, mitkä koskevat lapsia, tulee tehdä lapsen edun mukaisesti.

Järjestön näkökulma on omassa lajissaan radikaali, sillä se puhuu erityisesti äitien vankeusrangaistusten minimoinnista ja perustelee näkemystä lasten tarpeilla. Howard League (1999) ehdottaa, että Britannian tulisi valita humaani linja, eikä lapsia tulisi saattaa vankilaympäristöön ollenkaan. Järjestölle tämä tarkoittaa sitä, ettei myöskään äitejä tuomittaisi vankilaan, vaan äitien asema rikosjärjestelmässä tulisi arvioida uudelleen⁴.

Suomessa on käynnistynyt keskustelu vankilan perhetyöstä. Siinä ensisijainen näkökulma on ollut vanhemmassa (Perhe muurin ... 2003). Vankilan ulkopuolella olevat lapset ovat sen sijaan olleet enemmän esillä Ruotsissa. Siellä esimerkiksi Pelastakaa Lapset –järjestö on tehnyt vankiloille materiaalia, joissa mm. kerrotaan miten vankilan vierailutiloissa voisi ottaa lapset huomioon. Rädde Barnen

4 Devlinin (1998, 43–44) mukaan Howard League for Penal Reform on kampanjoinut pitkään sitä vastaan, että äitejä, joilla on lapsia ei lähetettäisi vankilaan, poikkeuksena vaarallisimmat rikolliset ja viimeisenä mahdollisuutena vasta vankila. Devlin kiersi viisi vuotta kahdessa-toista Britannian vankilassa, jotka ottavat vastaan naisvankeja. Hän haastatteli henkilökuntaa ja vankeja. Lähes kaikki brittiläiset vankilavirkailijat, joita Devlin haastatteli totesivat, että äitiyden ei pitäisi vaikuttaa oikeuden päätökseen vankeudesta, vaan päätöksen tulisi perustua pelkästään rikoksen luonteeseen. Sen sijaan ehdonalaisvalvojat olivat avoimempia sille ajatukselle, että oikeudessa tulisi tarkastella myös niitä kerrannaisvaikutuksia, joita pienten lasten äidin lähettämällä vankilaan on. Lisäksi tulisi pohtia vaihtoehtoja vankeudelle. Devlin toteaa, että vaikei tätä moraalista debattia ei saataisi koskaan ratkaistuksi, tärkeää on tuoda esiin vangittujen äitien lasten todellisuus ja vankeuden vaikutukset lapsiin. (Devlin 1998, 44.)

-järjestö on myös tehnyt näkyväksi vankilassa olevien vanhempien lapsia mm. pienen kirjasen kautta, jossa on esimerkkejä yksittäisten perheiden tilanteista ja kuvauksia kuinka yksittäiset perheenjäsenet reagoivat vankilatuomioon. Kirjassa on myös tietoa vankilakäytännöistä ja lapsen tavasta hahmottaa tilanteita. (Melin 1998). Lisäksi aiheesta on tehty muutamia lapsiin kohdistuneita tutkimuksia, jopa niin, että lapsilta itseltään on kysytty heidän tilanteestaan. (esim. Björkhagen Turesson 2005.) Lisäksi Ruotsin vankeinhoitolaitoksella on materiaalia, jota voidaan jakaa vankilassa olevien vanhempien lapsille.

5 LAPSI VANKILASSA – SÄÄNNÖSTEN YLEISTÄ KUVAUSTA

Säännöksiä, jotka koskevat lapsia vankilassa, tulee tarkastella niin rangaistusten täytäntöönpanoa koskevan lainsäädännön kuin lasten yleistä asemaa, oikeuksia ja huolenpitoa määrittävän lainsäädännön kautta. Osa säännöstöstä on kansallista, osa kansainvälistä. Ominaista on, että lapsen asemaa vankilassa säännellään spesifisti sangen vähän, kuten totesimme jo johdantoluvussa. Seuraavassa esittelemme lyhyesti keskeisiä näkökohtia. Tällä yleisellä kuvauksella pyrimme paikantamaan sitä hallinnollista kenttää, johon myöhemmin tarkasteluun tulevat vankilan työntekijöiden ja äitivankien kuvaukset sijoittuvat. Tarkka kuvaus tai tulkinta niiden soveltamisesta rajataan tämän selvityksen ulkopuolelle.

5.1 Säädökset lapsen ottamisesta vankilaan: lapsen etu periaatteena

Lapsen ottamisesta vankilaan säädettiin ennen vuotta 2006 Suomessa ainoastaan rangaistusten täytäntöönpanosta annetun lain (19.12.1889/39A) 2. luvussa 1b §:ssa seuraavasti: *”Vangin pieni lapsi voidaan ottaa hoidettavaksi rangaistuslaitokseen, jos se on lapsen edun mukaista ja vanki itse sitä haluaa.”* Sama lainkohta ohjeistaa myös raskaana olevasta tuomitusta seuraavasti: *”Vankeusrangaistukseen tai sakon muuntorangaistukseen tuomitulle naiselle, joka on raskaana, voidaan myöntää lykkäystä rangaistuksen täytäntöönpanoon, kunnes hän on toipunut synnytyksestä.”*

Uuden, 1.10.2006 voimaan tulleen vankeuslain 4. luvun 10 §:n mukaan vangin pieni lapsi voidaan ottaa vankilaan, jos se on lapsen edun mukaista ja vanki itse haluaa. Laki ei erottele tässä yhteydessä miehiä ja naisia. Erilaista esim. Ruotsin tilanteessa on Suomeen verrattuna se, että lain mukaan Ruotsissa mies ei voi ottaa lasta vankilaan. Lapsi voi tulla Ruotsissa äidin mukana vankilaan lääkärin ja sosiaalityöntekijän lausunnolla. (Straffa inte barnet... 2004, 19.) Suomessa lapsen hoito tulee järjestää lapsen edun mukaisella tavalla. Vankeuslain 4. luvun 11 §:ään on kirjattu velvoite, jonka mukaan vankilaviranomaisen tulee olla yhteydessä lastensuojeluviranomaisiin vankilaan ottamispäätöstä tehtäessä. Lapsen vankilaan ottamisesta päättää sijoittajayksikkö kuultuaan vankilan johtajaa ja lastensuojelulaissa tarkoitettua viranomaista eli lastensuojelun sosiaalityöntekijää.

Uudessa vankeuslaissa ei ole ehdotonta ikärajaa (kuten ei ollut vanhassakaan laissa), jota vanhempia lapsia ei voitaisi sijoittaa vankilaan yhdessä vanhempansa kanssa, koska sijoittamispäätöksen valmistelussa tulee tarkasti arvioida

lapsen etu yhdessä lastensuojeluviranomaisten kanssa kussakin yksittäisessä tapauksessa. Oikeusministeri Luhtasen mukaan kahden vuoden ikää on kuitenkin pidetty ohjeellisena ikärajana, sillä lähtökohtana on se, ettei suljettuun vankilaan tule sijoittaa lasta, joka ymmärtää olevansa suljetussa ympäristössä. Oikeusministerin mukaan ”päätöksen tulee perustua kokonaisharkintaan ja lähtökohtana tulee olla lapsen oikeuksien toteutuminen. Päätöstä tehtäessä tulee ottaa huomioon lapsen edun ja hyvinvoinnin turvaamisen lisäksi perhesuhteet, lapsen muut sijoittamismahdollisuudet, vangin rangaistuksen pituus suhteessa lapsen ikään, käytettävissä olevat tilat sekä muut vastaavat seikat, jotka kussakin yksittäisessä tapauksessa vaikuttavat lapsen asemaan.” Luhtanen myös korostaa, että vankilaan sijoitettu lapsi säilyttää kaikki ne oikeudet, joita vapaudessa elävillä lapsilla on. (Ministerin vastaus kirjalliseen kysymykseen 29.12.2005.)⁵

Ennen uutta vankeuslakia lapsi on saattanut seurata äitiään vankilaan, mikäli lapsi on alle 3-vuotias ja vankilassa on ollut tilaa. Täytäntöönpanoviranomainen on ”varannut” äidille paikan, mikäli äiti ilmoittaa ottavansa lapsen mukaan vankilaan. Laissa puhutaan ”vangin pienestä lapsesta”, joka ei rajaa pois isien tuloa vankilaan lapsen kanssa, mutta käytännössä osastoilla olijat ovat olleet pääsääntöisesti äitejä. Uudessa vankeuslaissa 1.10.2006 alkaen sijoittajayksikön velvollisuudeksi on määritelty lastensuojeluviranomaisen kuuleminen niissä tilanteissa, kun vankivanhempi haluaa ottaa lapsen mukaan vankilaan. Se on merkinnyt muutosta aiempaan tilanteeseen, jossa päätös lapsen ottamisesta vankilaan on tapahtunut ensisijaisesti vanhemman oman harkinnan mukaan edellyttäen, että vastaanottavan vankilan äiti ja lapsi -osastoilla on tilaa.

Vuoden 1990 lainmuutoksen jälkeen ulosottoviranomaiset voivat myöntää sosiaalisin perustein enintään yhden vuoden lykkäyksen vankeusrangaistuksen täytäntöönpanoon. Lykkäys terveydellisillä perusteilla, tuomitun sairauden tai raskauden vuoksi jäi kuitenkin vankeinhoito-osaston päätösvaltaan. Lykkäyspäätöksiin ei vuoden 1990 uudistuksessa tullut muutoksenhakumahdollisuutta. (HE 263/2004.)

5.2 Vankeinhoidon vähimmäissäännöt: lapsesta vain välillisesti

Yhdistyneiden Kansakuntien ensimmäinen kriminaalipoliittinen maailmankongressi hyväksyi vuonna 1955 vankeinhoidon vähimmäissäännöt. Ne sisältävät menettelytapaohjeita ja suosituksia, joihin eri maiden vankeinhoitolaitosten tulisi pyrkiä. Säännöissä pidetään tärkeänä noudattaa niitä periaatteita, jotka ovat yleisesti hyväksytyjä käytäntöjä ja hyvän tavan mukaista toimintaa.

⁵ Uuteen vankeuslakiin lisättiin maininta lapsen hoidon järjestämisestä lapsen edun mukaisella tavalla. Hallituksen esityksen (263/2004) mukaan tällä tarkoitetaan esimerkiksi sitä, että pieni lapsi voisi päiväsaikaan olla myös vankilan ulkopuolella kunnallisessa päivähoitossa.

Vankeinhoidon koulutuskeskus on julkaissut kyseiset ”Vankeinhoidon vähimmäissäännöt” (1987) suomeksi. Alejoksen (2005, 18–19) mukaan ohjeissa ja säännöissä on monia aukkoja, kun pohditaan lasten ja vankina olevan päähuoltajan erityistarpeita. Säännöissä ei esimerkiksi mainita ikärajoja lapsille vankilassa eivätkä ne tuo esiin sitä, kuinka monta lasta yhdellä vanhemmalla voi olla mukanaan. Myöskään termiä ”nursing infants” ei ole määritelty, jolloin se voidaan tulkita monin eri tavoin. (Mt., 18.) Seuraavassa niitä kohtia säännöistä, jotka koskettavat jollakin tavalla myös lapsia vankilassa. Ne koskevat rekisterin pitoa, vankiryhmien jakamista ja terveydenhoitopalveluita.

Vankeinhoidon vähimmäissäännöistä edellytetään *rekistereistä*, että:

7. (1) Kaikissa niissä paikoissa, joissa ihmisiä pidetään vangittuina, tulee pitää numeroiduilla sivuilla varustettua sidottua rekisterikirjaa, johon jokaisesta vastaanotetusta vangista on merkittävä

- a) hänen henkilötietonsa,*
- b) vangitsemisen syy ja sen laillinen peruste,*
- c) päivä ja kellonaika, jolloin hän on saapunut vankilaan ja vapautettu.*

(2) Ketään ei tule ottaa vastaan laitokseen ilman voimassaolevaa vangitsemismääräystä, jonka tiedot on jo aiemmin tullut kirjata rekisteriin.

Tämä Alejoksen (2005, 17) tulkitsemana tarkoittaa sitä, että lapset vankilassa vanhempansa kanssa tulee rekisteröidä ja jokaiselle lapselle tulee osoittaa hänestä vastuussa oleva viranomainen. Merkittävä huomio on se, että vähimmäissäännöissä ei mainita Alejoksen (2005, 18) mukaan lapsen etua, vaan säännöt jättävät mahdollisuuden lapselle olla vankilassa ilman lapsen edun tarkastelua. Vähimmäissäännöt eivät tuo esiin valtion vastuuta taata lapsille erityinen suojelu sekä hoito. Tekstissä ei ole mainintaa myöskään vankeusrangaistusta kärsivälle vanhemmalle annettavasta lapsenhoitoavusta. Isää ei mainita ja näin vähimmäissäännöt tuntuvat tunnistavan vain biologisen siteen äidin ja lapsen välillä eikä edes laillista tai todellista isä-lapsisuhdetta. (Mt., 18.)

Vankiryhmien jakamisesta vähimmäissäännöt toteavat, että

8. Eri vankiryhmät tulee pitää eri laitoksissa tai vankilan eri osissa siten, että jako tapahtuu vankien sukupuolen, iän, rikosrekisterin laajuuden, vapaudenriiston laillisen syyn tai tarvittavan hoidon mukaisesti. Siten:

- (a) miehet ja naiset on mahdollisuuksien mukaan pidettävä vangittuina erillisissä laitoksissa. Laitoksessa, johon otetaan sekä miehiä että naisia, naisten osaston on oltava täysin erillinen;*
- (b) tutkintavangit on pidettävä erillään rangaistusvangeista;*
- (c) velkavangit ja muut siviilioikeudelliset vangit on pidettävä erillään rikosoikeudellisista vangeista;*
- (d) nuoret vangit on pidettävä erillään aikuisikäisistä vangeista.*

Vähimmäissääntöjen soveltaminen -kirjan kohdassa ”Vankien ryhmittely ja haavoittuvien vankien suojelu” otetaan esiin vankiäidin lapset. Lapsista vankilas-

sa kirjoitetaan seuraavasti:

”Sen paremmin vankeinhoidon vähimmäissäännöissä kuin muissakaan kansainvälisissä ihmisoikeusasiakirjoissa ei anneta ohjeita vankilassa äitiensä luona elävien pienten lasten kohtelusta... Ylipäänsä ei ole helppo ratkaista, pitäisikö lapsen antaa seurata äitiään vankilaan. Lapsen etu on asetettava etusijaan, ja varhaisessa lapsuudessa äidin läheisyys on olennaisen tärkeää. Äitiensä luona vankilassa elävät lapset eivät ole vankeja. Heistä on huolehdittava samalla tavoin kuin muistakin lapsista. Lapsille tulee järjestää asianmukainen terveydenhuolto ja virikkeinen kasvuympäristö. Jollei lasta viedä viikoittain tutkimaan vankilan ulkopuolista maailmaa, hänen oppimiskykynsä ja tunne-elämän kehityksensä saattavat vahingoittua ja hänen kasvunsa yhteiskunnan jäseneksi niin muodoin häiriintyä.” (Vähimmäissääntöjen soveltaminen 1997, 143.)

Terveydenhoitopalvelut -teemassa käsitellään lapsia äitien raskaudenaikaisen ja synnytyksen jälkeisen hoidon näkökulmasta. Saman teeman yhteydessä todetaan, että lapsille on järjestettävä hoito siksi ajaksi, jolloin he eivät ole äitiensä hoidossa. Mielenkiintoinen täsmennys säännöksessä on se, että siinä puhutaan nimenomaan imeväisikäisestä lapsesta, vaikka muussa yhteydessä on todettu myös vanhempien lasten vankilassaolon mahdollisuus.

23. (1) Naisvankiloissa tulee olla erityistilat raskaudenaikaista ja synnytyksen jälkeistä hoitoa varten. Mahdollisuuksien mukaan vangin on saatava synnyttää sairaalassa vankilan ulkopuolella. Jos lapsi syntyy vankilassa, siitä ei saa tulla mainintaa syntymätodistukseen.

(2) Jos imeväisikäisten lasten sallitaan jäädä vankilaan äitiensä kanssa, laitokseen tulee järjestää lastentarha ja koulutettuja hoitajia, jotka huolehtivat lapsista silloin, kun he eivät ole äitiensä hoidossa.

5.3 Lasten oikeudet, hyvä huolto ja lastensuojelun tarve

Vankilassa olevien lasten asemaa määrittää yleinen lapsilainsäädäntö ja niiden määräykset lasten oikeuksista, hyvästä huollosta ja viranomaisten velvollisuuksista. Seuraavassa on koottu lainsäädännön keskeiset määräykset. On kuitenkin muistettava, että lainsäädännön keskeinen viesti lasten oikeuksien ja edun huomioonottamisesta ei kilpisty yksittäisten pykälien esittelyyn.

Lapsen oikeuksien yleissopimus

Yhdistyneiden kansakuntien luoma lasten oikeuksien yleissopimus on ilmainen kansainvälisesti tunnustetuista lasten oikeuksista. Tämän sopimuksen artiklat

koskevat lasta, jonka vanhempi on menossa vankilaan muiden ihmis- ja perusoikeuksien ja lapsen asemaa koskevan lainsäädännön rinnalla. Nämä artiklat tulisi ottaa huomioon lapsen etua harkitessa, kun lapsen mukaantuloa vankilaan pohditaan. Marlene Alejos (2005, 9) esittää, että lasten oikeuksien tulee ohjata tilanteita, joissa tehdään ratkaisuja lapsen sijoittamista vankilaan vanhempansa kanssa. Keskeiset artiklat on koottu seuraavaan.

Artikla 2:

2. Sopimusvaltiot ryhtyvät kaikkiin tarpeellisiin toimiin varmistaakseen, että lasta suojellaan kaikenlaiselta syrjinnältä ja rangaistukselta, jotka perustuvat hänen vanhempiansa, laillisten huoltajiensa tai muiden perheenjäsentensä asemaan, toimintaan, mielipiteisiin tai vakaumuksiin.

Artikla 3:

1. Kaikissa julkisen tai yksityisen sosiaalihuollon, tuomioistuinten, hallintoviranomaisten tai lainsäädäntöelimien toimissa, jotka koskevat lapsia, on ensisijaisesti otettava huomioon lapsen etu.

Artikla 9:

1. *Sopimusvaltiot takaavat, ettei lasta eroteta vanhemmistaan heidän tahtonsa vastaisesti paitsi, kun toimivaltaiset viranomaiset, joiden päätökset voidaan saattaa tuomioistuimen tutkittaviksi, toteavat soveltuvien lakien ja menettelytapojen mukaisesti sen olevan lapsen edun mukaista. Tällainen päätös saattaa olla tarpeellinen erityistapauksessa, kuten lapsen vanhempien pahoinpidellessä tai laiminlyödessä lasta tai kun vanhemmat asuvat erillään ja on tehtävä päätös lapsen asuinpaikasta.*
2. *Kaikille asianosaisille on annettava mahdollisuus 1 kappaleessa tarkoitettuisa toimissa osallistua asian käsittelyyn ja tuoda siinä julki näkökantansa.*
3. *Sopimusvaltiot kunnioittavat vanhemmistaan tai vanhemmistaan erossa asuvan lapsen oikeutta ylläpitää henkilökohtaisia suhteita ja suoria yhteyksiä kumpaankin vanhempaansa säännöllisesti, paitsi jos se on lapsen edun vastaista.*
4. *Mikäli tällainen ero aiheutuu sopimusvaltion aloittamista toimenpiteistä, kuten lapsen vanhemman tai vanhempien pidätyksestä, vangitsemisesta, maanpakoon määräämisestä, karkotuksesta tai kuolemasta (mukaan lukien valtion huostassa olevan henkilön mistä tahansa syystä aiheutuva kuolema), tämän sopimusvaltion on annettava pyynnöstä lapselle, hänen vanhemmalleen tai milloin aiheellista, muulle perheenjäsenelle olennaiset tiedot poissaolevan perheenjäsenen olinpaikasta, paitsi jos tiedon antaminen saattaisi vahingoittaa lapsen hyvinvointia. Sopimusvaltioiden on edelleen varmistettava, ettei tällaisen pyynnön esittäminen sinänsä aiheuta epäedullisia seurauksia asianosaisille.*

Artikla 18:

1. *Sopimusvaltiot pyrkivät parhaansa mukaan takaamaan sen periaatteen tunnustamisen, että vanhemmat vastaavat yhteisesti lapsen kasvatuksesta ja kehityksestä. Vanhemmilla tai tapauksesta riippuen laillisilla huoltajilla ja holhoojilla on ensisijainen vastuu lapsen kasvatuksesta ja kehityksestä. Lapsen edun on määrättävä heidän toimintaansa.*
2. *Tässä yleissopimuksessa tunnustettujen oikeuksien takaamiseksi ja edistämiseksi sopimusvaltiot antavat vanhemmille ja muille laillisille huoltajille asianmukaista apua heidän hoitaessaan lastenkasvatustehtävänsä sekä huolehtivat lastensuojelulaitosten ja -palvelujen kehittämisestä.*
3. *Sopimusvaltiot ryhtyvät kaikkiin asianmukaisiin toimiin taatakseen, että työssäkäyvien vanhempien lapsilla on oikeus hyödyntää heille tarkoitettuja lastenhoitopalveluita ja -laitoksia.*

Artikla 19:

1. *Sopimusvaltiot ryhtyvät kaikkiin asianmukaisiin lainsäädännöllisiin, hallinnollisiin, sosiaalisiin ja koulutuksellisiin toimiin suojellakseen lasta kaikenlaiselta ruumiilliselta ja henkiseltä väkivallalta, vahingoittamiselta ja pahoinpitelyltä, laiminlyönniltä tai välinpitämättömältä tai huonolta kohtelulta tai hyväksikäytöltä, mukaan lukien seksuaalinen hyväksikäyttö, silloin kun hän on vanhempansa, muun laillisen huoltajansa tai kenen tahansa muun hoidossa.*
2. *Tällaisten suojelutoimien tulisi tarvittaessa sisältää tehokkaita menetelmiä sosiaalisten ohjelmien perustamiseksi, joiden avulla lasta ja hänestä huolehtivia henkilöitä tuettaisiin, samoin kuin menetelmiä edellä kuvattujen lasten pahoinpitelytapausten ehkäisemiseksi, tunnistamiseksi, raportoimiseksi, käsiteltäväksi saattamiseksi, tutkimiseksi, hoitamiseksi ja jatkoseurannaksi sekä tarvittaessa oikeuslaitoksen asiaan puuttumiseksi.*

Artikla 20:

1. *Lapselle, joka on tilapäisesti tai pysyvästi vailla perheen turvaa tai jonka edun mukaista ei ole antaa hänen pysyä perhepiirissä, on oikeus valtion antamaan erityiseen suojeluun ja tukeen.*

Artikla 31:

1. *Sopimusvaltiot tunnustavat lapsen oikeuden lepoon ja vapaa-aikaan, hänen ikänsä mukaiseen leikkimiseen ja virkistystoimintaan sekä vapaaseen osallistumiseen kulttuurielämään ja taiteisiin.*

Sopimusvaltiot kunnioittavat ja edistävät lapsen oikeutta osallistua kaikkeen kulttuuri- ja taide-elämään ja kannustavat sopivien ja yhtäläisten mahdollisuuksien tarjoamista kulttuuri-, taide-, virkistys- ja vapaa-ajantoimintoihin.

Vankilanäkökulmasta lasten oikeuksien yleissopimuksen sisältö luo haasteita vankilan käytäntöihin ja toimintaan. Lapsen edun huomioiminen vankilaorganisaatiossa työskenteleville on vierasta ja lapset vankilassa koskettavat hyvin pientä osaa vankeinhoidon työntekijöistä. Lisäksi esimerkiksi vankilan erilaiset turvallisuuskäytännöt tuovat jännitettä vankeinhoidon perustehtävän ja lapsen tilanteen huomioonottamisen välille.

Lapsen hyvään huoltoon ja lapsen etuun liittyvät säädökset

Lapsen hyvästä huollosta säädetään lastensuojelulaissa ja laissa lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta. Lastensuojelulaki (5.8.1983/683) määrittelee 1. luvun 1 §:ssä, että *”Lapsella on oikeus turvalliseen ja virikkeitä antavaan kasvuympäristöön, tasapainoiseen ja monipuoliseen kehitykseen sekä etusija erityiseen suojeluun.”* Lain 1. luvun 2 §:ssä jatkuu varsin yleisluontoinen määrittely: *”Lastensuojelun tarkoituksena on turvata lapsen 1 §:ssä mainitut oikeudet vaikuttamalla yleisiin kasvuoloihin, tukemalla huoltajia lasten kasvatuksessa sekä toteuttamalla perhe- ja yksilökohtaista lastensuojelua. Tavoitteena on, että lapsi saa kaikissa olosuhteissa sellaisen huollon kuin lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta säädettyssä laissa (361/83) on säädetty.”* Uuden 1.1.2008 voimaan tulleen lastensuojelulain 1 §:n mukaan lastensuojelulain *”tarkoituksena on turvata lapsen oikeus turvalliseen kasvuympäristöön, tasapainoiseen ja monipuoliseen kehitykseen sekä erityiseen suojeluun.”* Lisäksi uuden lain 1. luvun 2 §:ssä säädetään, että

”Lasten ja perheiden kanssa toimivien viranomaisten on tuettava vanhempia ja huoltajia heidän kasvatustehtävässään ja pyrittävä tarjoamaan perheelle tarpeellista apua riittävän varhain sekä ohjattava lapsi ja perhe tarvittaessa lastensuojelun piiriin.”

Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta (8.4.1983/361) säätää 1. luvun 1 §:ssä, että

”Lapsen huollon tarkoituksena on turvata lapsen tasapainoinen kehitys ja hyvinvointi lapsen yksilöllisten tarpeiden ja toivomusten mukaisesti. Huollon tulee turvata myönteiset ja läheiset ihmissuhteet erityisesti lapsen ja hänen vanhempiensa välillä.

Lapselle tulee turvata hyvä hoito ja kasvatus sekä lapsen ikään ja kehitystasoon nähden tarpeellinen valvonta ja huolenpito. Lapselle on pyrittävä antamaan turvallinen ja virikkeitä antava kasvuympäristö sekä lapsen taipumuksia ja toivomuksia vastaava koulutus.

Lasta tulee kasvattaa siten, että lapsi saa osakseen ymmärtämystä, turvaa ja hellyyttä. Lasta ei saa alistaa, kurittaa ruumiillisesti eikä kohdella muulla tavoin

loukkaavasti. Lapsen itsenäistymistä sekä kasvamista vastuullisuuteen ja aikuisuuteen tulee tukea ja edistää.”

Uuden lastensuojelulain 1. luvun 4 §:ään on koottu lastensuojelun keskeiset periaatteet. Siihen on kirjoitettu, että *”lastensuojelun tarvetta arvioitaessa ja lastensuojelua toteutettaessa on ensisijaisesti otettava huomioon lapsen etu.”* Laissa on koetettu myös avata lapsen edun arvioimista seuraavasti:

”Lapsen etua arvioitaessa on kiinnitettävä huomiota siihen, miten eri toimenpiteenvaihtoehdot ja ratkaisut turvaavat lapselle:

- 1) *tasapainoisen kehityksen ja hyvinvoinnin sekä läheiset ja jatkuvat ihmissuhteet*
- 2) *mahdollisuuden saada ymmärtämystä ja hellyyttä sekä iän ja kehitystason mukaisen valvonnan ja huolenpidon*
- 3) *taipumuksia ja toivomuksia vastaavan koulutuksen*
- 4) *turvallisen kasvuympäristön ja ruumiillisen sekä henkisen koskemattomuuden*
- 5) *itsenäistymisen ja kasvamisen vastuullisuuteen*
- 6) *mahdollisuuden osallistumiseen ja vaikuttamiseen omissa asioissaan sekä*
- 7) *kielellisen, kulttuurisen ja uskonnollisen taustan huomioimisen...”*

(1. luvun 4 § 2. mom.)

Uuden lastensuojelulain toisen luvun otsikkona on *”Lapsen ja nuoren hyvinvoinnin seuraaminen ja edistäminen”*. Sen 10 §:ssä säädetään aiempaa lakia yksityiskohtaisemmin *lapsen huomioonottamisesta aikuisille suunnatuissa palveluissa:*

”Kun aikuiselle annetaan sosiaali- ja terveydenhuollon palveluja, erityisesti päihdehuolto- ja mielenterveyspalveluja, ja kun aikuisen kyvyn täysipainoisesti huolehtia lapsen hoidosta ja kasvatuksesta arvioidaan tällöin heikentyneen, tai kun aikuinen on suorittamassa vapausrangaistustaan, on selvitettävä ja turvattava myös hänen hoidossaan ja kasvatuksessaan olevan lapsen hoidon ja tuen tarve. Terveystenhuollon ja sosiaalihuollon viranomaisten on tarvittaessa järjestettävä välttämättömät palvelut raskaana olevien naisten ja syntyvien lasten erityiseksi suojelemiseksi.”

Lastensuojelun kokonaisuudistustyöryhmän muistiossa (2006) todetaan, että vanhemman vankeusrangaistuksen aikana lapsen oikeus turvalliseen lapsuuteen tulee varmistaa rikosseuraamusalan sosiaalityön ja kunnallisen sosiaalitoimen yhteistyönä. Myös tässä yhteydessä tuodaan esiin, että lapsen sijoittamista vanhempansa kanssa vankilaosastolle koskevan päätöksen tulee aina perustua lapsen etuun, jota arvioivat lastensuojeluviranomaiset. (Lastensuojelun kokonaisuudistustyöryhmän... 2006, 74.)

Vuoden 1983 lastensuojelulaissa sosiaalilautakunta veloitetaan ryhtymään tukitoimiin viipymättä, jos *"kasvuolot vaarantavat tai eivät turvaa lapsen tai nuoren terveyttä ja kehitystä"* tai *"jos lapsi tai nuori käyttäytymisellään vaarantaa terveyttään ja kehitystään."* Sekä vanha että uusi lastensuojelulaki korostavat ennaltaehkäisevää lastensuojelua sekä avohuollon tukitoimien ensisijaisuutta. Kuitenkin sosiaalilautakunnan on otettava lapsi huostaan vuoden 1983 lastensuojelulain 16 § mukaan, mikäli:

- *"puutteet lapsen huolenpidossa tai muut kodin olosuhteet uhkaavat vakavasti vaarantaa lapsen terveyttä tai kehitystä taikka*
- *jos lapsi vaarantaa vakavasti terveyttään tai kehitystään käyttämällä päihteitä, tekemällä muun kuin vähäisenä pidettävän rikollisen teon tai muulla niihin rinnastettavalla käyttäytymisellään*
- *jos avohuollon tukitoimet eivät ole tarkoituksenmukaisia tai ne eivät ole mahdollisia taikka ne ovat osoittautuneet riittämättömiksi, ja*
- *jos sijaishuollon arvioidaan olevan lapsen edun mukaista."*

Uuden lastensuojelulain 9.luvun 40 §:n mukaan:

"Lapsi on otettava sosiaalihuollosta vastaavan toimielimen huostaan ja järjestettävä hänelle sijaishuolto, jos:

- 1) *puutteet lapsen huolenpidossa tai muut kasvuolosuhteet uhkaavat vakavasti vaarantaa lapsen terveyttä tai kehitystä; tai*
- 2) *lapsi vaarantaa vakavasti terveyttään tai kehitystään käyttämällä päihteitä, tekemällä muun kuin vähäisenä pidettävän rikollisen teon tai muulla niihin rinnastettavalla käyttäytymisellään.*

Huostaanottoon ja sijaishuollon järjestämiseen voidaan kuitenkin ryhtyä vain, jos:

- 1) *7 luvussa tarkoitetut toimet eivät olisi lapsen edun mukaisen huolenpidon toteuttamiseksi sopivia tai mahdollisia taikka jos ne ovat osoittautuneet riittämättömiksi;*
- 2) *sijaishuollon arvioidaan olevan 4 §:n mukaisesti lapsen edun mukaista."*

Lisäksi huostaanotto voidaan tehdä kiireellisenä (vuoden 1983 lain mukaan), mikäli lapsi on 16 §:ssä jostakin mainitusta syystä välittömästi vaarassa tai muutoin kiireellisen huostaanoton tarpeessa. Uudessa laissa säädetään kiireellisestä sijoituksesta lain 8. luvun 38 §:ssä. Lastensuojelulain viesti on keskeisesti se, että julkisen vallan tulee puuttua vanhempien muuten yksityiseksi katsottuun hoitoon, kasvatukseen ja huolenpitoon, mikäli lapsen etu sitä edellyttää.

YK:n lapsen oikeuksien komitea on todennut Suomen osalta, että lapsen edun periaatetta ei kunnioiteta riittävästi. Komitea suosittaakin, että lapsen edun periaatteeseen paneudutaan niin, että se tulee ymmärretyksi, asianmukaisesti huomioiduksi ja sovelletuiksi erilaisissa oikeudellisissa ja hallinnollisissa päätök-

sisä sekä hankkeissa, ohjelmissa ja palveluissa, joilla on välittömiä tai välillisiä vaikutuksia lapsiin.

5.4 Pohdintaa

Lapsen etu on periaate, joka ohjaa lapsen ottamista vankilaan ja lapsen vankilassaoloa. Se sitoo myös päätöksentekoa. Huolimatta tuon periaatteen selkeästä julkilausumisesta, on selvää, että vankeinhoitoa spesifisti koskevassa säännöstössä on niukasti ja lähinnä välillisesti kannanottoja lapsen edun toteuttamisesta. *Lapsen etu on siis samanaikaisesti selkeä ja hämärä ohjenuora.*

Lapsen edun huomioon ottamisessa on todettu olevan ongelmia. Esimerkiksi Britanniassa lakien ja ohjeiden soveltamisesta koskien vankilassa olevan vanhemman ja lapsen suhdetta on tarkasteltu artikkelissa ”Prisoners’ Families and the Regulation of Contact” (Brooks-Gordon & Bainham 2004), joka käsittelee sekä vankilan ulkopuolella olevia että vankilassa olevia lapsia. Artikkelissa tarkasteltujen virallisten valitusten perusteella todetaan, että päätöksentekijä ei ole tarkasti harkinnut lapsen etua vankilaan pyrkivien lasten näkökulmasta ennen päätöstä äidin ja lapsen erottamisesta (mt., 276). Myös Yhdysvalloissa tehdyssä tutkimuksessa vankilassa olevista äideistä on todettu, että on monimutkaista arvioida vankiäidin vanhemmuusoikeuksien ja lapsen edun välistä suhdetta (Dalley 2002, 240).

Suomessa lapsen etua vankilassa koskettava säännöstöä on juuri tarkennettu ja toimintajärjestelmä on paraikaa muutoksessa. Tätä kirjoitettaessa uusi vankeuslaki on astunut voimaan ja uusi lastensuojelulaki tulee saamaan lainvoiman vuoden 2008 alusta. Vankeuslain muutokset ovat vaikuttaneet mm. siihen, että lapsen vankilaan ottamisessa on vanhemman harkinnan rinnalle tullut lastensuojeluviranomaisen kanta ja tulkinta lapsen edusta. Esiraporttia kirjoitettaessa ennakoimme, että lapsen edun periaatetta tullaan jatkossa arvioimaan aikaisempaa useammasta suunnasta ja että lapsen etua arvioidaan systemaattisemmin sijoittamistilanteessa. Sama koskee jatkossa entisestään vahvistuvaa käytäntöä, jossa laaditaan suunnitelmia vankeusajalle. Myös kyseinen rangaistusajan suunnitelman teko on kohta, jossa lapsen etua on jatkossa mahdollisuus ottaa huomioon aiempaa enemmän. Työntekijöiden puheista voi kuulla huolen siitä, miten vahvasti lapsen etua periaatteena voidaan vankilatyön arjessa erilaisten reunaehtojen vuoksi toteuttaa. Käytännöt uusien säännöstöjen taustalla ovat kuitenkin vasta kehitymässä.

Huomionarvoista on, että lapsen edun arvioinnissa on painotettu viranomaisarvioinnin tärkeyttä. Vanhemman/vanhempien kantaa ei ole erikseen mainittu. Lastensuojeluviranomaisen arvioon lapsen edusta tulisi sisällyttää myös vanhemman/vanhempien näkemys lapsen edusta. On kuitenkin mahdollista, että käsitysten välillä on ristiriitoja. Niitä voi olla vanhempien kesken tai vanhem-

man/vanhempien ja lastensuojeluviranomaisen välillä. Käytäntöä on tärkeää seurata ja arvioida, millaisia näkemyksellisiä ristiriitoja kohdataan ja miten niitä ratkaistaan.

6 VANKILAN ULKOPUOLELLA OLEVAT LAPSET NAISVANKIKYSELYN POHJALTA

Vanhemman vankeus koskettaa vankilassa olevien lasten lisäksi vielä useampia vankilan ulkopuolella olevia lapsia. Tutkimustieto näistä lapsista on vähäistä. Teimme keväällä 2007 kaikille Suomen naisvangeille kyselyn heidän lastensa tilanteista vankeuden aikana. Kyselyn toteutusta on kuvattu luvussa kaksi. Kyselyn lomake on raportin liitteenä (liite 2).

Suomessa ei ole tarkkoja tietoja lasten hoidon ja asumisen järjestelyistä vanhemman vankeuden aikana. Tietoja ei myöskään ole pvankilassa olevien vanhempien lasten lukumäärästä. Rikosseuraamusviraston vankitietokannan 1.10.2007 tietojen perusteella vankilassa olevien 2840 vankeusvangin tiedoissa vain 762 vangin kohdalle on merkitty tieto huollettavien lasten lukumäärästä. Tieto puuttuu 2078 vangin osalta eli 73 %:lta. (Taulukko 1.)

Taulukko 1. Vankeusvankien huollettavien lasten lukumäärä 1.10.2007 vankitietokannan mukaan (N=762).*

Huollettavien lkm	N	%
0	181	24
1	318	42
2	159	21
3	65	9
4	27	4
5	4	1
6	7	1
7	1	0,1

*Vankitietokannassa 1.10.2007 on ollut 2840 vankia, joista tieto huollettavien lasten lukumäärästä puuttuu 2078 vangin osalta.
Lähde: Rikosseuraamusvirasto.

Riitta Granfelt (2006, 151) tuo esiin etnografisen tutkimuksensa pohjalta, että huomattavalla osalla vankilassa olevilla miehillä ja naisilla on lapsia. Hän painottaa sitä, ettei lapselle ole yhdentekevää, mitä isälle tai äidille tapahtuu

riippumatta siitä palaako vanhempi koskaan asumaan lapsen kanssa. Vaikka julkisuudessa puhutaankin paljon erilaisista lapsiperheisiin liittyvistä asioista, puuttuu keskustelu siitä, mitä isän, äidin tai molempien vanhempien vankeustuomio merkitsee lapselle. Tällä kyselyllä on pyritty avaamaan keskustelua lapsen tilanteesta suhteessa vanhemman vankeustuomioon.

Liitteeseen 3 on kerätty muutamia yleisiä sekä naisvankilukuja Suomessa Rikosseuraamusvirastosta saatujen tietojen pohjalta. Liiteluku toimii kontekstoina ja täydentävänä tietona tässä luvussa esiin tuotuihin tuloksiin.

6.1 Kokonaisaineiston kuvailua

Naisvangeille tehdyn kyselyn avulla haluttiin selvittää kaikkien niiden lasten tilannetta, joista vankilaan joutuneet naiset kantoivat äidillistä vastuuta. Kyselyä ei haluttu rajata koskemaan vain naisten biologisia lapsia, vaan mielenkiinto kohdistui kaikkiin niihin lapsiin, joiden tilanteeseen naisen vankeusrangaistus hoito- ja vastuusuhteen pohjalta mahdollisesti vaikuttaa. Vanhempana ja äitinä oloa pyrittiin tarkastelemaan laajan sosiaalisen vanhemmuuden pohjalta. Siksi käytimme ”äidillisen vastuun” –käsitettä. Käsite on tulkinnallinen ja kukin vastaa ja käsittää sen subjektiivisesti. Sen avulla saatiin kokonaiskuva niistä lapsista, jotka ovat vankilassa oleville naisille tärkeitä. Näin saatiin näkyviin muun muassa isovanhempien lapsenlapsiaan koskevia huolenaiheita. Tätä voi pitää merkittävänä siksikin, että usein naisvankiloiden ilmapiiriä sanotaan kiristävän sen, että naiset ovat huolissaan vankilan ulkopuolella olevista läheisistään (Granfelt 2007; Carlen 2003).

Lapsia koskevissa tarkemmissa kysymyksissä kuitenkin muiden kuin biologisten lasten kohdalta lomakkeet olivat osin melko vajavaisesti täytettyjä. Tämä voi johtua joko perinteisestä kulttuurisesta tavasta ymmärtää vain biologiset lapset omiksi lapsiksi tai esimerkiksi siitä, että vastaajat kantoivat henkistä vastuuta lapsista, mutta eivät tienneet tarkemmin lasten tilanteista ja joku muu kantaa päävastuun lapsista siviilissä.

Vastaus saatiin 69 %:lta sillä hetkellä vankeustuomiotaan suorittavalta tai tutkintavankina olevalta naiselta. Lomakkeita lähti 213 ja palautui 147. Yksi lomake palautui tyhjänä ja yhdessä lomakkeessa vastaukset eivät vastanneet kysytyihin asioihin tai kyse saattoi olla myös siitä, että tutkija ei osannut tulkita vastauksia. Nämä lomakkeet jätettiin tarkastelun ulkopuolelle. Analyysia varten lomakkeita jäi näin 145. Vastaukset ovat hyvin informatiivisia. Analyysia on tehty kaikkien vastaajien osalta, mutta tarkastelu on painottunut erityisesti niiden sadan naisen vastauksiin, joilla on vastuullaan lapsia. Joidenkin kysymysten osalta on tehty myös lapsikohtaista analyysia.

Kriminaalihuollon ja vankeinhoidon vuosikertomuksen 2005 mukaan vangit (miehet ja naiset) ovat keskimäärin 36-vuotiaita (mt., 35). Kyselyyn vastanneiden naisten keskimääräinen ikä oli 37 vuotta, joka on ollut myös Rikosseuraamusviraston tilastojen mukaan 1.5.2006 naisvankien keskimääräinen ikä. Vuoden 2007 toukokuussa naisvankien keskimääräinen ikä oli 36 vuotta. (Liite 3, taulukko 1.) Kyselyyn vastanneiden naisvankien ikä voitiin laskea 139 lomakkeen perusteella. Nuorin vastaaja oli 20-vuotias ja vanhin 61-vuotias. Seuraavassa taulukossa 2 on ryhmitelty vastanneet naisvangit ikäryhmittäin.

Taulukko 2. Kyselyyn vastanneiden naisvankien ikä ikäryhmittäin (N=139).

	N	%
20–30 -vuotiaita	40	29
yli 30 – 40 -vuotiaita	51	37
yli 40 – 50 -vuotiaita	31	22
yli 50 -vuotiaita	17	12

Kaikista nyt tehtyyn kyselyyn vastanneista siviilisäädyltään eronneita oli 32 % (47 naista). Avo- tai avioliitossa olevat naiset yhteen laskettuna muodostavat 37 % aineiston naisista (avoliitossa 20 vastaajaa, avioliitossa 33). Naimattomia oli vastanneista 23 % (34 naista) ja leskiä 6 % (8 vastaajaa). Lähisuhdeväkivaltaa koskevassa raportissa, jossa haastateltiin väkivaltarikoksiin syyllistyneitä, tuli esiin, että haastateltavien perhesuhteet olivat epävakaita (Lähisuhdeväkivaltaan... 2006, 21). Eronneita oli enemmän kuin naimisissa olevia. (Mt., 21).

Kysymys tuomion pituudesta osoittautui lomakkeessa ongelmalliseksi. Osa vastanneista naisista oli tutkintavankeja, jotka eivät vielä tienneet vankilassaolonsa pituutta (4), osa naisista saattoi vastata kyseiseen kohtaan vankilassa olonsa todellisen pituuden ja osa tuomion virallisen pituuden. Tieto puuttui 11 lomakkeesta. Tietoa 126 naisen vastausten perusteella voidaan kuitenkin käyttää suuntaa-antavana: kaikkien naisten tuomion pituuksien keskiarvo kyselyn mukaan oli 3,7 vuotta. Tyypillisin rangaistuksen pituus oli 3 kuukautta. Kaksi vuotta tai sitä lyhyempiä tuomioita oli kyselyn mukaan 46 %:lla vastanneista naisista. Rikosseuraamusviraston tilastojen mukaan 33 % naisista on vankilassa alle vuoden mittaisen ajanjakson ja 64 % alle kaksi vuotta (katso liite 3, taulukko 3). Koska vankilassaoloajat ovat pääsääntöisesti lyhyempiä kuin tuomiot, aineiston vastauksia voidaan pitää oikean suuntaisina.

6.2 Vastanneista naisista ja äitien perhesuhteista lapsiinsa

Kyselyyn vastanneiden äidillistä vastuuta kantavien keskimääräinen ikä oli 38,5 vuotta, joka on hieman korkeampi kuin kyselyyn osallistuneiden naisvankien tai naisvankien tilastollinen keskimääräinen ikä (37,3 vuotta). Ikä voitiin laskea 95 äidillistä vastuuta kantavan vastaajan joukosta. Sekä aineiston nuorin vastaaja (20-vuotias) että vanhin (61-vuotias) ilmoittavat kantavansa äidillistä vastuuta joistakin lapsista. Taulukkoon 3 on koottu äidillistä vastuuta kantavat naiset ikäryhmittäin. Kun taulukkoa vertaa koko kyselyyn osallistuneiden naisvankien ikään, voidaan todeta, että suurin ikäryhmä kummastakin joukosta on naiset, jotka ovat iältään yli 30, mutta korkeintaan 40 -vuotiaita. Äidillistä vastuuta kantavien ryhmässä oli huomattavasti vähemmän 20–30 -vuotiaita kuin koko perusjoukossa. (vrt. taulukko 2.)

Taulukko 3. Kyselyssä äidillistä vastuuta kantavien naisvankien ikä ikäryhmittäin (N=95).

	N	%
20–30 -vuotiaita	21	22
yli 30 – 40 -vuotiaita	37	39
yli 40 – 50 -vuotiaita	25	26
yli 50 -vuotiaita	12	13

Vertailtaessa äidillistä vastuuta kantavien naisten siviilisäätä kaikkien vastanneiden naisten siviilisäätyn (edellinen kappale 6.1), voidaan todeta, että äidillistä vastuuta kantavista naisista avio- tai avoliitossa on prosentuaalisesti saman verran naisia (37 %) kuin kaikkien kyselyyn osallistuneiden naisten joukossa. Eronneiden ryhmä on toiseksi suurin. Naimattomia sekä leskiä on äidillistä vastuuta kantavien joukossa vähemmän kuin kokonaisuudessaan. Alla olevaan taulukkoon 4 on koottu äidillistä vastuuta kantavien naisten siviilisäätty.

Taulukko 4. Äidillistä vastuuta kantavien naisten siviilisäätty (N=99).

	N	%
Avoliitossa	24	24
Avoliitossa	13	13
Naimaton	18	18
Eronnut	36	36
Leski	8	8

Kysymyksen asettelun vuoksi vastauksia tuomion pituudesta voidaan pitää tässä kyselyssä suuntaa antavina (katso kappale 6.1). Tuomion pituutta koskevat tiedot vastuuta lapsista kantavien sadan naisen ryhmässä voitiin laskea 87 naisen osalta. Kun kaikkien vastanneiden ryhmässä tuomion pituuksien keskiarvo oli 3,7 vuotta, se oli lapsista vastuuta kantavien ryhmässä hieman matalampi: 3,4 vuotta. Tyypillisin tuomion pituus oli 3 kuukautta kuten kokonaisaineistossakin. 49 %:lla lapsista vastuuta kantavista naisista tuomion pituus oli kaksi vuotta tai sen alle. Lapsista vastuuta kantavien naisten tuomiot näyttäsivät olevan kokonaisaineistoon suhteutettuna hieman lyhyempiä. Kuten edellä todettiin, kyseisten laitoksessaoloarvioiden mukaan suurin osa (64 %) vankiloissa olevista naisista on siellä alle kaksi vuotta.

Rikosseuraamusviraston tilastot ennakoituista laitoksessaoloajoista tuovat esiin tarkemman tiedon siitä, minkä mittaisia jaksoja naiset ovat poissa siviilistä. (Liite 3, taulukko 3). Alle vuoden mittaisiksi arvioituja aikoja vankilassa vietti Rikosseuraamusviraston tilastojen mukaan 20 % naisista toukokuun 2006 alussa, kun taas nyt kerätyn aineiston mukaan vuoden tai sitä lyhyempiä tuomioita oli 45 % lapsista vastuuta kantavilla naisilla. Tulee kuitenkin huomioida, että Rikosseuraamusviraston tilastoissa on kyse vankilassaoloajasta ja nyt tehdyssä kyselyssä tuomion pituudesta.

Kyselyssä olisi ollut tarpeen kysyä myös naisten vankilassaolokertojen määrää, mutta valitettavasti kysymys jäi lomakkeesta pois. Useimmat tuomiot vaikeuttavat naisen päävastuun kantamista lapsista siviilissä. Rikosseuraamusviraston tilaston mukaan 1.5.2007 ensikertaa vankilassa olevia naisvankeusvankeja on ollut 52 % naisista. Toista kertaa vankilassa olevia oli 17 % ja kolmatta kertaa vankeuteen tuomittuja 10 %. Neljättä tuomiotaan istui 6 % ja viidettä 3 % naisista. Kuusi kertaa tai enemmän tuomittuja oli tilastojen mukaan 11 % kaikista naisvankeusvangeista. (Liite 3, taulukko 2.) Puolet naisvangeista on rikoksen uusijoita, joilla voi näin ollen olla hankalimmat mahdollisuudet toimia lapsen päähuoltajana arjessa.

Vastanneista 145 naisesta 99 on synnyttänyt ja heille oli syntynyt biologisia lapsia yhteensä 242. Äidillistä vastuuta naiset kertoivat kantavansa yhteensä 213 "lapsesta". Vastuu lapsista kosketti kyselyn mukaan sataa vankilassa olevaa naista. Osa vastaajien lapsista oli kasvanut aikuisiksi ja muutamia lapsia (8) oli kuollut. Lapsista neljä oli annettu adoptioon. Kyselyn perusteella (erityisesti kysymyksen asettelusta johtuen) voidaankin todeta, että "lapsi" ei rajaudu naisten vastauksissa vain alle 18-vuotiaisiin biologisiin lapsiin. Osa vastaajista oli tulkinnut äidin vastuun loppuvan täysi-ikäisyyteen, osa taas ei. Vastaajista 46:lla ei ollut biologisia lapsia, mutta seitsemän heistä koki äidillistä vastuuta yhteensä 17 lapsesta. Nämä lapset olivat elämänkumppanin lapsia, sukulaislapsia tai muita lapsia.

Vastanneista 28 prosentilla eli yhdellä kolmasosalla ei ollut vastuuta kenestäkään lapsesta (41 vastaajaa). Tieto vastuulapsista puuttui myös 14 lomakkeesta,

vaikka näihin lomakkeisiin oli eritelty suhteita kyseisiin lapsiin alakysymyksessä (2 c).

Kysymys lapsista koskettaa varsin suurta osaa, noin kahta kolmasosaa naisvangeista. "Vastuulapset" saattoivat olla biologisia lapsia, mutta myös muita. Koko aineistossa biologisten lasten lisäksi 11 naisella oli vastuullaan elämänkumppanin lapsia sekä 15 naisella lasten lapsia. 13 naista merkitsi myös esim. kummilapsen tai sisarustensa lapset äidillisen vastuun kohteeksi.

Aineisto noudattelee aiempia arvioita vankien biologisten lasten määristä. Vangeilta kysyttiin lapsista lähisuhdeväkivaltaa koskevassa selvityksessä. Kyseisessä selvityksessä haastatellut olivat suurimmaksi osaksi miehiä. Hiukan yli puolella (134) kaikista haastatelluista (N=250) oli omia lapsia. (Lähisuhdeväkivaltaan... 2006, 21.)

Devlinin (1998) tutkimuksessa Britanniassa hieman yli puolella naisista (51 %) oli alaikäisiä lapsia kanssaan asumassa naisten joutuessaan vankilaan. Alaikäisiä lapsia, jotka jäivät siviiliin äidin lähdettyä vankilaan, oli edellä mainitun brittiläisen aineiston 150 naisvangilla 171. On arvioitu, että vankien ilmoittama lasten lukumäärä saattaa olla todellisuutta pienempi, sillä osa vangeista ei paljasta vanhemmuuttaan lapsen huostaanoton pelossa (Brooks-Gordon & Bainham 2004, 264).

Edellä esitetyt tiedot suomalaisten naisvankien osalta tuovat näkyviin, että naisvankien kohdalla tarvitaan moniulotteista äitiyden tarkastelua. Synnytetty lapsi ei välttämättä ole "äidillisen vastuun" kohteena, mutta toisaalta äidillisen vastuun kohteena voi olla muitakin kuin itse synnytettyjä lapsia. Oleellista on myös se, että äidillinen vastuu ei rajaudu alaikäisyyteen: vastuu ja huoli näyttävät jatkuvan pidemmälle kuten seuraavassa kappaleessa tuodaan esiin.

6.3 Naisten vastuulla olevien lasten lukumäärä ja iät

Lapsi ei määrittynyt kyselyssä vain alle 18-vuotiaaksi lapseksi. Osa vastaajista kertoi kantavansa vastuuta myös aikuisista lapsistaan ja heidän lapsistaan: aineiston vanhin "lapsi", josta kannettiin äidillistä vastuuta, oli 44-vuotias. Nuorimmat lapsista olivat alle vuoden ikäisiä. Ne, jotka kantoivat vastuuta lapsenlapsistaan, kantoivat sitä myös omista aikuisista lapsistaan. Vastaajista raskaana vastaushetkellä oli 4 ja lapsista vain yksi tuli syntymään vankeuden aikana ja jäämään äidin kanssa vankilaan.

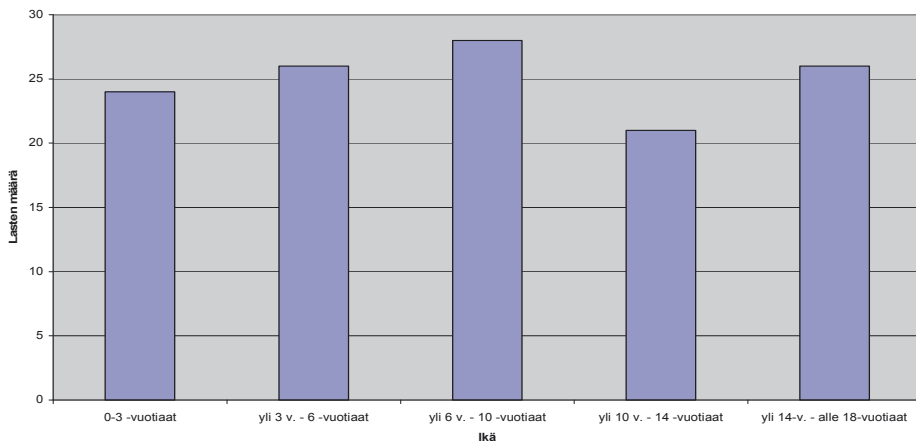
Seuraavassa taulukossa 5 on ryhmitelty ikäryhmittäin kaikki ne vastuulapset, joista vastaaja on maininnut syntymävuoden. On kuitenkin huomioitava, että tieto iästä puuttuu 17 lapsen osalta:

Taulukko 5. Naisvankikyselyyn vastanneiden naisten vastuulapset syntymävuoden mukaan. (N=196).

IKÄRYHMÄ	N	%
0–5 vuotiaat	42	21
yli 5 v. – 10 v.	36	18
yli 10 v. – 15 v.	30	15
yli 15 v. – 20 v.	40	20
yli 20 v. – 25 v.	23	12
yli 25 v. – 45 v.	25	13

Alle 18-vuotiaita lapsia, joista vankilassa olevat naiset kokivat kantavansa äidillistä vastuuta, oli vastaushetkellä syntymävuoden mukaan 125. Seuraavassa kuviossa 1 on ryhmitelty nämä lapset ikäryhmittäin.

Kuvio 1. Naisvankien alaikäisten vastuulasten lukumäärät ikäryhmittäin naisvankikyselyn pohjalta (N=125).

Tässä poikkileikkauksellisessa aineistossa oli vauvoja tai pieniä, alle kouluikäisiä lapsia 40 % (50 lasta). Yli kuusivuotiaita, mutta alle 15-vuotiaita koululaisia, joista äidit kokivat vastuuta, oli yhteensä 49 eli 40 %. Myös nuoruusikäisiä lapsia tai nuoria (yli 14-vuotiaita, mutta alle 18-v.) oli äitien vastuulla 26 (21 %). Näin ollen voidaan todeta, *vankilassa olevat naiset kantavat vastuuta hyvin eri kehitysvaiheessa olevista lapsista. Kehitysvaihe vaikuttaa luonnollisesti myös lapsen kasvu- ja asuinympäristön järjestelyihin ja yhteydenpitoon vankilassa olevaan äitiin.*

Kontekstivana tietona todettakoon, että Virossa naisvankien lapsista alle 5-vuotiaita on 6 %, alle 10-vuotiaita 18 % ja alle 16-vuotiaita 11 %. Muuten

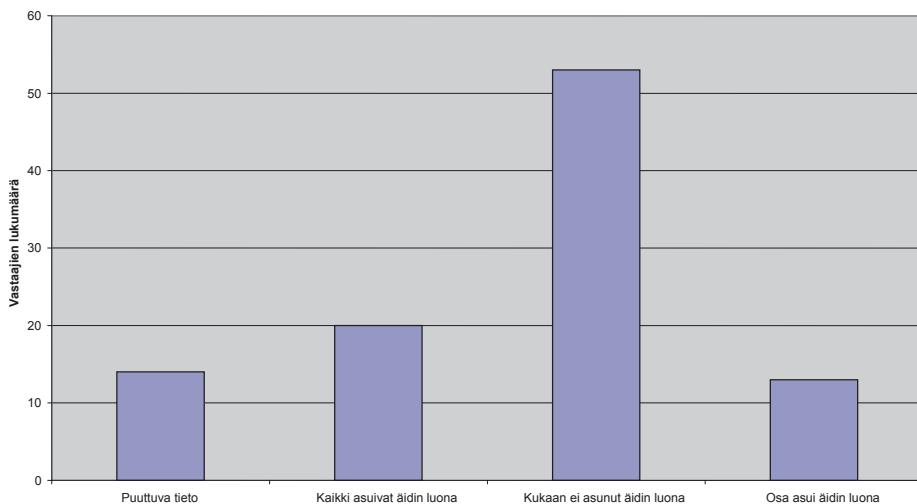
lähies kaikki Euroopan maat ovat vastanneet, ettei kyseisiä tietoja ole saatavilla. (The Quacker Council...2006.) Nyt kerättyssä Suomen aineistossa yli 6-vuotiaita, mutta korkeintaan 10-vuotiaita oli 22 %.

6.4 Lasten asumis- ja huoltojärjestelyt

Lasten asuminen ennen tuomiota

Kysymys 7 (Asuivatko lapset ennen tämän tuomion alkamista luonasi) koski sataa vastaajaa, sillä heillä oli äidillisen vastuun suhde lapsiin. Näistä *äideistä 20 % vastasi, että kaikki lapset asuivat ennen tuomiota hänen luonaan ja 13 %, että osa lapsista asui äidin kanssa. Tämän perusteella tuomio tuli vaikuttamaan tässä poikkileikkauksellisessa aineistossa yhden kolmasosan äidin lasten (33 %, 32 lapsen) asumisjärjestelyihin jollain tavalla.* Merkittävä tieto on, että 53 % äidillistä vastuuta kantavista tuo esiin, etteivät lapset asuneet äidin luona ennen vankeusrangaistuksen alkamista. Tähän lukuun sisältyvät myös äitien täysi-ikäiset lapset. Vain yksi äiti ilmoitti, että lapsi on syntynyt tuomion aikana. Tieto lasten asumisesta ennen vankeutta puuttui 14 % lomakkeista. (Kuvio 2.)

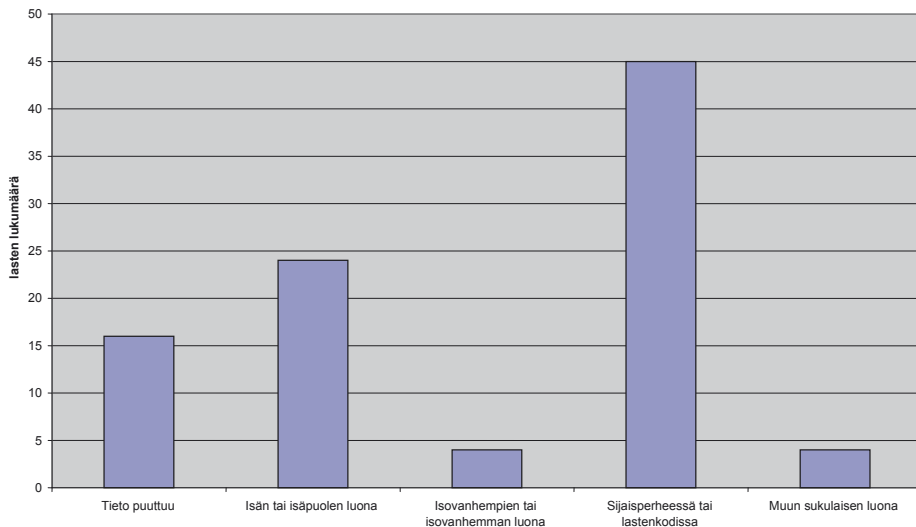
Kuvio 2. Äidin ja hänen vastuullaan olevien lasten asuminen ennen vankeustuomiota (N=100).

Lomakkeessa kysyttiin myös sitä, *missä lapset asuivat ennen tuomiota, mikäli he eivät asuneet äidin luona.* Tämä tieto lomakkeissa koski kaikkien vankinaisten lapsista 124 vastuulasta. Kyseisestä lapsijoukosta 27 asui jo omillaan (olivat aikuisia). Lisäksi adoptioon oli annettu neljä lasta. Alla oleva kuvio 3 on muodostettu muualla kuin äidin kanssa asuvien 93 alaikäisen lapsen asuinpaikasta. *Merkittävästi suurin ryhmä (48 %, 45 lasta) alaikäisistä lapsista*

asui sijaisperheessä tai lastenkodissa. Isän tai isäpuolen luona asui neljännnes eli 26 % lapsista (24 lasta). Isovanhempien tai muun sukulaisen luona asui yhteensä vain kahdeksan lasta eli 9 % muualla asuvista lapsista. Lomakkeista ei käy kuitenkaan säännönmukaisesti ilmi, ovatko lapset sukulaisperheissä epävirallisesti vai sijoitettuna. Tieto puuttui 16 lomakkeesta (17 %).

Kuvio 3. Muualla asuneiden alaikäisten lasten asuinpaikka ennen tuomiota (N=93).

Läheissuhdeväkivaltatutkimuksen yhteydessä tuli niin ikään ilmi, että 25 % vankien lapsista (134 vangista 34 vangin lapset) oli otettu huostaan. Kyseissä tutkimuksessa haastatellut vangit olivat pääasiassa miehiä (Lähisuhdeväkivaltaan ...2006, 21.) Huostaanottojen yleisyys oli selvästi yleisempää kuin väestössä keskimäärin. Myös Backmanin ja Kaartisen (2006, 53–54) opinnäytetyön mukaan suurin osa (48 lasta) oli heidän kyselynsä vastanneiden naisvankien lapsista otettu huostaan. Huostaanotot olivat useimmiten tapahtuneet ennen äidin vankeusrangaistuksen alkua. Isän luona asui lapsista 14 ja muiden sukulaisien luona 16 lasta.

Opinnäytetyön sekä nyt saatujen tietojen perusteella näyttää siltä, että suurella osalla äideistä on jo ennen vankeusrangaistustaan yhteys lastensuojeluun ja kyseisten äitien lapsista suuri osa on huostaan otettuja jo ennen vankeustuomiota.

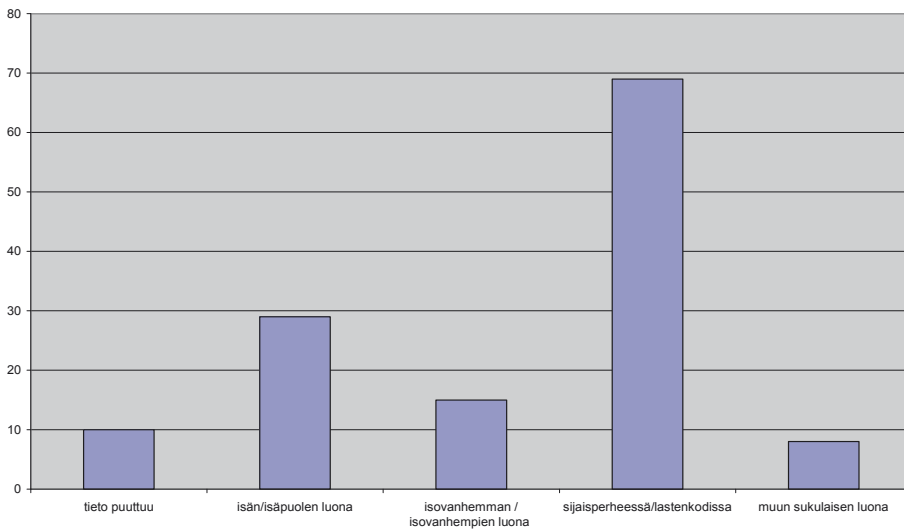
Lasten asuminen tuomion aikana

Euroopan maissa toteutetussa tutkimuskyselyssä monet maat ovat tuoneet esiin, että vankivanhempien lasten hoidon ja asumisen järjestelyt ovat moninaisia. Isovanhemmat näyttivät kuitenkin arvioiden mukaan nousevan yleisimmäksi

lapsista huolta pitäväksi tahoksi. Sveitsi tuo esiin, ettei tilastoja asiasta ole. Raporttiluonnoksessa todetaankin, ettei kyselyn perusteella voida sanoa, perustuvatko kyselyssä saadut tiedot faktaan vai yleiseen käsitykseen lasten paikoista. (The Quaker Council... 2006, 39–41.)

Nyt tehdyssä kyselyssä äideiltä kysyttiin lasten asumis- ja huoltojärjestelyistä myös tuomion aikana (kysymys 8: Missä lapsesi asuvat juuri nyt?). Tähän kysymykseen voitiin lomakkeiden perusteella jäljittää 204 ”lapsen” tilanne. Itsenäisesti asuvia aikuisia lapsia oli 61, kuolleita kolme ja adoptioon annettuja lapsia neljä. Lapsista viisi oli äidin kanssa vankilassa. Muiden lasten osalta muodostettiin alla oleva kuvio 4. *Sijaisperheessä tai lastensuojelulaitoksessa asui vastaushetkellä alaikäisistä lapsista 53 % (69 lasta)*. Kun vertaa tilannetta jo ennen tuomiota sijoitettujen lasten lukumäärään (45), voidaan todeta, että lomakkeista saatujen tietojen perusteella muutamia kymmeniä lapsia (24 lasta) on sijoitettu juuri ennen tuomiota tai sen aikana.⁶ Isän tai isäpuolen luona asuvien lasten määrässä ei ole myöskään olennaista muutosta: *isän luona olevia lapsia oli 22 % (29 lasta asui isänsä luona nyt, kun ennen tuomiota heitä oli 24)*. Sen sijaan isovanhempien tai muiden sukulaisten luona asuvien lasten määrä oli lisääntynyt: ennen tuomiota sukulaisten luona asuvia lapsia oli aineistossa 8, kun taas tuomion aikana heitä oli yhteensä 23. *Isovanhempien luona tuomion aikana asuvia lapsia oli aineistossa (alaikäisistä vankilan ulkopuolisista lapsista laskettuna) 11 % (15 lasta) ja muiden sukulaisten luona asui 8 lasta eli 6 %*. Tieto puuttui 10 lapsen osalta, joista kuitenkin yhteen lomakkeeseen oli kirjattu kahden lapsen asuvan äitinsä kanssa. Voidaan kuitenkin todeta, että äidin vankeusrangaistus vaikuttaa lapsen elämään huoltapitävän aikuisen muutoksesta monien lasten kohdalla.

Kuvio 4. Alaikäisten lasten asuminen vankilan ulkopuolella äidin tuomion aikana (N=131).

⁶ Vertailtaessa on otettava huomioon, että tietoja on saatavissa enemmän tuomion aikana olevien lasten tilanteesta kuin tilanteesta ennen tuomiota. Näin ollen tiedot ovat suuntaa antavia.

Äidin vankeudesta johtuvat elämänmuutokset lapsen elämässä riippuvat siitä, minne lapset menevät ja kuka pitää huolta lapsista vankeusrangaistuksen aikana. USA:n vankiloissa tehdyssä kyselyssä äidit itse ilmoittavat, että lapset ovat isänsä hoivissa vain 25 % tapauksista, kun loput menevät isoäideille (51%), muille sukulaisille (20%), perhetuttavalle (4%) tai sijaishuoltoon (11%). Kaksi prosenttia alle 18-vuotiaista lapsista asuu yksin. Myersin ym. (1999, 15) mukaan isoäidit ovat suurin hoivaajien ryhmä ja heidän kohtaamiaan vaikeuksia on dokumentoitu suhteellisen hyvin Amerikassa (mm. Dressel & Barnhill 1994). Nyt Suomessa tehdyn kyselyn perusteella tilanne poikkeaa USA:n tilanteesta siten, että suurin osa lapsista on sijoitettu virallista reittiä, ja vain vähäinen osa juuri ennen äidin tuomiota tai sen yhteydessä.

Erääseen lomakkeeseen oli kirjoitettu järjestelyistä tuomion aikana: "Lasten koti pysynyt ennallaan, isä vain muutti sinne tuomioni ajaksi. Kun vapaudun, isä muuttaa taas pois ja menen itse takaisin lasten luo."

Joillain lapsilla olosuhteet saattoivat muuttua myös tuomion aikana:

Nuorin tyttäreni oli mukana vankilassa, mutta hänet riistettiin sijaisperheeseen. Toinen tytär on ollut mukana koko tuomion ajan.

Lapset on sijoitettu vankilatuomion aikana ja asuvat toisistaan erillään.

Ensimmäisessä sijaisperheessä "äidillä" tuli burn out melko heti ja lapsille piti etsiä uusi perhe.

Nuorin lapseni asui ensin äitini luona, mutta sai sitten oman vuokra-asunnon.

Johnston (1995a) raportoi USA:n tilanteesta, että suuri osa vankiäitien lapsista joutui vaihtamaan asuinpaikkaa vähintään kerran äidin vankeuden aikana. Noin yhdellä kymmenestä lapsesta oli kaksi tai useampia vaihdoksia hoitajassaan äidin vankeuden aikana. Myös Englannissa on dokumentoitu lapsen hoitajan ja asuinpaikan vaihdoksista (Woodrow 1992). Nyt tehdyssä kyselyssä Suomen naisvankien lapsista vain muutaman vastaajan lasten olosuhteet olivat vaihtuneet tuomion aikana.

Britanniassa Devlinin (1998) tutkimista naisvangeista 27 prosenttia sanoi, että lapsen isä tai äidin uusi kumppani hoiti lapsia. Tämä tulos vastaa myös aiemmin tehtyjä tutkimuksia Britanniassa, jossa isät tai uudet kumppanit hoitivat 23–25 % vankiäitien lapsista. Lähes puolet (42 %) äideistä luottivat johonkuhun toiseen sukulaiseen, esimerkiksi siskoon. Mikäli perhettä tai ystäviä ei löytynyt, lapsille tehtiin väliaikaisia sijoituksia. Lisäksi osa naisista kertoi, että heidän lapsensa oli adoptoitu. Edellä mainituista järjestelyistä kertoi 14 % Devlinin aineiston naisista. Britannian kansallisessa vankilatutkimuksen mukaan 10 % vankinaisten lapsista oli sijaishuollossa, kun taas vanki-isien lapsista vain yksi prosentti. (Mt., 45–46.)

Myös tämä tieto tuo näkyviin, että lapsen huoltosuhde on pääasiallisesti äidin vastuulla. Kuitenkin Britanniassa näyttää olevan huomattavasti vähemmän vankilavanhempien lapsia virallisesti sijoitettuna kuin Suomessa.

Yllä esitettyjen tulosten perusteella voidaan sanoa, että vangittujen vanhempien lapsille asia merkitsee lapsen vanhemmuus- ja sisarusuhteiden sijoittumista niin vankilaan, sijasperheisiin, lastensuojelulaitoksiin kuin myös sukulaisten ja muiden läheisten koteihin.

Kysymyksessä 10 tiedusteltiin sitä, *kuka on ensisijaisesti suunnitellut lasten asumis- ja huoltojärjestelyjä vankeustuomion ajaksi*. Kysymys osoittautui hieman ongelmalliseksi, sillä monet vastaajat (14) halusivat valita usean vaihtoehdon. Toisaalta kysymykseen ei oltu vastattu 23 lomakkeessa niistä sadasta lomakkeesta, joissa vastanneilla oli vastuullaan lapsia. Ensisijaisesti itse asumis- ja huoltojärjestelyjä oli tehnyt 20 % vastaajista. Vastuu isällä oli kahdeksassa, muilla sukulaisilla viidessä tapauksessa. *Sosiaalitoimi oli suurin, 27 äidin lasten, asumis- ja huoltojärjestelyjen ensisijainen suunnittelija vankilatuomion ajaksi (27%)*. Tämä näyttää luonteelta siinä valossa, että suuri osa lapsista oli sijoitettuna jo ennen vankeusrangaistuksen alkua. Muutama prosentti (3) vastaajien lapsista oli tehnyt asumisjärjestelyjä itsenäisesti.

Täydentävänä tietona Backmanin ja Kaartisen (2006, 55) opinnäytetyössä tiedusteltiin, kuinka hyvin äidit kokivat tulleet kuulluksi lasten huoltoon koskevilla asioilla. Kysymykseen vastanneista 32 äidistä yli puolet (16) kertoi pystyneensä vaikuttamaan lasten huoltoon liittyviin asioihin, mutta 10 äideistä oli sitä mieltä, ettei ollut saanut vaikuttaa millään tavalla.

Mikäli nyt tehdyssä kyselyssä asumis- ja huoltojärjestelyjä tehneet tahot vaihtelivat eri lasten kohdalla, siitä oli mahdollisuus kertoa avovastauksella. Avovastaukset kertoivat tilanteiden monimuotoisuudesta. Eri lasten kohdalla tilanne saattoi olla hyvin erilainen. Seuraavassa muutamia esimerkkejä vastauksista:

Itse, isä ja sosiaalitoimi tehnyt järjestelyjä: vanhimman ja nuorimpien kanssa tilanne hyvä, mutta keskimmäisen lapsen isä käyttää yksinhuoltoaan, jonka sai tuomioni kautta minua vastaan.

Vanhemmat lapseni ovat asuneet syntymästään asti toinen mummolla ja toinen lastenkodissa (vaatii erityishoivaa). Nuorin syntyi vankila-aikana.

Toinen lapseni on 20 vuotta ja hän lähti jo 16-vuotiaana opiskelemaan toiselle paikkakunnalle ja muutti sitten avoliittoon. Nuorempi lapseni oli ensin lastenkodissa ja sitten annoin hänet adoptoitavaksi.

Sosiaalitoimi on suunnitellut ensisijaisesti: Haimme huoltajuutta isovanhemmille. Emme saaneet. Syyksi katsottiin ikä (60-vuotta) ja minun vankilaan

joutuminen katsottiin sen sortin "katastrofiksi", etteivät vanhempani sos. toimen mielestä olisi "jaksaneet" päinvastaisista vakuutteluista huolimatta. Lapsi on isovanhempien ainoa lapsen lapsi. (Vastaaja on kuitenkin huolto- ja asumisjärjestelyihin melko tyytyväinen.)

Lasten asuminen vankeustuomion jälkeen

Sadasta äidistä 27 % ilmoittaa, että vankeustuomion jälkeen heidän luokseen tulee asumaan kaikki tai osa lapsista. Kukaan lapsista ei tule asumaan 35 % luona (tässä ryhmässä osa lapsista täysi-ikäisiä). Epävarmoja lasten asuinpaikasta tuomion jälkeen kertoo olevansa 24 % vastaajista. Tieto puuttuu vastaajista 13 % osalta. Mikäli naiset eivät olleet varmoja lasten tulosta luokseen tuomion jälkeen tai he tiesivät, etteivät lapset tule asumaan heidän kanssaan, he kertoivat sen johtuvan mm. taloudellisista vaikeuksista, asunnon puutteesta, lasten asumisesta pysyvästi muualla tai huoltajuuskiistasta. Tulee myös huomioida, että osasta alaikäisiä on tullut tai tulee äidin vankeustuomion aikana täysi-ikäisiä. Syytä lasten asumiseen vankeustuomion jälkeen muualla kuin vastaajan kanssa naiset toivat esiin paljon myös avovastauksessa:

Lapseni on sijoitettu siihen asti kunnes pystyn elämään päihteetöntä elämää.

Lapsen on parempi pysyä yhdessä paikassa, eikä vaihtaa koulua tai ystäväpiiriä.

Olen tehnyt päätöksen lapsen asumisesta edelleen sijaisperheessä. Olen ajatellut sen olevan lapsen edun mukaista tässä iässä (9v).

Olen tyytyväinen siihen, että lapseni asuu sisareni perheessä.

Koska en palaa samalle paikkakunnalle on yksi syy. Toinen on (vankeuden) vuosimäärä. Neljä vuotta on pitkä aika lapsenkin elämässä. En halua hänen joutuvan uudestaan "revityksi". Koulu menee hyvin, on kaverit yms. Enkä tiedä miten saan omat asiani järjestyseen. Murrosikä lapsella lähestyy, nykyinen paikka ok.

Osan lasteni kohdalla on niin, että huostaanotto tapahtui ollessani vankilassa ja purkumahdollisuus sitten kun näkevät, että elämäni ei jatku rikoksia tehden.

Haluan lasteni saavan elää normaalia tasapainoista elämää ja tämä ei onnistu, jos lapset asuisivat kanssani (todennäköisesti).

Pienimmät toistaiseksi sijoitettu.

Osa lapsista on vapautumisen ajankohtana jo täysi-ikäisiä.

Äitien tyytyväisyys lasten asumis- ja huoltojärjestelyihin

Kysymyksessä 11 kysyttiin äitien tyytyväisyyttä lasten asumis- ja huoltojärjestelyihin nykyisen vankeustuomion aikana pyytämällä heitä ympyröimään yksi vastausvaihtoehto.

Merkillepantavaa on, että *vastanneista sadasta äidistä 61 % on erittäin tai hyvin tyytyväisiä lasten asumis- ja huoltojärjestelyihin tuomion aikana*. Melko tyytyväisiä lasten tilanteeseen vastaajista on 14 %. Ainoastaan 8 % vastaajista on melko, hyvin tai erittäin tyytymätön lasten tilanteeseen. Kysymykseen jätti vastaamatta 16 % äideistä. Näyttäisi siltä, että pääsääntöisesti lasten asumis- ja huoltojärjestelyt ovat äitien näkökulmasta tuomion aikana kunnossa. Tyytyväisyyskysymykseen liittyi avovastausmahdollisuus, mikäli eri lasten tilanteet vaihtelivat. Äidit kertoivat seuraavaa:

Lapset jotka asuvat isiensä luona, on kaikki asiat ok. Sijoitetun tyttäreni osalta tuntuu, että minut on "unohdettu" vankilaan, eikä haluta minun osallistuvan tytön elämään millään tapaa!

Perhekodissa vanhinta lastani kohdellaan äärettömän hyvin, kun taas sijaisperheessä tuntuu, että talous on tärkein.

Muiden osalta erittäin tyytyväinen keskimmäinen lapsi joutuu kokemaan paljon negatiivista isän puolelta: puhuu minusta pahaan lapselle. (Merkinty vaihtoehdoksi olevansa huolto- ja asumisjärjestelyihin erittäin tyytyväinen.)

Nuoremman osalta en ole tyytyväinen, sijoituspaikka on kuin nuorisovankila. (Äiti vastannut olevansa huolto- ja asumisjärjestelyihin erittäin tyytyväinen.)

Avovastaukset toivat esiin sen, että vaikka pääsääntöisesti lasten huolto- ja asuminen oli järjestetty hyvin, tilanteet olivat moninaisia. Edellä esitetyissä esimerkeissä tulee näkyviin äitien huoli lapsen sijoituspaikan laadusta.

6.5 Vankilassaolo ja huoli lapsesta

Kysymyksessä 12 kysyttiin "Onko sinulla huolta lapsesi/lastesi tilanteesta, kun olet vankilassa?" ja pyydettiin ympyröimään vastausvaihtoehto. Lapsista vastuussa olevien äitien sadasta lomakkeesta vastaus tähän kysymykseen puuttui 10 %:lta. *Naisista 47 %:lla ei ollut huolta lasten tilanteesta, sen sijaan yhteensä 43 %:lla oli huolta joko kaikista lapsista (24 %) tai joistain lapsesta (19 %)*. Kysymyksen vastausvaihtoehtoa 2 (osan tilanteesta on huolta, osan ei) oli tulkittu myös siten, että lapsesta on osin huolta, osin ei. Äitien avovastausosiossa esiin tuomat huolet voidaan jaotella kolmeen ryhmään:

- 1) äidin huoli tekojensa/ tuomion vaikutuksista lapseen (mitä lapsille on kerrottu, lapsen kiusatuksi tuleminen, tunteeko lapsi itsensä hylätyksi tai petetyksi)
- 2) äidin huoli suhteiden etäännyttämisestä (harvoin näkeminen esim. kyydityksen vuoksi, yhteydenpidon rajoitukset) sekä
- 3) huoli siitä, kuinka äiti voi vaikuttaa lapsiaan koskeviin asioihin.

Äidit kuvasivat huoliensa seuraavasti:

Huoleni kohdistuu lapsieni henkiseen hyvinvointiin, miten tuomioni on vaikuttanut heihin.

Huolta on pienten osalta, miten heillä menee ja kuinka heille on kerrottu tilanteesta: mikä se nyt ompi.

Välien etäännyttäminen on tietysti myös huoli sekkin. Fyysisen hyvinvoinnin eikä koulun tms. takia ole huolta.

Kun ei tiedä, miten lapsella menee. Ikävä.

Lasten jaksaminen huolestuttaa, koska nyt en voi vaikuttaa niin paljon tulevaan ja vanhempi pojista kantaa osan vastuusta nuoremman lapsen osalta.

Jos lapsille sattuu jotain en pysty mihinkään asiaan vaikuttamaan mitenkään, kamala tilanne, kun on eristetty täysin lapsistaan. Vankilan säännöt kieltävät tapaamiset, koska lapset ovat alaikäisiä ja pojan saattaja ei ole lähiomainen. Siinä perustelu, jolla vankila hylkäsi perhetapaamisen.

Lapseni ovat asuneet aina kanssani ja sijaisperhe ei ota nuorempien lasten henkistä tilannetta huomioon (ikävä äitiä, isoveljeä ja ystäviä). (Vastannut olevansa hyvin tyytyväinen asumis- ja huoltojärjestelyihin.)

Kotitilanteesta ei ole huolta, mutta tietenkin näin pitkän ajan kuluessa (3,5 vuotta) tulee muita huolia, kouluvaikeuksia yms.

Osan on, osan ei: Näen hyvin harvoin lapsiani. Eivät pääse aina minua katsomaan. On niin pitkä matka. Eivät saa kyyditystä/helposti kyytiä.

Huoli lasten tilanteesta on ainaista, mutta vankilassa vielä suurempi, koska täältä käsin on hyvin vaikeaa tehdä mitään. Jos jotain pitäisi tehdä.

Murrosikä huolestuttaa, isoikä 76-vuotias ja ankara ja ei ymmärrä nuoren haluja ja huolia niin hyvin. (Ei osaa neuvoa esim. kuukautisten alkamisesta.) Rahatilanne vaikea, kun minä olin perheen elättäjä vapaudessa.

Osittain on huolta: esim. joutuuko lapsi kiusatuksi äidin vankilatuomion takia ja tunteeo hän itsensä hylätyksi ja petetyksi.

Kyllä, miten lapseni voivat ja kehittyvät, kun sijaisperhe ei ole minuun yhteyksissä.

Huolet kohdistuivat myös omiin aikuisiin lapsiin sekä lapsen lapsiin:

*On huolta. Miten tytär pärjää, kun hänen oma poikansa (2 v.) on perheko-
dissa.*

*On huolta, koska hänen kihlattunsa ei anna hänen olla minun kanssa
missään tekemisissä.*

Lapsista on aina huoli, oli tilanne mikä tahansa. (Aikuiset lapset)

Vanhemman vankeustuomio voi vaikuttaa myös välillisesti lapseen mahdollisina salailun, häpeän ja vanhemmuussuhteen ylläpidon vaikeuksien kokemuksina. Vastaavasti huoli lasten hoidosta ja/tai lapsia koskeva syyllisyys ja häpeä värittävät vankilassa olevien äitien kokemuksia. (Granfelt 2006, 151.) Myös useissa ulkomaalaisissa tutkimuksissa on todettu, että naisten suurimpia huolia vankilassa on heidän lastensa hyvinvointi vankilan ulkopuolella sekä lapsista erossa olemisen aiheuttama stressi (Boudin 1998; Enos 2001).

Huolia kuvasivat myös äitien kirjoittamat vapaat tekstit, joita varten jaettiin lomakkeen mukana paperi. Kirjoitelmat sisälsivät kritiikkiä viranomaisia kohtaan. Kritiikki pureutui sekä vankeinhoitoon että lastensuojeluun. Tässä kirjoitelmista kolme, joista nousee erityisesti esiin äitien kokemus lapsen asioissa ulkopuoli-
seksi jäämisestä.

*Sosiaalitoimi voisi toimia inhimillisemmin ja ajatella äitien kannalta.
Vankilasta käsin on hankala toteuttaa huoltosuunnitelmia. Vaativat aina
usean päivän reissua matkasellistä poliisivankilaan tms. järjestelyjä.
Muutenkin vankilan sos.työntekijät varmasti "ylibuukattuja". Hankala
yleensäkin päästä asioimaan. Sostoimi ei lastensuojelun osalta ilmeisesti
pidä laisinkaan väliä sillä, että äiti-lapsi -suhde toimisi äidin jäädessä
vankilaan. Itselläni kolmivuotias tytär on sijaisperheessä ja olen ollut vuoden
kiinni. En tänäkään päivänä ymmärrä miksi minulta on evätty sijaisperheen
osoite ja puhnro. En tosiaankaan ymmärrä! En ole uhannut tai häiriköinyt
heitä tms. Minua loukkaa äitinä, että en saa edes "kirjoittaa" lapselle (siis
LÄHETTÄÄ MITÄÄN) suoraan ilman välikäsiä! Muksu täytti tänään 3-vuotta
ja pöydällä vieressä odottaa syntymäpäivälahjalle siihen asti, kun talon
sosiaali ottaa vastaan! (Kirje 1)*

*Näkeminen näiden vuosien aikana olisi ollut tärkeää ensisijaisesti lapselle.
Äiti vietiin, äiti tappoi ihmisen. En yhtään tiedä miten poika selvisi siitä,*

mistä he terapeutin kanssa puhuivat, mikä huoletti lasta. En tiennyt miten lähestyä, kun en tiennyt missä "lapsi menee". Ulkopuoliseksi jääminen on ollut raskasta. En tiedä lapseni iloista enkä suruista. Sijaisperhe ei kirjoittele. Kaikki näyttää olevan kuitenkin ok. Kaksi vuotta lapseni ei minun näkökulmasta "asunut missään". Kahden vuoden jälkeen hän alkoi sanomaan perhettä kodikseen. Koen myös "hylkääväni" lapseni kun vapaudun, en saa mitään tukea tähän lapsestani luopumiseen. Koen itseni huonoksi koska en "kynsin hampain" vaadi lasta takaisin itselleni. Tiedän kuitenkin tämän päätöksen olevan hyvä. Sosiaalitoimi on ollut minun näkökulmastani piittaamaton minusta. Ihan kuin olisin kuollut vaikka elänkin. Yritän siviilissä järjestää asiani siten, että säännölliset tapaamiset tulevat onnistumaan. En tiedä miten kaikki tulee menemään. (Kirje 2)

Vankilasta en ole juurikaan saanut apua lasten asioihin. Tietenkin on myönnetty perhetapaamiset ja poistumisluvat, mutta kaikki varsinaiset ongelmatilanteet ja –asiat olen hoitanut itse ilman apua. Esim. vanhemman pojan kouluongelmissa olen pyytänyt apua ja neuvoja useasti niitä saamatta. Tilanne oli todella vaikea usean kuukauden ajan ennen kuin sain sen ratkaistuksi itse. Henkilökunnalla ei ole halua eikä ehkä tietoaakaan ratkaista vaikeita asioita, tai paneutua oikeasti vangin asioihin. Myöskään rangaistusajan jälkeisiin aikoihin ja asioihin ei saa heiltä apua. Itse olen ollut vankilassa 3,5 vuotta ja minulta kysyttiin ensimmäistä kertaa siviiliasioiden hoitamisesta kuusi arkipäivää ennen vapautumistani (siis onko asunto, onko toimeentulo, onko tarvetta päihdehuoltoon tai perhetukeen ym.). Ihmettelen, mitä he olisivat saaneet aikaiseksi hyväkseni kuudessa päivässä! Nämäkin asiat olen hoitanut itse omalla kustannuksellani hyvissä ajoin kuntoon. (Kirje 3)

Kirjeet sisältävät tärkeitä huomioita, jotka kohdistuvat resurssien puutteeseen, työkäytäntöihin sekä tietämättömyyteen toisten viranomaisten työtehtävistä. Ensimmäisessä kirjeessä äiti tuo esiin, että vankilan sosiaalityöntekijän luokse on hankala päästä "ylibuukkauksen" vuoksi. Tämä hankaloittaa äidin ja siviilissä olevan lapsen välistä yhteydenpitoa. Sosiaalitoimen tekemien päätösten syyt äidin ja lapsen yhteydenpidon rajoituksista ovat myös jääneet epäselviksi äidille. Sijoituksesta huolimatta lastensuojelun tehtäviin kuuluu äidin ja lapsen välisestä yhteydenpidosta huolehtiminen lapsen edun mukaisesti sekä äidin informoiminen lasta koskevista asioissa. Hankaluus vankilan sosiaalityöntekijälle pääsemisessä ja mahdollinen viranomaisyhteistyön puute saattaa aiheuttaa pahimmassa tapauksessa sen, että lastensuojelussa tulkitaan vankilassa olevan äidin olevan passiivinen lastaan koskevista asioista (esim. äiti ei muistanut lastaan tämän syntymäpäivänä).

Toisessa kirjeessä äitiä huolettaa omien tekojensa vaikutus lapseensa. Äiti on sosiaalitoimen rajaamana ikään kuin väistynyt kauemmaksi lapsen elämästä ja hän kirjoittaa sen olevan lapsen parhaaksi. Samanaikaisesti hän tuo vahvasti esiin kokemuksensa ulkopuolisuudesta lapsensa asioissa ("ihan kuin olisin

kuollut, vaikka elänkin”). Äiti kokee sosiaalitoimen piittaamattomaksi. Äiti on kuitenkin orientoitunut pohtimaan vankeuden jälkeistä aikaa ja miettii säännöllisten tapaamisten järjestymistä lapsensa kanssa. Näyttäisi siltä, että vankeusaika olisi hedelmällistä työskentelyaikaa äidin tukemiseksi vanhemmuuteen liittyvissä pohdinnoissa. Järjestelmän käytäntöihin liittyen äiti kuitenkin kokee olevansa vankeusaikana tyhjiössä.

Kolmannessa kirjeessä äiti kritisoi lähinnä vankilakäytäntöjä vankilan ulkopuolella olevien lastensa asioiden järjestelyissä. Äiti tuo esiin, että yhteys lapsiin vaatii muutakin kuin myönnetyt tapaamiset: kun lapsilla on ongelmia, äidin kokemuksen mukaan vankilan työntekijät eivät ole vastanneet äidin avunpyyntöihin. Äiti on kokenut neuvottomuutta ja mahdollisesti yksinjäämisen tunnetta hankalassa tilanteessa. Äiti itse pohtii, johtuuko avunpuute osaamattomuudesta, resursseista vaiko piittaamattomuudesta. Äiti kokee, että vankila ei ole onnistunut tukemaan myöskään siviiliin valmistautumisessa, vaan tuo esiin omaa aktiivista rooliaan.

6.6 Yhteydenpito lasten kanssa

Tärkeimmiksi tavoiksi yhteydenpidossa lapsiin, jotka ovat vankilan ulkopuolella, nousivat naisten vastausten perusteella kirjeet ja puhelut: yhteensä 79 naista 99 vastaajasta kertoi käyttävänsä kyseisiä yhteydenpitomuotoja. Kysymyksessä saattoi valita useita yhteydenpidon tapoja. Valvomattomat perhetapaamiset olivat yhteydenpitomuotona 35 naisella ja lomat 19 naisella. Valvotuissa tapaamisissa kävivät 12 naisen lapset. Kuusi naista kertoo, ettei pidä yhteyttä lapsiinsa. Lisäksi kolmella naisella on jokin muu yhteydenpitotapa.

Aiemman selvityksen mukaan (Backman & Kaartinen 2006, 56) suurin osa 36 äidistä kirjoitti lapsilleen kirjeitä. Useita kertoja kuukaudessa niitä kirjoitti 16 äitiä. Kahdeksan vastannutta kertoi kirjoittaneensa kirjeitä noin kerran kuussa ja kaksi muutaman kerran vuodessa. Neljä äitiä ei pitänyt kirjeitse yhteyttä ja kuusi ei vastannut kysymykseen. Myös puhelimen välityksellä pidettiin yhteyttä lapsiin. Puhelinyhteydessä lapsiinsa oli lähes päivittäin kymmenen äitiä, osa useita kertoja kuukaudessa, joku muutaman kerran vuodessa tai harvemmin. Toisaalta kuusi äitiä ilmoitti, ettei ole lapsiin lainkaan puhelinyhteydessä. Kyseisen opinnäytetyön mukaan vankilatapaamisia lastensa kanssa oli yhdeksällätoista vastaajalla 36 naisesta keskimäärin 14 kertaa vuodessa. Tapaamisissa oli kuitenkin hajontaa, sillä toiset lapset saattoivat käydä tapaamassa äitiään viikoittain ja toiset vain muutaman kerran vuodessa. Kolmentoista vastanneen äidin lapset eivät käyneet vankilatapaamisissa. Lomilla lapsiaan tapasi 14 vastannutta, kun taas 17 ei nähnyt lapsiaan lomilla. (Backman & Kaartinen 2006, 56.)

Kysymyksessä 18 kysyttiin tyytyväisyyttä yhteydenpitomahdollisuuksiin lasten kanssa vankeustuomion aikana kyllä ja ei -vastausvaihtoehdoilla. *Tyytyväisiä*

yhteydenpitomahdollisuuksiin oli 52 % niistä sadasta naisesta, joilla oli vastuullaan lapsia. Vastaajista 20 % ei ollut merkinnyt tietoa tyytyväisyydestään. Yhteydenpitoon tyytymättömiä oli 28 % vastaajista. Kyseiset vastaajat erittelivät runsaasti yhteydenpidon epäkohtia. Esiin tuodut epäkohdat voidaan jakaa kolmeen luokkaan perustelun mukaan:

- 1) yhteydenpito lapsiin liian vähäistä henkilökohtaisen rahan puutteen tai vankilan resurssien takia:
 - kalliit puhelumaksut
 - matkustaminen (ei rahaa matkustaa vankilaan, pitkät matkat)
 - jono vankilan sosiaalityöntekijälle, jonka kautta yhteydenpito siviilissä oleviin lapsiin mahdollistuu
- 2) vankilakäytäntöjen vaikutukset yhteydenpitoon:
 - rikostyyppistä riippuva perhetapaamisten evääminen
 - soittaminen mahdotonta iltaisin, jolloin lapsen saisi kiinni
 - äiti ja tytär samassa vankilassa eivät voi nähdä toisiaan
 - matkan pituus suhteessa tapaamisen kestoon
 - liian monta lasta, joten perhetapaamisten väli harvenee
- 3) yhteydenpidon rajaukset lapsiin lastensuojelusta

Alla esimerkkejä vastauksista yhteydenpitoon tyytymättömiltä:

Nähdään liian harvoin, voi soittaa kotiin liian harvoin, kun on huono rahatilanne. Nuorinta lastani en ole nähnyt neljään vuoteen, enkä ole saanut kertoa, että olen vankilassa (lastensuojelu ja sijaisvanhemmat eivät ole katsoneet kertomista sopivaksi.) Itse olen toista mieltä, salailu on pahasta, stressaavaa!!!

En ole. Olisin halunnut myös tavata lapsiani, tyttäreni olisi halunnut tulla, mutta isällä ei ollut rahaa matkoihin.

En ole tyytyväinen. Talon sossu laiska hoitamaan sovittuja asioita. Monta pettymystä hänen takiaan on jo tullut, kun joutuu puoli vuotta odottamaan vastaanotolle pääsyä.

Nähdä ei voi tarpeeksi, koska lapset kasvavat ja muuttuvat nopeasti. Soittaminen on kallista korttipuhelimella, mikä rajoittaa soittoja. Samoin se, ettei iltaisin voi soittaa.

Minun on pidettävä nuorimpaan yhteyttä sos.toimen kautta. En voi soittaa sijaisperheeseen enkä tiedä edes osoitetta. Ei ole kerrottu. Posti menee sosiaalityöntekijän kautta. En tiedä miksi?

Ei niin kuin pitäisi. Yhteydet kirjeitse pääsääntöisesti, puhelimitse varojen mukaan. Tärkein olisi kyllä kun saisi olla perhetapaamisessa, koska silloin pystyt todella olemaan kunnolla lastesi kanssa. Mutta kun niitäkin tapaamista on vaikea saada tietyissä rikoksissa.

En ole tyytyväinen. Tyttäreni on myös vankilassa, enkä saa tavata häntä, koska hän on eristyksessä.

En ole tyytyväinen: matka liian pitkä (kestää 4–5 tuntia ja tapaaminen 45 min.), liian harvoin perhetapaamisia ja liian vähän tapauksia kerrallaan (useita lapsia).

Tapaamiset vankilassa

Äideiltä kysyttiin myös, miten vankilatapaamiset lasten kanssa on heidän mielestään järjestetty (kysymys 19). Äidit toivat esiin sekä hyviä että huonoja kokemuksia tapaamisiin liittyen.

Positiiviset kokemukset liittyivät niihin järjestelyihin, joita vankilassa oli tehty lapsen ja äidin tapaamisen mahdollistamiseksi. Näiden positiivisten kuvausten mukaan järjestelyissä on otettu huomioon yksilökohtaiset tarpeet ja tilanteet.

Tapaaminen kotona on mielestäni ainoa vaihtoehto yhteydenpitoon (lapsi 3 v).

Pienimmät eivät käy vankilassa vaan Pelan toimistolla.

Aika hyvin olen saanut järjestymään niin, että lasta ei ole tarvinnut kuljettaa tänne, vaan olen saanut järjestettyä tapaamiset vankilaan, joka on lapsen asuinkunnassa.

Omalla kohdallani olen nyt tyytyväinen, mutta edellisen tuomion aikana lapseni ollessa nuorempi 1 kerta kuussa oli liian vähän.

Olen tyytyväinen lasteni kanssa järjestettyihin tapaamisiin ja olen saanut vaikuttaa itse aika paljon siihen.

Tosi hyvin järjestetty. Tämä paikka ei vaikuta lapsille vankilalta.

Hyvin, lapsi kävi isän luona vankilassa tapaamisessa ja se oli hyvin järjestetty. He saivat rauhassa touhuta keskenään (leikkiä ja piirtää).

Yhteydenpitoa avovankilasta pidettiin helpompana kuin suljetusta vankilasta ja valvomattomia tapaamisia pidettiin parempana vaihtoehtona kuin valvottuja.

Täällä avolaitoksessa hyvin. Suljetussa laitoksessa huonosti. Valvottuihin tapaamisiin en ole halunnut lapsia lainkaan, ne ovat niin ikäviä; kosketuskielto, lyhyt aika, meteli, paljon ihmisiä... Perhetapaamiset suljetussa laitoksessa ovat myös lyhyitä, tilat ahtaat ja huonosti sijoitettu (joutuu kulkemaan vankilan läpi, ikkunat ulkoilupihalle).

Perhetapaamiset on kyllä hyvä juttu, mutta olisi mukava, jos voisi olla myös ulkona lapsen kanssa.

Ei oikein hyvin, koska on liian vähän aikaa ja on vaikea miettiä kuka on milloinkin tulossa, koska melkein aina on joku jätettävä pois, kun pitää itse järjestää tapaamiset, eivätkä kaikki pääse kerralla. (monta lasta).

Osa oli myös sitä mieltä, ettei halua tavata lapsia vankilassa. Yleisestikin äidit toivat esiin vankilan turvallisuuteen liittyviä hankaluuksia lapsen näkökulmasta:

Perhetapaaminen on hyvä juttu, vain turvallisuussäännöt ovat liian ankarat. Murrosikäistä tyttöä hävettyä tulla tapaamaan äitiään, kun joutuu henkilökohtaisen tarkistuksen kohteeksi (riisuutuminen).

Huonosti, koska ei saa edes lasta ottaa syliin ja pieni lapsi ei voi ymmärtää MIKSI.

Huonosti. Nuoremmat lapset eivät välttämättä ymmärrä kosketuskieltoa. Äitini ja lapseni 4-vuotta riisuttiin tapaamiseen tullessa. (Henkkareita ei tosin kysytty.)

Koska naisvankiloita on vähemmän kuin miehille suunnattuja laitoksia, tämä tarkoittaa, että naisvangit ovat useammin kauempana perheistään ja yhteisöistään kuin miesvangit. Yhteydenpito tapaamisten muodossa on silloin vaikeampaa. Pitkiä tapaamismatkoja kritisoitiinkin ja lisäksi esitettiin erilaisia parannusmahdollisuuksia tapaamisiin:

Perhetapaamiset oli lähivankilassa liian lyhytkestoiset ja nyt olen kauempana ja on niin pitkä matka, joten tänne ei voi järjestää lapsen tapaamisia. Ei olisi minun mielestä lapsen edun mukaista kuljettaa niin pitkää matkaa. Puhelukorteilla soittaminen kallista. Minun tilanne olisi hyvä lapsen tapaamisen suhteen, jos naisille olisi avolaitos myös keskemällä Suomea, jolloin matkat olisivat kohtuullisia.

Kahdenkeskinen näkeminen avovankilassa toimii. Haitta pitkä etäisyys. Ilman kotia lomilla vähän vaivalloista. Pitäisi olla tapaamisasuntoja.

Tapaamiset ulkomaalaiselle voisivat olla toisenlaiset, lapsi tulee kaukaa, ei ole kiellitaitoa, rahat vähissä hotellihuoneen hankkimiseksi. Voisiko tapaaja viettää yön vankilassa 24 h? Tääl vankilas on iso kosketus, rakkaus, halauspuute ja se on tärkeä, tosi iso juttu!

Myös Backmanin ja Kaartisen (2006, 58) opinnäytetyön mukaan eniten muutoksia toivottiin tapaamis- ja puhelukäytäntöjä koskeviin asioihin. Tapaamistiloja vankilassa haluttiin parantaa (yksityisyys, leikkimahdollisuudet, lapsen kosketaminen) ja tapaamisen kestoja pidentää tai toivottiin mahdollisuutta päästä perhelomalle (esim. äidin ja lapsen pitkän välimatkan vuoksi).

6.7 Naisten asenteet ja tiedot vankilan äiti-lapsi –osastoista

Kyselyn mukaan noin puolet (58 %) naisista, joilla on lapsia, tiesi vankilan äiti-lapsi –osastoista. Lapsista vastuussa olevista naisista 20 % ei tiennyt osastoista ja 21 % ei vastannut kysymykseen. Kyselyssä tiedusteltiin myös halua suorittaa vankeusrangaistusta äiti-lapsi –osastolla. *Sadasta äidillistä vastuuta kantavasta naisesta 14 % halusi suorittaa tuomionsa äiti-lapsi –osastolla. Sadan äidin joukosta kuusi naista oli hakenut vankilan äiti-lapsi –osastolle ja neljä naisista oli päässyt osastolle, kun taas kaksi ei⁷. Vastaajista 10 % oli epävarmoja halustaan suorittaa vankeusrangaistustaan äiti-lapsi –osastolla. Tyypillisimmillään äidit (43 %) vastasivat, etteivät olisi halunneet äiti-lapsi –osastolle. Äitien perustelut siitä, miksi äiti ei hakenut äiti-lapsi osastolle voidaan ryhmitellä kolmeen luokkaan perustelun mukaan:*

- vankilassaolo ei ole lapsen edun mukaista
- lapsen tulee saada elää normaalia elämää
- äidin henkinen paine vankilatilanteessa ei mahdollista lapsen kanssa oloa

Perustelut, ettei äiti halunnut lapsen kanssa vankilaan tai ei hakenut osastolle, olivat seuraavanlaisia:

Lasteni paikka kasvaa ei ole vankila.

En haluaisi, vaikka lapseni olisi pieni, koska toiset vangit ”puuttuvat” äiti-lapsi –osaston toimintaan juoruilemalla. Henkinen paine olisi liika kova, ei ole ulkopuolista toimintaa. Lasten pitäisi saada olla normaalitarhoissa ja äidit töihin. Se olisi normaalia.

En koettanut hakea osastolle, koska en tiennyt, että vankilassa on lastenosasto.

En. Lapsi on hyvässä perheessä, enkä halua hänen normaalielämää ”haitata”, enkä halua, että hänen elämä siinä muuttuu tähän vankilaelämään.

En. Vaikka puitteet ovat OK. Silti VANKILAEELÄMÄ ei ”soveliaista” lapselle.

En. Lapsellani on hyvä sijaisperhe, ei syytä huoleen.

En. Vankila ei ole hyvä paikka lapselle. Isovanhemmat pitävät hänestä todella hyvää huolta.

En. Lapseni on jo koululainen.

⁷ Toisessa tapauksessa äidin tietojen mukaan kieltävää päätöstä sijoittamisesta äiti-lapsi –osastolle perusteltiin sillä, että lapsi oli liian vanha, kun taas toinen äiti kirjoittaa, ettei oikein tiedä syytä päätökseen. Hän ihmettelee kielteistä päätöstä, vaikka hänen tuomionsa oli alle vuoden mittainen.

En. Vankila ei ole lasten paikka ja uskon, että siitä on vaikutuksia lapsen tulevaisuuteen., vankilassa vaikea saada lapsi kunnon lääkäriin. (Ei koettanut hakea osastolle, koska lapset liian vanhoja.)

En hakenut, en olisi ollut henkisesti kypsä pitämään lasta vankilassa rikoksen jälkeen.

Ne, jotka olivat tai olisivat halunneet olla vankilassa lapsen kanssa perustelivat asiaa seuraavasti:

Kyllä, ainakin nuorimman, -03 ja koska rankka paikka olla äidistä erossa. (koetti hakea, ei päässyt, lapsi liian vanha)

Olisin. Lapsen oikeus olla äidin luona. En hakenut, huostaanotto oli jo voimassa.

Hain ja pääsin. Haluan ehdottomasti olla lapseni kanssa ja seurata hänen kehitystään.

6.8 Pohdintaa

Kyselyllä kaikille Suomen naisvangeille saatiin esiin uutta tietoa naisvangeista ja heidän lapsistaan. Aineiston naisista kaksi kolmasosaa kantoi vastuuta lapsista; määrällisesti alle 18-vuotiaita lapsia oli 125. Kun tämä poikkileikkauksellinen otos kertautuu eri naisten tullessa vankilaan, niiden lasten joukko, joiden äiti on vankilassa, kasvaa suureksi. Kyselyn pohjalta voidaan todeta, että äitiyden vastuu ei koske vain biologisia lapsia tai yhtä sukupolvea, vaan vankilassa olevat naiset kantavat vastuuta myös muun muassa aikuisista lapsistaan, lapsen lapsistaan sekä sisarustensa lapsista. Myös Ferraron ja Moen (2003) tekemässä haastattelututkimuksessa vankilassa oleville naisille todetaan, että vankilassa olevan naisen identiteetille lasten merkitys on tärkeä positiivisessa mielessä – huolimatta vanhemman oikeuksien menettämisestä tai lapsen kuolemasta. Tämä ajattelutapa auttoi naisia selviytymään ja katsomaan tulevaisuuteen. Toisaalta se teki vankeudesta ja eron lapsista vieläkin hankalammaksi ja aiheutti huolta vankeuden vaikutuksista lapsiin sekä hankaluuksia huolehtia lapsista vankilan sisältä käsin. (Mt., 35.)

Tämän poikkileikkauksellisen aineiston mukaan 33 % vastanneen naisvängin lasten asumiseen tai huoltoon tuli muutoksia äidin tuomion vuoksi. Näyttää siltä, että asumis- ja huoltojärjestelyjä näiden lasten osalta on pyritty tekemään yksityisesti. Aineiston mukaan yleisimmin nämä lapset menevät tuomion ajaksi isovanhemmille, toiseksi yleisemmin isän tai isäpuolen luokse. Vankeustuomion ajaksi sukulaisen hoiviin menevien lasten tilanteesta ei Suomessa tiedetä: kuka vastaa tällaisessa tilanteessa lasten tai ”sijaishuoltajan” kysymyksiin tai antaa mahdollisesti tarvittavaa tukea sekä lapsille ja/tai huoltajalle. Jonkin verran lasten asumisjärjestelyjä tuomion ajaksi tehtiin myös lastensuojelun kautta.

Huomionarvoista on, että suurin osa lapsista asuu muualla kuin äidin luona jo ennen vankeusrangaistuksen alkua. Muualla asuvista lapsista lastensuojelun sijoittamien lasten ryhmä on suurin. Äitien mukaan sosiaalitoimi on myös suurin lasten asumis- ja huoltojärjestelyistä vastaava taho tuomion ajan. Pääsääntöisesti äidit olivat hyvin tyytyväisiä lasten asumis- ja huoltojärjestelyihin tuomion aikana, mutta toisaalta äideillä oli merkittäviä huolia liittyen yhteydenpitoon lasten kanssa sekä lapsen sijaispaikan laatuun. Tämä näkökulma tuo monenlaisia haasteita viranomaisille.

Vaikka puolet vankilassa olevista äideistä oli yleisesti tyytyväisiä yhteydenpito-mahdollisuuksiin lastensa kanssa, myös yhteydenpidon epäkohtia oli paljon. Erityisesti tapaamistiloihin, vankilan turvallisuuteen ja tapaamiskäytäntöihin kohdistui kritiikkiä. Myös pitkiä matkoja kritisoitiin. Äitien kritiikki kohdistui kuitenkin erityisesti siihen, että heidän yhteydenpito- ja vaikutusmahdollisuutensa lapsen asioissa olivat vähäisiä. Rajoitukset ja hankaluudet asioiden hoitamisessa liittyivät äitien mukaan sekä vankeinhoidon että lastensuojelun käytäntöihin.

Näiden syiden vuoksi äidit saattoivat kokea itsensä ulkopuolisiksi ja voimattomiksi suhteessa vankilan ulkopuolella olevan lapsen tilanteeseen. On tärkeää, että tämä kritiikki otetaan vakavasti tarkasteluun sekä lastensuojelussa että vankeinhoidossa, sillä kummankin instituution taholla perhetyön merkitystä korostetaan ja siihen on lakisääteisiä velvoitteita. Äitien esiin tuomien tietojen valossa vankeinhoidon ja lastensuojelun välistä yhteistyötä tulee vahvistaa, tiivistää ja kehittää.

Avovastaukset toivat esiin äitien ja perheiden tilanteiden monimuotoisuuden. Erilaiset tilanne- ja tapauskohtaiset järjestelyt viranomaisten taholta äidin ja lasten yhteydenpidon takaamiseksi tuomion aikana koettiin positiivisiksi. Järjestelyt voidaan nähdä myös vankia kuntouttavina toimenpiteinä.

Työryhmämietinnössä ”Perhe muurin toisella puolella” (2003, 96 – 97) todetaan, että sosiaaliset verkostot voivat olla ratkaisevassa asemassa uusien rikosten ehkäisyssä tai toisaalta uusiin rikoksiin syyllystymisessä. Perhesuhteilla on niissä erityinen, sosiaalisesti kiinnittävä merkitys ja siksi perhetyötä halutaan vahvistaa vankilassa. Voidaan todeta, että tiedon puute vankilan ulkopuolella olevien vankien lapsista kuitenkin vaikeuttaa perhesuhteiden ylläpitämistä. Näin myös vankilan kirjaamiskäytäntöjä vankilan ulkopuolella olevien lasten osalta tulee tarkistaa.

Kyselyn mukaan lähes puolet äideistä tuo esiin, etteivät haluaisi äiti-lapsi osastolle tuomionsa ajaksi. Kuitenkin 14 % naisista olisi halunnut suorittaa tuomionsa äiti-lapsi –osastolla. Vastausten perusteella näyttää siltä, että osa naisista ei hae osastolle kuultuaan sinne pääsemisen kriteeristöä, erityisesti lapsen iästä. Osa naisista ei ole tiennyt osaston olemassaolosta, jolloin eivät ole voineet sinne hakea. Saattaa olla, että viranomaiset eivät ehkä ole antaneet informaatiota osastoista niille naisille, joiden kohdalla kriteeristö osastolle tuloo

ei täyty. Tulisi kuitenkin kiinnittää huomiota siihen, että informaatio osastoista kohdistuisi kaikille niille tuomituille, joilla on pieni lapsi ja potentiaalinen tarve tuomion suorittamiseen äiti-lapsi -osastolla. Esimerkiksi Englannin vankeinhoiton ohjeistuksissa tuodaan esiin, että kaikille niille naisille, jotka odottavat lasta tai joilla on vauva, tulee informoida mahdollisuudesta hakea äiti-lapsi -osastolle (HM Prison Service 2000).

7 VANKILASSA OLLEET LAPSET JA ÄIDIT VUOSINA 2000–2006⁸

7.1 Lasten lukumäärät vankilassa sekä lasten vankilassaolon pituudet

Lasten vankilassaolon mahdollistavia osastoja on Hämeenlinnan vankilassa ja Vanajan avovankilassa. Hämeenlinnan osasto on 6 -paikkainen, Vanajan 5 -paikkainen. Vankeinhoidon tilastot eivät kuitenkaan kerro vankilassa olleiden ja olevien lasten lukumäärää. Vankien nimilehdissä on aiemmin kirjattu lapsen olo vankilassa merkinnällä ”+lapsi” vankiäidin nimen viereen. Lapsesta ei ole välttämättä kirjattu nimeä tai sosiaaliturvatunnusta. Nykyisessä elektronisessa vankitietojärjestelmässä lapsi merkitään rastilla vangin tietoihin; lasta koskevat muut tiedot puuttuvat yhtä lailla kuin aiemmin. Näitä merkintöjä ei ole koottu yhteen ja siksi lapsia koskevat tiedot oli kerättävä erillisenä työnä. Selvitimme esiselvityksessä saamiemme tietojen pohjalta vankilassa olleiden lasten lukumäärää sekä muutamia muita tietoja vuosina 2000 – 2005. Tässä raportissa täydennämme tietoja koskemaan myös vuotta 2006 sekä tarkennamme ja täsmennämme vanhoja tietoja saamiemme kirjanpitolietojen sekä haastattelujen avulla.

Lapsia koskevien lukumäärätietojen laatiminen osoittautui vaativaksi ja epävarmaksi työksi. Koska lapset oli saatettu kirjata niin suljetun- kuin avovankilankin tietoihin (koska äidit ovat olleet sekä suljetulla- että avo-osastolla) ja heidän äitinsä nimi tai lapsen nimi on saattanut muuttua prosessin aikana – useinhan lapsesta on ollut kirjattuna vain etunimi – emme aina voineet varmasti päätellä, onko merkinnöissä kyse eri lapsista vai vain muuttuneista nimistä. Lisäksi ainakin 7 lasta on ollut osastolla useaan otteeseen (2–3 kertaa) 2000-luvulla. Näin ollen tarkkaa lukumäärää vankilassa olleista lapsista ei ole saatavissa, mutta arviolta 2000 -luvulla vankilassa on ollut noin sata eri lasta. Seuraavassa esitettäviin lukuihin tuleekin suhtautua suuntaa antavina.

Esiselvityksen mukaan vuosina 2000–2005 äiti-lapsi –osastoilla on ollut yhteensä 98 eri vankia, joista 27 on ollut sekä suljetussa että avolaitoksessa. Yleensä suljetusta laitoksesta siirrytään anomuksen kautta avolaitokseen, mutta liikettä on tapahtunut rikkeiden vuoksi myös toiseen suuntaan. Rikkeinä ovat olleet esimerkiksi karkaaminen tai ajoissa lomalta palaamatta jääminen (poistumisriike). Joillain naisilla on ollut mukanaan kaksi lasta, mutta usean lapsen mukanaolo on merkitty vain satunnaisesti saamiimme tietoihin. Haastatteleamalla lastenosaston työntekijöitä tiedoista oli mahdollista poistaa raskaana olevat, jotka eivät saaneet lastaan tuomion aikana. Lapsen kanssa vankilassa olleiden eri naisvankien

⁸ Liitteeseen 3 on koottu joitakin yleisiä sekä naisvankilukuja Suomessa, jotka toimivat kontekstina tietona tässä luvussa esiintyviin tuloksiin.

1.1.2000–31.12.2006 määrä näiden jäljitysten mukaan on noin sata. Seitsemän naisista on ollut vankilassa kahdesti, osa saman lapsen kanssa, osa nuoremman lapsen kanssa. Muutamalla näistä äideistä on ollut mukanaan kaksi lasta. Yksi äiti on ollut vankilassa lapsensa kanssa kolmesti.

Tarkennettujen tilastojen mukaan vuosina 2000–2006 naisista 33 on ollut lapsensa kanssa sekä suljetussa vankilassa että avolaitoksessa. Kolmetoista äiti-lapsi -osaston vanhempaa on ollut pelkästään avovankilassa.

Taulukossa 6 on jokseenkin tarkka lista siitä, kuinka monta eri lasta on ollut kunakin vuonna Suomen äiti-lapsi -osastoilla. *Kirjausten perusteella lasten vankilassaolokertoja on vuosina 2000–2006 on noin 120. Taulukossa 6 lapset, jotka ovat olleet useaan otteeseen vankilassa tai useina vuosina, on laskettu kuitenkin vain kertaalleen.* Näin ollen tämä lapsiluku on pienempi kuin organisatorisesti laskettu vuosittainen lasten lukumäärä äiti-lapsi osastoilla. Myös ne lapset, jotka oli selkeästi merkitty sekä avolaitoksen että Hämeenlinnan vankilan kirjanpitoon, laskettiin vain kertaalleen. Lapset, jotka ovat olleet yli vuoden ajan osastolla, on tässä tilastoitu taulukkoon tulovuoden mukaan.

Taulukko 6. Vankilan äiti-lapsi -osastoilla olleiden eri lasten lukumäärät 2000–2006 Suomessa.

Vuosi 2000:	16
Vuosi 2001:	15
Vuosi 2002:	16
Vuosi 2003:	9
Vuosi 2004:	16
Vuosi 2005:	20
Vuosi 2006:	12
yht.	104 eri lasta

Lasten määrät Hämeenlinnan keskus- ja lääninvankilassa vuoden viimeisenä päivänä on tilastoitu Vankeinhoidon vuosikertomuksissa 1980-luvulla. Vaikka alla olevat tiedot ajalta 1980–1986 eivät ole täysin vertailukelpoisia nyt kerättyjen tietojen kanssa (sama lapsi voi olla 1980-luvun tilastossa useaan kertaan), näyttää siltä, että 2000-luvulle tultaessa lasten määrät vankilassa ovat vähentyneet aiemmasta. Naisvankien lukumäärä on noussut 1980-luvusta huomattavasti.

Vuosi 1980:	19
Vuosi 1981:	20
Vuosi 1982:	29
Vuosi 1983:	28
Vuosi 1984:	27
Vuosi 1985:	25
Vuosi 1986:	27
yht.	175 lasta

Lähde: Vankeinhoidon vuosikertomukset 1980–1987. Oikeusministeriön vankeinhoito-osasto.

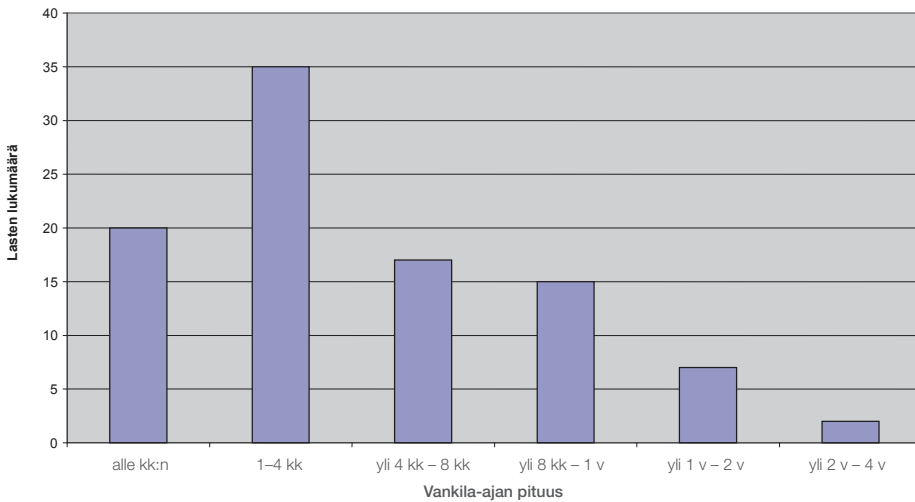
Vertailutietona todettakoon, että Ruotsissa noin 13 lasta on vuosittain seurannut äitiänsä vankilaan vuosien 1991–2003 aikana (Röbäck 2005). Ruotsissa vuoden 2001 tilaston mukaan (Kriminalvårdens officiella statistik 2001, 69) yhdeksässä tutkintavankilassa oli ollut lapsia ja kolmen edellisvuoden aikana myös kuudessa muussa laitoksessa. Näistä tilastoista ei kuitenkaan käy ilmi lasten lukumäärät. Lapset olivat olleet vankilassa korkeintaan vuoden vanhaksi, yhdessä tutkintavankilassa lapsi oli ollut lähtiessään kolmevuotias. (Straffa inte barnet... 2004, 19.)

Suomessa käytettävissä olleista tiedoista ei järjestelmällisesti näy, kuinka moni vanki on synnyttänyt vankilassaoloaikanaan, joten lasten vankilassaolon pituudet eivät myöskään ole täysin selvillä. Saatoimme kuitenkin yhdistellä äidin tuomion pituuden tietoja lastenosastolle tuloon sekä lapsen syntymäaikaan, jonka perusteella vuosina 2000–2006 äidin vankeustuomion aikana on syntynyt 21 lasta.

Osassa saamissamme listoissa oli merkintöjä, joista kävi ilmi, että lapsi on tullut vankilaan vanhempansa myöhemmin tai lähtenyt pois ennen vanhempansa vapautumista. Syitä näissä yhteyksissä ei yleensä mainittu. Jossakin kirjattiin syyksi vangin karkaaminen ja siirtyminen toiseen vankilaan, jolloin lapsi siirtyi siviiliin isälle. Yhdessä tapauksessa päiväkirjaan oli kirjattu ”lapsi pois, liian vanha”. Laskimme äitien vankeusrangaistuksen avulla arviota lasten vankilassaoloajan pituuksista käyttämällä äidin rangaistuksen alkamis- ja loppumispäiviä tai – mikäli mahdollista – äidin lastenosastolle tulon päiviä. Mikäli tieto lapsen tulosta tai lähdöstä oli kirjattu, käytimme lapsesta kirjattuja tarkempia tietoja.

Kuten kuviosta 5 voi havaita, suurin osa lapsista 57 % (55 lasta) viettää muutamia kuukausia, korkeintaan neljä kuukautta kestävän ajanjakson vankilassa. Neljästä kuukaudesta vuoteen vankilassa lapsuuttaan on viettänyt 32 lasta eli 33 % lapsista. Yli vuoden lapsuudestaan vankilassa yhteäjaksoisesti olleita lapsia on yhdeksän. Pisin arvioitu lapsen vankilassaoloaika aineistomme mukaan oli 3 vuotta ja 10 kuukautta, lyhin 3 päivää. Tietoja tarkasteltaessa tulee huomioida, että tietoja ei voitu laskea kaikkien lasten osalta, lisäksi lapsi lapselta tehdyssä kirjanpidossa saattoi olla samankin lapsen kohdalla erilaisia tietoja eri lähteissä. Näin ollen tietoja tulee pitää suuntaa-antavina. Tulee myös muistaa, että osa lapsista on ollut osastolla useaan otteeseen, jolloin vankilassaolon kokonaisaika on näiden lasten kohdalla pidempi.

Kuvio 5. Lasten vankilassaoloaikojen pituudet vuosina 2000–2006 (N=96).

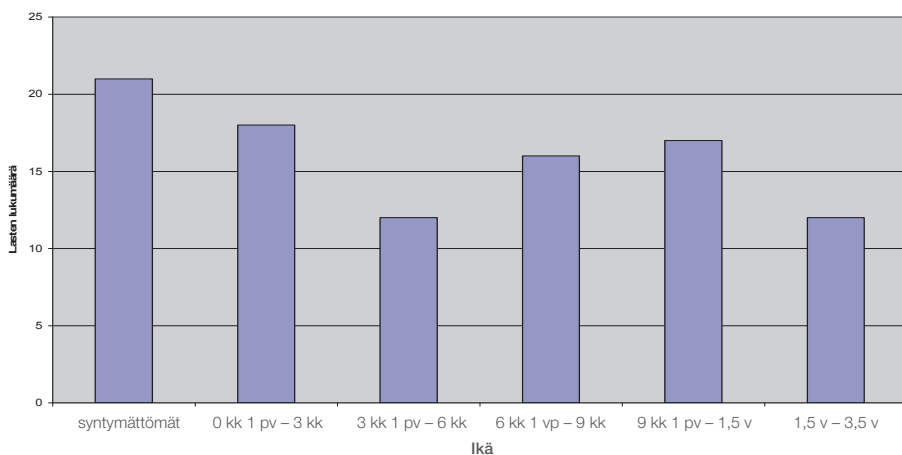

7.2 Vankilassa olleiden lasten ikä

Lasten vankilaan ottamisen ohjeellisina ikärajoina on pidetty suljetussa vankilassa kahta vuotta ja avovankilassa kolmea vuotta. Oikeusministerille tehdyn eduskuntakyselyn 11.7.2002 vastauksessa Johannes Koskinen totesi, että ikäraja vankilassa oleville lapsille on yleensä kaksi vuotta, mutta rajasta on joustettu tarpeen mukaan. Hän totesi myös, että rangaistuslaitosten oloja on käytännössä mahdotonta järjestää sellaisiksi, että niissä voitaisiin tarjota normaali kasvuympäristö tätä vanhemmille lapsille.

Niiden lasten kohdalta, joiden syntymäpäivä oli kirjattu (N=96), laskimme myös lapsen iän sekä vankilaan tulo- että lähtöpäivinä, mikäli kyseiset tiedot löytyivät (kuviot 6 ja 7). On huomioitava, että osa tiedoista puuttui 23 lapsen osalta.

Kuvio 6. Lapsen ikä vankilaan tulopäivänä 2000–2006 (N=96).

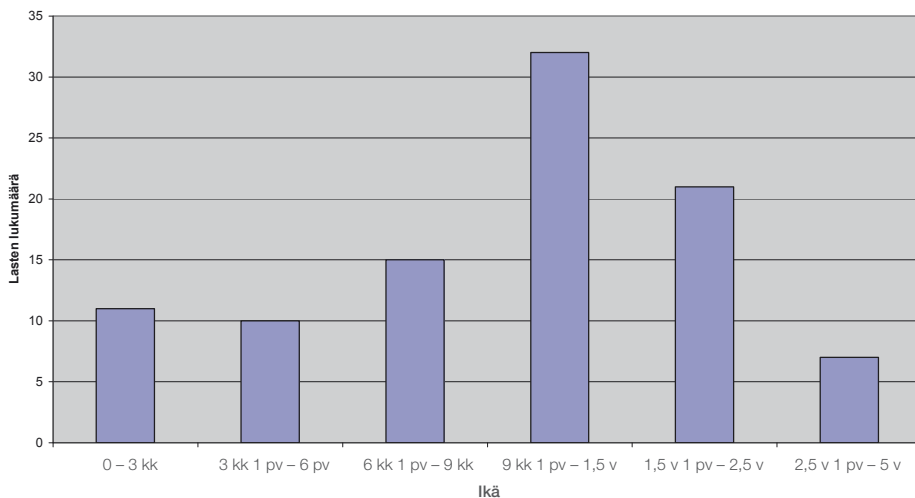

Kuten kuviosta 6 näkyy, suuri osa eli 22 % lapsista tulee vankilaan jo ennen syntymäänsä (21 lasta) ja lähes saman verran 19 % (18 lasta) 0–3 kuukauden ikäisenä. Syntyneitä saattaa kuitenkin olla enemmänkin, sillä osa lasten tiedoista puuttuu. Yli 3 kuukautta, mutta korkeintaan puoli vuotiaita vauvoja on vankilaan tulleissa 13 % (12 lasta) ja yli puolivuotiaita, mutta korkeintaan yhdeksän kuukautisia lapsia oli 17 % (16 lasta). Yli 9 kuukautta, mutta korkeintaan 1,5 vuotiaita oli lapsista vankilaan tullessaan 18 % (17 lasta). Toisaalta saamiemme 96 lapsen tiedoista käy ilmi, että 13 % lapsista (12 lasta) on tullut vanhempansa mukana vankilaan vielä yli 1,5-vuotiaana.

Heikkinen (1992) on kerännyt havaintoja vuonna 1991 Hämeenlinnan keskusvankilan lastenosastolla olleiden äideistä ja lapsista (N=24). Suurin osa näistä lapsista oli tullessaan yli puolen vuoden, mutta alle vuoden ikäisiä. Vankeuden aikana vuonna 1991 syntyi neljä lasta. Suurin osa äideistä ja lapsista oli vankilan lastenhuoneella kuukaudesta puoleen vuoteen. Pisimpään (yli vuoden) vankilassa olivat ne lapset, jotka olivat syntyneet vankeuden aikana. Näiden seikkojen osalta ei näyttäisi tapahtuneen merkittävää muutosta vuoden 1991 ja selvityksen kohteena olevien vuosien välillä.

Tarkasteltaessa vankilasta lähtevien 2000–2006 vuosien tilastoissa näkyvien lasten iästä ilmenee, että suurin osa 55 % (53 lasta) on lähtenyt vankilasta viimeistään 1,5 ikävuoteen mennessä (kuvio 7). Lähtöpäivänä yli 1,5 vuotta, mutta korkeintaan 2,5-vuoden ikäisiä lapsia oli saadussa aineistossa 21 eli 22 %. Lähtöpäivänään iältään enemmän kuin 2,5 -vuotta olleita lapsia oli seitsemän (7 %). 2000-luvulla yksi lapsi on ollut vankilasta lähtiessään lähes 5-vuotias (4 v 9 kk). On muistettava, että tiedot puuttuvat 23 lapsen osalta.

Kuvio 7. Lapsen ikä vankilasta lähtöpäivänä 2000–2006 (N=96).

Mikäli lapsi on ollut vankilassa äitinsä kanssa, lasta ei ole yleensä lähetetty pois hänen täyttäessään ikärajan mukaiset kaksi tai kolme vuotta. Ikärajaa pohditaan

tekemiemme haastattelujen mukaan lähinnä silloin, kun lapsi on tulossa vankilaan. Äiti voi tämän jälkeen saada toisesta rikoksesta tuomion, jolloin myös vankilassaoloaika voi pidentyä lapsen kasvaessa reilusti ikärajan yli. Näissä tilanteissa vankilassa olevalle yli 3-vuotiaalle lapselle on pyritty järjestämään esimerkiksi päiväkotitai kerhopaikkaa vankilan ulkopuolelle.

7.3 Vankilassa olleiden lasten äideistä

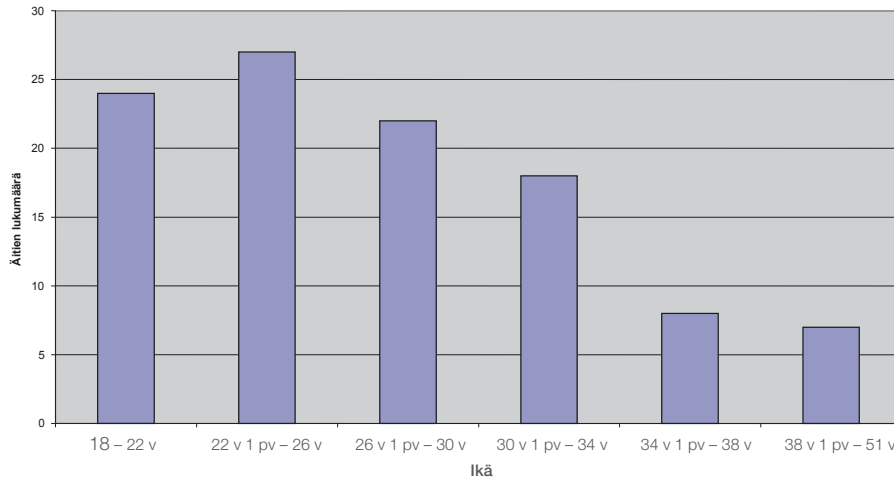
Vankilassa lapsen kanssa olevien naisten osuus naisvankien kokonaislukumäärästä on vain pieni murto-osa. Naisvangit ovat vähemmistö vankien kokonaisuudessa ja lapsen kanssa vankilassa olevat naisvangit ovat vähemmistö siitä vähemmistöstä. Tässä esitellään lapsen kanssa vankilassa olevien naisten ryhmää muutamien yleisten seikkojen pohjalta.

Vankitietojärjestelmästä on manuaalisesti kerätty kaikki äiti-lapsi osaston vankien tiedot vuosilta 2000–2006. Näin on voitu muodostaa kuva 2000-luvulla äiti-lapsi-osastolla olleista vangeista. Tiedoista käyvät ilmi äidin ikä, rangaistuksen pituus, rikostyyppi, kertaisuus, kotipaikka sekä ammatti. Jo tältä 2000-luvun ajanjaksolta löytyy niitä äitejä, jotka tulevat vankilaan toista tai kolmatta kertaa äiti-lapsi-osastolle, osa saman ja osa eri lapsen kanssa. Muutamalla vangilla on ollut mukanaan yhdellä kertaa kaksi lasta.

Esiraportin mukaan äitien keskimääräinen ikä äiti-lapsi-osastoilla on ollut 2000-luvulla noin 29 vuotta. Vuonna 2005 on äiti-lapsi-osastolla olleiden vankien keskimääräinen ikä oli laskenut aiemmista tarkasteluajan vuosista. (Enroos ym. 2006). Uusien ja tarkemmin laskettujen tietojen mukaan suurin osa äideistä oli äiti-lapsi-osastolle tullessaan yli 22-vuotiaita, mutta korkeintaan 26. (Kuvio 8.) Näin ollen osastolle tullessaan äidit ovat hieman keskimääräistä ensisynnyttäjää nuorempia (Stakes, tilastotiedote 26/2004). Osastolle tulleiden äitien keskiarvona laskettu ikä on kuitenkin 28-vuotta. Nuorin äideistä on ollut osastolle tullessaan 18, vanhin 51-vuotias.⁹ Naisvankien keskimääräinen ikä vuonna 2006 Rikosseuraamusviraston tilastojen mukaan oli 37 vuotta (Liite 3, taulukko 1), joten osaston naiset ovat selvästi nuorempia verrattuna kaikkiin naisvankeihin.

⁹ Vankilasta saatujen suullisten tietojen mukaan ainakin yksi nainen on ollut osastolla lapsen lapsensa kanssa.

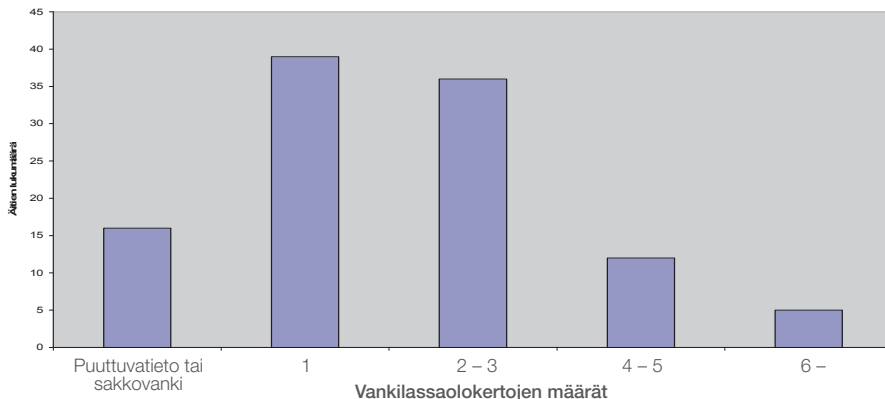
Kuvio 8. Äiti-lapsi -osastojen äitien keskimääräinen ikä osastolle tulopäivänä 2000–2006 (N=108).

Saatuja tilastoja yhdistelemällä voidaan todeta, että pääsääntöisesti äidit tulevat äiti-lapsi osastolle siviilistä. Äideistä 18 on ollut vankeudessa muutamia päiviä tai kuukausia, korkeintaan vuoden ennen äiti-lapsi -osastolle siirtymistä. Yksi äideistä on ollut tilastojen mukaan vankilassa ennen lapsen saamista useita vuosia.

Äideistä 33 % (39) on ollut ensimmäistä kertaa vankilassa äiti-lapsi -osastolla 2000-luvulla. Toisella tai kolmannella tuomiolla olevia rikoksenuusijoita oli prosentuaalisesti yhtä paljon (36 naista). Neljästä viiteen kertaa vankilassa olleita naisia oli kaksitoista (11 %). Seitsemättä kertaa vankilassa olleita oli viisi (5 %), joka oli maksimi äiti-lapsi osastojen kertaisuuksista. (Kuvio 9.) On huomionarvoista, että 16 % kaikista lapsen kanssa osastolla olevista naisista on ollut vankilassa neljä kertaa tai enemmän. Sakkovangeille ei kerry vankilassaolosta kertaisuutta, joten jotkut ensikertalaiset ovat saattaneet olla vankilassa myös aiemmin sakkotuomiolla. Kertaisuutta ei voitu osoittaa 16 vangin osalta: joko tietoa ei ollut saatavilla tai kyseessä oli sakkovanki.

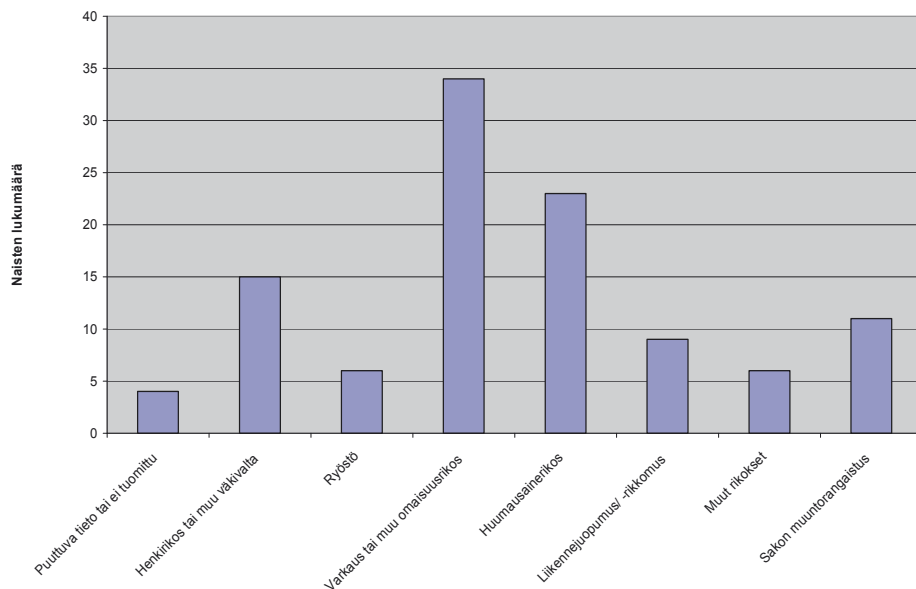
Kuvio 9. Äiti-lapsi -osastoilla 2000–2006 olleiden vankien kertaisuus (N=108).

Kaikista Suomen naisvangeista ensi kertaa vankilassa olijoita oli vuonna 2006 (liite 3, taulukko 2) 54 %. Verratessa äiti-lapsi –osastoilla olleiden naisvankien kertaisuutta tähän lukuun, voidaan todeta, että äiti-lapsi osastoilla on keskimääräistä vähemmän ensikertalaisia. Toisella tai kolmannella tuomiolla olevia oli osastolla enemmän kuin naisvankien keskuudessa vuonna 2006 keskimäärin (21 %). Yli neljä kertaa vankilassa olleita vuonna 2006 oli Rikosseuraamusviraston tilaston mukaan 23 %, joten tähän suhteutettuna äiti-lapsi –osastolla olevia moninkertaisia uusijoita on vähemmän kuin kaikkien naisvankien joukossa.

Muodostimme kuvion 10 saamistamme Vanajan ja Hämeenlinnan vankiloiden tiedoista koskien äiti-lapsi -osastojen vankien päärikoksia. Koska joidenkin vankien kohdalle on päärikokseksi merkitty kaksi tai kolme päärikosta, olemme valinneet yhden päärikoksen siten, että mikäli esimerkiksi päärikokseksi on merkitty varkaus ja muu omaisuusrikos, on päärikokseksi taulukkoon merkitty varkaus ns. yleisnimikkeenä. Vastaavasti mikäli huumerikoksen lisäksi tuomiota on tullut myös sakoista, on huumerikos otettu päärikokseksi. Näin ollen voidaan todeta, että vaikka päärikostaulukko on tulkinnallinen, se antaa kuvaa äiti-lapsi –osastojen vankien rikostyypeistä. Varkaus- ja muut omaisuusrikokset korostuvat.

Kuvio 10. Äiti-lapsi -osastojen naisvankien päärikostyyppit 2000–2006 (N=108).

Kun kuviota 10 vertaa kaikkien naisrangaistusvankien päärikoksiin (ks. Liite 3, kuvio 1), voidaan todeta, että väkivaltarikoksista tuomion saaneita on äiti-lapsi –osastojen vangeissa huomattavasti vähemmän kuin valtakunnallisesti. Varkaudet ja muut omaisuusrikokset nousevat suurimmaksi päärikosryhmäksi, huumausainerikosten ollessa toiseksi suurin rikostyyppi.

Äiti-lapsi –osastojen vankien ammatteja tarkasteltaessa tulee esiin, että ”ei tiedossa” ja ”vailla ammattia” –kategorioihin sijoittuu eniten äitejä. Kotiäiti on kolmanneksi suurin ryhmä. Muita ammatteja ovat mm. sekatyömies, kirjanpitäjä, lastentarha-apulainen, perhepäivähoitaja, ompelija, sairaala-apulainen, lähihoitaja, käsityöläinen, taitelija, tarjoilija, siistijä, ajoneuvoasentaja, autonkuljettaja ja maalari. Amatit edustavat matalapalkka-aloja. Koulutustaso on matalahko, eikä kenelläkään ei ole korkea-asteen koulutusta.

Lapsen kanssa vankilassa olevat naiset tulevat äiti-lapsi- osastoille eri puolilta Suomea. Tarkasteluajankohtana maantieteellinen hajonta kotipaikkakunnissa oli suuri, mutta samanaikaisesti oli havaittavissa selvä kasauma Etelä-Suomen, Tampere – Lahti -akselin rajaamaan alueeseen.

7.4 Pohdintaa

Tietojen keruu lapsista ja heidän äideistään vankilassa osoittautui vaativaksi urakaksi. Tietoja saatiin vankitietojärjestelmästä, muussa elektronisessa muodossa sekä käsin kirjattuna. Äitien tiedot oli jokseenkin täydellisesti poimittavissa manuaalisesti lastenosaston kirjanpidon avulla vankitietojärjestelmästä, sen sijaan tiedot lapsista olivat puutteellisia ja ne vaihtelivat lapsikohtaisesti, mikäli tietoja löytyi. Eri osastoilla oli lisäksi erilaisia tapoja kirjata tietoja, mikä vaikeutti tietojen yhdistämistä.

Tiedon keruuta ja tietojärjestelmiä tulisikin kehittää siten, että lapsen kanssa vankilassa olevien äitien ja lasten tiedot olisi saatavilla ilman suurta erillistä työtä. Yhtenäisen järjestelmän luominen sekä avo- että suljetun vankilan käyttöön toisi näkyväksi lapset ja heidän äitinsä. Systemaattisten tietojen pohjalta voidaan näin arvioida ja kehittää osaston toimintaa.

On tärkeää myös miettiä sitä, mitkä ovat niitä olennaisia tietoja, joita äideistä ja lapsista dokumentoidaan. Mitä tietoja tarvitaan, jotta esimerkiksi viranomaisyhteistyö ja lapsen tilanteen tukeminen mahdollistuu.

Kerättyjen tilastojen mukaan yli puolet 2000-luvulla vankilassa olleista lapsista on viettänyt vankilassa muutamia kuukausia elämästään. Suuri osa lapsista syntyy äidin vankeusaikana. Vankilassaolon pituus ja lapsen ikä vaikuttavat muun muassa siihen, millaista työskentelyä vankilassa äidin ja lapsen kanssa on tarpeen olla ja kehittää. Tilanne on erilainen vankila-aikana syntyneen ja siellä ensimmäisen kuukautensa viettäneen lapsen kohdalla kuin vankilan ulkopuolelta äidin kanssa vuodeksi tulevan kaksivuotiaan lapsen kohdalla.

8 ÄITI JA LAPSI -OSASTOT – TYÖNTEKIJÖIDEN NÄKÖKULMA

Tässä luvussa äiti ja lapsi -osastoja tarkastellaan vankilan työntekijöiden haastatteluiden pohjalta. Luvussa kuvataan yksiköiden toimintaa ja esitellään erityisesti niitä kohtia toiminnassa, jotka ovat lapsen edun kannalta oleellisia työntekijöiden näkökulmasta.

Luku on kirjoitettu 19 työntekijän haastattelun pohjalta. Pitkä tutkimusjakso on mahdollistanut joidenkin työntekijöiden haastatteluja useita kertoja. Pääasiassa analyysissa käytetään kuitenkin aineistoa, joka on kerätty vuonna 2006. Olemme haastatelleet vankeinhoidon työntekijöitä sekä Hämeenlinnan vankilassa että Vanajan avovankilassa sekä kartoittaneet sijoittajayksikön näkökulmaa puhelinhaastattelun kautta. Äiti-lapsi -osastot ovat erilaisia, mutta tässä emme kiinnitä eroihin systemaattisesti huomiota. Jos lapsen etuun liittyy asioita, jotka ovat merkittävästi erilaisia suljetussa vankilassa verrattuna avovankilaan, tuomme ne tarkemmin esiin.

Mainittavaa on, että haastattelut tehtiin ajankohtana, jolloin sekä julkisuudessa että vankeinhoidossa keskusteltiin paljon äiti ja lapsi -osastoista. Tutkimushaastatteluihin tuli selvästi aineksia näistä yleisistä keskusteluista. Voi olla, että toiseen ajankohtaan sijoittuneet haastattelut olisivat tuoneet hieman eri tavalla painottuneita näkemyksiä. Vuoden 2007 haastatteluissa painottui lisäksi uuden vankeuslain tuomien muutosten pohdinta. Uuteen järjestelmään ja uusiin muotoutuviin käytäntöihin liittyi haastatteluissa positiivisia asioita, mutta myös kritiikkiä ja epätietoisuutta.

8.1 Äiti-lapsi -osastot kehittämisen kohteena

Haastattelujen kautta tulee esiin, että tutkimuksen teon aikana vuoden 2006 keväästä vuoden 2007 kesään mennessä äiti-lapsi -osastojen toimintaan on tullut suoraan tai välillisesti lukuisia muutoksia. Tärkeänä ja merkityksellisenä muutoksena on 1.10.2006 voimaan tulleeseen uuteen vankeuslakiin kirjattu lapsen edun tarkastelu vankilaan otettaessa. Hämeenlinnan ja Vanajan vankilat ovat eriytyneet hallinnollisesti omiksi vankiloikseen. Vanajan vankilaan on saatu ohjaaja, jonka työkenttään kuuluu äiti-lapsi -osasto ja perhetyö. Vanaja on saanut myös sosiaalityöntekijän. Hämeenlinnan vankilassa lastenhoitajien virat on muutettu ohjaajien viroiksi. Uuden vankeuslain myötä äiti-lapsi -osasto on nyt Hämeenlinnassa yhden vankeinhoitoesimiehen vastuulla aiemman kiertävän työntekijäsysteemin sijasta. Lisäksi äiti-lapsi -osastoilla on alkanut

Ensi- ja turvakotien liiton kolmevuotinen projekti äiti-lapsi –osastojen toiminnan kehittämiseksi.

Uudet käytännöt tuovat työntekijöiden mukaan vankilassa uusia mahdollisuuksia toiminnan kehittämiseen:

"Tän uusimman, nimenomaan 1.10. voimaantulleen vankeuslain, uuden vankeuslain myötä tuli nää toimenkuvamuutokset. Ja sitten jaettiin nää työtehtävät, kun tuli tää rangaistusajan suunnitelmallisuus ja niitten toteuttaminen ja seuranta vankeinhoidon esimiesten vastuulle, niin oli pakko muuttaa niiden toimenkuvia, koska se, meillä aikasemmin kaikki oli vuorotyössä, niin työaika ei mahdollistanut sitä, paneutumista vankien yksilölliseen, rangaistusajan seurantaan. Sillä lailla kuin sitten. Tähän, että osa on nyt päivätöissä ja tekee ihan, ne vastaa tiettyjen vankien rangaistusajan suunnitelmista ja toteuttamisesta.. Silloin (aiemmin) ei voinut paneutua minkään osaston ongelmiin tai kehittämistarpeisiin erityisesti. Mutta nyt, kun on nää tietyt osastot vaan, voi panostaa niihin eri lailla, ja tehdä tavallaan semmosia suuntaviivoja, päätöksiä, niitä osastoja koskevia päätöksiä, että tuoda niitä tarpeita esille paljon itsenäisemmin kuin ennen, kun ennen oli monta ylivartijaa, oli monta mieltä, siinä...miten pitäisi toimia, nyt kun yksittäinen työntekijä tavallaan pystyy vähän itsenäisemmin ratkoo niitä."

"Tähän on vasta aika alkutekijöissään, et voidaan sanoa, että 1.10. tää kaikki oikeastaan käynnistyi, me ollaan kehitytty omasta mielestäni aika huimasti, verrattuna entiseen aikaan, jolloin esimerkiksi äiti-lapsi –osastoo ei sillä, siinä mielessä kukaan pitänyt omanaan ylivartijoista, vaan se oli hyvinkin, se oli vaan osasto muiden joukossa. Ja se oli hyvin paljon enemmän, silloisten lastenhoitajien ja nykyisten ohjaajien, ihan kontolla sosiaalityöntekijöiden kanssa yhdessä työskentelivät, ei saanut sitä vankeinhoidollista tukea tavallaan...niin selkeesti. Tai vaikka he sai sitä, se ei ollut niin, se oli varmaan rikkonaisempaa sen takia, koska ylivartijat, kuka, joka päivänä eri vastas siitä. Vähän eri tavalla, eli se vaihteli ote sinne. Mä uskoisin, että se ote on erilainen, koska se on aina se sama henkilö, eli sama vankeinhoitoesimies, kehen he ottaa yhteyttä..."

Haastatteluista nousee esiin, että uuden lain mukaiset käytännöt lasten vankilaan ottamisen osalta ovat vielä muotoutumassa. Erityisesti sijoittajayksikön merkittävä rooli lasten asioissa ja vankilaan ottamiskäytännöissä (lakisääädöksessä kappaleessa 5.1) keskusteluttavat sekä sijoittajayksiköiden että vankiloiden työntekijöitä.

"No, sinänsä meille [sijoittajayksiköille] niinku aika uus asia kaiken puolin, että, et aikasemminhan meil ei ollu niinku mitään osaa eikä arpaa siihen. Ja nyt sitte uuden lainsäädännön myötä, niin se tulki se toimivalta meille, eli meidän pitää se ratkasta sitte se, että, et otetaanko lapsi vankilaan. Eli oikeestaan siin on kysymys tietysti niistä lapsista, jotka on siis jo olemassa, kun äiti lähtee vankilaan, et sit on tietysti niitä, jotka syntyy siel vankilassa. Mutta jos ajattelee niitä lapsia, jotka sitte tulee sieltä vapaudesta niin, niin se on ollu kyl meille semmonen uus mietinnän paikka, että ku siinä täytyy olla ihan toisenlaiset ne ratkasuperusteet, ku ylipäänsä näissä niinku vangin asioissa."

–

"Se [uusi vankeuslaki] ei oikeestaan tuonu tähän äiti-lapsi-osastoon kauheestikaan mitään muutoksia. Toki se, mitä se synnytti, oli paljon kysymyksiä ja käytännön järjestelyitä, kuka hoitaa mitäkin, sijoittajan kans käytiin neuvotteluita ja ihmetyksiä. Mutta sillai ihan

konkreettisesti äiti-lapsiin, niin sillai se ei oo kauheesti vaikuttanut. Että se ei näy siinä... kentässä mun mielestä kauheesti. Mutta toki se, mikä muuttu, niin nekin tulevat vangit kulkee sijoittajajyksikön kautta ja sillon oli paljon pohdintaa ja keskustelua, että kuka tarkastaa ne taustat..."

"No se (sijoittajajyksiköiden toiminta äiti-lapsi osastojen osalta) on lähteny just niinku arvata saatto, että eihän jos meillä oli tavat toimia niinku oli...vähän...tai ne riippu niinku ihan paikkakunnasta, et mistä äiti tuli niin sitten...tavallaan ne kaikki yhteydenpito, se oli kauheen määrittelemätöntä, koska se on lainsäädännösikin osin jätetty vähän avoimeks, sillon oli, vanhan lain mukaan. No nyt kun uus laki sanoo, että päätöksen lapsen ottamisesta vankilaan tekee sijoittajajyksikön johtaja ja sitten se edellyttää se laki, että hän on kuullut sosiaaliviranomaista ja sitten myös sitä laitoksen johtajaa, johon tää lapsi tulisi äitinsä kanssa tai vanhempansa kanssa, niin sijoittajajyksiköt, jotka on uuden tehtävän edessä ja uudella henkilökunnalla rekrytoituna niin ne on...tämä on ollu, tää on marginaalinen...porukka heillekin ja ne muutamat, mitä nyt tähän mennes meiän laitokseen päin on ollu niit yhteydenottoi, niin joka kerta eri sijoittajajyksiköt on aivan ymmyrkäisenä, että mitä heidän pitäis tehdä... ensin kun ne niinku pohti tätä tapaa ja käytäntöä."

Työntekijöiden haastatteluissa tulee esiin, että koska vankilaan lapsen kanssa tulevat äidit ovat marginaalinen ryhmä, sijoittajajyksiköt ovat vielä toistaiseksi tarkistaneet toimintakäytäntöjä vankiloista, joilla on aiempaa kokemusta lasten vankilaan tulemisesta. Koska haastattelut on tehty keskellä suuria organisatorisia muutoksia, työntekijät muistuttivatkin, että:

"ylimenovaihe on aina ylimenovaihe ja on aivan luonnollista, että ei aivan heti saada toimimaan uutta järjestelmää. Että vuoden päästä osataan jo paljon enemmän ja tiedetään enemmän."

Lapsen vankilaan tulon arviointi on olennaisesti lain tasolla muuttunut voimaan tulleen vankeuslain myötä esiselvityksen ja jatkoraportin välissä. Seuraavassa kappaleessa on tuotu konkreettisemmin esiin työntekijöiden näkökulmaa uusista käytännöistä.

8.2 Lapsen tulo vankilaan

Lapsen tulo vankilaan on ollut ennen kaikkea rikosseuraamusjärjestelmän ja äidin päätöksenteon tulos. Kuten vuonna 2006 tehdyssä esiselvityksessä kävi ilmi, lapsen tuloon ei ole liittynyt systemaattista lapsen edun arviointia. Tehtyjen haastattelujen mukaan kukaan viranomainen ei ole pohtinut erityisesti lapsen etua ennen vankilaan tuloa, vaan ratkaisu lapsen vankilaan ottamisesta on ollut pitkälti äidin päätettävissä. (Enroos ym. 2006, 42–45.)

Vankilan asettamat rajat lapsen tulolle ovat olleet iän pohtiminen suhteessa äidin rangaistuksen pituuteen sekä se, että äiti-lapsi –osastoilla on tilaa. Lisäksi pähteettömyys on ollut ehto Vanajalle tulossa. Se on otettu ehdoksi

myös Hämeenlinnan keskusvankilan lastenosastolle huhtikuusta 2005 alkaen. Oleellista osastolle tulossa on myös se, että äiti sitoutuu hoitamaan lastaan. Yhden haastateltavan sanoin sitoutuminen merkitsee sitä, että

"äidin on sitouduttava hoitamaan lapsensa kun tulee tänne, että ei, ei esimerkiksi voi osallistua mihinkään pidempään koulutukseen tai opiskeluun eikä mennä töihin".

Vankeuslain 1. luvun 4 §:n mukaan *"aluevankilan tehtävä on panna täytäntöön tuomioistuimen määräämä vankeus ja tutkintavankeus. Aluevankila koostuu sijoittajyksiköstä ja vankiloista."* "Kun perhe lusii" -raportissa todetaan, että: *"tuomioistuimen antamat tuomiot tallennetaan tuomiolauselmäjärjestelmään, josta vankeusrangaistukset ja yhdyskuntaseuraamukset tulevat Rikosseuraamusviraston oikeudelliseen yksikköön. Tuomitut, joita ei tuomitsemisen yhteydessä määrätä vangituiksi, odottavat rangaistuksen täytäntöönpanoa vapaudessa."* (Sassi & Huhtimo 2006, 8.) Vankeuslain 2. luvun 1 §:n mukaan *"rangaistus on pantava täytäntöön viipymättä. Kun vankeusrangaistusta koskeva tuomio on saanut lainvoiman tai se on pantavissa täytäntöön kuten lainvoimainen tuomio, Rikosseuraamusvirasto antaa täytäntöönpanomääräyksen sen paikkakunnan ulosottomiehelle, jolla tuomittu asuu tai oleskelee. Ulosottomiehen on otettava yhteyttä sijoittajyksikköön vankilaan määräämistä varten. Ulosottomiehen on määrättävä tuomittu ilmoittautumaan vankilaan sijoittajyksikön määräämänä ajankohtana. Jos tuomittua ei tavoiteta, Rikosseuraamusviraston on etsintäkuulutettava hänet."*

Tietyt edellytykset täyttävä vanki voidaan määrätä suorittamaan rangaistuksensa avolaitoksessa. Päätöksen asiasta tekee aluevankilan sijoittajyksikkö. Lykkäystä vankeusrangaistuksen täytäntöönpanon aloittamiseen voi saada, jos välitön vankilaan lähtö aiheuttaisi poikkeuksellisia ja huomattavia menetyksiä tai vaikeuksia. (Sassi & Huhtimo 2006, 8–9.) Vankeuslain 2. luvun 3 § mukaan *"tuomitulle, joka on raskaana, voidaan myöntää lykkäystä täytäntöönpanoon, kunnes hän on toipunut synnytyksestä."*

Vankeuslain 4. luvun 8 §:n mukaan *"sijoitettaessa vankeja vankilaan on otettava huomioon rangaistusajan suunnitelman mukaisesti vangin kotipaikka, yhteyksien säilyminen lähiomaisiin tai muihin läheisiin, ikä, sukupuoli, terveydentila, rangaistuskertaisuus, vangin aikaisempi rikollisuus ja vangin oma toivomus sekä mahdollisuudet sijoittua rangaistusajan suunnitelman edellyttämään toimintaan."* Vankeuslain 4. luvun 6 §:ssa säädetään, että *"vangille on laadittava yksilöllinen suunnitelma rangaistusajan suorittamista, vapauttamista ja ehdonalaista vapautta varten (rangaistusajan suunnitelma)."*

Vankilaan tulevat hoitavat tuomion täytäntöönpanon ajankohtaa kihlakunnanvirastossa voudin kautta. Ennen 1.10.2006 vankilaan tulevat vangit, jotka halusivat ottaa lapsensa mukaan, ilmoittivat asiasta voudille, joka laittoi asian tiedoksi vankilalle. Vankilassa ei ollut lapsesta yleensä mitään tietoa ennen äidin ja lapsen vankilaan tuloa – yleensä tiedettiin vain, että mukana on lapsi. (Enroos ym.

2006, 42–43.) Uuden vankeuslain myötä lapsen vankilaan ottamisesta päättää sijoittajayksikön johtaja kuultuaan vankilanjohtajaa ja sosiaaliviranomaista. Tällä on haluttu varmistaa lapsen edun tarkastelua vankilaan ottotilanteessa:

”Nythän tietenkkin sijoittajayksikkö on tässä avainasemassa, ennenhän ne oli, ne [vangit] tuli vaan portille ja niillä oli lapsi kainalossa. Jos mennään vanhaan maailmaan. Sehän tapahtui ihan niin, että vanki tuli tänne ja se olikin ottanut lapsen mukaan. Aha, äiti-lapsi –osastolle, kun sillä on laps mukana. Se oli silloin. Mutta nyt, sijoittajayksikössä jokainen laps tutkitaan, lapsen sijoittuminen vankilan, etukäteen, tavallaan heillähän pitäis olla jonkinlainen laskutoimitus siellä, että...mä en tiedä koordinoiko sitä joku.”

Lapsen näkökulman pohdinnasta ja vankilaan tulon arvioinnin puuttumisesta ennen uutta vankeuslakia kertoo seuraava työntekijän haastatteluote. Haastateltava näki tärkeäksi, että lapsen tuloa arvioitaisiin tarkemmin lapsen tilanteen ja olemassa olevan sosiaalisen verkoston kannalta. Näkemyksessä oli mukana huoli siitä, että tuollaista arviota ei aiemmin systemaattisesti tehty millään taholla. Tämä tuotiin haastatteluissa yleisestikin esiin.

”Se on sitä lasta ajatellen niin, lapsi viedään hyvin erikoiseen paikkaan. Laitokseen, eikä mihkään keveyeseen laitokseen, onpa se sitten suljettu- tai avo-osasto. Niin kyllä sitä lasta pitäis siinä vaihees arvioida ja sit sitä, että sillo häneltä riistetään myös, silt lapselta riistetään kaikki sellaset muut aikuiset ihmissuhteet, ehkä lapsetkin, siis jos on sisaruksii tai muuta. Ja sillo siitä äitistä tulee enemmän tärkeä, kun oikeestaan edes tuolla tavallises elämäs, jos on mummoja ja jos on naapurintätiä ja isosiskoa ja veikkapoikaa, joka voi sua vähän, olla sun kanssa ja niinku auttaa ja olla sitä sun tukiverkostoa tai sitä verkostoa. Niin, sehän on yks juttu. Voi olla se mummo voi olla tosi tärkeä, kannatella jotain äitiä, joka ei viel niinku, jonka lapsenhoito on semmosta, ehkä siedettävää, mutta ei hyvää. Mut sitten, ku siltä lähteeki ne kaikki muut ja se lähtee sen äidin kanssa vankilaan ja se äiti altistuu hirveelle määrälle stressiä kuitenkin siellä, niin mitä siitä sitten seuraa sen lapsen kannalta? Joten mun mielestä sen äidin ja lapsen niinku sitä, että kuinka vankka se suhde on, pärjääkö se lapsi sen yhden ihmissuhteen varassa sen vankila-ajan, niin sitä pitäisi jonkun arvioida. Sitä pitäisi jonkun arvioida. Lastensuojelun, kaiketi.”

Lapsen vankilaan tuloon liittyvissä päivitetyissä haastatteluissa uuden vankeuslain voimaan tultua lain soveltaminen ja käytäntöjen kehittäminen nostaa paljon pohdintaa ja keskusteluja. Seuraavassa lainaus työntekijän haastattelusta, jossa uuden lain lastensuojelupainotus näkyy lapsen vankilaan ottamista pohdittaessa:

”Tutkija: Mitä ne kriteerit on, mitkä siinä vaikuttaa?”

Haastateltava: Että otetaanko me lapset tänne [vankilaan]? No näkisin äkkiseltään, että me ei voida vaatia sitä, että on päihteetöntä aikaa ennen tänne tuloa, koska nyt täytyy mieltii nää reaaliiteetit, että päihdeongelmaisia äitejä meillä on erittäin suuri osa tänä päivänä. Mutta siinä ehkä mä vierittäisin sen tietyn vastuun sinne lastensuojelupuolelle, sen naisen kotikuntaan, mikä kokemus niillä on ja tieto siitä, miten se laps on hoidettu. Ehkä karrikoiden, että mä en ota tänne vastaan, jos ainoastaan se laps on jonkinlainen terapeutin tuki sille naiselle. Että siinä mielessä mennään mun mielestä mönkään. Koska laps ei oo vanki, ja sillä äidillä täytyy olla halu hoitaa lasta, eikä niinpäin, että... ehkä... mä ajattelin näin, että nyt on enemmän tahoja... tavallaan jo kattomassa niitä

vankien taustoja ja historiaa plus se, että nyt on se käytäntö, että ennenhän... Esimerkiksi meillä on tää romaniväestö, kelle ei oo mitään tiedossa siviilityöntekijöillä... ei mitään... ei niillä oo tiedostoissa minkäänäköstä... ja naisvanki voi olla kaikkennäkösistä, aikamoisistakin rikoksista istumassa tuomio, niin tavallaan se, mitä me pystytään turvaamaan, että kun äiti tulee lapsen kanssa, että jos ei oo ennen ollu lastensuojelun kans tekemisissä, niin nyt on, koska me tehdään se ilmotus, että täällä on tämmönen äiti lapsen kanssa. Että jos ei muuta, niin se ainakin luodaan.”

Lisäksi työntekijöitä puhututtaa lastensuojelun rooli arviointikäytännössä:

”Se mua hirveesti ihmetyttää, et jos laki tuli kuitenkin siltä osin velvottavammaks, et lastensuojeluviranomaista on kuultava, lapsen sijoittamisesta, niin mä ymmärtäisin, et sillon sen täytyy lausua jotain siitä lapsesta ja jotain sen lapsen olosuhteista ja ottaa kantaa jotain siihen, et se laps lähtee vankilaan, jotain mitä me on aina toivottu. Niin kovin mä ihmettelen, et kun ei niitä, lausuntoja missään nää, että se on must pahinta mitä täs voi käydä, niin on se, että tästä tulee täysin semmonen kumileimasin, et sielt tulee, et joo...ollaan käsitelty. Mut että kovin niinku et kyl mä uskoin ja toivon vieläkin tietenkun toivon, et kunhan nyt tästä, tähän on kaikille ollu harjottelua.”

”Kovasti vaan toivosin, että tavallaan sosiaalipuolelta saatais parempaa, parempi lähtölausunto heti sen lapsen tilanteesta. Sitähän me on kaivattu koko aika, mutta että sit mä oon miettiny, et olisiko tässä viisasta, et jotenkin, joku...oikeusministeriö tai joku ikään kuin lähettäis paimenkirjeen, nyt sosiaalitoimistoille, lastensuojelutyöntekijöille ikään kun viestiks, että tämmösiä alkaa tuleen, että tää on voimassa oleva lainsäädäntö ja heiltä vaaditaan jonkun tasosta lausuntoa, mä oon aatellu sitä, et pitäiskö täs olla vai pitäiskö ihan sijoittajayksiköiden ensin ikään kuin lähestyä alueensa... (Haastattelija: sosiaali...) ...Niin, et mikä, mikä siin olis mut että on, on arvattavaa, et sielt tulee hyvin eritasosia lausuntoja ja eritapasia, mutta että tähän mennes mä en oo nähny yhtäkään niin vaikee sanoo, et minkälaisia ne sitten on.”

Lapset tulevat vankilaan erilaisista tilanteista. Osa syntyy vankilassa. Haastattelemiemme työntekijöiden joukossa oli niitä, jotka kantoivat huolta äidin raskaudenajasta vankilassa. Huoli kohdistui äidin päihteidenkäyttöön ja sen vaikutuksista sikiöön. Esitettiin toiveita, että voitaisiin taata odottaville äideille päihteetön vankeusaika. Jotkut puolestaan näkivät, että raskausaika oli joka tapauksessa sikiölle vankilassa turvallisempi ja terveellisempi kuin vankilan ulkopuolella. Näkökulmat toivat esille sen, että kysymykset ei-syntymättömien lasten tilanteista ja oikeuksista kuuluvat niiden kysymysten kenttään, joita vankilassa käsitellään.

Ne lapset, jotka tulevat vankilaan ulkopuolelta, kantavat mukanaan monia viestejä, vaikka lasta koskevaa viranomaistietoa ei välttämättä olekaan välitetty. Seuraavassa työntekijä kuvaa lapsen tulon arkea ja niitä havaintoja, joita osastolla tehdään.

”Tutkija: Miten ne konkreettisesti, kun ne tulee tänne, niin mitä sit tapahtuu?”

Haastateltava: No ensin, kun äiti tulee tänne, ni tuolta portilta soitetaan meille, että on tullu ja sit äiti menee sen lapsen kans tonne vastaanottoon, josta mä sitten yleensä haen sen lapsen ja äiti jää sitten sinne tekemään näitä papereita ja tavaroita kirjaamaan ja sit

siinä menee jonkun aikaa. Äiti tulee sitte perässä ja sen jälkeen näytetään se huone ja kerrotaan sitte talon säännöistä ja tavoista ja näytetään paikat.

Tutkija: Te varmaan koulutuksen saaneena jotenki heti sitte kattotte niitä lapsiakin.

Haastateltava: no joo kyllähän sen sitten heti silmäilee, kun sen syliinsä saa ensimmäisen kerran, että mistä on kysymys, että kyllä siitä näkee.

Tutkija: Kerro jotain esimerkkejä hyvässä, pahassa, minkämoisia muistoja näistä tuloista on.

Haastateltava: No kyllä se voi sanoa, että ensimmäinen, että haistaa sitä lasta, kun se tulee syliin. Siitä tietää jo tosi paljon. Sit sen lapsen tavarat, miten ne on pakattu, onko ne pesty, onko ne ehjiä, onko ne lumppuja, parempia vaatteita... Lapsen iho, hiukset, kaikesta semmosista näkee että hyviä ja pahoja asioita."

Ennen sijoittajaysikön uutta roolia äitien ja lasten sijoittelussa äiti-lapsi -osastoilla oli käytäntö, että lapset tulivat ensin vankilaan ja vasta sitten tehtiin ilmoitus vankilassaolosta kunnan lastensuojeluun. Aina ilmoitus ei ollut suora kontakti lastensuojeluun vaan ilmoitukseksi voitiin katsoa myös se, että vankiäiti on yhteydessä sosiaalitoimeen asunto- tai muissa etuusasioissa. Näin toimittiin erityisesti niiden perheiden kohdalla, joilla ei ole ollut tiivistä kontaktia sosiaalitoimen kanssa ennen vankilaan tuloa. (Enroos ym. 2006, 45.) Nyt sijoittajaysiköt miettivät toimimisen tapaa lasten asioissa:

"Me ollaan nyt aika lailla niinku, tai siis ei aika lailla vaan niinku täysin ratkastu tällä hetkellä ne asiat, mitä me ollaan sitte ratkastu, niin, niin lastensuojelulausunnon mukaisesti. Et jos lastensuojelu on katsonu, et se on niinku lapsen etu, niin sit on tehty kaikkemme, et on pystytty se järjestämään ja, jos sitte vastaavasti sieltä on katsottu, että esimerkiks niinku äiti ei oo aidosti hoitanu lastaan itse ollenkaan tai ei oo niinku esimerkiks asioinu siellä, niin, niin sitte on tehty se päätös, et ei ota nyt vankilaankaan sitte mukaan...sieltä lastensuojelusta on oltu niin kun hyvin tyytyväisiä siihen, että, et esimerkiks he on sit sitä kautta saanu sen tiedon, et äiti on lähdös vankilaan, ku äiti ei oo välttämättä heille sitä kertonu ollenkaa.

Ja sit he on päässy ajoissa sitte suunnittelemaan sitä lapsen sijoittamista, jos sille pitää löytää joku muu paikka, ettei oo tullu sillä tavalla niin kun aikasemmin on kuulemma käyny niinkin, että äiti on menny lapsensa kanssa Hämeenlinnan vankilan portille ja sitte sieltä on jouduttu soittamaan sosiaaliviranomaisille, että tulkaa hakeen tää lapsi pois täältä."

Päätösten kriteerejä pohditaan:

"Tutkija: Minkätyyppisiä ne on ollu sit niin kun ne päätöksen tavallaan syyt? Sanoitki, et jos ei oo tosiasiallisesti hoitanu, ni se on, se on yks syy, et miksi ei oo päässy, et mitäs muita?"

Haastateltava: No, se on ollu lähinnä niinku ehkä se päässy, että jos ei oo niinku ite hoitanu sitä lasta, että lapsi o ollu joko, joko huostassa tai sitte se on niinku tiedetysti asunu jossaki sukulaisilla. Sit tietysti semmonen, et jos siellä kotona sattuis olemaan toinen huoltaja, joka on niinku ihan kelvollinen huoltaja, niin totta kai se vankilaan lähteminen ois sit se viimesijainen juttu, että ensisijaisesti jäädään sitte, jos siel niinku ihan

huoltokykyinen isä kotona, niin sitte jää tietysti lapsi sinne isän luo...aika montaa kertaa käsittääkseni on käyny on niinkin, kun et kun äiti on tiedustellu sitä, et voisko hän ottaa lapsen vankilaan ja sit on kerottu niin kun niistä pelisäännöistä, niin sit se äiti on niinku itte vetäytyny siitä, ja ehkä sitte itte järjestäny lapselle jonku, että, et ei oo, ei oo sitte tullukaa sitä lopullista toivetta.

Tutkija: Mitä aattelet, mistä se johtuu?

Haastateltava: No, joittenki kohalla se on johtunu ihan siit lapsen lästä, et jos on ollu pitempi tuomio tulossa, niin me ollaan sanottu ihan suoraan, että, että tää lapsi olla sitte liian vanha, että niinku se on nyt vielä sen ikänen, et se vois lähteeki vankilaan, mut sit se pitäis ottaa sieltä kesken tuomion sitte pois. Ja sillon on ehkä parempi, ettei lähe ollenkaa.

Tutkija: Nii just, ja sit on tehty muita järjestelyjä?

Haastateltava: Nii. No sitte toinen semmonen, mitä me ollaan niinku suositettu, on se, että sisaruksia ei erottais toisistaan...Et, ettei niinku niin, et äiti ottaa nuorimman mukaansa vankilaan ja muut sitte lähtee jonnekin, että sit olis ehkä tarkotuksenmukasempaa, että kaikki, kaikki lapset sais olla yhdessä.

Tutkija: Onks tämmöst jotain harkintaa niinku riippuen siitä rikostyyppistä tavallaan, että, et minkätyyppisen rikoksen on tehny tai?

Haastateltava: Ei, ei, koska me lähetään siit lapsen edusta...Ei sil oo minun mielestä. No, ainoo on sit, se nyt on ihan selvä asia, mutta kai siihen nyt ois pitäny jo jonki muunki puuttua, et jos se ois niinku lapseen kohdistuva rikos, niin sitte tietenki ei, siis että, mut et, et niin kun lähtien siitä ajatuksesta, että lapsi ei oo siinä uhrina tai toinen lapsi ei oo siinä uhrina, niin, niin sillon ei sillä rikostyyppillä oo niinku sinänsä väliä."

Ongelmallisia tilanteita sijoittajayksiköiden päätöksenteossa synty, mikäli sosiaalitoimi ei tunne perhettä:

Haastateltava: Tottakaihan on sit niitäkin äitejä, jotka on niinku mallikelpoesti hoitanu lapsensa siviilissä ja mallikelpoesti hoitaa lapsensa vankilassa, et niitte osalta ehkä se ongelma on vaan käytännössä sitte se, että lastensuojelun on hirveen vaikee niist lausuntoja, koska he ei oo lastensuojeluperheitä, he on siviilis pärjänny hyvin.

Tutkija: Nii, nii et heil ei oo niinku aiempaa tavallaan.

Haastateltava: Ei, ja sit saattas olla, et se, se rikollisuuski on sitte jotaki sentyyppistä rikollisuutta, että siihen ei liity semmonen sosiaalinen syrjäytyminen, et jotaki tämmösiä talousrikoksia tai muita, niin on mahollista, et siellä on vietetty ihan kohtuullisen normaalia ja tavallista perhe-elämää ja ei oo ollu mitään syytä, miks lastensuojelu ois puuttunu siihen asiaan.

Tutkija: No, miten he sit sillon kommentoi, koska kuitenkin sitä kysytään sitte sosiaalitoimelta?

Haastateltava: No, sielt on vaan saatu sit semmonen lausunto, että, että he ei tunne perhettä ja sit me ollaan pyydetty, et he kävis tutustumas perheeseen, mut sit siin on se ongelma, et sit se alkaa venymään aika pitkäks se prosessi."

Sijoittajayksiköstä mainitaan mahdolliseksi viranomaiskartoituksen tahoiksi myös lastenneuvola, kriminaalihuolto ja poliisi. Sijoittajayksiköt saattavat kysyä tietoja suoraan, lastenneuvolan näkökulma tulee lähinnä sosiaalitoimen kautta.

Vankila-aikana syntyvät lapset ovat kuitenkin toistaiseksi olleet erilaisessa tilanteessa vankilan ulkopuolelta tuleviin lapsiin verrattuna vankilaan ottamista harkittaessa:

"Haastateltava: Mut et näihin, mitkä syntyy vankilas, niin niihin meil ei oo viel mitään kosketusta, et periaatteessa kai meiän pitäs niistäki tehdä päätös, et ne saa olla vankilassa noin niinku lain mukaan, mut ei oo kukaan vielä esittäny semmosta. Periaatteessa kaiken pitäs mennä sillä tavalla, että ku laki sanoo, että meiän pitää päättää siitä vangin lapsen ottamisesta vankilaan, niin mä ajattelin sillein, et kaikki tarkoittaa sitä, että periaatteessa niinku jonku pitäs tehdä meille esitys, ku se lapsi on syntyny, et sen saa sieltä sairaalasta tuoda sinne vankilaa. Et jos laki tarkkaan tulkitaan, niin ne ei sais sitä lasta sinne vankilaan päästää ilman päätöstä."

"Tutkija: Paljonhan te ootte niin kun tuntuu, että pohtinu niinku tätä näitä asioita kuitenkin, et siihen nähden, että tämä on niinku kuitenkin marginaalinen ryhmä vai mitä sä itte aattelet?"

Haastateltava: No, toi on vähän sillei, et se on ollu pakko, ku se on ollu meille niin kun niin uus asia, että, et me ei oo aikasemmin näitä asioit ratkastu, ja, ja sitten niin kun me ollaan yritetty ajatella se sillä tavalla, että niinku vangin asia on sinänsä aina helppo ratkasta, että, et ku siin on se tuomioistuimen ratkasu, et meiän ei tarvitse niinku miettiä sitä, että otettasko vai eikö otettais. Mut sen lapsen osalta sit meiän täytyy sitä pohdintaa käydä ihan eri suunnasta, ja sitte on yritetty käydä sitä nimenomaan siitä suunnasta, että, et niin kun ei katota sitä vangin etua, vaan katotaan sitä lapsen etua."

Vankilasta sijoittajayksikkö on kysynyt lähinnä paikkatilannetta lastenosastolla tai mikäli vanki on vankilassa tuttu, myös näkökulmaa sijoituksesta suljettuun tai avolaitokseen kysytään.

Vanajalla on otettu kesäkuussa 2005 käyttöön avovankilaosaston äiti-lapsi -osaston osasto- ja tulo-opas, joka käydään läpi äitivangin kanssa hänen tullessaan osastolle. Tässä yhteydessä äiti kirjoittaa sitoumuksen siitä, että noudattaa oppaassa kerrottuja sääntöjä ja päiväjärjestystä sekä suostumuksensa siihen, että henkilökunta saa luvan olla yhteydessä kotikunnan lastensuojeluviranomaisiin rangaistuslaitoksessa mukana olevan lapsen asioissa. Tähän lomakkeeseen täytetään näin myös lapsen nimi ja sosiaaliturvatunnus. Tällaista käytäntöä ei ole suljetun vankilan puolella.

Ennen uutta vankeuslakia rangaistusajansuunnitelma tehtiin vain pitkään vankilassa oleville, mutta uuden vankeuslain mukaan se tehdään kaikille vangeille sijoittajayksikössä ennen tuomion alkua, osalle kuitenkin kirjallisen aineiston pohjalta tapaamatta vankia. Suunnitelman tarkoituksena on kuntouttaa vankia takaisin yhteiskuntaan. Vankeuslain 4. luvussa 6 §:ssa todetaan, että *"Rangaistusajan suunnitelma sisältää suunnitelman vangin sijoittamisesta,*

toiminnasta rangaistusaikana, valvotusta koevapaudesta ja ehdonalaisesta vapauttamisesta sekä poistumisluvan myöntämisestä. Hyvissä ajoin ennen vangin todennäköistä vapauttamista suunnitelmaa täydennetään vapauttamissuunnitelmalla ja valvontasuunnitelmalla. Vapauttamissuunnitelmaa laadittaessa arvioidaan tarvittavassa laajuudessa vangin edellytykset selviytyä vapaudessa sekä hänen palvelujen tarpeensa. Rangaistusajan suunnitelman sisällössä ja laajuudessa otetaan huomioon vangin rangaistusajan pituus, aikaisemmat vankeusrangaistukset, vangin työ- ja toimintakyky sekä hänen henkilöstään, rikollisuudestaan ja olosuhteistaan saadut tiedot.” Näin ollen myös äidin suhde lapseen tulee tarkastelun kohteeksi.

Suunnitelmaa tarkennetaan vankilaan tullessa: esimerkiksi uuden äitivangin saapuessa Vanajan osastolle vangille tehdään tulotilanteen kartoitus ja sen pohjalta päivitetään rangaistusajan toiminnallista suunnitelmaa. Suunnitelmaan kirjataan vankilassa kaikki lapsen hoitoon ja huoltoon liittyvät erityisasiat, kuten lapsen käynnit vankilan ulkopuolella ja erilaiset aktiviteetit. Suunnitelmaa päivitetään yhdessä työntekijöiden kanssa 3–4 kuukauden välein. (Vankeuslaki 4. luku 7 §). Haastattelujen teon aikana uusi käytäntö ei kuitenkaan ollut vielä vakiintunut:

”...Aiemmin työaika ei mahdollistanut sitä, paneutumista vankien yksilölliseen, rangaistusajan seurantaan. Sillä lailla kuin sitten. Tähän, että osa meistä on nyt päivätöissä ja tekee ihan, vastaa ne mun tiettyjen vankien rangaistusajan suunnitelmista ja toteuttamisesta... Vankien kanssa haastatellen tehdään yksilöllistä rangaistusajan seurantaa. Eli siellä on kolmen kuukauden välein vähintään, laki sanoo, että pitää se rangaistusajan suunnitelma tarkistaa. No nythän tää on hyvin alkutekijöissään, yksinkertaisesti jo siitä syystä, että läheskään kaikilla vangeilla ei oo sitä rangaistusajan suunnitelmaa, eikä sitä tulla tekemäänkään, koska entisen lain aikaan tai määräysten aikaan, se ei ollut ees laissa, vain tehtiin niille vangeille rangaistusajan suunnitelma, joilla oli yli kaks vuotta tuomio... Eli täällä on nyt kolmenlaisia vankeja. On niille, joille on tehty vanhanaikainen rangaistus- ”rita ja ransu” – riskien arviointi ja rangaistusajan suunnitelma, ja sitten on niitä, joille ei tehdä ollenkaan, ja sitten on näitä, joille tehdään. Ja sijoittajayksikkö tekee. Ja sijoittajayksikkökin on tekemässä nyt vasta rangaistusajan suunnitelmia vasta sellaisille, jotka on ollut täällä jo lokakuusta alkaen, puoli vuotta jo mennyt ja vapautuu jo toukokuussa.”

Näin ollen suunnitelma rangaistuksen ajaksi tulee koskettamaan tulevaisuudessa myös kaikkia äiti-lapsi -osaston vankeja. Kehitettäväksi jää, miten lapsi otetaan kyseisissä suunnitelmissa huomioon ja millaisia mahdollisuuksia äiti-lapsi -osaston naisvangilla on osallistua erilaisiin ryhmiin, ohjelmiin, opiskeluun yms.

8.3 Äiti-lapsi -osastojen tilat ja päiväjärjestys

Hämeenlinnan vankilan suljetulla äiti-lapsi -osastolla on kuusi selliä, joissa on pesuallas. Yhdessä näistä selleistä on myös WC. Näin äiti-lapsi -osaston paikkamäärä on määritelty kuudeksi. Lisäksi osastolla on kolme selliä, joihin

ei tule vettä ja näihin sijoitetaankin äitejä ja lapsia vasta, mikäli muut sellit ovat täynnä. Osastolle voidaan tilan puutteen vuoksi sijoittaa muita naisvankeja, joilla ei ole lasta mukanaan. Vankeinhoitolaitoksen vuosikertomuksen mukaan useissa vankiloissa on jokaisessa sellissä oma wc, joissakin myös suihku. Vanhoja, ilman wc:tä olevia sellejä oli vuoden 2004 lopussa jäljellä noin 750. (Kriminaalihuoltolaitoksen ja Vankeinhoitolaitoksen vuosikertomus 2004, 36.) Wc:n ja veden puuttuminen saattaa aiheuttaa juuri synnyttäneille äideille hankaluuksia. Pienen lapsen kannalta on tärkeää, että lapsi voidaan pestä ja vaihtaa kuiviin säännöllisesti, myös silloin kun sellin ovet ovat lukittuina. Yleiset tilat muodostuvat ohjaajan toimistohuoneesta, leikki-tilasta sekä avokeittöstä, jonka yhteydessä on ruokasali. Lisäksi suihkutilat ovat käytössä kaikille. Äiti-lapsi -osastolta on myös käynti pienelle ulkoilupihalle, jonne on ovi auki klo 9–19 välisenä aikana.

Arkipäivinä suljetulla äiti-lapsi -osastolla sellien ovet avataan klo 7.00, jolloin myös ohjaaja tulee töihin. Aamutoimien ja aamiaisen jälkeen äideillä ja lapsilla on mahdollisuus mennä leikki-tilalle ulkoilemaan. Kello 11 syödään lounasta ja klo 12–14 sellien ovet lukitaan hiljaisuuden ajaksi, jotta lasten päiväunet mahdollistuvat. Hiljaisuuden jälkeen on mahdollista jälleen ulkoilla. Päivällinen syödään klo 16, jolloin myös ohjaajan työaika päättyy. Illalla sellien ovet suljetaan klo 20.40 ja näin äidit ja lapset viettävät ajan sellissä seuraavaan aamuun. Viikonloppuisin ja juhlapäivinä sellit avataan klo 8.00. Lauantaisin aamupäivällä on mahdollisuus saunoa. Viikonloppuisin tapaamiset järjestyvät klo 11.30–14.30 välisenä aikana. Hiljainen hetki on kuitenkin arjen tavoin klo 12–14, jolloin äidit ja lapset ovat selleissään, mikäli heille ei ole tullut vierailijoita. Myös viikonloppuisin osasto suljetaan klo 20.40. Päiväjärjestys elää jonkin verran vuosittain sekä tilanteen mukaan.

Vanajalla äidit ja lapset asuvat rivitalosolussa, jossa on neljä ”selliä” sekä yhteinen keittiö, ”olohuone”, wc ja suihkutila. Lisäksi Vanajalla on erillisessä talossa yksiö, johon voidaan majoittaa yksi vanki lapsineen. Avo-osaston tilat eroavat suljetusta siten, että ovet ovat auki ja vankilan alueella voi kulkea vapaasti. Valvonta hoituu pitkälti päärakennuksessa tapahtuvan ilmoittautumisen avulla kolme kertaa päivässä. Päärakennuksessa on mm. vartijoiden toimisto, erilaisia luokkatiloja, terveydenhoitajan vastaanotto, kirjasto sekä ruokala. Äideille ja lapsille on varattu oma pieni ruokasali. Ulkona rivitalon vieressä on pieni leikki-piha, jossa lapset voivat leikkiä. Vanajalla on mahdollisuus lenkkeillä ja käydä rantasaunassa sekä grillata kesäaikaan.

Vanajan avo-osastolla äiti-lapsi -osaston vangeille on tehty kesällä 2005 hieman muista vangeista poikkeava päiväjärjestys, jotta äidit lapsineen voisivat elää omaa arkeaan irrallaan laitoksen muista vangeista. Päiväjärjestystä on rakennettu niin, että lasten rytmi (päiväunien tarve yms.) määrittäisi sitä mahdollisimman paljon.

”Päiväjärjestyksen luominen oli yks osio, joka oli jätetty ennen äitien haltuun, et ajateltu,

et lapset luovat oman rytminsä, mutta sitte oli se, että ei ollu mitään rytmiä. Ja sitte oli niin, että lapset juoksi millon itkusina ja millon pissat valuen osastolla ja äidit nukku osastolla ku mentiin päivällä käymään tai lapset oli pihalla ja äidit nukkumassa sisällä. Ja siis kaikkea siltä väliltä. Niin sitten nähtiin se, että on pakko niinku ilmoittaa, miten täällä eletään. Et jos ei sitten onnistu eläminen, niin on joku meilläkin, mihin tarttua ja sanoo, et ku et sä pysty noudattaan päiväohjelmaa. Ja lasten vuoksi niinku luotiin se, et äitien pitää herätä aamulla, heidän pitää tehdä aamupala tiettyä aikavälillä ja tota, sit päiväuni aika, hiljaisuus luotiin ja se on niinku asia, jost ne kapinoi vieläkin.”

Arkisin aamupala on osastolla klo 8.00, jolloin edellytetään päivävaatteiden olevan päällä. Vuonna 2006 tuolloin vartija kävi osastolla kierroksella, jolloin vartijan tuli kiinnittää huomiota pukeutumisen ja aamupalan lisäksi yleiseen siisteyteen ja lasten vointiin. Ohjaajan tulo myötä osastolle on nyt kuitenkin muotoutumassa uusia käytäntöjä. Klo 9–9.30 tulee käydä ilmoittautumassa päärakennuksessa, jonka jälkeen on aikaa ulkoilulle. Perjantaisin klo 10 on mahdollista lähteä kauppaan. Klo 11–11.30 on päärakennuksessa ilmoittautuminen ja lounas, jonka jälkeen klo 12–14 on ”päiväuni aika”, jolloin jokaisen äidin tulee olla omassa huoneessaan hiljentymässä tai ulkona vaunujen kanssa, mikäli hiljaa olo ei onnistu. Hiljaisuuden jälkeen klo 14 äidit valmistavat välipalan osastolla. Kolmesta neljään on mahdollisuus ulkoiluun, jonka jälkeen äitien tulee ilmoittautua päärakennuksessa ja samalla on myös päivällinen. Illalla viimeistään klo 19 äidit lapsineen siirtyvät osastolle ja tekevät iltapalan. Hiljaisuus alkaa klo 21 ja vartijan kierto klo 21.30. Viikonloppuisin ja arkipyhinä äidit hoitavat ruokailut osastolla arkiakataulun mukaan kuitenkin soveltaen lomien ja tapaamisten lomaan. Ilmoittautumiset hoidetaan päärakennuksessa kuten arkisin. (Vanajan äiti-lapsi -osaston osasto ja tulo-opas 16.6.2005.)

Osastoilla järjestetään sekä viikoittaista että satunnaista ohjelmaa. Ainakin Vanajalla pääperiaate on se, että kaikkeen ohjelmaan on osallistumisvelvollisuus. Vanajan äiti-lapsi -osaston oppaassa todetaan, että ”ohjelman järjestämisen tavoite on tukea äidin ja lapsen jaksamista ja antaa virikkeitä.” Osa toiminnasta on sellaista, että se on tarkoitettu tukemaan äidin taitoja esimerkiksi ruuanlaiton osalta. Vanajalla on ollut musiikkiterapiakerho äideille ja lapsille sekä Mannerheimin Lastensuojeluliiton järjestämä lasten kerho. Hämeenlinnan vankilassa on käynyt mm. psykologi pitämässä ryhmää lasten kehityksestä ja kasvusta sekä kasvatuskysymyksistä äideille. Lisäksi esiselvityksen teon aikana Hämeenlinnassa oli värikylypymaalausta äideille ja lapsille.

8.4 Lapsen hoito vankilassa

Sekä suljetussa vankilassa että Vanajalla on periaate, että äidit hoitavat itse lapsensa. Hämeenlinnan vankilassa äidit voivat kysyä neuvoa ohjaajalta, joka on virka-aikana töissä äiti-lapsi -osastolla. Ohjaajan tehtävänä on ohjata ja tukea äitejä lasten hoidossa. Osastolla myös valmistetaan lasten ruokia vankilan tarjoamista raaka-aineista. Mikäli äidillä on esimerkiksi lääkäriaika tai käräjille

meno, ohjaaja voi hoitaa lasta virka-ajan puitteissa. Muissa tilanteissa virka-ajan jälkeen (esimerkiksi jumppaan mennessä) äidin on itse sovittava toisen äidin tai äiti-lapsi -osastolla olevan vangin kanssa lastenhoidosta. Ohjaajien loma-aikoina ei suljetussa yksikössä ole sijaisia, joten lastenosaston toiminta riippuu tuolloin pitkälti siitä, kuinka valvonnan henkilökunta eli vartijat kulloinkin suhtautuvat esillä olevaan asiaan.

Muut työntekijät näkevät ohjaajien suuren roolin äiti-lapsi -osaston asioissa. Näin ollen muut eivät välttämättä ole tietoisiaakaan siitä, mitä osastolla tapahtuu, millainen tunnelma siellä on tai miten yhteyksiä siviiliin on ohjaajien kautta hoidettu:

"Siellähän on ihan älyttömän hyvät ohjaajat töissä, jotka suodattaa ihan valtavasti, varmaan sitä ongelmavyyhtiä. Vankien kanssa keskustelee päivittäin, kun ne on ihan jatkuvassa, tiiviissä vuorovaikutuksessa, ovet on auki ja vangit pääsee aina heidän kanssa juttelee ja puhumaan kaikesta, niin siis se se... Se suodattuu hirveesti, tavallaan ne arkipäivän jutut, mitä heillä on, paineet ja surut ja murheet, jo sinne ohjaajien kannettavaaksi..."

Organisatoriset muutokset ovat tuoneet myös uusia muotoutumassa olevia käytäntöjä lasten asioihin liittyen. Valvonnan näkökulmasta uusi roolijako muiden työntekijöiden kanssa luo tiimin äidin ja lasten asioiden ympärille:

"Haastateltava: Vastaan vangeista siellä, en niinkään lapsista, mutta totta kai myös lapsista, koska vangit on siellä lastensa kanssa...ja ohjaajat toimii enemmän sinne lastenvalvojiin päin, mutta olen myös minäkin ollut. Ja mä olen ollut niissä palavereissa mukana, mitä tänne on lastenvalvojat tulleet, mä olen ollut niissä mukana. Myös jonkun verran puhelinyhteydessä ollut, mutta lähinnä koska ne koskee enemmän lasten asioita, niin ei niinkään. Koska se miten mä taas näen sen, mä nään ne asiat sen vangin kautta. Mun täytyy ajatella sitä vanki-äitiä, se mun prioriteetti on siinä, ja sitten se lapsi tulee. Totta kai... hassua erottaa niitä, mutta se, mun katsantokannalta tulee enemmän sitä kautta, kuitenkin sen vangin kautta.

Tutkija: No entäs, kuka sitä lasta kattoo, tai..

Haastateltava: No lasta kattoo, just mä arvasin, että sä varmaan näet näin, että kuulostaa siltä, että... Totta kai, lastahan kattoo se ohjaaja, se on ensisijaisesti, sen lapsen. Seuraa sen lapsen vointia, hänen tarpeitaan. Mutta se että, me yhdessä pohditaan sitä kokonaispakettia. Eli mä pohdin enemmän sen vangin asiaa, ja sitten ohjaaja pohtii lapsen asiaa, ja me, minä ja ohjaaja yhdessä pohditaan, sitten miten sitä...kokonaisuutena, koska enhän mä pysty sitä lapsen tilannetta tuntee, koska mä en ole siellä paikalla. Ja se, mikä pohja mulla on, se liittyy nimenomaan tähän rangaistusajan suunnitelmallisuuteen ja sen vangin, rikoksettomaan elämään, sitä tukemaan. Että mitä mä voin täällä vankilassa ollessa tehdä, että se vangin elämä sitten lähtis sujumaan paremmin tulevaisuudessa. Mikä tietenkin kiertyy siihen lapseen, koska onhan ihan selvää, että se suhde lapseen vois olla nimenomaan se kantava voima, mikä tukis sitä rikoksettomuutta tulevaisuudessa. Eli ei näitä voi erottaa. Mutta totta kai se näkökulma, mistä mä katon, on pikkasen erilainen kuin mistä sitten taas ohjaaja katsoo tai sosiaalityöntekijä. Ja päihdeohjaaja katsoo taas

omalta kannaltaan taas pikkasen eri. Et jokaisella on vähän, et siks tää on varmaan aika hyvä porukka, koska mä luulen, että tässä tulee niin monta näkökulmaa... sitten kuitenkin yhdistymään. Me käydään jatkuvasti vuoropuhelua, niin siitä ei oo tuu semmosta yksisilmäistä ajattelua. Että onhan tämä nyt hyvä tiimi..."

Loppuvuodesta 2006 Vanajan vankilan äiti-lapsi -osastolla aloitti ohjaaja, joka hoitaa äitien asioita työvuorojensa puitteissa. Samoin kuin Hämeenlinnan vankilassa, ohjaajan ollessa pois, äidit ovat keskenään rivitalosolussansa ja vartija käy paikalla valvontakierroksen ajan. Sellaista arkitukea, jota nyt ohjaajan myötä Vanajan osastolle on saatu, ei ollut aiemmin. Äidit voivat keskenänsä sopia toistensa lasten hoidosta, mutta muita vankeja ei voi käyttää lastenhoitopuna sattuneiden väärinkäytösten vuoksi. Näin ollen äitien säännöllinen osallistuminen erilaisiin vankilan toimintoihin ja kursseille on hyvin vaikeaa ja yleensä mahdotonta. Punaisen Ristin vapaaehtoistyöntekijä käy kerran viikossa illalla äiti-lapsi -osastolla hoitamassa lapsia, jolloin äidit saavat pienen hetken itselleen. Avovankilan puolesta on mm. yritetty järjestää ulkopuolelta lastenhoitoa lapselle, jonka äiti olisi halunnut osallistua päihdekurssille, mutta osallistuminen ei mahdollistunut, koska hoitajaa ei löytynyt.

Hämeenlinnan vankilan äiti-lapsi -osasto on ollut päihteetön huhtikuusta 2005. Tämä tarkoittaa sitä, että osastolla asuville vangeille voidaan tehdä huumetestejä ja näin seurata, etteivät äidit hoida päihtyneinä lapsiaan. Osastolle tullessaan äidit sitoutuvat päihteettömyyteen. Vanaja on ollut päihteetön pitkään.

Päihdekysymys oli keskeinen teema silloin, kun esiteltiin äiti-lapsi -osaston toiminnan pulmakohtia. Haastateltavat työntekijät kertoivat tapauksista, joissa lapsi oli otettu vankilastaan huostaan äidin päihteiden käytön vuoksi. Kerrottiin myös äitien välisestä väkivallasta tilanteena, joka oli johtanut lapsen huostaanottoon. Nuo tilanteet ovat ilmiselvästi olleet vaikeita, koska niihin palattiin monissa haastatteluissa ja ne kerrottiin kipeinä ja toiminnan muutoksia ja työnjakojen tarkistamista vaatineina esimerkkeinä. Tarkkaa lukumäärää osastolta tehdyistä huostaanotoista ei ollut mahdollista saada. Koska haastatteluissa toistuvat samat tapaukset, on tulkintamme se, että huostaanottojen kokonaislukumäärä ei ehkä ole kovin suuri.

Työntekijät tuovat esiin myös epäkohdan siitä, että äitien ei ole mahdollista osallistua päihdekurssille:

"Haastateltava: Päihdekuntoutusta ei siinä muodossa oo, mitään päihdekurssia niille ei oo ollut, mahdollisuutta osallistua päihdekuntoutukseen niin kuin siinä mittakaavassa, kuin esimerkiksi jollain meidän muulla osastolla, niin ei oo mahdollista. Että ne on tällä hetkellä päihdeohjaajien, näitä yksilöhaastatteluja mihin he on päässyt mukaan ja osallistumaan. Ja varmaan mikä ettekö, no se on just ongelma, jos joku päihdekurssikin alkaa, niin sitten se tietää sitä, että sitä lasta pitäis hoitaa, ja meidän ohjaajat ei tällä hetkellä pysty ottamaan lasta hoitoonsa päiväksi, koska heille kuuluu myös osaston muut, eli se vaatis yhden

lastenhoitajan sinne, joka olis nimenomaan sitä lasta hoitamassa, siihen aikaan. Että tällä hetkellä ei voi kyllä meillä osallistua semmoseen tiiviimpään päihdekuntoutukseen. Mutta yksilökeskustelutkin on ihan hyvä asia. Mutta puutehan se on, ihan selkeästi. Muun muassa se on niitä yks niitä puutteita, että suurimmalla osalla on kuitenkin päihdeongelma, ihan selkeästi.

Tutkija: Aha, joo, että se näkyy?

Haastateltava: On se äitien, totta kai. Vaikka he on nyt päihteettömällä osastolla, ja sillai asiat on hyvin, se on siellä taustalla, kuitenkin, vaara. Suurimmalla osallahan se rikollisuus on joko aiheutunut suoraan päihteistä tai sitten johtanut, niin kuin kaitaselta tieltä. Et jos ajatellaan sen tulevaisuuden selviytymistä, niin kyllähän päihdeongelmaan pitäis päästä sitten tarttumaan.”

Monenlaiset muutkin huolet värittivät työntekijöiden kuvauksia osastojen toiminnasta. Osa pohdinnoista on sellaisia, joita käydään kenen tahansa pienen lapsen äidin jaksamisesta. Kun lapsi sairastaa tai muuten valvoo öisin, miten äiti jaksaa hermostumatta? Haastattelusta toiseen käytiin pohdintoja siitä, minkä ikäiselle lapselle osasto on haittaava. Osastoa itsessään ei pidetty peruuttamattoman ongelmallisena vaan sitä, että vauvaiän ylittäneiden lasten tarpeisiin ei osastolla pystytä täysin vastaamaan. Työntekijät olivat huolissaan lasten hoidon tasosta sekä levottoman ja jännitteisen ilmapiirin vaikutuksista lapseen. Huolestuttavina asioina puhuttiin äitien haluttomuudesta ulkoiluttaa lapsia ja reagoimattomuudesta lasten tarpeisiin sekä osaston ilmapiiristä.

”Onhan siellä näitä pinna kireellä olevia äitejä. Et esimerkiksi illalla on vartija joutunu puutuu siihen, että lapsi huuta lattialla täynnä pissaa olevan vaipan kanssa, kun äiti huudattaa teknoo. Et siihen on vartija esimerkiksi joutunu sanoon. ... riippuu aina, mitä väkee on osastolla. Et joskus siellä on kaikki tämmösiä rauhallisia äitejä, ketkä on hyvässä tilanteessa, niin silloinhan se koko osaston käytös on aivan erilainen. Mut si jos siellä on yksi, kaks niitä äitejä, niin se onnistuu sekottaa vähän sitä koko osastoa. Semmosta ryhmädynamiikkaa. Mut tietenki näitä on ja kyllä mä kokisin näin, että tää äitien yksi väkivaltatapaus, niin ei se varmasti pienille lapsille hyvä oo, kun äidit repii toisiaan hiuksista.”

Äideille on jouduttu antamaan vankilan sisällä huomautuksia lapsen huonosta kohtelusta. Näitä huomautuksia ei ole erikseen ilmoitettu sosiaalitoimeen eikä kirjattu mihinkään. Paljon tietoa on ohjaajien muistin varassa. Mikäli lastensuojelusta erikseen kysytään äidin ja lapsen tilanteesta, tietoja voidaan antaa. Koska äiti-lapsi -osastot ovat nyt päihteettömiä, käytännöksi on sovittu, että äidin positiivisesta näytteestä tehdään aina lastensuojeluilmoitus. Organisatoristen uudistusten vuoksi jonkin verran epä tietoisuutta on siitä kuka milloinkin toimii ja ottaa yhteyttä esimerkiksi lastensuojeluun.

Vanajan äiti-lapsi -osaston osasto- ja tulo-oppaassa kehoitetaan kiinnittämään erityistä huomiota kielenkäyttöön. ”Lasten kuullen kiroilu, uhkailu ym. on asia, johon puututaan tiukasti. Seurauksena voi olla jopa osastolta poistaminen.” Vanajalla on äiti-lapsi -osaston kehittämistyön (kesä 2005) seurauksena kirjattu

useita sääntöjä ja periaatteita osaston äitien oppaaseen. Hämeenlinnan vankilassa ohjeet kulkevat enemmän epävirallisesti ja suullisesti ohjaajan kautta.

Vankilassa raskaana olevat äidit käyvät normaalisti äitiysneuvolassa vankilan ulkopuolella. Äideillä ei ole kuitenkaan mahdollisuutta synnytysvalmennukseen, sillä vartijoita ei ole riittänyt iltaisin äitien kuljettamiseen näihin tilaisuuksiin. Terveystenhoitajat kertovat normaaleja neuvolakäyntejä enemmän synnytyksestä vankiäideille äitiysneuvolakäyntien yhteydessä. Aiemmista aiheesta tehdyistä opinnäytetöistä käy ilmi, että erityisesti ensisynnyttäjät vankilassa saattavat olla hyvin epävarmoja ja oman kokemuksensa mukaan liian vähäisillä tiedoilla varustettuja synnytystä varten (ks. esim. Sipola 1995, 42). Lapset syntyvät Hämeenlinnan keskussairaalassa. Myös lastenneuvolapalvelut hoidetaan siviilissä. Mikäli lapsi sairastuu, hän voi käydä suljetun vankilan yhteydessä olevassa vankisairaalassa, johon ei tarvitse erikseen jonottaa. Myös kunnallisia terveydenhuoltopalveluja voidaan käyttää.

Lastensuojelu on yleensä mukana lasten asioissa vain, mikäli se on tehnyt työtä äidin ja lapsen kanssa jo ennen vankilaan tuloa. Ennen osastoille tuli paljon äitejä, joilla ei ollut ollut yhteyttä sosiaaliviranomaisiin lastensuojeluasioissa siviilissä. Lisäksi osa äideistä synnyttää ensimmäisen lapsensa vankilassaoloaikana, jolloin kontaktia lastensuojeluun ei ole voinut muodostua. Uuden lain myötä lastensuojelun on otettava kantaa vankilaan tuloon, joten vuonna 2007 vankilassa olleilla äideillä on ollut vähintään yksi kontakti lastensuojeluun. Uudet käytännöt olivat kuitenkin haastattelujen tekohetkellä vasta muotoutumassa.

Vankilassa on tehty päätöksiä siitä, että kaikista lapsista, jotka tulevat vankilaan, ilmoitetaan lastensuojeluun. Lähes kaikissa vankilatyöntekijöiden haastatteluissa korostui se, että vankilatyöntekijöiden näkökulmasta lastensuojelun sosiaalityöntekijät ajattelevat lapsen olevan turvassa vankilassa valvonnan alla. Tämä toteutuukin melko hyvin suljetussa virka-aikana, jolloin osastolla on ohjaaja. Ilta- ja yöajan valvonta on satunnaista. Vankilatyöntekijöiden mukaan vastaanotto lastensuojelun puolelta heidän yhteydenottoihinsa on vaihteleva. Monella oli kokemuksia siitä, että heidän yhteydenottonsa oli sivuutettu. Usein lastensuojelu pyytää yhteydenottoa uudelleen vasta äidin ja lapsen vapautumisvaiheessa.

Haastatteluissa tuli esiin niitä tapauksia, joissa yhteistyö lastensuojelun kanssa on toiminut erittäin hyvin tai erittäin huonosti. Tyypillisenä esimerkkinä ideaalisesta yhteistyötapauksesta on se, että lastensuojelun sosiaalityöntekijä käy tarkastamassa vankilan tilat, joihin äiti ja lapsi sijoitetaan sekä keskustelemassa äidin ja lapsen tilanteesta vankilassaoloaikana vankilassa tai soittamalla vankilaan kuulumisia kysellen. Lisäksi voidaan pohtia lapsen tilannetta sekä lasta ja äitiä tukevia toimia, joita vankila tai sosiaalitoimi voi toteuttaa vankilassaoloaikana ajatellen vapautumista ja sen jälkeistä aikaa. Myös vapautumisen kynnyksellä lastensuojelun toivottaisiin olevan aktiivinen esimerkiksi tulemalla vankilaan

yhteisneuvotteluun, jotta tieto eri viranomaisten välillä äidin ja lapsen asioissa vaihtuisi. Työntekijät puhuivat ”saattaen vaihtamisesta”, jota toivottiin paljon.

Sen sijaan tyyppitapaus huonosta yhteistyöstä lastensuojelun kanssa on sellainen, jossa äidillä ei ole ollut kontaktia aiemmin lastensuojeluun tai kontakti on ollut täynnä konflikteja. Kun vankilasta yritetään soittaa lastensuojeluun, on vaikeaa tavoittaa oikeaa henkilöä, joka vastaisi kyseessä olevan perheen asioista. Lisäksi vankilatyöntekijän on vaikea saada sosiaalityöntekijä aktiiviseen yhteistyöhön vankila-aikana, vaikka vankilan näkökulmasta tarvetta olisikin. Näin vankilatyöntekijöiden mieleen tulee ajatus siitä, että lastensuojelun työntekijä määrittää tämän asiakasperheen seuranta ja tukea tarvitsemattomaksi siksi ajaksi, kun äiti ja lapsi ovat vankilassa. Vankilatyöntekijöillä on kuitenkin huoli lapsen ja äidin vuorovaikutuksesta ja siitä miten äiti toimii lapsensa kanssa erityisesti silloin, kun henkilökunta ei ole paikalla. Henkilökunta pohtii myös lastensuojelulakia ja sen velvoitteita, muttei koe tuntevansa sitä tarpeeksi hyvin.

Viranomaisyhteistyön hankaluudesta seuraa myös vankilaviranomaisten huoli lapsista:

”Tutkija: Ajatteleksä, et se suurin ongelma niinku on just se viranomasten välinen yhteistyö?”

Haastateltava: Varmasti se. Ja, ja tavallaan, et varmasti siel niin kun kunnissa, niin mä en yhtään väitä, etteikö nää äidit pikkuvauvoineen, kenellä on toi rikollinen tausta, niin ne on varmasti kauheen rankkoja. Siis totta kai ne herättää ahdistusta sielläkin, kun ne herättää niinku tietynlaista huolta meilläkin. Mutta tavallaan mä koen näin, että ei tänne voida laittaa äitejä vaan, että hengähdetään ite siel, koska tiedetään, et se tulee takas, mut pidetäänpäs me pieni hengähdystauko. Et se ei o sen lapsen edun mukasta. Ja näin ei sais toimia.”

Eräänä ongelmana yhteistyötilanteissa oli aiemmin Vanajan vankilan puolella vastaparin, lähinnä sosiaalityöntekijän, puuttuminen. Hämeenlinnan vankilassa yksi sosiaalityöntekijä hoitaa kaikkien vankinaisten asioita, jolloin äiti-lapsi -osaston asioiden hoito on pitkälti ohjaajan varassa. Sosiaalityöntekijän työ Hämeenlinnan vankilassa on kohdistunut äitiin, koska lapset eivät ole vankeja. Vanajan avo-osastolla ei ole ollut sosiaalityöntekijää aiemmin lainkaan, jolloin yhteydenpito jäi vartijoiden tai osastonjohtajan työksi muiden toimien ohella. (Enroos ym. 2006, 51–52.) Tutkimushaastattelujen jälkeen kesällä 2007, Vanajan vankilassa on aloittanut sosiaalityöntekijä. Raporttia kirjoitettaessa sosiaalityöntekijän rooli ja tehtävät ovat muotoutumassa.

Työntekijöiden puheessa kuulee myös epävarmuutta äitien vapautumisesta mahdollisista verkostoista huolimatta sekä lasten tilanteesta:

”... Se on pelottavaa miettiä sitä, mitä sit kun se vapautuminen koettaa ja ne lähtee tonne. Että kuinka ne sitten jaksaa, kuitenkaan. Minkälaiset tukiverkostot sinne pitäis pystyä rakentaa, ja kuinka halukkaita ne oikeesti ite on sitten kun ne on vapaudessa, niin... kuitenkaan niihin tukiverkkoihin taas sitten tukeutumaan, vaikka ne kuinka raken-

nettaskaan. Koska se on kuitenkin sitten taas, monilla voi olla hyvinkin epärealistisia itellä, vielä silloin kun lähtee, että totta kai, nythän meillä on mennyt niin hyvin täällä, mä oon niin hyvin sujunut, hoitanut, kaikki on mennyt, ohjaajatkin sanoo, että mulla on mennyt niin hyvin. Meillä on niin ihana suhde ton lapsen kanssa. Mutta kun se vapaus on ihan eri asia kuin täällä. Missä ei niitä kiusauksia ole edes. Et, totta kai semmonen aina pelottaa. Mutta muuten, ei niitä, lapset täällä on, niin niillähän on ihan hyvin asiat, uskoisin kyllä, mun mielestä. Et ne on tyytyväisiä, onnellisia, tasapainoisen oloisia lapsia täällä aina. Että kun ne on niin pieniä täällä, niin ne ei ilmeisesti sitten tosiaankaan ahdistu, vaikka ovat pienissä tiloissa, se sellihän on aika ankea ja kurja. Mutta tottuhän ne tietenkin siihenkin, että ovi on kiinni, siitä ovesta ei mennä.”

Samainen huoli liittyy myös äiti-lapsi –osaston vangeille myönnettäviin lomiin:

”Tutkija: No mitä sä aattelet, mikä tässä äiti-lapsi –osastossa verrattuna näihin sun muihin vastuualueisiin, on erityistä?”

Haastateltava: No nimenomaan se laps. Ihan selkeesti totta kai se laps, täytyy koko ajan kaikessa kumminkin miettiä. Esimerkiksi nyt miettiä, jos vanki on lähdössä lomalle, niin mä funtsin sen, se ei oo itsestään selvää, että mä.. esitän lomaa myönnettäväksi, tai ei myönnettäväksi, ihan vaan sen takia, miten vankiin liittyy, vaan mun täytyy miettiä, että aha, tää on tää, jolla on tää lapsi. Ja jos se lähtee lomalle, mihin se on lähdössä lapsen kanssa, onko se paikka mihin se on lähdössä, sovelias lapselle, onko sillä koti, asunto, miten, mihin, millä se liikkuu, mitä se kuvittelee. Onko tää, pitääkö tästä tehdä mahdollisesti ilmoitusta lastenvalvojalle, tää on lähdössä täältä. Onk tää ihan OK?”

Organisaatioiden välisen yhteistyön ongelmakohtina voidaan pitää lapsen näkökulmasta seuraavia työntekijöiden haastatteluista nousevia asioita:

- lastensuojelu on mukana yhteistyössä vankila-aikana yleensä vain, mikäli on ollut mukana lapsen asiassa jo ennen vankilaa
- vähäiset tiedot toisesta organisaatiosta, organisaatioiden toimintatavoista ja eri viranomaisten mahdollisuuksista toimia
- pohdinta ja epävarmuus salassapitokysymyksistä
- ensikokemusten mukaan lastensuojelun kanta/arvio lapsen edusta sijoitus-tilanteessa on ylimalkainen.

8.5 Työntekijöiden näkemys lapsen edusta

Haastatteluissa työntekijät pohtivat äiti ja lapsi -osastoa lapsen edun kannalta monesta suunnasta. Työntekijöiden joukossa oli monia, joilla oli pitkä kokemus äiti-lapsi -osastosta ja kannanottoihin uivat sisälle vuosien aikana kertyneet kokemukset hyvistä ja huonoista tilanteista. Ongelmallisista tilanteista puhuttiin haastatteluissa enemmän kuin ongelmattomista, mutta siitä huolimatta haastatteluissa ei juuri kiistetty äiti-lapsi -osaston mielekkyyttä ja tarpeellisuutta sinällään. Puheenvuoroissa saattoi kuitenkin vaihdella se, miten riittävänä nykyistä toimintaa pidettiin lapsen edun kannalta.

Olemme koonneet seuraavaan ne eri ulottuvuudet, joita lapsen edun toteutumiseen liitettiin työntekijöiden haastatteluissa. Paikansimme viisi erilaista ulottuvuutta. Kutsumme niitä seuraavasti: *"lapsen etu on olla lähellä äitiä"*, *"vankilassaolo on lapselle parasta aikaa"*, *"vankila on äiti-lapsi -suhteen tekohengitystä"* ja *"lapsen etu muuttuu äidin eduksi"*. Viidettä ulottuvuutta, *"epätietoisuus lapsen edusta,"* kuvaa epätietoisuus siitä, mitä lapsen etu vankilassa voi tarkoittaa ja kuka sitä määrittelee. On tärkeää korostaa, että näkemys siitä, että lapsen on hyvä olla lähellä äitiä, oli vahva. Se ei kuitenkaan sivuuta sitä, että pohdintoja ristiriitaisista tilanteista käytiin paljon.

"Lapsen etu on olla lähellä äitiä" -näkemys viittaa siihen, että lapsen on yleensä hyvä olla lähellä äitiä. Tämä huomio sivuutettiin usein toteamuksena ja siihen saattoi liittyä pohdintoja lapsen iästä. Mitä vanhemmasta lapsesta oli kyse, sitä varauksellisempia kannanotot olivat siitä, onko lapselle hyväksi olla lähellä äitiä vankilassa. Lapsen tarpeet laajentuvat iän myötä ja siksi äidin lähellä oleminen ei riitä vastaamaan niihin.

"Vankilassaoloaika on lapselle parasta aikaa" on näkemys, jossa korostetaan sitä, että vankilassa lapsen hyvinvoinnista huolehditaan paremmin kuin ennen tai jälkeen vankilajakson. Äiti on päihteetön ja keskittyy lapseen. Haastatteluissa tuli näkyviin käsitys äidin ongelmalatautuneesta elämästä vankilan ulkopuolella. Tästä tilanne- ja paikkasidonnaisesta lapsen edusta (sekä kontekstisidonnaisesta äitiydestä) puhutaan seuraavassa otteessa.

"Haastateltava: Lapsen etu vankilas toteutuu varmasti niin hyvin, kun se on mahdollista. Mutta sanoisin näin, että silloin ku siis laps on konkreettisesti meillä, niin se etu varmasti toteutuu, koska meillä on se oma osasto ja ne erittäin hyvät hoitajat, ketkä sitä arvioi koko ajan. Mutta lapsen etu ei varmasti toteudu aikaa ennen siviiliä ja siviiliin jälkeen. Siin ei ole, siin ei oo tarpeeks hyvää saattaen vaihtoa."

"Tutkija: Kuinka paljon sulle yleensäkin nyt nousee, tästä jo vähä puhuttiinki, nii huolta niitten lasten tilanteesta, jotka täällä on nyt, niin nouseeko niistä huolta?"

Haastateltava: Mä en huoli, siis mul ei oo minkään näköstä huolta silloin, kun se laps on vankilassa. Et siis se mun täytyy niinku korostaa, että silloin kun se äiti on täällä, niin kyllä mä väitän, et usein ne lapset elää ihan parasta elämänsä aikaa nimenomaan vankilassa. Täällä on äiti, joka on 24 tuntii läsnä, on äiti joka tekee perunasoseensa itte, on vaipat, on ruuat, on pesut, pesukoneet, hoitaja, kaikki yhden huoneen tai yhden osaston sisällä. Et silloin, kun laps on täällä, niin hänel on varmasti kaikki tarvittavat. Mutta huolta mä kannan siitä, et mikä on aika ennen ja aika jälkeen vankilan. Se on suuri huoli siis ihan. Enkä mä halua mitenkään vähä tai niinku tavallaan ei vähätellä, vaan liiotella sitä, vaan mun mielestä se on oikeesti iso huoli, et jos yli 20 vankia todennäköisesti viime vuonnaki oli, tai yli 20 lasta, niin on se nytte. Toki se on tosi marginaali ryhmä, mutta aika ongelmallinen ryhmä se on silti."

"Vankila on äiti-lapsi -suhteen tekohengitystä" -näkemys jatkaa edellistä näkemystä, mutta ottaa jyrkemman kannan lapsen edun ja äitiyden tilanne- ja paikkasidonnaisuuteen. Nähdään, että vankila-aikana lapsen etu saattaa

toteutua, mutta sitä uhkaa lähtö vankilasta pois. Esitetään, että vankila luo kei-notekoisen ympäristön lapselle ja pohditaan jopa sitä, että saattaako vankila olla huostaanoton vaihtoehto. Äidin hoiva muuttuu, kun äiti vapautuu, ja se muutos on lapselle haitaksi. Siksi peräänkuulutetaan sitä, että tulisi arvioida nykyistä tarkemmin sitä, kuinka vahvasti äiti sitoutuu lapsensa hoitoon vankilavaiheen jälkeen. Äitien elämässä nähdään uhkia monien ongelmien vuoksi. Tekohengitys-näkemyks on yhden haastateltavan sanoin seuraavanlaista.

"Se on, toi on hirvittävän iso kysymys, että en mä, oon mä sitä niin hirveesti tässä miettinyt, että ainaki tätä asiaa pitäis tutkia ja oikeesti sanottuna, että en mäkään väitä, et musta olis oikeesti kiva tietää esimerkiksi juuri se, että mitä näille ihmisille tapahtuu tän jäl-keen, koska kieltämät en mä osaa sanoa, että onks tää tekohengitystä. Joidenki kohalla täällä katottuna tuntuu siltä ja tietenki se et joskus aika monelta kuulee et on jo ollu paljon sijoitettuja lapsia jo ennen, et ei o kyenny vanhemmuuteen ennenkään. Sit tullaan taas yhdelle kierrokselle tänne. Niin mietti sitä mielekkyyttä, mutta sitten taas siinä joissain ihan sellasissa, kun elämän on niin, tääl vankilas sen näkee, että jokaisen elämä voi mennä jossain kohtaa niin hiton sotkuun. Ja että siitä voi selvitä, niin ihminen tarvii tukea ja jos siihen liittyy se, että siihen on syntyny pieni ihminen, niin kyllä jotenkin, jos siinä on niitä kantavia elementtejä, nii ois se nyt jotenkin kohtuullista, että senkin kanssa elettais meidän tapasessa valtiossa, jossa nyt tuetaan kaikenlaisissa tilanteissa olevia ihmisiä, niin se tuntuu oikeelta, mutta minusta meidän pitäis paljon paremmin pystyä huomaamaan, mikä on totta ja oikeeta, mikä on vedätystä ja aivan falskia puuhaa. Ja nimenomaan silloin siinä toteutuis mun mielestä se lapsenki etu. Eli et sillon, ku se lapselle todella se suhde äitiin on tärkeä, kantava, hyvä asia ja se on sille äidille sitä myös, niin meidän olisi syytä olla olemassa ja antaa apua, tukea ja neuvoa ja ohjata elämässä eteenpäin. Ja toivoo, että ei tarvi ikinä enää nähdä. Ja sitten, mutta täältä olisi minusta iso joukko äitejä, joiden suhteen varmaan sen lapsen kannalta olis parempi tehdä jotain muuta. Mä luulen näin, tää on mun arvio, mutta, tai arvaus, se on arvaus, eikä arvio, nimenomaan."

"Lapsen etu muuttuu äidin eduksi" -näkemyksessä korostuu jo edellisessä näkemyksessä esillä oleva kuvaus äideistä edun tavoittelijoina. Lapsi toimii edun tavoittelun välineenä. Nähdään, että lapsen välineellisyys uhkaa lapsen omaa etua. Seuraavassa otteessa työntekijä kuvaa lapsia oheiskulkijoina ja toivoo, että lasten asema mukanaolijoina jatkossa huomattaisiin aiempaa vahvemmin. Hän puhuu sen puolesta, että lapselle on omia tarpeita ja niitä ei tule alistaa äidin tarpeiden ja edun alle. Samankaltaisia näkemyksiä oli esillä monilla muilla tavoilla muotoiltuna.¹⁰

"Jos aattelee ihan vauvoja, ni heille ei jää muistijälkiä tästä. He saa sitä äidin hoivaa ikään kuin, äidin läheisyyttä vankilassa. Mutta mitä vanhemmaks laps tulee, niin se etu hiipuu. Elikä sit tulee se, et mikä on äidin edun mukaista. Eli hyvin moni vankiäiti ratsastaa sen lapsen harteilla. Saa tiettyjä etuja, kun on lapsi. Must tuntuu, että nyt kun on alettu miettiin sitä asiaa lapsen silmälasein, niin sitä vois nostaa sieltä, mutta aiemmin ennenkö ehdittiin, hoksattiin miettiä sitä, ajateltiin, että kyllä ne siel nyt pärjää. Niin ei sitä lapsen etua siinä mietitty. Ne oli niitä oheiskulkijoita."

¹⁰ Näkemys siitä, että lapsi on vankilassa enemmänkin naisen kuin lapsen oman edun vuoksi, on ollut esillä myös aikaisemmissa tutkimuksissa. Haastateltuaan lapsiensa kanssa vankilas-sa olevia äitejä Aareskoksi ja Koskinen (1999, 104–109, 111) tuovat esiin naisten esittämän kannan siitä, että ne helpotukset, joita lapsi tuo mukanaan, eivät ole suhteessa siihen, kuinka vaikeaa vankilassa on lapsen kanssa.

Viidenneksi ulottuvuudeksi nimesimme *epätietoisuuden lapsen edusta*. Tällä tarkoitamme haastatteluissa esitettyjä kannanottoja, joissa työntekijät toivat esiin neuvottomuuttaan siitä, miten lapsen etua tulisi arvioida ja onko sitä mahdollista ottaa riittävällä tavalla huomioon vankilassa. Oltiin huolissaan siitä, pohtiiko asiaa kukaan riittävästi ja onko lapsen edun huomioonottamiseen riittävästi resursseja ja yhteistä tahtotilaa. Tästä esimerkkinä erään työntekijän pitkä pohdinta lapsen edusta ja siitä mitä se tarkoittaa:

"Tutkija: Miten aattelet, kuinka se lapsen etu täällä vankilassa toteutuu?"

Haastateltava: No toihan on erittäin mielenkiintoinen kysymys. Nyt pitäiskin ruveta miettii, mikä sen lapsen etu tosiaan on. Että onko lapsen etu nimenomaan olla äidin kanssa. Jos se on lapsen etu on se, että hän saa olla äidin kanssa, niin toteutuuhun se sitten. Siltä kannalta. Jos se on yksinkertaisesti näin. Mutta sitten jos me ruvetaan miettii, mitä muuta se vois olla, niin sitten... No jos mietitään, jos lapsen etu on se, että se saa mahdollisimman turvallisen lapsuuden. Pysyvän kodin. Tulee vaan mieleen, et voishan se olla... [ulkopuolinen keskeytys]. Tähän on ihan mun henkilökohtaisia kelauksia, jos mä mietin sen, että jos me epäillään kovastikin, että se vanki, tai se äiti, ei oikeesti pysty kuitenkaan sen äiti-lapsi –osaston jälkeen sitten vapauduttuaan, huolehtimaan siitä lapsesta. Se maailma kuitenkin, toveripiiri ja päihteet ja nää vie mennessään, ja sitten se laps kumminkin otetaan huostaan, niin sitä miettii, että oisko se kumminkin... Et eihän tää äiti-lapsi –osasto sais olla huostaanoton vaihtoehto, siinä mielessä, että kumminkin se varmaan on lapselle.. No tähän on mielipide... Niin onko se parempi, että äiti saa olla lapsensa kanssa, ja äiti lapsensa kanssa edes muutaman kuukaudenkin elämässään. Turvallisesti mukavasti, et jää jonkinlainen muistikuva, jos ei ihan silmin muistikuva, mutta ihan fyysinen tuntemus kuitenkin äidin sylistä. Jossain hamassa vaiheessa voi joskus palata siihen. Siitä voidaan joskus kertoa tai äiti itekin kertoa, että hei, mä silloin hoisin sua, huolehdiin siitä, mutta mä en vaan ollut kykenevä sen jälkeen, sit se maailma vei. Onko se sitten kumminkin lapselle parempi, että se joskus tietää, että äiti edes yritti, vai onko... En mä tiedä. Kuka tän tietää.

Tutkija: Vaikee kysymys.

Haastateltava: Vai onko se parempi, että äiti vaan suosiolla antais lapsen pois ja lapsi ois sijaisperheessä, mutta sillä lapsella, ei tavallaan tule koskaan tietoo siitä, että äiti on joskus ees yrittänyt olla äiti hänelle. Mutta onko se vankilassa se äitinä oleminen sitten kuitenkaan, en minä... Tosi...

Tutkija: Monimutkaisia...

Haastateltava: Se on sitten niin, että mikä on sitten. Mutta sitten taas jos aatellaan, että yksikin lapsi ja äiti täällä pystyy rakentamaan toimivan vuorovaikutussuhteen, joka kantaa läpi elämän, kyllähän se on taas sen arvoista. Et ehkä siinä sitten... Et kyllä tää varmaan siinä mielessä puoltaa paikkansa. Koska myös onnistuneita tarinoita on. Että se on kantanut kuitenkin. Esimerkiksi saanu lapsen, synnyttänyt sen täällä, lapsen täällä nämä äidit, sit se on kuitenkin kantanut sitä. Mutta ne saattaa olla aika vähissä. Koska ei tää varmaan, varmaan täällä ei kuitenkaan lapsen laiminlyöntejä tai sit tapahdu pahoinpitelyjä, niillä on hyvä ja turvallista olla täällä. Et siinä mielessä, varmaan lapsen etu vois toteutua. Se vaan, jos ei se kannu, ja sitten se seuraa se kaaos vapauden jälkeen, se huostaan-ottoprobleemat ja kaikki, ja se mitä sitä ennen ehtii tapahtua, se rikkonaisuus. Kaikki se ennen kuin pystytään toteen näyttää, että joo, nyt se lapsi on huostaan otettava. Siinä voi mennä kuukausia. Niin... Viekö se tavallaan pohjan siltä, mitä täällä on. Mä en osaa

sanoa. Mutta ois se minusta hirvittävän julmaa, mä en ikinä pystyis kuvittelee, että se ois taas lapsen edun mukaista, jos vanki saa lapsen vankilassa, se otettais heti huostaan sairaalasta. Ja että ei vankilaan lapsen kanssa, että tää, ei sekään voi olla, ei sekään.

Tutkija: Ei sekään sitten olis.

Haastateltava: ... Täytyy antaa kyllä se mahdollisuus, koska onhan se totta, että se biologinen side kuitenkin on vahva, äidillä ja lapsella, ja väitetään, että sitä sidettä lähetään selvittää vielä vuosikymmenien takaa sit kuitenkin. Kuka on oikeesti mun biologinen äiti, mitä silloin tapahtui. Onhan se hyvä, että siinä on mahdollisuus kumminkin myös täällä vankilassa, jollain tavalla toteutua. Että se, äidillä ja lapsella on mahdollisuus tutustua toisiinsa. Julmaa, se vastaa julmaa ois, jos sitä mahdollisuutta ei annettais. Ei se ainakaan oo sen lapsen etu. Näillä sanoilla."

Yllä olevassa haastattelupätkässä yhdistyvät kaikki aiemmin mainitut lapsen edun merkitykset, mutta varmaa yhtä näkemystä edusta ei ole.

Haastatteluiden pohjalta tarkasteltuna käsitteenä lapsen etu vankilassa pitää sisällään paljon erilaista, jännitteistäkin, puhetta. Käsite on ylipäänsä vaikea kuten olemme todenneet aiemmin luvussa 2, mutta vankilan kaltainen, hyvin erityinen organisaatio tekee käsitteestä entisestään vaikeamman. Toisaalta puhutaan lapsen edun toteutumisesta nimenomaan vankilassaoloaikana, kun taas toisaalta tuodaan esiin se, ettei lapsen etua ole tarkasteltu vankilassa. Osa työntekijöistä näkee lapsen edun toteutumisen lähinnä suppeana perustarpeisiin vastaamisena. Pohdintaa käydään myös siitä, puhutaanko oikeastaan lapsen vai äidin edusta. Tämä moninaisuus on mielestämme otettava jatkossa edelleen tarkemman tarkastelun ja kehittämistyön kohteeksi. Myös sosiaalitoimen lainmukainen rooli tulee huomioida jatkotarkasteluissa.

8.6 Vankilan ulkopuoliset lapset

Työntekijät haluavat haastatteluissaan tuoda esiin, että myös muut naisvangit ovat vanhempia, joiden lapset ovat vankilan ulkopuolella ja tämä vaikuttaa heidän vankeusaikaansa:

"Haastateltava: Kun mulla on vain naisvankeja, vastuualueellani, niillä kaikilla, ne on lähes kaikki kuitenkin äitejä. Niillä on kaikilla lapsia, se eroo vaan siinä, onko ne lapset täällä mukana vai ei. Eli oikeestaan mikä tahansa sitten, monia muitakin asioita, perhetapaa-misiin liittyviä tai muita heidän henkilökohtaisia murheita tai rangaistusajan suunnitelman toteuttamiseen liittyviä asioita, niin jotenkin aina tulee liippaamaan jollain tavalla myös sitä perhettä ja äitiyttä ja niitä lapsia, jotka sitten, vaikka eivät olekaan täällä mukana, niin ovat kuitenkin heidän mielessä. Yhtä lailla mä voin olla huolissani, pahoilla mielin kuunnella kaikkia tarinoita mitä nää äidit kertoo, noilla muilla osastoilla. Että kyllähän ne surullisia tarinoita on. Lasten elämä ja sitten, se on..."

Tutkija: Suru siitä...

Haastateltava: ...on se surullista kuultavaa. Ei sitä kauheen henkilökohtaisesti ottaa, mutta surullista kuultavaa. Ja tulee semmonen turhautuminenkin, tietenkkin jollain tavalla siihen. Ja sitten se, kun monilla vangeilla tuntuu olevan hirvee huoli sitten, kun ne on täällä, ne on joutunut vankilaan, sitten ne rupee ja muistaa, että ai niin, mulla on se lapsi, mun täytyis tavata se. Mä oon nähnyt sen viimeksi vuosi tai kaksi sitten. Sitten tulee se huoli siitä lapsesta. Mietti, mitä sä teit silloin kun sä olit vielä siviilissä, silloin sitä lasta tavannut tai surrut. Täällä sitten. Se äitiys jotenkin...

Tutkija: Nousee?

Haastateltava: Niin. Ilmeisesti kun päihteet poistuu, niin sitten muistaa, että ai niin, mullahan on lapsi jossain, mä en oo nähnyt mun lastani viimeks kuin sillä ja sillä syntymäpäivillä joskus. Että tokihan, naisvanki on siinä mielessä haastava, haastavampi varmaan kuin miesvanki, et se, vaikka miesvangitkin on varmaan suurin osa isiä, se isyys ei oo kuitenkaan niin semmonen... Se on kai jotenkin, monilla miehillä helpommin poissysättävissä, kun sitten tuntuu että äitiys, kyllä se täällä nousee kyllä monilla pintaan ihan selkeesti. Se tuo niille lisämurheita sitten."

Työntekijä kertoo, kuinka äitien vankeusaika eroaa isien vankeusajasta: erityisesti äideillä on huoli lapsistaan vankilan ulkopuolella. Työntekijöiden puheissa muistutetaan siitä, että äiti-lapsi –osastojen lapset ovat vain pieni osa lapsista, joiden elämään vanhemman vankeus vaikuttaa.

Sama ilmiö tulee esiin tutkimuksen kautta: mm. Pat Carlen (2003) sekä Riitta Granfelt (2007) ovat kirjoittaneet naisvankien olevan huolissaan lähimmäisistään vankilan ulkopuolella. Naisten huolehtivaisuus ja mahdollinen hätä omista vanhemmistaan, lapsistaan ja puolisosistaan työllistää vankilan työntekijöitä miesvankeja enemmän, jonka vuoksi naisvangit saavat "hankalan" maineen.

9 LAPSI JA ÄITI VANKILASSA – ÄITIEN KERTOMAA

Tämä luku pohjautuu lapsensa kanssa vankilassa olevien naisten haastatteluihin. Haastatteluja tehtiin neljätoista (ks. luku 2) ja ne käsittelivät kahtakymmentä vankilassa olevaa lasta sekä kahta vankila-aikana syntyvää lasta. Suurin osa äitien mukana olevista lapsista (12 lasta) oli haastatteluajankohtana alle vuoden ikäisiä ja kahdeksan lasta oli yli vuoden, vanhimmat noin 2-vuotiaita. Viidellä äidillä neljästätoista oli mukanaan kaksi lasta (joko kaksoset tai pieni vauva ja hieman vanhempi lapsi), kaksi naista oli raskaana. Haastatelluista äideistä seitsemän oli synnyttänyt vankeusaikana. Äideistä kuusi oli ensimmäistä kertaa vankilassa. Muilla äideillä tuomioita oli 2–6. Muutama naisista ei ollut vankeusvanki, vaan he olivat vankilassa sakkojen vuoksi. Useat äideistä olivat olleet sekä suljetun vankilan että Vanajan äiti-lapsi -osastoilla joko nyt istuttavalla tuomiolla tai aiemmin.

Haastatellut äidit ovat iältään 19 – 37 -vuotiaita äitien iän painottuessa kolmenkymmenen ikävuoden kummallekin puolelle. Merkittävää on, että romaniväestöön kuuluvia haastateltavista kertoo olevansa 8 eli noin puolet osastojen äideistä. Puolet naisista kertoo, että heillä on ollut ongelmia elämässään päihteiden käytön vuoksi. Kuudella naisista peruskoulu on jäänyt kesken, joista yksi on suorittanut kursseja tuomionsa aikana ja toinen olisi halunnut, mutta siihen ei ollut mahdollisuutta. Yhdellä on peruskoulu suoritettuna, mutta hän ei ollut hakeutunut muuhun koulutukseen. Näiden lisäksi neljällä naisista ammattikoulu on jäänyt kesken. Lopuilla neljällä naisella on ammatti tai useita ammatteja. Yhdestä haastattelusta ei käy selville naisen koulutustausta. Kenelläkään haastatelluista ei ole ylioppilastutkintoa tai muuta korkea-asteen koulutusta.

Nämä taustatiedot ovat samankaltaisia suhteessa tilastotietoihin, joita kerättiin tämän tutkimuksen yhteydessä 2000-luvulla äiti-lapsi -osastolla olleista (ks. luku 7).

Haastatteluja tehtiin osin ajankohtana, jolloin keskustelua äiti-lapsi -osaston toiminnasta ja vankilassa olevista lapsista käytiin lehtien palstoilla. Se näkyi todennäköisesti haastatteluissa, koska monet naisista olivat ilmiselvästi seuranneet kirjoittelua. Voi olla, että haastatteluiden tieto olisi toisenlaista, jos haastattelut olisi tehty toisena ajankohtana. Esiselvityksessä (Enroos ym. 2006) totesimme, että laajempi aineisto antaisi mahdollisuuden saada kuuluviin laajemman joukon näkemyksiä. Tähän raporttiin on kerätty lisää äiti-lapsi -osastoilla rangaistustaan suorittavien naisten haastatteluja. Vaikka jokaisen naisen ja lapsen tilanne on ainutkertainen, haastattelujen perusteella voidaan nyt tuoda esiin tietynlaisia säännönmukaisuuksia. Jo esiselvityksen aineisto toi esiin naisten ja lasten tilanteiden eron, mutta koska äitejä lapsineen on osastoilla suhteellisen vähän, olemme naisten ja lasten tunnistettavuuden vuoksi

käsittelleet haastatteluja yleisesti kuten jo luvussa 2 esitimme. Tutkimuseettisten syiden vuoksi ei ole mahdollista tuoda yksilökohtaisia tilannekuvauksia vahvasti näkyviin.

9.1 Vankilaan tulo

Kaikki vankilaan tulleista äideistä olivat tienneet äiti-lapsi -osastosta jo ennen vankilaan tuloaan. He olivat saaneet tietoa siitä aikaisemmalla vankilatuo-miollaan, kuulleet osastosta tuttaviltaan tai sukulaisiltaan tai lukeneet siitä tiedotusvälineistä. Yksi ensikertalaisista äideistä oli saanut tietää osastosta täytäntöönpanoviranomaisen, muutama päihdehoitopaikan kautta.

Aineistomme neljästätoista äidistä seitsemän on synnyttänyt tai synnyttää vankeusaikanaan. Näissä tapauksissa lapsen vankilassaolo on alkanut ikään kuin luonnostaan. Muutama äiti olisi halunnut siirtää tuomiotaan, jotta olisi saanut synnyttää siviilissä ja tulla vankilaan lapsen ollessa noin 2 kuukauden ikäinen, muttei saanut lykkäystä. Muutama äiti sai lykkäystä ja tuli lapsen ensimmäisten elinkuukausien jälkeen vankilaan. Pääsääntöisesti äiti ja lapsi olivat tulleet vankilaan äidin tuomion alkaessa yhtä aikaa. Joissakin tilanteissa lapsi oli tullut vankilaan muutamaa päivää äitiä myöhemmin.

”Ku menin putkaan, niin sain sit tietää, että ootan lasta. Siellä tein testin ja sitten oon ollu täällä sen aikaa, ku ootin ja sitte täällä synnytin ja nyt sitte oon vieläki täällä...Se nyt on melkein niinku perusedellytys, ettei mulla mitään niinku oo semmost, että lapsi olis huostaanotettu tai mitää semmost sen takii, ettei se olis mun kaa, niin silloin se tulee mun kans tänne äiti-lapsi –osastolle. Mitään semmost ongelmaa ei ollu siinä...Mie olin jo aikaisemmal tuomiol ja sitte ennen ku oon ollu linnassa, et tääl on äiti-lapsi –osasto, että äidit voi ottaa lapsen mukaan tänne. Jos se on tarpeeks pien vielä. Mie oon niinku televisios on tullu ohjelmia, siel on näytetty tästä äiti-lapsi –osastosta.”

Suurin osa äideistä puhui lasten mukaan ottamisesta itsestäänselvyytenä. Itsestäänselvyys tarkoitti näissä haastatteluissa kolmea asiaa. Naiset puhuivat ensinnäkin siitä, että *lapsen ja äidin tulee olla lähellä toisiaan*. Siksi lapsen tulee olla vankilassa äidin kanssa. Toinen näkemys kietoutuu edelliseen ja korostaa lapsen ja äidin suhteen biologista puolta: *synnytyksen ja imetyksen tähden äidin ja lapsen tulee olla yhdessä*. Kolmas tapa pitää lapsen tuloa vankilaan itsestäänselvyytenä lähti siitä, että *itselle on helpompaa olla lapsen kanssa vankilassa*. Ei tarvitse antaa lasta ”vieraalle”, ei tarvitse olla huolissaan lapsen selviytymisestä muualla ja samalla vankilatuo-mion suorittaminen on itselle helpompaa. Seuraavassa sitaatissa äiti oli kuitenkin pohtinut lapsen oloa siviilissä vankeuden ajan:

”Tutkija: Oliko se sit selvä tavallaan, että laps tulee tänne, vai oisko siin ollu sit sun näkökulmasta se mahdollisuus, et se ois ollu sun äidillä tai jollain muualla sitten?”

Haastateltava: No mä aattelin näin yhdessä vaiheessa sitä hommaa, mutta työntekijät

laski sen heti silleen, että joo mä antaisin lapsen pois.

Tutkija: No mitä sä sit aattelit, et päädyit sit kuitenkin tähän ratkaisuun (että lapsi on mukana)?

Haastateltava: No mä aattelin sen näin, kun se meni niin hiton monimutkaseks, ja sillä mun toisella sukulaisella jatku työt, niin sit aattelin että en mä sitä mihinkään muuallekaan anna, että kyl se sitten pysyy mulla itellä.

Tutkija: No mikä muu olis ollut vaihtoehto?

Haastateltava: No ne sano mulle näin että sit etitään sijaisperhe, mä että ei missään nimessä.”

Suurin osa äideistä ajatteli osaston olleen ainoa vaihtoehto lapselle. Kun kysyimme, millaisia muita vaihtoehtoja olisi voinut olla, muutama äiti mainitsi, että isä olisi voinut periaatteessa olla lapsen hoitaja, mutta silti sitä ei pidetty tosiasiallisena vaihtoehtona. Haastateltavat korostivat, että vain äiti voi imettää lasta. Lisäksi lapsen isän oma elämäntilanne saattoi olla sellainen, että lapsen hoito ei olisi ollut mahdollista. Tuollaisena elämäntilanteena kuvattiin esimerkiksi isän vankeutta tai pian alkavaa vankilatuomiota. Yksi naisista kertoi miettineensä lapsen isän kanssa sitä mahdollisuutta, että lapsi menisi vankilaan isänsä kanssa. Koska isän vankilassa tuota mahdollisuutta ei kuitenkaan ollut, jäi äidin kanssa vankilaan tulo ainoaksi vaihtoehdoksi. Vaihtoehdottomuus todetaan myös Sipolan (1995, 75–76) opinnäytteessä. Edellisenkaltaista pohdintaa kuvaavat seuraavat haastattelutuotteet:

”Tutkija: Olikse sulle itsestään selvää, että Teppo jää sun kanssa?

Haastateltava: No se nyt oli ainoa vaihtoehto, mun mielestä. Lapsen isä on kans vankilassa. En mä tiedä, mitä muutakaa vaihtoehtoo siin ois voinu sit olla.

Tutkija: Niin. Et se oli siis niin itsestään selvää, että niitä vaihtoehtoja ei sit kauheesti mietittykään siinä vaiheessa?

Haastateltava: Ei mun käsittääkseni siinä ollu olemassa muita vaihtoehtoja.”

”Tutkija: Oliko sulla mielessäkää semmonen vaihtoehto, että laps... et sää jäisit vankilaan ja laps menis jonnekin muualle?

Haastateltava: Ei ollu.

Tutkija: Oisko siinä ollu mitään vaihtoehtoja?

Haastateltava: Varmaan isä ois, mut ei. Mä oon imettäny ja kaikkee koko ajan, vieläki. Ettei tullu mieleenkää, että antaisin sitä mihinkää vielä. Se on vielä niin pieni kuitenkin, ettei se vielä ymmärrä, et se on vankilassa tai mitää. Täällähän nyt on ihan hyvä olla.”

Myös isovanhempia mahdollisina hoitajina pohdittiin, mutta erilaisten syiden

vuoksi myöskään tämä ei ollut todellinen vaihtoehto monessakaan tapauksessa. Joku kertoi, että edellisen tuomion aikana lapsi oli ollut äidillä tai joku vanhemmista lapsista saattoi olla parhaillaan isoäidin hoidettavana. Pienimmällä lapsella ei haluttu rasittaa omaa äitiä liikaa. Muutama isoäiti oli äitien mukaan jäänyt jopa vuorotteluvapaalle auttaakseen lastenhoidossa. Erityisesti mummot nähtiin mahdollisuuksiksi, mutta samanaikaisesti isoäitien kuvattiin olevan joko työelämässä tai sitten liian sairaita hoitaakseen lasta.

"Tutkija: Et ehkä semmonen vois jossaki tilanteessa olla joku vaihtoehto, että vaikka lapsi menis omalle äidille tai jolleki sukulaiselle, siis tämmösiä vaihtoehtoja mä aattelin, et ois..."

Haastateltava: Äiti käy töissäkin, et se ois sit...ei se ois oikein tuntunu ainakaa must mitenkää hyvältä, et kyllä nyt jos se ois ainoa vaihtoehto, niin kyllä varmaan joku sukulaisista olis sen sitte ottanu. Oishan se nyt kauheeta aatella, et se joutuis johonki vieraalle. Et onneks semmost nyt ei o."

"Tutkija: Mitä muita vaihtoehtoja lapsille sit ois voinu olla, jos sä oisit menny tonne kerroksille (muut vankilan osastot)?"

Haastateltava: En mä tiä itseasias, ei oikeestaan paljookaan, koska mun vanhin lapsi nyt oli jo edelliselläkerralla tuolla mun äitillä. Ja nyt tästä kerrasta ku puhutaan, niin nyt sil on mun sisarukseni vauva hoidossa ja sit sillä on oma 13-vuotias, että ei se nyt enempää ois voinu ottaa kuitekkaa. Sit ku ei oikeestaan oo muita hoitajia, kehen mä luottasin sillee, et mä vois jättää pitkäksi aikaa. Siinähan ois ollu se lastenkoti yks vaihtoehto, mutta sitähan mä en ois missään nimes taas hyväksyny."

Sitaateissa tulee esille myös isoäitien hoivavastuu moneen suuntaan. Eräissä perheissä isovanhemmat olivat muuttaneet isän kanssa perheen kotiin huolehtimaan muista lapsista äidin ollessa vankilassa nuorimpien kanssa.

Nuppola (1954, 29) toteaa, että usein äidillä ei käytännössä ollut 1950-luvulla mitään paikkaa, minne lapsensa sijoittaisi lähtiessään vankilaan, sillä suurin osa lapsista oli aviottomia. Myöskään aviossa olevien äitien kodit eivät aina olleet Nuppolan mukaan sellaisia, joissa olisi tarjolla lapsille kunnollista hoitoa äidin rangaistuksen aikana. Nuppola mainitsee myös isän, isovanhemmat tai muut omaiset mahdollisina lapsen hoitajina äidin ollessa vankilassa. Nuppolan mukaan äiti jätti tuolloin lapsensa mieluummin omaisten luo hoidettavaksi kuin luovutti lapsen esimerkiksi lastenkotiin.

Äitien haastattelujen perusteella näin näyttäisi olevan edelleen. Lapsen antaminen vieraalle tuntui äideistä kaukaiselta ajatukselta ja monet viittasivat siihen haastattelussa hyvin vastenmielisenä vaihtoehtona. Oman äidin ja suvun läheisyyden tärkeys korostui. Muutamat naiset viittasivat siihen, että luottivat ulkopuolisen asiantuntijan arvioon. He olivat keskustelleet vankilaan tulosta lastensuojelun työntekijän kanssa. Koska lastensuojelun työntekijä ei ollut ehdottanut "vieraalle sijoittamista", he tulivat lapsen kanssa vankilaan. Tuon järjestelyn ehtona oli esimerkiksi erään naisen mukaan se, että hän sitoutui vankilatuoimion jälkeiseen päihdehoitoon pitkäkestoisen muutoksen aikaansaamiseksi. Äidit

saivat ikään kuin tunnustuksen tai vahvistuksen äitiydestä ammattilaiselta, jonka he kokivat hyvänä asiana.

Sipola (1995, 79) kirjoittaa, että äidin henkisen hyvinvoinnin takia lapsen mukanaoloa vankilassa voidaan pitää erittäin tärkeänä. Tämä näkyi myös tekemisämme haastatteluissa, sillä monet sanoivat, että parasta on sekä lapselle että äidille, että he voivat olla lähellä toisiaan. Eräs äideistä tuo haastatteluissamme esiin yhden erityisen näkökulman, lapsen välineellisen roolin äidin vankeusajan helpottajana. Monet totesivat, että vankilassa on vapaampaa olla, kun on lapsen kanssa, mutta silti kukaan ei sanonut itse ottaneensa lasta mukaan päästäkseen suorittamaan tuomiota ”helpommalla”. ”Muut” olivat niitä, jotka ehkä niin pyrkivät toimimaan.

”Tutkija: Täähän on täs tutkimukseskin yks asia, mistä me haluttais kauheen paljo kuulla, että millasia vaihtoehtoja ihmisillä sit on tommosis tilanteissa. Et kun moni kuitenkin sit päättää ottaa lapsen mukaan siinä, niin että onko ollu oikeita vaihtoehtoja, että olis voinu miettiä, että missä se laps on.

Haastateltava: Moni kattoo, että se olis paljo helpompaa sit olla sen lapsen kaa vankilassa, et ne pääsis jotenki helpommalla siel lastenosastolla, et tälläst. Vaik ois vaihtoehto jättää kotiin se äijällensä tai tälläseks neljäs kuukaudeks, mut ei, ku se pitää raahaa itte mukana, et pääsee lastenosastolle. Siel pääsee leipoon, niinku mitä esimerkiks osastol ei pääse ja tollast typerää ajattelua. Ei siinä ajatella sit enää lasta ollenkaa.

Tutkija: Mut mitä siinä voisi sitte hyötyä, siis että tekemistä on enemmän, leipominen...

Haastateltava: Erilaiset on olot, ettet sä o, osastolla on ovet kiinni melkein koko ajan, et avataan, ku sä meet vessaan korkeintaan ja ei aina silloinkaa.

Tutkija: Lastenhuoneella saa liikkua vapaasti.

Haastateltava: Niin, melko vapaasti saa.

Tutkija: Millä tavalla tän vois sitten tavallaan seurata sitä tilannetta, et oisko se vankilan tehtävä selvittää sitä, niitä motiiveja tai tarkoituksia, minkä tähden nainen ois tulossa lapsen kanssa vai missä kohtaa sitä pitäis selvittää?

Haastateltava: Siihen pitäis panna varmaan joku selvä raja, et jos et sä enää imetä, ettei oo mikää pieni vauva kyseessä, niin sä et saa tuoda sitä mukaan ku sä lusit, niin ku sä lähdet istuun jotain tuomioo. Voihan se olla se penikka pieni, ku sä oot tehny sen rikoksen, et pitäis rupee ajattelee jo ihmisten siinä vaiheessa, ettei niinku penikoitten kaa tuola rikoksii. Niit ei vaa otettais sitte enää.”

Sipola (1995, 76) kirjoittaa, että ne äidit, joilla oli sukulaisverkostoja, halusivat salata vankeuden sukulaisiltaan ja ystäviltään. Tällaista ei tullut esiin tekemisämme haastatteluissa. Vankilaan tulo oli yleensä sukulaisten tiedossa. Esille ei tullut myöskään se, että lapsen isä tai jotkut läheisistä, sukulaisista tai muista olisivat vastustaneet lapsen tuloa vankilaan. Muutamat isovanhemmat olivat kuitenkin tarjoutuneet ottamaan lapsen luokseen äidin vankeustuomion ajaksi.

9.2 Arki vankilassa lapsen kanssa

Raskaus ja synnytys

Raskaana olevat naiset pääsevät lastenhuoneelle noin 1–2 kuukautta ennen synnytyksen laskettua aikaa. Yksi äideistä piti tärkeänä, että pääsi äiti-lapsi -osastolla pakoon raskauden ajaksi tavallisen osaston tupakansavua, sillä hän oli huolissaan savun haittavaikutuksista sikiölle. Odottavilla äideillä on mahdollisuus mennä osastolle aiemmin, mikäli osastolla on tilaa. Nämä erilaiset järjestelyt ovat tärkeitä, sillä kuten eurooppalaisessa naisvankiprojektissa on todettu, joustamattomuus vankilan päiväjärjestyksessä ei ole eduksi raskaana olevalle: on vaikeaa saada nukuttua univelkoja tai syödä väliin jääneitä aterioita tai käydä suihkussa tarpeen mukaan. Raskaana olevien naisten terveydellisiä tarpeita, ruokavaliota ym. voi olla hankala muuten toteuttaa vankilaolosuhteissa. (The Quaker Council... 2006, 30–31.)

Kun äidit tulevat osastolle ennen lapsen syntymää, he saattavat kokea poikkeavansa muista, koska heillä ei ole vielä lasta ja tekemistä on vähän. Samoja havaintoja on kerännyt osastolta myös Sipola (1995).

”Tutkija: Millasta oli odottaa vauvaa siellä?”

Haastateltava: Aika täysipainoista odotusta, ei siin paljon muuta ollukaa. Sitä todellaki odotti (naurahtaa). Viimeiset pari kuukautta oli jo aivan tuskaa, et tulis nyt jo, et olis jotain tekemistä.”

Äidit kuvasivat osaston ohjaajia käytännön avuksi vauvan vaatteiden laittamisessa sekä tueksi erilaisissa keskusteluissa raskaudesta, synnytyksestä ja lapsen hoidosta. Esikoistaan odottavat kertoivat saaneensa myös muilta äideiltä vinkkejä ja ohjeita. Jo muiden lasten läsnäolo saattoi tuoda esikoistaan odottavalle äidille varmuutta:

”Mä en ollu lasten kans ollu oikeestaan missään tekemisis, ennenkö mä menin tonne lastenhuoneelle. Mut siel sitä jotenki sit pääsi kosketuksiin lasten kanssa ja lakkas tavallaan pelkäämästä niitä (naurahtaa). Et sai sitä varmuutta, et sit ku poika synty, niin jotenki se vaan tuli ihan luonnostaan. Ettei mul oo mitää ongelmii sen kanssa ollu. Sanoiki se kättilö, kun opetti peseen siel sairaalassa, et väitäksä muka, ettet sä o ikinä pidelly lasta.”

”Ihan hyvin on saanu paljon neuvoja ja kaikkii, koko ajan nää hoitajat on avulialta, niinku et neuvoo, ku niil on monen vuoden kokemus, itelkii lapsia, niin ihan hyvin niinku, että kotona ois varmaan, no oishan siel kotonaki ollu ystäviä ja sukulaisia, kel on lapsii, mut tääl on kumminki heti, se ois niinku apu noin lähellä.”

Eräs haastattelun aikana raskaana olevista naisista toi esiin, että osastolla oleminen raskaana (jo lapsen saaneisiin verrattuna) on pitkäveteistä. Hän koki, ettei keksi mitään muuta tekemistä kuin lukemista ja synnytyksen miettimistä. Synnytyksen pohdintaan liittyi muutamilla haastateltavilla pelko siitä, kuinka

vankilasta ehtii sairaalaan synnytyksen käynnistyessä. Tämä riippuu virka-ajan jälkeen siitä, kuinka nopeasti vartija tulee hälytysnapin painamisen jälkeen. Kyseinen näkökulma on tuotu esiin myös Euroopan naisvankiprojektissa: eri maiden vankien haastattelujen perusteella on todettu, että henkilökunnan hälyttäminen sairastapauksissa tai synnytyksen alkaessa voi olla vaikeaa, erityisesti yöaikaan (The Quaker Council... 2006, 30–31). Tekemissämme haastatteluissa sairaalaan lähtöön liittyviä ongelmia synnytyksen käynnistyttyä ei kuitenkaan tuotu esille.

Eräs ensisynnyttäjä tuo esiin myös sen, että olisi halunnut synnytysvalmennukseen, jotta saisi tietoa esimerkiksi hengitystekniikasta. *Synnytysvalmennuksen puute tuotiin useassa haastattelussa esiin ja sitä toivottiin erityisesti ensisynnyttäjille:*

"Haastateltava: Synnytysvalmennusta mul ei ollut, että se oli vähän niin hankalaa, että joku ois täältä lähteny, kun näillähän ei oo resursseja silleen. Että kun muutenkin on hankala tilanne vartijoilla, niit on kuitenkin niin vähän ja toleen, että lähtee ihan synnytysvalmennukseen viemään, niin ei ollut. Mutta sitten filmejä annettiin ja semmosii esitekirjoja. Ja sairaalassa vähän kerrotiin, että on semmosta säkkituolii ja semmosta.

Tutkija: No mitä sä aattelet, oliko se riittävää vai olisikö toivonut jotain muuta enemmän?

Haastateltava: No mä toivon semmosille, jotka haluaa, jotka ensisynnytyksiä, että niille ois semmosta, että jos ei oo resursseja viedä tonne synnytysvalmennukseen, että täällä nää hoitajat, kun täällä ei mitään muuta oo ku sitä aikaa, niin tekisivät sen heille sitten."

"Woman in Prison" -projektin raporttiluonnoksessa todetaan, että vankien saama kohtelu synnytyksessä vaihtelee ja että naisvankien voi olla hankalaa raportoida perheenjäseniä tai ystäviä synnytyksestä. Synnytys voi tapahtua kaukana kotoa. Tämän seikan pohjalta todetaan, että vankila-aikana synnyttäneiden naisten synnytyskokemukset eroavat muiden naisten kokemuksista. (The Quaker Council... 2006, 31.)

Eräs äideistä kuvaa aikaa synnytyksen jälkeen:

"Siel oli tosi hyvä henkilökunta siel sairaalassa, semmonen ymmärtäväinen. Sit ne kaks päivää olin siellä, niin sit ne olis siirtäny minut, ettei oli vartijoit tarvinnu pitää siel, ni ne ois siirtäny miut tänne vankisairaalaan. Nii sit mie sanoin niin, kun mie en olis millää halunnu tuonne mihkää vankisairaalaan pienen lapsen kans, niin ku siel on vähä toisenlaiset olot ku sairaalas, mut hoitaja tuli sanoon, siel ei ollu paikkoja siel vankisairaalas, ettei sun tarvikaan mennä. Neki oli mielissään siitä. Sit mie sain olla siel niin kauan ku pääs kotiin, tai tänne (naurahtaen)."

Koska haastatelluista naisista noin puolet oli romaneita, on huomioitava myös romanikulttuuriin liittyvä synnytyksen erityisyys. Romaninaisten elämänkulusta etnografista tutkimusta tehnyt Airi Markkanen (2003, 97) kirjoittaa, että romanikulttuurissa "pikkulapsi ei ole neutraali ikä- eikä sukupuolijärjestelmän mukaan, koska lasten ja vanhempien väliset suhteet ovat säänneltyjä. Esimerkiksi

isä ei voi pitää tyttövauvaa eikä poikavauvaa sylissä julkisissa tilanteissa. Pikkuvauvaa (yhden-kahden kuukauden ikäistä) ei voi näyttää isovanhemmille tai muille vanhemmille romaneille. Isovanhemmat eivät tule lapsenlapsen ristiäisiin. Vastasyntyneen katsotaan kuuluvan kiinteästi äitiinsä ja molemmat ovat likaisia synnytyksen jälkeen muutamia kuukausia. Pikkuvauvojen esineet, vaatteet täytyy pitää erillään esimerkiksi vanhusten tavaroista ja vaatteista.” Mielenkiintoinen näkökulma on se, että osa romaniniaisista on omalla tavallaan ”laitostuttanut” synnytystapahtuman: he saattavat synnytyksen jälkeen mennä joksikin aikaa ensi-kotiin, kunnes nainen ja lapsi ovat puhtaat. Myös toisten nuorten naisten ja pariskuntien luokse voi mennä muutamaksi viikoksi. (Markkanen 2003, 152.) Haastatteluissa tuli ilmi, että ainakin muutama romaninainen oli järjestellyt tuomion ajankohtaa juuri pikkulapsivaiheeseen.

Lapsen hoito

Äidit kuvaavat arkea äiti-lapsi –osastoilla hyvin tavalliseksi arjeksi. Arkea leimasi pieni lapsi ja hänen hoitonsa rutiinit. Pienen lapsen hoito – nukuttaminen, syöttäminen ja vaipanvaihto – loivat rytmin arjelle. Se toi sisältöä, tekemistä ja vastuuta ja erotti arjen tavanomaisesta vankila-arjesta.

Tutkija: Joo. Kuvaile vähän tarkemmin, että millasta on olla ja asua täällä, just tällä osastolla lapsen kanssa?

Haastateltava: No...ihan mukava asua sillee, et ihan hyvät olosuhteethan meil on täällä, vapaampi ku nää muut osastot tuolla.

Tutkija: Minkälaista on ollu täällä, ku sä oot ollu aiemmin vankilas ja sitte, ku oot ollu raskaana ja lapsen kanssa?

Haastateltava: No onhan se välil vähä raskas lapsen kanssa, menee välil aina hermot. Mut tota, on se sillee toisenlaista sit kumminki tää elämä nyt on ihan toisenlaista, ku nyt on lapsi. Ettei enää niinku niin joutilaan olo tai semmon, niinku et elämässä on jotain sisältöä ja jotain vastuuta pitää kantaa jo.

Tutkija: Niin. Mitä sä aattelet siitä vankilassa olosta silloin, että minkälaista se oli ennen ku sulla oli lapsi?

Haastateltava: No ei se nyt sillee, tai oli se nyt vähä poikkeavaa, niinku että nyt on enempi niinku tekemistä tai semmoi niinku on kiinni.”

Useiden haastateltavien mukaan lapsenhoito saattoi olla vankilassa paneutuneempaa kuin olisi ollut vankilan ulkopuolella. Moni viittasi siihen, että vankilaelämä on kontrolloitua: ulkoiset houkutukset puuttuvat ja rytmi on säädelty. Lapseen saattoi keskittyä vankilassa paremmin kuin muualla. Jotkut puhuivat myös siitä, että vankilassa on hyvät fyysiset olosuhteet hoitaa lasta. Silloin viitattiin joihinkin perusasioihin kuten seuraava haastatteluote osoittaa.

"Haastateltava: No sehän on tosi optimaalinen paikka olla lapsen kans, siel on ne sellitki, niin et siin on se hoitopöytä ja sit siin on lavuaari vieressä ja vauvan sänky, niinku kaikki siinä. Tosi helpoo sillai.

Tutkija: No entäs nyt sitte, ku sä tulit tänne osastolle, niin onks täällä ollu helppo olla pienen lapsen kanssa?

Haastateltava: En mä tiä, Teppo nyt on ollu niin helppo laps siis muutenki. Et sen kans ei oo mitää ihmeellistä ollu. Se on nukkunu ja syöny ihan hyvin eikä se juurikaa itkeskele eikä mitään. No ehkä semmoset asiat nyt vaan just siinä, ku toisel lasten osastol oli kaikki niin lähellä, pesupisteet ja muut, niin täällä täytyy käydä vessas pesemäs eikä tääl oo hoitotasoa. Niinku tälläsii pikkujuttuja. Kyllä täällä ollaan viihdytty oikeestaan paremmin ku siellä."

Yllä oleva ote kertoo siitä, että äidillä on hyvin pienet vaatimukset hyvään elämiseen lapsen kanssa. Äidin mielessä vertailukohtana saattaa olla aiempi poikkeuksellisen kuormittava elämä siviilissä, jolloin myös lastenosasto vankilassa saattaa tuntua vertailussa optimaaliselta. Vaikka lastenosastolta puuttuukin esim. hoitopöytä, myös siellä on äiti on viihtynyt jopa paremmin kuin "optimaalisessa" paikassa. Myös Sipolan (1995, 80) haastattelemista äideistä eräs piti lastenosastoa hyvänä paikkana sen vuoksi, että vankilassa lapsen turvallisuus ei ole hänen näkökulmastaan uhattuna samoin kuin vankilan ulkopuolella (viitaten aiempaan omaan alkoholin käyttöönsä), jolloin lapsen kehitys voisi vaarantua. Näin äiti ajattelee oman lapsensa saavan lastenosaston kautta samanlaisen mahdollisuuden kehittyä kuin muut lapset. Sama näkökulma on tuotu esiin myös Ferraron ja Moen tutkimuksessa (2003): osalle vankinaisista elämä ennen vankeutta oli ollut niin hankalaa ja kuormittavaa, että vankeus näytti parannukselta heidän elämäänsä. Vaikka kyseisessä tutkimuksessa suuri osa haastatelluista naisista valitti ruuasta ja terveydenhuollon epäkohdista vankilassa, kadulla asuneelle raskaana olevalle naiselle vankila tarjosi terveellisen ympäristön odotusaikana. (Ferraro & Moe 2003, 23–25.)

"Tutkija: Mitä sä aattelet, että Kalle hyötyy siitä nyt, että ku hän on täällä sun kanssa?

Haastateltava: No onhan tää ainaki tällästä turvallista ja rauhallista yhdessäolo koko ajan niinku et, semmosta tosi läheistä yhdessäoloa.

Tutkija: Et ensimmäiset kuukaudet on sillai hyvin lähellä äitiä. No onks jotain asiaa, mitä sä aattelet, et Kalle jää paitsi tai jotain asiaa, joka...ei oliskaa niinku hyvä asia tässä järjestelyssä Kallen kannalta?

Haastateltava: Ei täs mun mielest o mitään sellasta, mistä se jäis paitsi. Ehkä enemmänki se hyötyy sen, ku se on saanu rintaa koko ajan, ku ei o itte mihinkään kiire eikä oo mitään sellasii, ettei vois imettää tai mitää.

Tutkija: Et se on tärkeä asia nimenomaan sen äidin ja lapsen suhteen kannalta.

Haastateltava: Niin."

Tärkeänä pidettiin myös osastolta läheltä löytyvää tukea:

"Mulla oli yks päivä semmonen ongelma, että mä en tiennyt, että pitääks, kun pesee Niilon hampaat, pitääks siihen laittaa hammastahnaa vai ei, niin tommosia tyhmiäkin juttuja siltä voi sit kysyä. Kun ei tiedä, kun on ensimmäinen lapsi, niin se neuvoo sit semmosissa."

Kaikki kuvaukset eivät kuitenkaan olleet yhtä myönteisiä. Jotkut kritisoivat fyysisissä tiloissa sitä, että heillä ei ollut sellissään mahdollisuutta lämmittää yöllä maitoa vauvalleen. Vessojen puute häiritsi synnyttäneitä naisia. Lapselle olisi haluttu kiinnittää kuvia tai mobile-leluja seinille tai kattoon, mutta siihen ei ollut lupaa. Jotkut olivat huolissaan lattioiden likaisuudesta ja siksi he eivät halunneet antaa lapsensa liikkua lattialle, vaikka he olivat saaneet siihen ohjeita neuvolasta.

Sipola haastatteli vuonna 1993 äiti-lapsi -osaston seitsemää äitiä, joista kaikki olivat olleet vankilassa aikaisemmin vähintään kerran. Äidit toivat esiin lapsen kanssa vankilassa olemisen rankkuuden. Tuolloin äidit myös kokivat tyytymättömyyttä siitä, että heidän piti olla sellissä lukkojen takana lasten kanssa useita tunteja päivässä. Osa äideistä toivoi osaston sääntöjen koskevan vain heitä eivätkä heidän lapsiaan: esimerkiksi selleistä poispääsy lapsille, koska lapset eivät ole vankeja. (Sipola 1995.) Nyt tehdyissä haastatteluissa vain yksi äiti toi tämän näkökulman esille:

"Haastateltava: Sillon, kun niillä (henkilökunnalla) on paha olo, et huono siviilissä ollu huono päivä, niin ne puskee vankiin ne vihat sitten. Ja sitten täällä että lapsia... Eihän täällä lapset lusi täällä näin. Lapset on – äitihän täällä suorittaa sitä rangaistusta, eikä lapsi. Niin ei täällä voi henkilökunta ruveta määräämään kellon, minuutin tarkalla lapsia. Siitä nähdään vaivaa jos lapsi itkee."

Ongelmana Sipolan mukaan 1990-luvulla pidettiin myös yöllä tapahtuvaa tupakointia sellissä, jossa myös lapset olivat. Lisäksi päiväjärjestys oli viikonloppuisin erilainen, jolloin lapset eivät sopeutuneet siihen, vaan heräsivät samaan aikaan kuin arkena. Lapset eivät myöskään ymmärtäneet, miksi eivät päässeet syömään aamupalaa samaan aikaan kuin arkena. (Sipola 1995, 42–43, 45–47, 71.) Vaikuttaa siltä, että 1990-luvulla tehdyissä haastatteluissa äitien kritiikki osastolla kohdistui hiukan eri asioihin. Nyt tehdyissä haastatteluissa äidit eivät kritisoineet esimerkiksi selleissä tupakointia, myöskään päiväjärjestyksen muutoksia ei kritisoitu. Tulee kuitenkin huomioida, että Sipolan tutkimus on sidottu aikaansa. Erilaista 2000-lukuun verrattuna on, että vuonna 1993 osa äiti-lapsi -osaston äideistä kävi työssä ja äidin työssä käyntiä pidettiin äitien näkökulmasta hyvänä asiana sekä äidin että lapsen kannalta. Toisaalta Sipolan mukaan perustelut koskivat vain äidin hyvää: äidille tulee näin vaihtelua elämään ja mieli pysyy virkeänä, lisäksi hyvänä puolena pidettiin sitä, että äiti sai olla erillään lapsesta. (Sipola 1995, 49.) Voidaan kuitenkin ajatella, että äidin hyvästä tulee myös lapsen hyvä: mikäli äidin mieli on virkeä, se heijastuu positiivisesti lapseen.

Edellä olemme kuvanneet sitä, kuinka jotkut äidit kertoivat muilta naisvangeilta

ja vankilan työntekijöiltä saamastaan tuesta pienen lapsen hoidossa. Haastattelemamme naiset esittivät myös muunlaisia näkemyksiä. Jotkut pitivät huonona sitä, että lapset oppivat ”kaikenlaista kielenkäyttöä”. Joitakin harmitti se, että kuka tahansa toinen nainen saattoi tulla ottamaan oman vauvan syliin. Epäluottamus kuvasi joidenkin naisten suhdetta henkilökuntaan. Joskus osaston ilmapiiri oli jännittynyt ja se kuormitti omaa oloa.

Tutkija: No mitä ne sitte on ne ongelmat siinä tilassa liikkuvan lapsen kanssa?

Haastateltava: Sanotaan sillee, että sä oot suljetussa tilassa, siel on useita äitejä ja sitte se liikkuva lapsi, se on siel niinku tapetilla koko ajan, että sen toilauksia (epäselvää) ja sit se, että siellä on pieni se yhteispiha, siin ei o oikeestaan muuta ku keinu ja leikkimökki ja hiekkalaatikko. Ja sit kerroksen ikkunat on siinä, et akat roikkuu siinä ikkunoissa. Seki tekee siitä asiasta semmosen, sä oot koko ajan toisten ihmisten kans samassa tilassa, niin sehän on täyttä törmäyskurssia. Yleensä ne nyt riidat tulee, kun leijonaäiti herää siihen, että hei mun lasta arvostellaan tai tehään jotain.

Tutkija: No mites ne toisella osastolla sitten ratkee tai siis tuleeko niitä jännitteitä niin paljon?

Haastateltava: Ei. toisella osastolla sä pääset ulos lähteen aina ja sit se, että...pääsee eri tavalla pakeneen koko asiasta, että ei sellasta kerkee tulee, ku näkee, että alkaa porukalla pinna kiristyy, niin pukee muksun ulos ja lähtee. Tai itellä alkaa pinna kiristyy, niin menee vaan pihalle. Et lastenosastolla on kuitenkin sillee, että siel on 12–14 ovet lukossa lastenosastollaki ja neljät, ku lähtee omavartija, niin neljäs viiteen on ulko-ovet lukossa ja sä joudut oleen sisällä väkisin ja sit ovet menee illalla puol yhdeksän lyödään lukkoon. Et toisel osastol on ovet auki läpi yön.”

–

”Tutkija: Entä sitte suhteet noihin muihin äiti-lapsi-osaston ihmisiin sitte täällä? Minkälaiset.

Haastateltava: Välillä kireet ja välillä ei. Sit on inhottavaa, ku joutuu toisten kiroomisesta sanoon, poika oppii kuitenkin nyt just puhuun, niin ei oo kiva, ku ensimmäinen sana on vittu. Ku sieltä on nyt ruvennu tuleen, se nyt oppii noita sanoja, niin siitä mä oon joutunu sanoon monta kertaa. Et mä kyllä sit sanon, ku mulla on asiaa. Ja sit tietenki siitä ottaa ihmiset nokkiin, mut mun mielestä se ei oo väärin, koska jos omalle (lapselle) haluaa puhua sillain, niin puhukoon vaikka huoneessa, et ei sit tarvi huutaa tossa. Et mä en tykkää.”

–

”Haastateltava: No, mä huomaan, et tää hälinä on lapselle välillä liikaa. Ku se on niin vilkas, niin se menee ihan sekasin huutamisesta ja tollasesta, ku en mä oo koskaan sille huutanu, ei se oo tottunu kuuleen huutamista.

Tutkija: Huudetaaks täällä paljon?

Haastateltava: Hirveen paljon. Aamulla ensimmäisenä siihen herää, ku vitut ja perkeleet täällä menee. Joo, niin se on niinku semmonen, et just sen takia me otetaan niitä, et me

ollaan tosi paljo pihalla ja sit toi niinku omaan huoneeseen rauhottuun. Se menee niinku ihan, et mitä tapahtuu, et kauhee meteli ja huutaminen, ei osata puhua kunnolla.”

Lähes kaikki äidit toivoivat ”varaventtiiliksi” paineiden purkamiseen omaa aikaa ja käytäntöjä lapsen hoidon järjestelyksi tälle ajalle:

”Sanotaan, että jos täälläki on niin pää on tosi kireellä, et ku pääsis vaikka käveleen tai tonne salille purkaan, niin, itteensä, niin mä uskon, että tääl olis ihan erilainen tunnelma monesti. Et jos ois esimerkiks se mahdollista, että äiti hoitas vuorotellen, et niinku, aina yks pääsis kerrallansa. Se ois tosi hyvä edes se.”

Muutama äideistä toivoi henkilökunnan tarkempaa puuttumista osastolla olevien äitien ja lasten elämään tuomatta kuitenkaan tarkemmin esiin millaisia asioita he tarkoittivat:

”Tutkija: Oisko sulla vielä jotain, mitä mä en oo osannu kysyä lapsiin liittyen, tänne vankilalusimiseen tai muuhun, mitä haluaisit sanoo vielä?”

Haastateltava: Noitten, ku täällä on perhetyön väkee, niin pitäs enemmän seurata, mitä tämmösillä osastoilla tapahtuu.

Tutkija: Aatteleks, et ne ei jotenki nää kaikkee tai?”

Haastateltava: Aattelen. Ja sitte kun kuitenkin paljo on ainaki semmosta, mikä on mun järkee vastaan niinku. Se ois semmonen, mun mielestä iso ja tärke juttu.”

Arjen kriittisimmät pisteet kohdistettiin haastatteluissa lasten terveyden hoitoon. Meille kerrottiin episodeista, jolloin äiti ei ollut päässyt viemään lastaan lääkärille, vaikka hän oli vakavasti ja perustellusti huolissaan lapsen terveydestä. Hoitoon pääsemättömyys johtui siitä, että vankilan työntekijä oli nähnyt lapsen tilan toisin kuin äiti. Näistä ongelmallisista tilanteista huolimatta monet kuvasivat riittävänä sitä, miten lasten terveyttä voitiin hoitaa. He eivät myöskään tuoneet esiin huolta siitä, että lapsen muu kehitys olisi jollakin tavalla häiriintynyt vankilajakson vuoksi.

”Lapsen terveydenhoito hoituu silleen, että tilanne pitää olla semmonen, että lapsesta erikoisen paljon, äitihän tietää ja vaistoo, ainakin mä oman lapsen kohdalla, että nyt on jotain, että nyt pitää päästä. Mut aina silloin ei pääse, että silloin pitää havaita jonkun muunkin ylemmältä taholta, että nyt näin on ja pitää viedä ja tehdä näin ja näin.”

–

”Mutta toivon näin, että mun lapsi pysyy terveenä. mitä mä oon kuunnellut muita äitejä kenellä on kokemuksia täällä olosta, ja näin, niin on ollut hyvin paljon sitä, et lapsen kanssa ei pääse, ja se on monelle, moni pelkää sitä tilannetta. Se on mullakin se pelko. Se on jokaisen äidin takaraivossa se pelko.”

–

"Mut silleen kyl sitä säikähtää, kun lapsi sairastuu, ja sit jotenkin kun ei, tuntuu, et kukaan ei tee mitään. Mut sit jälkeinpäin ajatteltuna miettii, et ite ehkä vähän liian paniikissa on sit kuitenkin, et ei niin kauheen suuri hätä kuitenkaan oo."

Vankilassaoloaika korosti äidin ja lapsen välistä suhdetta. Lasten ja äitien suhteet isiin ovat vähäisiä tai usein epäsäännöllisiä. Suurin osa haastatelluista naisista kuitenkin kertoo, että nuorimman lapsen isä kuuluu perheeseen. Näistä naisista kolme tuo esiin, että he suhtautuvat lapsen isään varauksella ja pohtivat suhdettaan elämänkumppaniinsa. Kolme naisista on mennyt tai on menossa naimisiin vankeuden aikana lapsen isän kanssa. Toisaalta kolme naisista tuo esiin, ettei ole missään tekemisissä lapsen isän kanssa, eikä halua isyyttä tunnustettavan.

Yhteydenpitoa isiin hankaloitti se, että haastattelemiemme äitien mukaan ainakin yhdeksän isää 22 lapsen isästä on ollut, on parhaillaan tai on menossa vankilaan. Äidit yrittivät pitää yhteyttä lapsen ja isän välillä lähettämällä kirjeitä ja valokuvia lapsesta ja käyttämällä perhetapaamismahdollisuutta. Monet kertoivat, että lapsen ja isän suhde jää pakosta etäiseksi. "Lähellä äitiä" tarkoittaa näin ollen lapsen isäsuhteen jäämistä taka-alalle.

"Ku me lähetään nyt lomille, niin meil on seuraavat sitte ens kuun alussa, niin mennään miestä kattoon perhetapaamiseen ja mä nään...tai lapsetki näkevät isänsä seittemään kuukauteen ei me olla nähty ollekkaa sillä välin. Ku täällä oli niin hirveen ahdasta näis matkaselleis, ettei me saatu perhetapaamisia ollekkaa. Varmaan vähä lapsiiki, tai eihän ne nyt osaa jännittää, mut sit ku ne näkee kuitenkin, niin onhan se outoo. Ku täs ny jännittää itteeki (nauraen), ku ei oo nähny seittemään kuukauteen."

"Tutkija: Mites se... Teppo on pystyy pitämään yhteyttä isäänsä?"

Haastateltava: No aika heikosti. Että ristiäisissä isä on ainoastaan saanu pitää sitä sylissä. Perhetapaamisii meille ei oo myönnetty. Me ollaan siel käyty lomil kattomas, mut eihän tavallises tapaamises, et se on aika ankeeta siitä pleksin läpi kattella, ku ei saa koskeekaa.

Tutkija: Muuttaakse tilannetta nyt, että sä vapaudut?"

Haastateltava: Ei.

Tutkija: Perhetapaamiset ois sitte..."

Haastateltava: Ei se siitä oo kiinni, se on vaan niin vaikeet siellä vankilassa saada mitään pyörimään.

Tutkija: Mut mikä siellä sitten, sen vankilan päässä..."

Haastateltava: Ei siellä oikein oo semmost perhemyönteist ajatteluu. Siel on vaan se, et se on vankila, niin ei ne yhtään ajattele sitä, et sieltä pitäs joskus lähtee siviiliinki. Et mitä se sit tulee olemaan, et mis kunnos perhesuhteet sitte on. Se on kai just sitä, ettei missään nimes kulkeudu mitään huumeita taloon, niin perhetapaamisethan on ne lähinnä, miten sitä sinne kulkeutuu.

Tutkija: Miten sun mies ottaa sen, kun Teppo on siellä pleksin takana?

Haasteltava: No, kai se on aika raskasta, luulisin. Aika vähäistä tää yhteydenpito täs on ollu. Kaks kuukaut sit viimeks oltu lomilla, sillon viimeks nähny sen. Valokuvii mä lähettelen Teposta sille.”

Koska lapset eivät ole vankeja, he voivat liikkua vapaasti myös vankilan ulkopuolelle, mikäli heillä on siviilissä isä tai muita läheisiä, jotka voivat ottaa lapsen luokseen. Haastateltavista muutamien lasten kohdalla tuota mahdollisuutta käytettiin jonkin verran hyväksi. Lisäksi vankiäidit lapsineen pääsevät vankilasta lomalle, kun tietty raja vankeusajasta ylittyy ja tietyt kriteerit täyttyvät. Lomilla lapset tai lapset ja äidit yhdessä voivat nähdä isiä ja useasti myös isovanhempia. Jo esiselvityksessä (Enroos ym. 2006) tuli esiin, että joissakin tilanteissa lapset elävät ”vankilajaksoaan” vankilan ja muun sukulaisverkostonsa välillä. Jotkut lapset sen sijaan varttuvat vain äitinsä parissa ja suhteet muihin läheisiin pohjautuvat vähäisiin tai satunnaisiin kontakteihin.

Vankilassa olevilla lapsilla on sisaruksia ja sisarpuolia vankilan ulkopuolella (maininta 15 sisaruksesta). Haastatteluista saadun informaation mukaan nämä sisaruslapset ovat joko isien tai/ja isovanhempien luona (saman toteaa myös Sipola 1995, 76¹¹), mutta myös sijoitettuna. Osa lapsista oli aikuisia. Lasten hoitoa oli pyritty järjestämään äidin vankilatuomion ajaksi ensisijaisesti yksityisin keinoin. Vankilassa olevien lasten sisaruksia oli myös otettu huostaan, mutta huostaan otetut sisaruslapset olivat pääsääntöisesti nuoruusikäisiä ja heidän huostaanottonsa oli kestänyt pidempään kuin äidin tämänhetkisen vankilatuomion. (Samansuuntaisia tuloksia saatiin myös kaikille naisvangeille tehdyssä kyselyssä, ks. tulokset luvuissa 6.4, 6.5 ja 6.6). Vankilassa olevien lasten yhteydenpito sisaruksiin tapahtui pääsääntöisesti lomilla. Joihinkin sisaruksiin eivät vankilassa olevat lapset, eivätkä myöskään äidit olleet lainkaan yhteydessä.

9.3 Huoli vankilan ulkopuolisista lapsista

Äitien haastatteluissa tuli esiin huoli vankilan ulkopuolelle jääneistä lapsista ja yhteydenpidosta heihin. Muutamat äidit kertovat, kuinka lapsi on alkanut oireilla hänen vankeustuomionsa vuoksi.

”Haastateltava: Vanhemmasta lapsestakin mä olin (huolissani), mutta kun tytöllä sit taas, kun sillä on koulu. Niin sitten tota, katottiin, et kotipaikka on parempi siinä mielessä. Mut et jos tytölle tulee semmonen olo, et se ei halua olla isäpuolen kans kaksin esimerkiks, niin sitte, et sit se menee mummolle ja sitte mummolan kunnan kouluun.

11 Sipolan (1995) tutkimuksessa seitsemästä äidistä yhden äidin muut lapset olivat huostaan otetut, kun muiden äitien muut lapset olivat isällä tai isovanhemmillä (mt. 75–76). Äidit pitivät ”lapsen jättämistä lastenkotiin” kaikista huonoimpana vaihtoehtona, sillä lastenkoti toi äitien mieleen ikäviä muistoja: osalla äideistä lapset tai lapsi oli joskus huostaanotettu tai äidillä oli omia kokemuksia lastenkodista. Ne äidit, jotka eivät olisi voineet jättää lastaan muille sukulaisille, eivät omien sanojensa mukaan olisi tulleet vankilaan, mikäli lasta ei olisi voinut ottaa mukaan, vaan pieneskelleet, anoneet lykkäystä tai armahdusta. (Sipola 1995, 77–78.)

Tutkija: Joo. Onks sulla huolta siitä, että (vankilan ulkopuolella oleva) lapsi ei nyt pärjää?

Haastateltava: Itse asias mul on huolta. Se on ollu aina hirveen kiltti lapsi, mun ei koskaan oikeestaan sitä tarvinnu mistään kieltään. Mä oon ollu ite alaikänen, ku se on syntyny. Ja niinku, eli se on ollu aina, ja nyt tänä aikana, mä oon ollu täällä nyt kolme viikkoo, niin se on varastanu. Mitä se ei oo koskaan niinku. Ja sit, ku mää täällä soitin virkailijan puhelimesta, niin se tähän sano niinku se, ja mä sanoin et kaverit, ku sillä on just vaihtunu nyt kauheesti kaveripiiri. Mä sanoin, et kaveripiiri pitää vaihtua täysin, mä annoin sille nyt niin kauan kotiarestia, ku mä oon poissa. Puhelin pois käytöstä, tietokoneella maksimissaan tunti. Se on kolme kertaa varastanu. Ja tota, se sano, et ei se johdu kavereista, et se johtuu siitä, että mä oon täällä ja mä en välitä ees niinku hänestä.

Tutkija: Niin, et hänellä on se ajatus.

Haastateltava: Niin mä sanoin, että ei se oo Milla niinku niin. Niinku, ja sit tuntuu nyt ku tämmöstä sattuu, niin tuntuu kauheelta olla täällä. Koska en mä ois koskaan uskonu, et Millan kans käy mitään tällastakään. Niin sit mä oon vielä niinku näin kaukana ja ihan omasta syystäni tietenki. Mut nyt meillä pitäs olla huomenna perhetapaaminen, et jos mä sit saisin sen kans vähän siinä aikaa. Ja kyllä mä sille kirjoitin ja se mulle puhu puhelimessa ensin kauheen töykeesti niinku, mut nyt ku se oli sen mun kirjeen lukenu, ku mä yritin niin hyvin, ku mä nyt kirjottasin, tai pystyin paperille laittaan, et kyllä mä siitä välitän. Niinku, eikä se oon sen syy, et mä oon täällä ja. Ja sit, ku se on vähä siitä, se on niinku Tildasta mustasukkanen. Se on niinku siitä kova paikka, et miks ei hän voi olla täällä, kun Tildakin on.”

–

”Haastateltava: Meillä on perhetapaaminen sen jälkeen. Lapsethan tässä niinkö tosi paljon kärsii. Et poika ja tyttö niinkö, on niin isoja, tyttö alottaa koulun kohta ja mä itekin oon tosi paljon kärsinyt tästä asiasta. Kun mä en oo koskaan aikasemmin ollu näin pitkää tuomioo niin nyt mä vasta sen ymmärrän että, että niinkö että se on tosi vaikea lapsille ja itelle ja tämän tuomion aikana mä oon pomppinut vankilasta vankilaan ja lapset on käyny kolmen tunnin tapaamisissa ja, tänne kun ne tuli niin ne oli ihan, ihan niinkö että saanhan mie olla täällä että minut saa jättää tänne näin. Ja itkien ne täällä joka kerta on lähtenyt kun ne on ollu.

Tutkija: Niin et vaikeita tilanteita sitten.

Haastateltava: On. Ja sit mä jouduin suljetussa tilassa lopettaan viikonlopputapaamiset kokonaan lasten takia kun ne oli aina niin kiukkusia ja itkusia kun ne lähti. Et mä otin vain sitten niitä perhetapaamisia kahden viikon välein. Mä sanoin, että suljetussa, mulla oli suljetussa tiloissa säännöllisesti kahden viikon, henkilökunta sano: ”niin mut kun siellä oli vähän lyhyemmät ne tapaamiset”. Mä sanoin että mitä sitten, mut mulla silti oli ne kahen viikon välein.

Tutkija: Et se oli hyvä sun mielestä se käytäntö?

Haastateltava: Oli, totta kai. Se on pitkä väli olla kuukaus lapsista erikseen. Lapsille ja itelle.”

Myös tekemässämme lomakekyselyssä Suomen naisvangeille (luku 6) nousi esiin monenlaista huolta vankilan ulkopuolisista lapsista. Vangitut äidit nimeävät

monissa tutkimuksissa eron lapsistaan kipeimmäksi asiaksi vankeudessaan. Luken (2002, 934) mukaan vankilassa olevat äidit olivat hyvin tietoisia lastensa kärsimyksistä heidän vankeutensa johdosta ja äidit ilmaisivat suurta syyllisyyttä, ahdistuneisuutta ja surua koskien erossaoloa lapsistaan. He kokivat myös stressiä puuttuvista vanhemmuuden taidosta ja olivat huolissaan lastensa hyvinvoinnista. Ferraro ja Moe (2003, 13–14) tuovat niin ikään esille, että vankinaisille tekemissään haastatteluissa naiset olivat hyvin tunteellisia suhteessa äitiyden teemaan ja äidit ilmaisivat surua ja syyllisyyttä rikoksen aiheuttamista vaikutuksista heidän lastensa elämään.

Myös romanien perhesuhteiden erityisyys valtaväestöön nähden tulee huomioda: Markkasen (2003) mukaan moni hänen haastattelemistaan romaninaisista kertoo hoitaneensa lastensa tai miehensä entisestä suhteesta syntyneitä tai muiden sukulaisten lapsia. Lapsenlapsia romaninaisilla oli myös niin monia, että Markkasen mukaan tarkka luku ei tullut aina heti haastateltavan mieleen. Romanilapsuus saattaa kuluu ns. ydinperheessä, mutta kasvattilapsijärjestelmä kuuluu romanien perhejärjestelmään yleisenä ja olennaisenakin piirteenä. (Mt. 78, 97–98.) Melkein kaikilla Markkasen haastateltavilla on kokemusta kasvatuslapsista: he joko ovat olleet itse kasvatuslapsia tai heidän perheessään on ollut kasvatuslapsi. Kasvatuslasten yleisyys tai luonnollisuus selittyy osin sillä, että sukuyhteys on ollut ja sitä edelleenkin pyritään pitämään tiiviinä. (Markkanen 2003, 98–99.) Romaneilla on Markkasen mukaan ryhmäkeskeinen kulttuuri, jossa suku- ja perhe-elämällä on tärkeä asema. Valtaosalla haastatelluista oli jonkinlaista kokemusta lasten kollektiivisesta hoitamisesta. (Markkanen 2003, 230.) Myös nyt tehdyissä haastatteluissa tuli esiin, että vankilan ulkopuolelle jääneet romanien lapset hoidettiin muutamaa poikkeusta lukuun ottamatta sukulaisten piirissä. Romaniäideillä oli myös huolta vankilan ulkopuolella olevista lapsistaan.

Kulttuuriset erot on otettava huomioon, kun mietitään esimerkiksi perheen mahdollisesti tarvitsemaa tukea. Viljasen (1994, 53–54) mukaan äiti-lapsisuhde painottuu eri tavalla perheessä, jossa on useita lapsesta huolehtivia aikuisia kuin perheessä, jossa pääasiallisesti äiti huolehtii lapsen perustarpeista. Myös isän poissaolo saa erilaisen merkityksen usean sukupolven ja myös laajemman perheen yhteydessä kuin ydinperheessä. Mikään tietty perhemalli ei sinänsä takaa onnistunutta ja hyvää lapsuutta.

Backmanin & Kaartisen (2006, 60–61) tutkielmassa tuodaan esiin haastattelussa yhden äidin kertomasta tilanteesta, jossa äidin vangitseminen ja eroaminen lapsista tapahtui yllättäen. *”Mut kotipihalta otettiin kiinni ja vietiin ja mä en saanu lasten kans edes hyvästellä. Mul oli pienin sillo kolme kuukauden ikäne, sitten oli 5-vuotias ja 3-vuotias. Se oli aika raaka erottaminen.”* Puolen vuoden päästä vangitsemisesta äiti sai tietää kolmen lapsensa asuvan sijaisperheessä. Tämän tutkimuksen yhteydessä naisvangeille lähetetyssä lomakkeessa ei ollut kysymystä pidätyksiin tai vangitsemiseen liittyvistä lasten tilanteista, eikä kukaan naisista ei tuonut esiin tällaisia tilanteita avovastauksissa tai vapaamuotoisessa

kirjoitelmassa. Sen sijaan äiti-lapsi osastolla haastatteluissa muutama äiti kertoi kiinnittamisesta yllättäen sekä vangitsemisesta oikeudenkäynnissä, jolloin järjestelyjä lapsen hoidosta piti tehdä vankilasta käsin.

9.4 Vankilan jälkeen?

Äitien esiin tuomat tulevaisuuden suunnitelmat liittyvät pitkälti vapautumisen jälkeisen elämän rakentamiseen, lasten hoitoon ja kotielämään. Tulevaisuuteen kohdistuvat odotukset liittyivät pitkälti ”tavalliseen arkeen”.

”Tutkija: Niin. Siittä vapautumisesta, että te lähdette pojan kanssa, niin tota siitä asunnosta sä sanoit jo, mitä muita suunnitelmia sulla on?”

Haastateltava: Ei mulla sillai oikeestaan oo mitään suurempii suunnitelmii, ei mulla oo niin hirveit odotuksia sen siviilin suhteen, et se tulis olemaan sitte yhtä ruusuilla tanssimista, ku on päässy pois täältä, ku sitä se nyt tuskin tulee olemaan. Sitä vaan sitä tottumista siihen arkeen, kotiutumista uuteen paikkaan taas.

Tutkija: Sä oisit sitte pojan kanssa kotona, vai aatteleksä mennä töihin tai koulutukseen?”

Haastateltava: Se on kymmenen kuukautta siin vaihees, ku mä pääsen pois täältä, että en mä ny vielä niin pienenä sitä halua laittaa hoitoon.”

”Tutkija: Muuttuuko jotenki teidän kuviot tai suunnitelmat, sit ku te meette (siviiliin) niinku siitä ennen tätä tuomio?”

Haastateltava: Muuttuuhan ne nyt siinä mieles, et mä en aio tehdä enää mitää sellasta, että mä tulisin takasi. Mutta en mä ny tiä, se on tätä lapsien kans samaa. Se on sitä arkee, pelkkää arkee. Et päiväkotiin pitäis laittaa poikaa ja sit se toinen (lapsi) tietenki, ku seki on nyt tarhassa sielä, niin ettii sitte omalta paikkakunnalta sille päiväkotia. Tämmösiä tavallisia, kyllä se aika sielä kuulu ihan yhtä äkkiä jos ei nopeemminki ku täällä.”

Vankilasta lapsen kanssa lähtöön voi liittyä myös epävarmuutta, kun vertaa sitä nyt vankilassa eletävään elämään:

”Ja illal on ihan niin poikki, että meinaa nukahtaa tonne sänkyyn jo ihan, et hyvä ku jaksaa elokuvii ees katella. On se sit niin, ku pääsee pois, niin se on meillä ihan uus elämä sitte siellä. Ku ei ikinä lapsen kans ollu siviilissä niinku eläny. Nii sehän on kaikki uutta meille.”

Muutama äiti on jo vankila-aikana ja ennen sitä tehnyt suunnitelmia arjen tukirakenteista. Niistä tärkeimmät liittyivät oman päihdeongelman hallintaan. Hoitosuhteiden perustaa oli luotu, sopimuksia tehty kontrollikäynneistä ja hoitojaksoista. Suunnitelmiin saattoi kuulua myös oma kouluttautuminen ja lasten päivähoiton organisointi.

”En mä tiä, toivottavasti voidaan olla ihan perheenä jossain vaihees omas kotona. Ja päihdeettömänä.”

Suurin osa äideistä luottaa vapautumisvaiheessa kuitenkin omaan selviytymiseensä tai sukulaisten apuun. Lastensuojeluun suhtauduttiin pääsääntöisesti kriittisesti: pelättiin sen kontrollia ja epäilyä. Oman päihdeongelman hoito oli monelle tärkeä asia ja sen tärkeyttä ei kiistetty.

Erityisesti päihdeongelmista kärsivillä äideillä oli haastattelujen mukaan pääsääntöisesti hyviä kokemuksia viranomaisten kanssa toimimisesta, esim. päihdehoidosta, sosiaalipediatrian yksiköistä tai lastensuojelusta, ja he ovat olleet itse aktiivisia toimijoita näiden tahojen kanssa. Kyseiset äidit myös toivat esiin erilaisia tuen muotoja, joita he ajattelevat tarvitsevansa vapautuessaan (tuki asunnon järjestämiseen, päihdeongelman hoitoon, sosiaalinen tukiverkko jne.).

Vankila-aikana viranomaisverkosto koostui ennen kaikkea lastenneuvolasta, päihdehuollosta ja toimeentulotuesta. Kaikki lapset kävivät neuvolassa. Vankila-aikana muutama äiti kertoi olleensa yhteydessä lastensuojeluun joissakin lapseensa liittyvässä asiassa. Näiden kahden lastensuojeluun yhteydessä olevan perheen lisäksi kahden lapsen asioissa on vankilan kautta suunniteltu kokoontumista lastensuojelun kanssa vapautumista ajatellen. Nämä lastensuojeluinterventiot kohdistuvat päihdeongelmaisten äitien lapsiin. Vankilasta lähtöön liittyi monella odotuksia siihen, että asunto- ja toimeentuloasiassa saa tukea. Kysymys tuesta ja kontrollista, niiden tarpeesta ja ongelmallisuudesta olivat läsnä monissa pohdinnoissa.

”Tutkija: Mitäs sä aattelet siitä, ku sanoit, että on esitetty, että täällä ois enemmän lastensuojeluviranomaset tässä vankila-aikana mukana, niin mitä sää siitä aattelet?”

Haastateltava: Toisille se varmaan onki ihan ok, en mä sitä sano, et kyllä mun mielest lastensuojeluviranomasilla on ihan oikeus tietää, että äiti on lapsen kans vankilassa ja sit siitä, pikkusen niinku saa näkökulmaa siihen asiaan. Keskusvankilan puolella lastenhoitajat, ne kirjottaa joka päivä päiväkirjaa, niil on semmonen musta vihko, mihkä ne nyt siitä, että onko lapsen kans ollu jotain ongelmia tai ei pysty hoitaan tai tämmösiä, niin ne pystyy pitkältä ajalta seuraamaan, niin ne näkee sen tilanteen ihan eri tavalla ku täällä esimerkiksi. Mun mielestä lastensuojelulla on oikeus tietää, että on vankilassa lapsen kans ja jos äidillä on ollu päihdeongelmia siviilin puolella, niin jos saat niihin sit vankilan puolelta hoitoo ja...tämmösissä asioissa. Mut se on niin tapauskohtasesti noitten lastensuojeluitten kanssa, et toiset lastensuojelut on ihan hirveitä, mitä mä oon kuullu. Mulla on itellä siinä suhteessa sit hyvin, et mun sosku on, se on samalla lastenvalvoja, niin ei oo mitään ongelmia oo siinä.”

Kun kysyimme äideiltä, aikovatko he kertoa lapselleen joskus myöhemmin siitä, missä lapsi on viettänyt elämänsä ensikuukaudet tai -vuodet, oli vastaus myönteinen. He sanoivat pitävänsä tärkeänä ja luonnollisena sitä, että lapsi tietää varhaislapsuudesta sitten kun lapsi on tarpeeksi vanha ymmärtämään asiaa. Monet sanoivat, että lapsi on niin pieni, että hän ei itse tule muistamaan vankila-aikaansa. Osa haluaa painottaa lapselleen, että ”kyllillä sitä ei tarvitse kuuluttaa, että on ollut vankilassa”. Vankila-ajasta oli kerätty muistoja ja otettu valokuvia.

9.5 Äitien näkemyksiä lapsen edusta

Äidit puhuivat omasta ja lapsensa tilanteesta tietynlaisesta näkökulmasta käsin, joka tekee ymmärrettäväksi äidin käsitystä myös lapsen edusta. Vaikka jokaisen äidin puheessa oli erilaisia kerronnan tapoja, jokaisesta haastattelusta voitiin nimetä hallitsevin kerronnallinen kehys. Tällaista laadullista sisällön analyysitapaa on käyttänyt mm. Anssi Peräkylä (1990). Olemme nimenneet neljä kerronnallista kehystä, joiden kautta naisten suhde äitiyteen ja kysymykseen lapsen edusta hahmottuu:

- 1) lapsen etu on olla lähellä äitiä -kehys
- 2) äidin vankilassaolo lapsen etuna -kehys
- 3) vankeus äitiyden muokkaajana -kehys sekä
- 4) omaehtoinen äitinä toimimisen -kehys

Kuten esiselvityksessä totesimme, kaikki äidit korostivat jossain määrin lapsen etuna äidin lähellä oloa (Enroos ym. 2006). Myös täydetävät haastattelut mukaan luettuna *"lapsen etu olla lähellä äitiä"* -kehys nousi yleisimmäksi tavaksi puhua lapsen edusta.

"Tutkija: Entäs mitä lapsi hyötyy täällä olosta?"

Haastateltava: No tietenkin sen jakamattoman huomion, minkä se äitiltään saa. Ja sitten niin.. En mä nyt, mites se muuten vois hyötyä. Kun ei se oikeestaan muuta tarviikaan, kuin turvaa ja tutin. Äidin tietenkin niin. Ja kaikkee ne se saa täällä, niin ei siinä mitään.. Tietenkin menettää sen isän kanssa kontaktin, se on semmonen."

"Tutkija: Mitä aattelet lapsen kannalta tästä?"

Haastateltava: Kyllä mä oon ajatellut, että täällä ollaan, oho, oi voi. Täällä on lapsen kanssa on hyvä olla, lapsen on hyvä olla täällä. Ja se, että se on äidin kanssa, niin mun mielestä se on paras vaihtoehto sitten, koska tää ei kumminkaan mikään paha paikka silleen, tai ei tää miltään vankilalta ees näytä, kun tänne tulee. Ja täällä on apua saatavilla lähellä, jos on joku... (hätä)."

Kuten edellä olevassa sitaatissa tuotiin esiin isäkontaktin menetys äidin läheläolon vuoksi, lapsen etua pohdittiin muutenkin suhteessa vankilassaoloon ja siihen liittyi myös epävarmuutta:

"Tutkija: No aatteletko, että täällä vankilassa ololla on joku vaikutus lapsen kehitykseen tai terveyteen?"

Haastateltava: Kyllä sitä usein miettii, sitä, että nyt kun ollaan tämmösessä pienessä ympäristössä ja tämmöstä, sit kun lähetään siviiliin, että vaikuttaakse millä tavalla. Sit sitä kun on paljon ihmisiä ja naamat vaihtuu ja silleen, että vaikuttaakse, mutta..."

Tutkija: No mitä aattelet, että lapsi hyötyy sitten täällä olosta?"

Haastateltava: No se hyötyy sen ainakin, että se tottuu eri ihmisiin, mut sit sekin, että se äiti kumminkin on siinä lähellä.”

Periaatteellinen näkemys lapsen paikasta lähellä äitiä sai kuitenkin haastatteluis-
sa *ehtoja, jotka liittyivät lapsen ikään.* Sovellaasta iästä käytiin paljon pohdintoja.
Äitien mielipiteet lapsen vankilassa olemisen ikärajoista noudattelivat pitkälti
nykyisiä käytäntöjä. Äidit toivat kuitenkin esiin paljon lapsen kehityksellistä puolta
vankilassa asumisen harkintaan: sellaisen lapsen, joka liikkuu ja kehittyy nope-
ammin ja alkaa ymmärtää ympäristöään aiemmin kuin hitaammin kehittyvä, olisi
lähdeittävä aiemmin vankilasta. Näin lapsen vankilassaolon äitien mukaan tulisi
riippua lapsen kehityksestä. Ikä yksistään ei voi toimia kriteerinä. Kannanotoissa
haluttiin taata liikkuvalla ja puhuvalla lapselle pääsääntöisesti muu kasvuympä-
ristö kuin vankila.

*”Tutkija: No mitä sä sanoisit sit semmoselle äidille, jolla olis vaikka kolmen vanha lapsi tai
kaks ja puolivuotias ja se haluais tänne, ni?”*

*Haastateltava: No ei, sehän on ihan lapsesta kii, miten laps sopeutuu. Mutta kyllä jos mä
saisin päättää, niin kyllä mä voisin kolmevuotiaaks asti tänne päästää lapsia. Mutta se on
niin lapsesta ittestä kii, että miten kehittyny se on ja miten paljon se vaatii.”*

*”Tutkija: Mitä sä aattelet sit siitä, että minkä ikäinen lapsi sun mielestä voi olla täällä
vankilassa mukana? Et onk sulla siitä jotain?”*

*Haastateltava: No kyllä se on varmaan tuo, se nyt on niin lapsestakin kii varmaan. Et mitä
mä nyt oon seurannu, niin kyllä munki poika rupee oleen aika iso, mutta tota... semmon-
nen varmaan kaks, kaks ja puolivuotias on se mun mielestä se maksimi. Vaikka ei se mun
mielestä nyt sillee, kyllähän ne nyt pikku hiljaa rupee jo ymmärtämään varmaan, mutta
tota, ei se nyt ehkä semmonen...kyl ne rupee ymmärtää tos pikku hiljaa, ei nyt ehkä sitä,
että ollaan vankilas, mutta jotenki kuitenkin nii. Nii, et vähän kuitenkin rupee.”*

Lapsen etu olla lähellä äitiä –kehyksessä *tuodaan esiin pohdintaa ja epävar-
muutta lapsen edusta, mutta lapsen ikä* (“lapsi on niin pieni, ettei muista”) ja
äidin lähelläolo ikään kuin kumoavat lapsen etua vastaan olevat argumentit.

Toisessa kerronnallisessa kehyksessä *äidin vankilassaoloa pidettiin lapsen
etuna.* Kyseinen näkemys painottaa sitä, kuinka *vankila on jopa parempi paikka
lapselle kuin siviilissä olo.* Tällaista pohdintaa tuovat esiin erityisesti ne äidit, jotka
kertovat omasta päihdeongelmastaan, joka on ollut osasyynä vankilaan joutumi-
sessa. Näkemys korostaa äidin henkisen hyvinvoinnin sekä terveyden vaikutusta
siihen kuinka lapsi voi: ”Jos äiti voi hyvin, myös lapsi voi hyvin”. Näkemyksessä
korostetaan tyytyväisyyttä siihen, että *vankilassa ollaan suojassa ulkomaailman
houkutuksilta ja äiti voi näin omistautua lapselle.* Lapselle omistautuminen
ja lapseen kiintyminen vauva-aikana voi tarkoittaa äitien mukaan myös sitä,
että heidän on helpompaa jatkaa päihteetöntä tai rikoksetonta elämää vankilan
jälkeen. Äidit tuovat erityisesti esille sitä, että osasto on lapselle hyvä ja turvalli-
nen – samoin myös heille itselleen. He halusivat antaa lapselleen mahdollisuu-
den hyvälle äitisuhteelle. Tuohon puheeseen sisältyi ajatus, että äitiys vankilan

ulkopuolella voisi olla lapselle ongelmallista tai puutteellista. Äidit suhtautuivat nöyrästi, mutta varovaisen toiveikkaasti tulevaisuuteen, että vankilan jälkeenkkin lapsen kanssa voisi olla ”tavallisesti”. Näin äidin etu kietoutuu lapsen etuun:

”Tutkija: Mitä sä aattelet, et sun mielestä tää olo täällä on lapsen kannalta? Nyt sitte, ku aattelet vaikka omia lapsia.

Haastateltava: Emmä usko, et se on (huono asia). Mä veikkaan, että se on ehkä, mahdollisesti vähän parempaakin kuin siviilissä. Et mä pystyn oleen niinku ihan täyspäiväisesti noitten muksujen kanssa. Ja keskittyyn siihen just mihin, mitä ne tarvii. Ja niitten virikkeisiin ja semmosiin. Kun ei oo mitään ulkosia häiriötekijöitä. Et silleen niinkun, tää on ollu mun mielestä ihan hyvää aikaa täällä.”

”Tutkija: Kuvaile vähän, että minkälaista tääl on olla lasten kanssa täällä osastolla?”

Haastateltava: Tääl on hirveen kiva olla. Tääl on, täällä kaikki ajatellaan lapsen edun mukasesti ja tääl on niinkun, onhan täällä sitte hirvee häslinki ja semmonen, semmonen meno, jos täällä on kaheksanki lasta välillä plus sitten aikuiset, elikä ykstoista. Niin, se välillä ahdistaa. Mutta tota, kokonaisuudessaan täällä on hirveen kivaa. Ulkona saa olla kuinka paljon haluaa. Ja, mä syötin kotona kaikkia noita purkkiruokaa, niin tääl on oppinu tekeen ihan omat ruuat noille muksuille ja, tääl on niinku kaikki aateltu muksujen edun mukasesti, et tääl on ihan kiva ollu olla. Tääl on hirveen kivat noi vartijat ja.

Tutkija: Kerro vähän jotain esimerkkejä, että minkälaisissa tavallaan se lapsen etu tulee esiin. Jotain käytännön, arjen tilanteita.

Haastateltava: Niin siis elikä ihan, niinku koko päiväjärjestys menee niinku lapsien mukaan. Elikä päiväunet on aina tietty kellonaika, ovet on sillon lukittuna ja kaikkialla on hiljasta. Ja pakolliset ulkoilut muksuilla tai sillain, että ne tarvii olla ulkona tietyn ajan. Ja ruokailut pidetään sillain niinkun, ei nyt kellonlyömällä, mutta siis...

Tutkija: ...säännölliset?

Haastateltava: Niin, säännölliset. Ja sitte justinsa, siis kaikki asiat vaan aatellaan muksujen mukaan.”

”Vankeus äityden muokkaajana” –kehyksessä äityden rooli korostui henkilökohtaisen kasvun ja sosiaalisen hyväksynnän mahdollisuuden kautta. Kehyksessä vankilassaolo nähdään sosiaalisesti hankalana asiana, mutta lapsen saaminen tuo äidille mahdollisuuden muutokseen. Puheen perusviritystä kuvaa ”tästä kaikki muuttuu” -näkökulma. Puhetapa pitää sisällään sen, että elämä olisi tyhjää ilman lasta ja että vapauduttua äidillä yhdessä lapsen kanssa alkaa uusi elämä:

”Mä en ikään haluu kokee tätä, mitä mä nyt oon kokenu, mä meen ensin koulutukseen, haluan elää perheelleni ja nauttia arvokkaasta vapaudesta, ettei enää tee pahoja, riittää kun saan lapsen lähelle ja miehen.”

Auttamis- ja tukijärjestelmät liittyen elämän muutokseen ovat vähämerkityksisiä

”vankeus äitiyden muokkaajana” -kehyksessä:

”Aivan sama, mitä ihminen sanoo, ainut mikä mua pidättää on toi lapsi, olen jääräpäinen, mikään verkosto tai sosiaali-ihmiset ei auta.”

Tässä kehyksessä lapsi nähdään positiivisena saavutuksena ja äitiys tuo kaivatun kiinnkohdan elämään. *Lapsen etu kietoutuu aukisanomatta äidin etuun.*

Neljännessä, *”omaehtoisen äitinä toimimisen” –kehyksessä, äitiys nähdään riippumattomana vankilasta.* Näkemyksessä korostuu tietynlainen normaalisuus suhteessa vankilaan. Kehys sisältää runsaasti vähemmistökuulttuurisia piirteitä. Kehyksen näkemykseen liittyy se, että lapsen on hyvä olla äitinsä lähellä tai sukulaisten hoivissa, eikä lasta anneta ”muille”. Vankilaan joutumisen merkitystä ei kuvata puheessa dramaattisesti, vaan eräs äiti esimerkiksi toteaa: *”mustalaiset on nyt muutenki niin paljo vankilassa”* ja toinen äiti kertoo: *”aatellaan lapsen kanssa, että ollaan täällä kuukauden lomalla”*. Esiin nousee puhe siitä, että *”arki jatkuu tämän jälkeen normaalisti”*, eikä näin ollen äideillä ole erityistä tarvetta esimerkiksi viranomaisten antamaan tukeen. Koska vankilaa ei nähdä poikkeuksellisenä tilanteena äidin elämässä, *näkökulma ei nosta lapsen edun pohtimista erityiseksi kysymykseksi.*

Eri kehykset nostavat näkyviin sen, että *lapsen etu suhteessa vankilaan tulee äitien pohdinnoissa tarkasteluun eri tavoin: joissain tapauksissa lapsen tilannetta tarkastellaan monen ulottuvuuden kautta, joissain tilanteissa ei ollenkaan.* Äitien näkemys tuen tarpeesta vankila-aikana ja sen jälkeen on sidoksissa äitien esiin tuomiin näkökulmiin omasta tilanteestaan ja lapsen edusta. Äidin tietynlainen näkemys avaa mahdollisuuksia tietynlaiseen tukeen ja sulkee pois joitain vaihtoehtoja, toisenlainen näkökulma mahdollistaa toiset auttamisen tai tuen muodot. Joissain tilanteissa tuki tai apu ei ole äidin näkökulmasta tarpeen.

Kun naisten esiin nostamia ulottuvuuksia lapsen edusta verrataan työntekijöiden esille tuomiin ulottuvuuksiin (ks. kappale 8.5), voidaan todeta samansuuntaisten teemojen olevan läsnä kummankin ryhmän puheissa. Toisaalta edusta on myös epä tietoisuutta ja puheet voivat olla vastakkaisia. Kun työntekijät mainitsivat esimerkiksi *”lähellä äitiä”*-puheen lähinnä toteamuksena, vankiäidit toivat tätä näkökulmaa ja sen eri puolia vahvasti esiin.

10 JOHTOPÄÄTÖKSET JA POHDINTAA

Tämän tutkimuksen tehtävänä on ollut koota perustietoa vankilassa 2000 -luvulla olleista lapsista sekä tarkastella lasta suhteessa vanhemman erityisesti äidin vankeustuomioon: miten lapsen etua tarkastellaan lapsen seurattessa vanhempaansa vankilaan ja hänen siellä ollessaan. Vankilassa olevien lasten tilanteiden suhteuttamiseksi on selvityksessä kartoitettu myös vankilan ulkopuolella elävien lasten tilanteita äidin tuomion aikana. Kumpikin lapsiryhmä – sekä vankilassa äitinsä kanssa olevat että vankilan ulkopuolella elävät – on tutkimuksessa ja rikosseuraamustyön käytännöissä sekä suomalaisittain että kansainvälisesti näkymättömissä. Mikäli lapsesta huoltapitävä vanhempi tuomitaan vankilaan, on lapsen oikeuksien näkökulmasta oleellista, kuka huolehtii näistä lapsista vankeustuomion ajan ja toteutuuko lapsen etu näissä huoltojärjestelyissä.

Tehty tutkimuskatsaus tuo näkyviin, että vanhemman vankeuden ja lapsen välisiä suhteita on tutkittu vähän. Erityisen vähän tiedetään vankilassa lapsuuttaan viettävien lasten tilanteesta. Aktiivista tutkimustoimintaa on tällä alueella niukasti. On kuitenkin ennakoitu, että tulevaisuudessa tarvitaan aiempaa enemmän tietoa yleisesti naisvankien lasten hoito- ja kasvatusjärjestelyistä. Tutkimuskeskustelua enemmän käydään yhteiskuntapoliittisia keskusteluja erilaisten järjestöjen ja aktivistiryhmien toimesta. Keskusteluissa korostetaan tarvetta käytäntöjen kehittämiseen siten, että vangin status vanhempana otettaisiin huomioon entistä paremmin ja että vastaavasti vanhemman vankeuden vaikutukset lapsen elämään otettaisiin huomioon laajasti niin rikosseuraamusalan käytännöissä kuin muuallakin. Katse kohdistuu näin rikosseuraamusalan ja vankeinhoidon lisäksi myös lastensuojeluun.

Selvityksessä on tullut esiin, että lapsen vanhemman – tässä tapauksessa äidin – vankeustuomio on ongelmallinen ja moniulotteinen kysymys riippumatta siitä tuleeko lapsi vanhemman kanssa vankilaan vai ei. Äidin vankeudella on monenlaisia vaikutuksia lapsiin, perheisiin ja yhteiskuntaan, joihin tulisi kiinnittää enenevässä määrin huomiota myös Suomessa. Valottaessamme asiaa eri aineistojen pohjalta tuli näkyviin tiedon puute, ristiriitoja ja epä tietoisuutta siitä, miten lapsen etua tulee ottaa huomioon äidin vankeuden yhteydessä. Aineistoa kerättyäessä uusi vankeuslaki oli juuri astunut voimaan ja uusi lastensuojelulaki astumassa voimaan. Näin ollen lakeihin liittyvät uudenlaiset käytännöt ovat vasta muotoutumassa ja osaltaan selittävät epä tietoisuutta. Muutokset voivat parhaimmillaan antaa mahdollisuuden muuttaa sitä, mikä eri aineistoissamme tuli toistuvasti näkyviin: vankilassa olevien äitien lapset ja heidän elämänsä, hoitoaan ja kasvatustaan koskevat asiat ovat lähinnä satunnaisen ja välttämättömimmän viranomaiskiinnostuksen kohteena. Tällä viittaamme lasten institutionaaliseen näkymättömyyteen vankeinhoidon käytännöissä (kuten lasten lukumäärää koskevan tiedon puutteeseen) sekä vankilassa olevan vanhemman ja hänen lastensa suhteiden psykososiaalisten elementtien vähäiseen huomiointiin. Selvitys toi kuitenkin vahvasti näkyviin sen, kuinka eri toimijoilla

on ajankohtainen halu ja tarve tehdä lapsista näkyviä ja panostaa myös äidin vankeuden psykososiaaliseen ulottuvuuteen lapsen näkökulmasta.

Lapsi vankilassa

Selvityksen pohjalta on tullut ilmi, että vuosien 2000 ja 2006 välillä on ollut noin sata lasta vankilassa vanhempansa kanssa. Valtaosa heistä on ollut vankilassa muutamien kuukausien pituisen jakson. Heidän osaltaan vankila on merkinnyt lyhyttä jaksoa varhaislapsuudessa ja jakso on ollut pääsääntöisesti samanmittainen kuin äidin vankilatuomio. On kuitenkin myös lapsia, jotka ovat viettäneet useita vuosia tai olleet useaan otteeseen vankilassa. Kirjo lasten vankilassaolojen kestossa ja lapsen iässä on osoitus siitä, että lapsia koskevia käytännön päätöksiä tehdään tapauskohtaisesti ja joustavasti. Näytti myös siltä, että tapauskohtaisuus ja suuri jousto olivat niitä seikkoja, jotka herättivät usein kysymyksen, perustuivatko ratkaisut lapsen etuun vai johonkin muuhun.

Lapsen edun periaate on ohjaamassa lapsen vankilassaoloaikaa yleisen lapsilainsäädännön ja vankeinhoidon säännösten pohjalta. Periaate on vahvistunut entisestään uuden vankeuslain voimaantulon myötä. Esiselvityksessä todettiin, että vankeinhoidon käytännöissä on epävarmuutta siitä, toteutuuko lapsen etu sijoitusvaiheessa ja vankilassaoloaikana. Myös uuden vankeuslain voimaantulon jälkeen käytännöt sijoittajayksikön ja lastensuojelun sekä lastensuojelun ja vankilan välillä ovat vasta kehittymässä ja nyt tehdyn alustavan arvion mukaan lasten edun tarkastelu vanhemman vankilaan sijoittamistilanteessa on ylimalkainen. Lastensuojelun rooli arvioinnissa näyttää toistaiseksi pieneltä. Lastensuojelun käytännöt vaikuttavat myös sijoittajayksiköiden käytäntöihin ja niiden järjestelmälliseen kehittämiseen.

Se, miten ja millaisen tiedon turvin lastensuojeluviranomaisten tulisi osallistua uuden vankeuslain mukaiseen lapsen edun määrittelyyn sijoitusvaiheessa, on suuri haaste lastensuojelulle. Kuten totesimme jo esiselvityksessä, on kyse selvästi erityistä tietämystä vaativasta asiasta. Tähän mennessä lapsen edun arviointikäytännöt ovat näyttäneet kirjavilta. Koska äiti ja lapsi -osaston äidit tulevat eri puolilta Suomea, on varmistettava jollakin tavalla se, että jokaisessa kotikunnassa on riittävä asiantuntemus osallistua vankeuslain mukaiseen määrittelytyöhön.

*Lapsen edun määrittelyyn tulisi paneutua ja luoda sille selkeät käytännöt.*¹²
Voidaan todeta, että lapsen vankilaanottamistilanteessa viranomaisarviointi painottuu. Tulee kuitenkin vakavasti ottaa huomioon myös äidin ja isän näkemykset ja arviot.

Selvityksen myötä on tullut esiin, että *vankilassa syntyvien lasten etua ei ole toistaiseksi otettu käytännöissä tarkasteluun* lainkaan ja joidenkin vankilan ulkopuolelta äitinsä kanssa vankilaan pyrkivien lasten kohdalta edun arviointia ei ole tehty sen vuoksi, koska perheet eivät ole olleet aiemmin lastensuojelun asiakkaita. Näin kyseiset lapset eivät ole voineet tulla vanhemman kanssa vankilaan. Sekä vankilassa syntyvien lasten että vankilan ulkopuolella olevien muiden kuin lastensuojeluasiakasperheiden lasten tilanteet tulisi arvioida huolella. Lisäksi tulisi varmistaa se, että ne pienten tai vauvaikäisten lasten vanhemmat, jotka ovat tulossa vankilaan, saavat informaation vankilan äiti-lapsi -osastosta.

Selvityksemme perustella voidaan todeta, että vankilassa raskaana olevien ja vankila-aikana synnyttävien naisten tukemiseen tulee kiinnittää enenevässä määrin huomiota. Raskaus ja synnytys erityisissä olosuhteissa erillään läheisistä luo tilanteen, jossa äidin tarve tukeen korostuu. Sekä äitien että työntekijöiden haastatteluissa todetaan, että lapsen saaminen tuo mukanaan mahdollisuuden positiiviseen muutokseen.

Aineistossamme tulee esiin sekä työntekijöiden että naisvankien esittämää huolta siitä, että vankilassaoloaikana syntyy tilanteita, jotka eivät vastaa lapsen etua. Sen pohjalta näyttäisi tarpeelliselta luoda vankila-aikaa koskevia toimintalinjauksia, jotka pyrkivät toteuttamaan lapsen etua. Erityisen tärkeältä näyttäisi se, että työntekijöillä olisi riittävä yhteinen tietoisuus vankeinhoidon ja lastensuojelun välisestä tehtäväjaosta ja että vankeustuomiotaan suorittavilla naisilla

¹² Koska lapsen tulo vankilaan on hyvin erityinen kysymys, lapsen vankilaan ottamisen arvioinniksi olisi mahdollista luoda ohjeita lastensuojelulle esimerkiksi Stakesin ylläpitämän Sosiaaliportin Lastensuojelun käsikirjaan. Ohjeiden pohjaksi tarvitaan tietoa siitä, mitä vankilaosastot ovat lapsen kannalta. Tuonkaltaista tietoa on mahdollista koota esillä olevan raportin pohjalta. Yksilökohtaisia päätöksiä tehtäessä vähintäänkin yhtä olellista on, millaisia vaihtoehtoja lapsella tosiasiallisesti on äidin vankeustuomion aikana. Tarkasteltavia kysymyksiä voisivat olla mm.

- lapsen tosiasiallinen huoltapitävä läheinen (äiti, isä, mummo, muu: kuka tuo esim. neuvo- laan)?
- lapsen muu lähiverkosto, muut läheiset aikuiset ja sisarukset (sisarusten asuinpaikat jne.)?
- äidin rikostyyppi, tuomion pituus ja kertaisuus?
- äidin, isän ja muun lähiverkoston näkökulma tilanteesta (huolet lapsesta, perustelut lapsen asuinpaikasta lapsen kannalta)?
- keihin läheisiin yhteydenpito on lapsen edun mukaista?
- miten lapsen yhteydenpito läheisiin järjestyy, jos lapsi vankilassa tai miten lapsen yhteydenpito äitiin järjestyy, jos lapsi vankilan ulkopuolella?
- lastensuojelun näkökulma tilanteesta (perheen tuen tarve ja sen aste, mahdollinen aiempi asiakkuus ym.)?
- miten lastensuojelu työskentelee vanhemman vankilassaolon ajan (lapsi mukana vankilassa tai lapsi vankilan ulkopuolella)?
- millaista tukea vanhempi ja lapsi tarvitsevat vankeustuomion päätyttyä? - miten varmistetaan, että tukea tarjotaan sekä lapselle että vanhemmalle?

olisi riittävä tieto mahdollisuuksistaan toimia äitinä vankilan poikkeuksellisissa olosuhteissa. Äideille tulisi mahdollistaa monipuolinen tuki heidän sitä tarvitessaan.

Nykyinen käytäntö nojaa käsityksemme mukaan ajatukseen, että *lapsi on vankilassa yksityisesti äitinsä kasvatuksessa ja huolenpidossa*. Koska lapsi ei ole vanki, on pidättäytytty lapsen ottamisesta vankeinhoidon sellaisten käytäntöjen kuten tilastoinnin kohteeksi. Selvityksen pohjalta haluaisimme kuitenkin virittää keskustelua siitä, mitkä olisivat ne mahdollisuudet, jossa lapsesta ei tehdä ”vankia” mutta häntä ei kuitenkaan unohdeta organisaatiossa olevana toimijana. Silloin esimerkiksi selvityksessä esiintuodut epäkohdat vankilan tiloista lasten ja lastenhoidosta saattaisivat tulla nykyistä helpommin ratkaistaviksi. Lapset tuovat vankilaan selvästi myös sellaisen elementin, joka on erityisen ammatillisen osaamisen asia. Tuohon haasteeseen vastaaminen on tärkeää sijoitusvaiheen rinnalla muun muassa vankeusajan ja vapautumisen suunnitelmallisuutta lisäävien käytäntöjen ja niiden resursoinnin kannalta.

Lapsen organisatorinen näkyväksi tekeminen voi muuttaa myös lapsensa kanssa vankilassa olevien äitien asemaa. Nykyinen käytäntö käsittelee naisia kokopäiväisinä äiteinä, jolloin osallistuminen esimerkiksi vankilan kuntouttavaan toimintaan ei ole pääsääntöisesti mahdollista. Kuitenkin naisten henkilökohtaisen elämäntilanteen kannalta kuntouttavaan toimintaan osallistuminen voisi olla hyvin perusteltua. Myös uusi vankeuslaki korostaa entistä enemmän vankeusajan hyödyntämistä kuntoutumisessa kaikille vangeille tehtävien rangaistusajan suunnitelmien kautta. Naisten päihdeongelmat tulivat vahvasti esiin ja ne kuvattiin uhkana myös vankilan jälkeiselle elämälle. Naisten ei kuitenkaan ollut mahdollista osallistua esimerkiksi päihdekuntoutukseen, vaikka he olivat sitoutuneet päihdeettömyyteen tullessaan äiti-lapsi -osastolle. Suhtautuminen naisiin kokopäiväisinä äiteinä ei näyttäisi merkitsevän systemaattista tukea naisten äitiydelle. Monet äidit kokivat ohjaajilta ja muulta henkilökunnalta saadun tuen tärkeänä. Tukea saatiin pääasiassa käytännöllisissä, lapsen hoitoa koskevissa asioissa. Voi kysyä, olisiko perusteita vahvistaa laajempaa vanhemmuuden tukemista vankilan aikana etenkin, kun sekä henkilökunta että äidit kuvasivat vankila-aikaa (joissakin tilanteissa) mahdollisuudeksi lapselle omistautuvaan äitiyteen ja siksi uudenlaiseen äitisuhteeseen suuntaavana. Vankilan työntekijät - ja sama huoli oli kuultavissa osassa äitien haastatteluista - olivat huolissaan vankilan jälkeisestä vanhemmuudesta ja keskeinen kysymys onkin, miten tuetaan vanhemmuutta sekä vankilassa että vankilan jälkeen ja naisten pyrkimystä olla ”lähellä lasta”.

Suuri haaste on kehittää sellaista vankeinhoitoa, jossa *yhtäaikaisesti otetaan huomioon lasten ja äitien tarpeet ja oikeudet*. Selvityksessä välittyi kuva siitä, että vankilassaolo tarjoaa monelle naiselle kaivatun mahdollisuuden olla pienen lapsen kanssa. Jotkut taas epäilivät, että lapsi on äidille väline, jotta vankilatuomiosta selviytyisi jollakin tavalla helpommin kuin ilman lasta. Monelle vankila merkitsi myös sosiaalista tukiverkkoa, joillekin merkityksellinen tukiverkko

oli taas pääasiassa vankilan ulkopuolella. Jollekin jakso lapsen kanssa oli jatkoa aikaisemmille vankilatuomioille, joku on itsekin ollut vauvana samalla osastolla, kun taas jollekin äiti ja lapsi -osasto oli ensikosketus vankilaan ja ehkä äitiyteenkin. Äitien tilanteet ovat hyvin erilaisia esimerkiksi sosiaalisen tukiverkoston osalta ja niin myös lasten. Lapsen etua vahvistamaan pyrkiviä toimenpiteitä ja käytäntöjä tulee kehittää ottaen huomioon tuo erilaisuus. Erilaisuus on myös kulttuurista. Lasten asema romanikulttuurissa on erilainen ja vankilassaoloajan arvioinnissa on otettava myös se huomioon. Merkittävä haaste onkin kehittää sellaista näkemystä lapsen edusta, joka riittävän yhdenmukaisesti ohjaa toimintaa mutta on myös riittävän herkkä yksittäisten lasten ja naisten erityisille, joskus keskenään ristiriitaisillekin tilanteille. Voi ajatella, että selvityksessä havaittu lapsen edun ajankohtainen pohdinta ja näkemysten ristiriidat tarjoavat tuolle työlle antoisan pohjan.

Ennen esiselvityksen aloittamista meillä, vankilan ulkopuolisilla, oli oletus siitä, että lapsen etua vankilassa arvioidaan ja tulee arvioida keskeisesti lapsen iän pohjalta - mikäli lapsen etua ylipäänsä voisi asettaa yksiselitteisen arvioinnin kohteeksi. Haastattelujen myötä olemme kuitenkin herkistyneet sille, että lapsen ikä itsessään ei näyttäisi olevan ainoa tai ei ehkä keskeinenkään tekijä, joka määrittää lapsen vankilassaoloaikaa. Iästä puhutaan paljon ja vanhempien lasten läsnäolo vankilassa on asia, johon on suhtauduttu epävarmasti. Iän mukaan lapsen tarpeet muuttuvat ja vankilaympäristön valmiudet vastata niihin tulevat kyseenalaisiksi esimerkiksi silloin, kun lapsi haluaisi viettää päiväänsä leikkien samanikäisten kanssa. *Ikää keskeisemmäksi asiaksi on kuitenkin noussut lapsen tilanteen arviointi ylipäänsä.* Pienellä vauvallaakin voi olla sellaisia tarpeita tai hänen äitinsä tilanne on senkaltainen, että ei ole perusteltua ajatella, että lapselle riittää olla lähellä äitiä. Vastaavasti leikki-ikäisen erottaminen hänelle tärkeäksi tulleesta äidistä voi olla itsessään ongelmallista. Ikä on osa lapsen tilannetta yleisesti ja päätelmiä lapsen edusta ei voi tehdä vain lapsen iän pohjalta.

Lapset vankilan ulkopuolella

Määrällisesti äidin vankeus koskettaa suurempaa joukkoa lapsia vankilan ulkopuolella kuin sen sisäpuolella. Naisvangeille tehdyn kyselyn mukaan 145 naisesta sata kantaa äidillistä vastuuta 213 lapsesta. Lukumäärä on merkittävästi suuri. Vuosittain vankilassa on viime vuosina ollut noin 240 naista. Koska kysely tehtiin poikittaistutkimuksena, *naisvankien vastuulla olevien lasten määrä vuositasolla kertaantuu vielä suuremmaksi.* Ominaista naisvankien kantamalle äidilliselle vastuulle on, että se kohdistuu myös muihin kuin biologisiin lapsiin. Vastuun kohteena on myös aikuisia lapsia. Vastaavasti on lapsia, joihin naisilla on biologinen suhde, mutta josta he eivät kokeneet kantavansa äidillistä vastuuta.

Naisvankikyselyn tulosten pohjalta voidaan todeta, että äidin vankeustuomio aiheuttaa muutoksia myös muiden kuin vankilassa olevien lasten elämään. Nyt

tehdyn tutkimusavauksen perusteella nähdään edelleen tärkeänä myös niiden lasten tilanteeseen paneutuminen, jotka asuvat vangitusta vanhemmastaan erillään. Selvitys toi esiin, että monen vankilassa tuomiotaan suorittavan naisen lapsi oli otettu huostaan jo ennen äidin vankilatuomiota. Vankeustuomionkin aikana lasten asumisen ja huollon järjestäjänä kunnallisella lastensuojelulla oli merkittävä rooli. Havainto välittää kuvaa siitä, että lasten tilanteisiin oli nähty tarpeelliseksi puuttua lastensuojelun keinoin jo ennen vankeustuomiota ja että äidin vankeus ei sellaisenaan ollut välttämättä lapsen hoitojärjestelyjen muutosta käynnistävä asia. Lasten ja äidin välistä yhteydenpitoa koskevissa asioissa tuli kuitenkin esiin, että *äidin vankilassaolo saattoi tuoda jännitteitä lapsen, äidin ja sijaishuoltopaikan välille.*

Lastensuojelutoimin huostaan otettujen lasten lisäksi lasten hoito, kasvatus ja asuminen on järjestetty äidin vankeustuomion ajaksi monenlaisin tavoin. Äidin tuomio vaikutti kyselyn mukaan suoraan yhden kolmasosan vankiäidin lasten asumis- ja huoltojärjestelyihin. Naisvankikyselyn pohjalta voidaan sanoa, että suurin osa tuomion vuoksi yksityisin järjestelyin sijoitetuista lapsista asuu isovanhempiensa kanssa äidin tuomion ajan, toiseksi eniten näitä lapsia asuu isän tai isäpuolen luona. Muita tietoja näiden lasten tilanteista ei ole saatavilla.

Kyselyn perusteella suuri osa oli tyytyväisiä vankilan ulkopuolella olevien lastensa asumisjärjestelyihin, mutta naiset toivat esiin kritiikkiä lastensa asioissa ulkopuoliseksi jäämisestä. Erilaiset vankilan ja lastensuojelun käytännöt tuottivat vankilassa olevien *äitien sivullisuutta suhteessa vankilan ulkopuolisiin lapsiin.* Haasteena onkin se, kuinka äidit voivat vaikuttaa tai tulla kuulluksi lasta koskevissa asioissa sekä olla paremmin yhteydessä lapsiinsa. Yhteydenpito vankilassa olevaan vanhempaan tulee nähdä erityisesti lapsen oikeutena, mikäli kontakti todetaan lapsen edun mukaiseksi. Yhteydenpidon mahdollistaminen voidaan nähdä sekä lastensuojelun että vankeinhoidon tehtävänä. Haaste on myös niiden käytäntöjen ja yhteydenpitoon liittyvien ohjeiden kehittäminen, joiden pohjalta lastensuojelu voi omalta osaltaan mahdollistaa yhteydenpitoa lapsen ja vankivanhemman välillä sekä arvioida sen toteutumista lapsen edun näkökulmasta. Ohjeistusta tähän erityiskysymykseen tulisi koota siten, että se olisi kunnallisten lastensuojeluyöntekijöiden saatavilla ja tiedossa.

Vankeinhoidossa lapsen yhteydenpidon turvaaminen vankivanhempansa kanssa tarkoittaa *perhemyönteisten käytäntöjen kehittämistä* kuten vanhemmuuden tunnistamista sekä sen järjestelmällistä dokumentointia. Vankeinhoitokäytäntöjen kehittämistä perhemyönteisemmiksi tukevat rikosseuraamusalalla viime vuosina käydyt perhetyön vahvistamista puoltavat keskustelut. Keskusteluissa perhetyön tärkeyttä on perusteltu perhesuhteiden sosiaalisesti kiinnittävän merkityksen kautta. Haasteena vankeinhoidossa on tasapaino turvallisuusnäkökohtien ja vankivanhemman lapsen tilanteen huomioon ottamiseksi lapsen oikeuksien mukaisesti. Haastetta on myös siinä, että toimijoiden tulee tuntee vankeinhoidon lainsäädäntöä ja vangin oikeuksia, mutta myös hyvinvointijärjestelmää, sosiaalilainsäädäntöä ja sitä kautta lapsen oikeuksia. Esimerkiksi

kysymystä siitä, miten perhetapaamisia tulee järjestää, tulisi lähestyä myös lasten näkökulmasta.

Vuoden 2008 lastensuojelulain mukaan kaikkien lasten ja perheiden kanssa toimivien viranomaisten on tuettava huoltajia kasvatuksessa ja ohjattava perhe tarvittaessa lastensuojelun piiriin. Vankilaan tulevan vanhemman hoidossa tai kasvatuksessa olevan lapsen tuen tarve tulee selvittää. *Yhteistyön tarve lastensuojelun ja vankeinhoidon välillä kasvaa entisestään*, sillä sosiaalitoimen on tehtävä uuden lastensuojelulain mukaan kaikille huostaanotettujen lasten vanhemmille suunnitelma vanhemmuuden tukemiseksi. Onkin esitettävä, että sekä vankilassa lapsuuttaan viettävien lasten että vankilan ulkopuolisten lasten asiat olisi otettava lastensuojelun toiminnan kohteeksi nykyistä spesifioidummin.

Lakimuutoksen myötä tulisi kouluttaa sekä vankeinhoidon että sosiaalitoimen työntekijöitä herkistymään vankilassa olevien vanhempien lasten asioihin. Lapsen arjen ja kasvuolosuhteiden järjestäminen lapsen edun mukaisesti edellyttää lasten tilanteet tunnistavaa viranomaistoimintaa. Vankilassa oleville vanhemmille sekä vankilan ulkopuolella oleville lapsille ja perheille tulisi esimerkiksi kehittää Ruotsin mallin mukaisesti materiaalia koskien vanhemman vankilassaoloa ja tapaamisia.

Joissakin maissa on laadittu ohjeita ja suosituksia siitä, miten lapsen etua tulee arvioida vanhemman vankilaan tulon yhteydessä. Esimerkiksi Ruotsissa lapsiasiamies toteaa tekemänsä selvityksen pohjalta, että lapsella on oikeus ilmaista mielipiteensä tapaamisista vanhemman joutuessa vankilaan ja se tulee ottaa huomioon iän ja kehitystason mukaisesti. Lapsen kannalta voi myös olla tarkoituksenmukaista olla tapaamatta vankilassa olevaa vanhempaa. Lapsia tulee suojata tiedolta, joka on heille vahingollista, mutta heidän tulee saada vanhemman vankilaanjoutumistilanteessa sellaista apua ja tukea, jota he tarvitsevat. Lapsiasiamiehen mukaan vankeinhoidolla on Ruotsissa vastuu informoida sekä vankia että lasta, että lapsella on oikeus kontaktiin vanhempansa kanssa ja tieto tulee antaa lapselle hänen ikänsä mukaisella tavalla. Lisäksi henkilökunnan tulisi selvittää, että vangitun vanhemman lapsella on joku, joka huoltaa häntä päivittäisissä asioissa sekä paikka missä asua. (Straffa inte barnet 2004, 13-16.) Nämä suositukset ovat selvityksemme perusteella ajankohtaisia myös Suomessa.

Lopuksi

Olemme tuoneet esiin, että lapsen edun tulkinta ja arviointi kietoutuu tavalla tai toisella naisvankia koskeviin tulkintoihin ja käytäntöihin. Tässä selvityksessä emme ole päässeet sivuamaan, miten lapsen asemaa tarkastellaan miesvankien parissa. Selvityksen mukaan näyttäisi olevan tarvetta entisestään selkiinnyttää sitä, mitä sukupuolen mukainen vankeinhoito voisi olla ja miten lapsen asema voitaisiin siinä ottaa huomioon. Brittiläisessä kirjallisuudessa puhutaan sukupuolisensitiivisestä vankilasta. Lasten oikeuksien näkökulmaa

painotettaessa tavoitteena voisi olla *sukupuoli- ja lapsisensitiivisen vankilakäytännön kehittäminen*.

Yhteiskunta, kulttuuri, perheen ja lasten asema, vankilalaitos ja palvelujärjestelmä - monien muiden seikkojen joukossa - vaikuttavat siihen, miten lapsen etua määritellään ja miten sen tukeminen nähdään. Siksi tarvitaan suomalainen tulkinta sekä lapsen edusta vankilassa että vankilan ulkopuolella. Haasteena tutkimukselle on selvityksen myötä noussut myös monia uusia ja tarkennettavia kysymyksiä. Tarkastelua tulisi laajentaa mm. lastensuojelun näkökulman ja kokemusten selvittämiseksi sekä vankilan ulkopuolella olevien vankivanhempien lasten kokemusten esiinnostamiseksi.

Tässä tilanteessa, jossa lapsen asema vanhemman vankeuden yhteydessä on otettu vain satunnaisesti huomioon, näyttäisi tarpeelliselta lähestyä asiaa *erityisenä kysymyksenä*. Tällä tarkoitamme sitä, että lapsen asemaa olisi pyrittävä jatkossa tuomaan näkyviin itsenäisenä tarkastelun kohteena ja osaksi vankeinhoidon ja lastensuojelun kehittämistyötä sekä käytäntöjä, kunnes lapsen edun huomioonottaminen on itsestään selvä osa toimintaa vanhemman tullessa vankilaan. Näin voidaan (ainakin väliaikaisesti) edellyttää erityisosaamisen vahvistamista lapsen aseman huomioonottamisessa. Tarvitaan herkistymistä muun muassa sille, että vankilassa olevien lasten lukumäärä kirjataan ylös ja että kaikkien vankilaan tulevien vankien huollettavana olevien lasten lukumäärä selvitetään.

Jotta lapsen etua vankilassa voidaan arvioida säännönmukaisesti, tarvitaan peruslähdekohdaksi tietoa vankilassa olevista lapsista. Tulee tarkkaan pohtia, mitä olennaisia tietoja lapsista tulisi dokumentoida käytäntöjen tueksi. Lapsia koskevan dokumentoinnin ja tilastoinnin voi ajatella olevan osa lasten organisatorisesti näkyväksi tekemistä. Dokumentointi mahdollistaa vankilan sisäisen seurannan ja arvioinnin sekä viranomaisyhteistyön vankilan ulkopuolelle. Kun lapset saadaan käytännössä näkyviksi, voidaan kehittää muita käytäntöjä sen varmistamiseksi, että lapsen asema on vankilassa ja sen ulkopuolella turvattu ja hänen etunsa mukainen. Tarvitaan työntekijöitä ja toimintakulttuuria, joka tunnistaa lapset ”vankilassa”.

Herkistymistä lapsen näkökulman huomioonottamiseksi voisi edesauttaa työntekijä, joka tuntisi sekä kunnallisen lastensuojelun että vankeinhoidon käytäntöjä ja erityisesti äiti-lapsi –osaston toimintapuitteita. Työntekijä toimisi linkkinä vankeinhoidon ja kunnallisen lastensuojelun välillä sekä tarkastelisi, ohjaisi ja raportoi käytäntöjä, jotta voitaisiin muodostaa valtakunnallisesti yhtenäistä linjaa erilaisissa yhteistyötilanteissa vankeinhoidon ja lastensuojelun välillä. Näin erityisosaaminen keskitettäisiin ja kokemus lapsen edun tarkastelusta vanhemman ollessa vankilassa karttuisi.

Selvitys on johtanut ehdottamaan, että lapsen vanhemman vankeustuomion yhteydessä tarvitaan monipuolista näkemystä lapsen tilanteesta, jatkuvaa lapsen

tilanteen seuranta ja ennen kaikkea organisatorista, kulttuurista ja ammatillista herkistymistä lapsen tarpeille ja oikeuksille, oli lapsi sitten vankilassa tai sen ulkopuolella. Yksioikoisia sääntöjä tarkastelun pohjaksi ei voi laatia, vaan lapsen edun systemaattisen tarkastelun haasteena on tilanne- ja tapauskohtaisuuden huomioiminen. Ymmärtääksemme ei ole epäilystäkään siitä, etteikö tuo tehtävä kuuluisi vankeinhoidolle ja lastensuojelulle yhtä lailla kuin lapsen vanhemmille ja muille läheisille.

Lähteet

- Aareskoski, Katja & Koskinen, Hanna (1999) Naisvankien kertomuksia äitiydestä. Pro gradu –työ. Sosiaalipoliittikan laitos. Tampereen yliopisto.
- Alejos, Marlene (2005) Babies and Small Children Residing in Prisons. Quaker United Nations Office. www.quano.org
- Backman, Hanna & Kaartinen, Sini (2006) Naisvankien lasten huolto ja yhteydenpito lapsiinsa. Kymenlaakson ammattikorkeakoulu. Sosiaalialan koulutusohjelma/ Kasvatus- ja perhetyö. Julkaisematon.
- Barn med frihetsberövade föräldrar (1998) Socialstyrelsen och Kriminalvårdstyrelsen. Sverige: Norrköping.
- Baunach, Phyllis Jo (1985) Mothers in Prison. New York: Transaction Books/Rutgers University Press.
- Björkhagen Turesson, Annelie (2005) Men jag fick icke reda på varför du kom i fångelset. Hälsa och samhälle FoU-rapport 2005:1. Malmö högskola.
- Bloom, B. (1993) Incarcerated mothers and their children: Maintaining family ties. In American Correctional Association (Ed.) Female offenders: Meeting needs of a neglected population. Baltimore: United Book Press, 60-68.
- Boudin, K. (1998) Lessons from a mother's program in prison: A psychosocial approach supports women and their children. *Women & Therapy*, 21(1), 103.
- Brooks-Gordon, Belinda & Bainham, Andrew (2004) Prisoners' Families and the Regulation of Contact. *Journal of Social Welfare and Family Law*. 26(3) 2004, 263-280.
- Caddle, Diane & Crisp, Debbie (1997) Imprisoned Women and Mothers. A Research and Statistics Directorate Report. Home Office Research Study 162. London: Home Office.
- Caddle, Diane (1998) Age Limits for Babies In Prison: Some lessons from abroad. Research Findings No 80. London: Home Office.
- Carlen, Pat (2003) Women and Punishment. The Struggle for Justice. Cullompton: Willan.
- Catan, L. (1989) The Development of Young Children in Mother and Baby Units. London: Home Office Research and Planning Unit.
- Council on Crime and Justice, USA (January 2006) Children of Incarcerated Parents.
- Covington, Stephanie S. (2003) A Woman's Journey Home. Challenges for Female Offenders. Teoksessa: Travis, Jeremy & Waul, Michelle (ed.) Prisoners Once Removed. The Impact of Incarceration and Reentry on Children Families and Communities. Washington D.C.: The Urban Institute Press.
- Cripe, C (1997) Legal aspects of corrections management. Gaithersburg, ME: Aspen Publishers, Inc.
- Dahl, Matti (1960) Huomioita Hämeenlinnan naisvankilassa v.1931-57 synnyttäneistä äideistä ja siellä hoidetuista lapsista. Vankeinhoito, 81-84.
- Dalley, Lanette P. (2002) Policy Implications Relating to Inmate Mothers and Their Children: Will the Past Be Prologue? *The Prison Journal* (82), 234-268.
- Devine, K. (1997) Family Unity: The benefits and costs of community-based sentencing programs for woman and their children in Illinois. Chicago Legal Aid to Incarcerated Mothers.
- Devlin, Angela (1998) Invisible Women. What's Wrong With Women's Prisons? Waterside Press. Winchester.
- Dressler, P.L. & Barnhill, S. K (1994) Reframing gerontological thought and practice: The case of grandmothers with daughters in prison. *The Gerontologist* (34), 685-691.
- Eekelaar, J. (2003) Contact and the adoption reform. Teoksessa: Bainham, A. & Lindley, B. & Richards, M.P.M. & Trinder, L. (2003) Children and Their Families: Contact, Rights and Welfare. Oxford: Hart Publishing.
- Eloff, I. & Moen, M. (2003) An Analysis of Mother-Child Interaction Patterns in Prison. *Earlys Child Development and Care*, Vol. 173 (6), 711-720.
- Enos, Sandra (2001) Mothering from Inside: Parenting in a Woman's Prison. SUNY series in Women, Crime and Criminology. SUNY Press.
- Enroos, Rosi & Pösö, Tarja & Vierula, Tarja (2006) Lapset vankilassa –selvitys lapsista,

- jotka viettävät varhaislapsuuttaan vankilassa vangitun vanhemman kanssa. Childhood and Family Research Unit Net Series 3/2006. Tampere: Tampere University Press. <http://tampub.uta.fi/childhood/951-44-6754-X.pdf>
- Featherstone, Brid (2004) *Family Life and Family Support - A Feminist Analysis*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Ferraro, Kathleen, J. & Moe, Angela, M. (2003) Mothering, crime and incarceration. *Journal of Contemporary Ethnography*, Vol. 32 No.1, February, 9-40.
- Fishman, S.H. (1983) Impact of incarceration on children of offenders. *Journal of Children on Contemporary Society*, 15, 89-99.
- Forsberg, Hannele & Pösö, Tarja (2008) Ambiguous position of the child in supervised meetings. *Child and Family Social Work* (13), 52-60.
- Frantzen, Evy (1994) *Mor og barn i fengsel. Om soningsmuligheter for foreldre i Norden*. Stensilsérie nr. 74. Institutt for kriminologi. Universitet i Oslo.
- Gibbs, C. (1971) The Effect of the Imprisonment of Women Upon Their Children. *British Journal of Criminology*, Vol 11(2), 113-130.
- Granfelt, Riitta (1998) *Kertomuksia naisten kodittomuudesta*. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura.
- Granfelt, Riitta (2003) *Vankilasta kotiin vai kadulle? Vangit kertovat asunnottomuudesta*. Suomen ympäristö 613. Helsinki: Ympäristöministeriö.
- Granfelt, Riitta (2006) *Paha olla – vankilan sisällä, ulkona, vangin lähellä? Teoksessa: Vääryyskirja*. Helsinki: Kansaneläkelaitos, 145-158.
- Granfelt, Riitta (2007) "Oppisin elämään riippuvuuteni kanssa." *Tutkimus naisvankien päihdekuntoutuksesta Vanajan vankilassa*. Rikosseuraamusviraston julkaisuja 2/2007. <http://www.rikosseuraamus.fi/uploads/28176d7k8.pdf>.
- Hairston, C. F. (1991) Mothers in jail: Parent-child separation and jail visitation. *Affilia*, 6, 9-27.
- Hairston, Creasie Finney (1995) *Fathers in Prison*. Teoksessa: Gabel, Katherine & Johnston, Denise (ed.) *Children of Incarcerated Parents*. New York: Lexington Books, 30-40.
- Hairston, Creasie Finney (1998) *The Forgotten Parent: Understanding the Forces That Influence Incarcerated Fathers' Relationships with Their Children*. *Child Welfare* 5 (77), 617-639.
- Henriques, Zelma Weston (1982) *Imprisoned Mothers and their Children. A Descriptive and Analytical Study*. Washington D.C.: University Press of America.
- HM Prison Service (2000) *All About Mother and Baby Units (VOCAB no IB002)*. London: HM Prison Service.
- Howard League (1993) *The Voice of a Child. The Impact on Children of Their Mothers' Imprisonment. A Report by the Howard League for Penal Reform*.
- Howard League (1999) *The Best Interest of Babies? The Howard League Submission to the Prison Service Review of Mother and Babies in Prison. The Howard League for Penal Reform. Briefing Paper*.
- Hämeenlinnan keskus- ja lääninvankila. Hämeenlinna. Moniste. (1993).
- Hämeenlinnan vankilan tulo-opas (päivitetty 30.8.2005).
- Hämeenlinnan vankilan Vanajan avovankilaosaston äiti-lapsi –osaston osasto ja tulo-opas (päivitetty 16.6.2005).
- Johnston, Denise (1995) *Effects of Parental Incarceration*. Teoksessa: Gabel, Katherine & Johnston, Denise (eds.) *Children of Incarcerated Parents*. New York: Lexington Books, 59-88.
- Johnston (1995b) *The Care and the Placement of Prisoners' Children*. Teoksessa: Gabel, Katherine & Johnston, Denise (eds.) *Children of Incarcerated Parents*. New York: Lexington Books, 103-123.
- Jähi, Rita (2004) *Työstää, tarinoida, selviytyä: vanhemman psyykinen sairaus lapsuuden kokemuksena*. Tampere: Tampere University Press.
- Koistinen, Mervi (2005) *Vankien kokemuksia lapsen kasvusta ja kasvuympäristöstä Vanajan avovankilan äiti-lapsi –osastolla*. Opinnäytetyö. Laurea-ammattikorkeakoulu. Järvenpää. Julkaisematon.
- Kriminaalihuoltolaitoksen ja Vankeinhoitolaitoksen vuosikertomus (2004).
- Kriminaalihuoltolaitoksen ja Vankeinhoitolaitoksen vuosikertomus (2005).
- Kriminalvårdens officiella statistik (2001) *Kriminalvårdstyrelsen*.
- Kulmala, Anna & Vanhala, Anni (2004) *Vanhemmuus marginaalissa: kulttuurinen*

- mallitarina osana henkilökohtaista vanhemmuutta. Teoksessa Arja Jokinen, Laura Huttunen ja Anna Kulmala (toim.) Puhua vastaan ja vaieta. Neuvottelu kulttuurisista marginaaleista. Helsinki: Gaudeamus.
- Laitinen, Merja (2005) Häväistyt ruumiit, rikutut mielet. Tampere: Vastapaino.
- Lastensuojelulain kokonaisuudistustyöryhmän muistio. Selvityksiä 25. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö.
- Lempiö, Kristiina (1988) Kansainväliset suositukset vankiäitien lasten aseman parantamiseksi. Vankilavirkailija-lehti 1988 (2), 33, 37.
- Luke, Katherine P. (2002) Mitigating the ill effects of maternal incarceration on women in prison and their children. *Child Welfare* vol. LXXXI #6, Nov/Dec, 929-948.
- Lähisuhdeväkivaltaan liittyvä toiminta vankeuden aikana. Työryhmän mietintö. Rikosseuraamusviraston monisteita 2/2006.
- Markkanen, Airi (2003) Luonnollisesti- Etnografinen tutkimus romaninaisten elämäntilasta. Joensuun yliopiston humanistisia julkaisuja n:o 33. Joensuun yliopisto.
- Morris, A. & Wilkinson, C. & Tisi, A. & Woodrow, J. & Rockley, A. (1995) *Managing the Needs of Female Prisoners*. London: Home Office.
- Mothers and Babies in Prison, Doc.8762, Report by the Social and Health Affairs Committee, Rapporteur: Mir Rudolf Vis, 9.6.2000.
- Myers, Barbara J. & Smarsh, Tina M. & Amlund-Hagen, Kristine & Kennon, Suzanne (1999) Children of Incarcerated Mothers. *Journal of Child and Family Studies*, Vol 8 (1), 11-25.
- Nuppola, Helmi (1954) Lapsen pitäminen vankilassa äitinsä mukana. Julkaisematon tutkielma Yhteiskunnallisen korkeakoulun vankeinhoitotutkimusta varten.
- Näsman, Elisabeth (1994) Individualization and Institutionalization of Childhood in Today's Europe. Teoksessa Qvortrup et al. *Childhood Matters*. Social Theory, Practice and Politics. Austria: European Centre Vienna.
- Nätkin, Ritva (toim.) (2006) Pullo, pillerit ja perhe. Vanhemmuus ja päihdeongelmat. PS-kustannus.
- Oikeusministeriön tiedote vankeinhoidon rakenteiden ja toimintatapojen uudistamisesta 8.4.2002. <http://www.pressi.com/fi/tulostettava/45825.html>.
- Perhe muurin toisella puolella (2003). Työryhmämietintö. Helsinki: Rikosseuraamusvirasto. <http://www.rikosseuraamus.fi/23827.htm>.
- Peräkylä, Anssi (1990) Kuoleman monet kasvot: identiteettien tuottaminen kuolevan potilaan hoidossa. Tampere: Vastapaino.
- Phillips, S. & Bloom, B (1998) In whose best interest? The impact of changing public policy on relatives caring for children with incarcerated parents. *Child Welfare* (Sep/Oct 1998) 77.
- Prout, Alan (2005) *The Future of Childhood*. London & New York: Routledge Farmer.
- Pösö, Tarja (2004) Families Difficult to Speak About. Some remarks from the Finnish youth residential care. In: Hannele Forsberg & Anja Riitta Lahikainen (eds.) *What's New? Nordic-Baltic Perspectives on Childhood and Families*. Tampere: Tampere University Press, 77 - 87.
- Richards, M. & McWilliams, B. & Batten, N. & Cameron, C. & Cutler, J. (1996) *Imprisonment and Family Ties*. Home Office Research and Statistics Department Research Bulletin. Number 38. London: HMSO.
- Röbäck, Karin (2001) Placerad I Anstalt – en studie om barn som medföljer sin mamma i fängelse. Göteborgs Universitet. Institutionen för socialt arbete. Julkaisematon.
- Röbäck, Karin (2005) Babies in prison - the Swedish example. Julkaisematon käsikirjoitus. Göteborgs Universitet. Institutionen för socialt arbete.
- Röbäck, Karin (2007) Suullinen tiedonanto 26.4.2007.
- Sandin, Bengt & Halldén, Gunilla (2003) (toim.) *Barnens bästa*. En antologi om barndomens innebörder och välfärdens organisering. Stockholm: Brutus Östlings Bokförlag.
- Sassi, Tarja & Huhtimo, Petra (toim.) (2006) *Kun perhe lusii*. Opas vapaudessa rikostaustaisten henkilöiden ja heidän perheidensä kanssa toimiville. Kriminaalihuollon tukisäätiö. Oppaita 1/2006.
- Sharp, S.F. & Marcus-Mendoza, S.T. (2001) It's a family affair: incarcerated women and their families'. *Women and Criminal Justice* (12), 21-49.

- Sipola, Mari (1995) Me ollaan kaikki yhtä suurta perhettä. Äiti ja lapsi vankilassa. Sosiaalipolitiikan pro gradu –tutkielma. Sosiaalityön koulutusohjelma. Lapin yliopisto. Julkaisematon.
- Socialstyrelsen & Kriminalvårdsstyrelsen (1998) Barn till frihetsberövade föräldrar. Norrköping.
- Stampe, Anna (2004) Børnekonventionens rettigheder for små børn i faengelser medforældre. Eksamensopgave. Allborg Universitet.
- Stanton, Ann M. (1980) When Mothers go to Jail. Lexington: Lexington Books.
- Stakes (2004) Tilastotiedote. 26/2004 Synnyttäjät, synnytykset ja vastasyntyneet 2003. http://www.stakes.info/files/pdf/Tilastotiedotteet/Tt26_04.pdf.
- Straffa inte barnet! En studie av barnperspektivet inom kriminalvården. (2004) Barnombudsmannen rapporterar. BR 2004:01.
- The Quaker Council for European Affairs (2006) Women in Prison –project DRAFT REPORT. November 2006. Julkaisematon.
- Travis, Jeremy & Waul, Michelle (2003) Prisoners Once Removed. The Impact of Incarceration and Reentry on Children, Families and Communities. Washington D.C.: The Urban Institute Press.
- US Department of Justice (1993) Survey of state prison inmates 1991. NCJ-136949. Washington DC: Bureau of Justice Statistics.
- Valtiontilintarkastajat (2006) Tilintarkastuskertomus 2006. Valtiontilintarkastajain kanslia.
- Vankeinhoidon vähimmäissäännöt (1987) Vankeinhoidon koulutuskeskuksen julkaisu- ja 2. Valtion painatuskeskus.
- Viljanen, Anna Maria (1994) Psykiatria ja kulttuuri. Tutkimus oikeuspsykiatrisesta argumentaatiosta. Stakes. Tutkimuksia 37. Suomen Antropologinen Seura. Helsinki.
- Woodrow, J. (1992) Mothers inside, children outside. Teoksessa: Shan, R. (ed.) Prisoners' Children – What are the issues. London & New York: Routledge.

Liitteet

LIITE 1. Haastatteluteemarungot.

Äidin haastattelu

KERRO ITSESTÄSI

- mistä olet kotoisin
- ikä
- koulutus tai työkokemus
- kerro lapsestasi (ikä, sukupuoli) tai lapsistasi, onko muita kuin täällä oleva?
Missä muut lapset ovat?
- missä olet asunut tai asut siviilissä?
- ketä ovat ne sukulaiset ja ystävät, joihin pidät yhteyttä, onko niitä?

TIETO VANKILAAN TULOSTA

- milloin sait tiedon tänne tulosta?
- kuinka pitkä tuomio sinulla on?
- oletko ollut aiemmin vankilassa?
- oletko ollut aiemmin lapsen kanssa vankilassa?
- mitä ajattelit asiasta lapsen kannalta? Oliko selvää, että lapsi tulee tänne?
- mistä sait tiedon, että lapsi voi tulla mukaan?
- mietitkö mitä muita vaihtoehtoja lapsella olisi voinut olla?
- mitä lapsen isä tai muut pitivät tärkeänä lapsen kannalta tässä tilanteessa?
- onko lastensuojelu ollut tekemisissä tämän mukana olevan lapsesi asioissa?
- oletko hakenut toimeentulotukea tai muita palveluja perheneuvolasta, lastenpsykiatrialta tämän lapsen asioissa?

OSASTOLLA OLO

- kuinka kauan olet ollut täällä osastolla?
- kuvaile millaista on olla ja asua täällä osastolla lapsen kanssa?
- millaiset osaston tilat ovat mielestäsi, mitä hyvää ja mitä huonoa?
- millaiset tilat ovat, jos ajattelet erityisesti lapsen kannalta?
- mitä ajattelet täällä olevista säännöistä: ovatko hyviä vai huonoja?
- miten muut vangit suhtautuvat lapsen mukanaoloon vankilassa?
- millaisia ovat suhteet muihin äiteihin ja lapsiin täällä osastolla? Ilmapiiri?
- minkä ikäinen lapsi voi mielestäsi olla mukana vankilassa, miksi?
- osaston hyvät ja huonot puolet?
- mitä mieltä olet vankilan henkilökunnasta? Lastenhoitajat, vartijat, muut?
- mitä toivoisit tai kaipaisit henkilökunnalta?
- miten lapsen terveyden hoito toteutuu vankilassa? (sekä neuvola että muut ohjeet)

- onko lapsi kehittynyt täällä ollessaan odotusten mukaisesti? Onko ollut sairaana? Ajatteletko, että vankilalla on jokin vaikutus kehitykseen ja terveyteen?
- mitä lapsi hyötyy täällä olosta?
- onko täällä olosta lapselle haittaa?
- ajatteletko, että lapsi on täällä niin kauan kuin sinäkin?

LÄHTÖ JA VAPAUTUMISSUUNNITELMAT

- mitä ajattelet vankilasta vapautumisesta? Mitä sitten teet?
- onko täällä vankilassa tehty yhdessä työntekijöiden kanssa suunnitelmia vapautumisen varalle?
- miten lapsi vaikuttaa suunnitelmiisi?
- aiotko kertoa lapselle isompana, että hän oli täällä mukana?
- mitä ajattelet, että lapsi ajattelee 20-vuotiaana siitä, että on ollut mukana täällä?
- onko sinulla tunne, että siirtyminen siviiliin onnistuu vai toivoisitko jotakin tiettyä tukea vapautumiseen?
- onko lapsen isä tai isovanhemmat, muut sukulaiset tai tuttavat mukana elämässänne, kun palaatte siviiliin?
- millaista tukea toivot viranomaisilta?
- onko mukana viranomaisia, kuten lastensuojelua tai muita tukihenkilöitä?
- kerro vielä muista lapsista, toivotko saavasi heidät kanssasi asumaan?
- mitä aiot tehdä tulevaisuudessa?

Työntekijän haastattelu

OMA TOIMENKUVA JA KOULUTUSTAUSTA

- kuinka kauan tässä työssä?
- muu työkokemus?
- millainen rooli äidin ja lapsen asioissa?
- mikä on parasta ja kurjinta työssäsi?

YLEISTÄ OSASTOSTA

- kuinka moni työntekijä on tekemisissä äitien kanssa?
- mikä on äitien rooli, mikä työntekijöiden?
- onko äideillä "etuuksia"? (muut naiset osastolla)
- millaisia sääntöjä on lapsille? Entä äideille?
- miten lasten turvallisuus on otettu huomioon?
- miten rajoittunut tilankäyttö vaikuttaa lasten olemiseen?
- miten itse näet äiti-lapsi-osaston tehtävän?
- miten mielestäsi äiti-lapsi-osasto toimii?
- onko osasto muuttunut täällä työssäoloaikana?

OSASTOLLE TULO

- mitä kautta äidit valikoituvat osastolle?
- millaisia vankeja ja millaisia lapsia osastolle valitaan, mitkä kriteerit?
- mitä tietoa täällä on lapsen tilanteesta ennen vankilaan tuloa?
- keihin viranomaisiin yhteyksiä? Miten yhteydet muodostuvat?
- tiedätkö tapauksia, joissa on selvitetty vaihtoehtoisia paikkoja lapselle?
- miten yhteys lastensuojeluun toimii tulotilanteessa?
- millaisia tulotilanteita muistat viimeisen vuoden ajalta?
- kuinka paljon lapsia on tullut esim. viimeisen puolen vuoden tai vuoden ajalla?
- miten tulo konkreettisesti tapahtuu?

OSASTOLLA OLO

- millainen on osaston päivän kulku?
- kuinka paljon lapset ovat vankilassa ja kuinka paljon siviilissä? Esimerkkejä?
- miten lapsen muut sosiaaliset suhteet (isä, läheiset) vankilan ulkopuolelle on hoidettu?
- kuinka paljon lapset viettävät aikaa äitiensä kanssa päivässä?
- arvioitko sinä työssäsi lapsen tilannetta vankilassa?
- onko säännöllistä arviointia tai valvontaa lapsen tilanteesta, kuka arvioi?
- valvovatko muut viranomaiset, esim. lastensuojelu?
- mistä näkee, että lapsella on hyvä olla osastolla?
- miten tilat soveltuvat mielestäsi eri ikäisille lapsille?
- nouseeko lasten tilanteesta sinulle huolta?
- millaisia riskejä tai uhkia osastolla on ilmennyt lapsien kannalta?
- millaisia ongelmatilanteita tulee? (hoito, kasvatus, lapsen sairaus)
- miten ongelmatilanteissa toimitaan? Kuka toimii?
- tuetko omassa työssäsi äitejä lapsen kanssa toimimisessa?
- tehdäänkö lapselle suunnitelmia?
- voidaanko osastolla oloa arvioida uudelleen?
- kerätäänkö lapsista tietoa ja miten osastoaikana?
- kuinka pitkiä aikoja lapset viettävät keskimäärin tällä osastolla?

VANKILASTA VAPAUTUMINEN TAI LAPSEN LÄHTÖ VANKILASTA

- mihin äidit ja lapset lähtevät vankilasta? Voit kertoa esimerkkejä esim. viimeisen ½ vuoden ajalta. Mikä on yleisin paikka muistisi mukaan, minne vapaudutaan?
- onko vankilassa tehty suunnitelmia vapautumisen varalle? Kuka tekee? Tarkistetaanko lapsen tilannetta?
- onko lastensuojelu tai muut viranomaiset tässä vaiheessa mukana?
- millaisissa tunnelmissa kotiutat äiti-lapsi osaston vankeja?

LOPUKSI

- miten näet lapsen edun toteutumisen täällä vankilassa?
- mitä näet äiti-lapsi-osaston vahvuuksina?

LIITE 2. Kaikille Suomen naisvangeille jaettu kyselylomake heidän lastensa tilanteista.

(Huom. Naisten täyttämässä lomakkeissa tekstin/sivujen asettelu oli hieman erilainen.)

TIETOA TUTKIMUKSESTA

Olemme tekemässä tutkimusta lapsista, jotka ovat vanhempansa mukana vankilassa. Tämän tutkimuksen osana haluamme selvittää myös niiden naisvankien lasten tilanteita, jotka ovat vankilan ulkopuolella. Tämän kyselyn tarkoituksena on kerätä tietoa äitien ja äidin asemassa olevien vankinaisten kokemuksista:

- lasten asumisen ja huolehtimisen järjestelyistä ennen tuomiota, tuomion aikana ja sen jälkeen sekä
- yhteydenpidosta lapsiin vankeustuomion aikana.

Mikäli sinulla ei ole lapsia, toivomme, että vastaat joka tapauksessa lomakkeen kahden ensimmäisen sivun kysymyksiin.

Tutkimus toteutetaan Tampereen yliopistossa Sosiaalipolitiikan ja -työn laitoksella vuoden 2007 elokuun loppuun mennessä. Tutkimuksesta vastaa sosiaalityön professori Tarja Pösö ja tutkijana toimii YTM Rosi Enroos. Tämän kyselyn vastaukset käsitellään siten, ettei yksittäisiä henkilöitä voida tunnistaa. Mikäli sinulla on jotakin kysyttävää tai muuta palautetta, yhteystietomme ovat:

Rosi Enroos /Tarja Pösö
Sosiaalipolitiikan ja -työn laitos
33014 Tampereen yliopisto

-> voit ottaa tämän sivun irti
kyselylomakkeesta ja pitää itselläsi.

OHJEITA VASTAAMISEEN

- Tutkimukseen vastaaminen vie aikaa noin 5 minuutista puoleen tuntiin. Toivomme, että sinulla on rauhallinen hetki täyttää lomaketta.
- Lomakkeen mukana on lisäpaperi, mikäli haluat kirjoittaa mieltä askarruttavista asioista enemmän tai tarkentaa asioita. Palauta lisäpaperi lomakkeen yhteydessä.

TÄSSÄ KYSELYSSÄ ÄITIYDELLÄ VOIDAAN TARKOITTA MONIA ASIOITA:

**Äidiksi tulo voi olla lapsen synnyttämistä,
toisaalta äitinä olo voi toteutua vastuun ottona elämäkumppanin tai
oman lapsen lapsista.**

Lisäksi äitiys voi merkitä sijaisäitinä oloa tai adoptiolapsia.
Äitiys voi olla myös jaettava.

LAPSI = NE LAPSET, JOIDEN KOET OLEVAN LAPSIASI.

1. Kuinka monta lasta olet synnyttänyt?

_____ lasta

Lasten syntymävuodet ikäjärjestyksessä vanhimmasta nuorimpaan:

Lapsi 1: _____
Lapsi 2: _____
Lapsi 3: _____
Lapsi 4: _____
Lapsi 5: _____
Lapsi 6: _____
Lapsi 7: _____
Lapsi 8: _____
Lapsi 9: _____
Lapsi 10: _____

2. Kuinka monesta lapsesta kannat äidillistä vastuuta? (katso kansilehden alaosa) (voivat olla samoja tai eri lapsia kuin kysymyksessä 1)

_____ lapsesta

Lasten syntymävuodet ikäjärjestyksessä vanhimmasta nuorimpaan:

Lapsi 1: _____
Lapsi 2: _____
Lapsi 3: _____
Lapsi 4: _____
Lapsi 5: _____
Lapsi 6: _____
Lapsi 7: _____
Lapsi 8: _____
Lapsi 9: _____
Lapsi 10: _____

Jos kannat äidillistä vastuuta lapsista, joita et ole synnyttänyt, keitä ovat kyseiset lapset:

- 1) elämänkumppanin lapsi(a), montako? _____
- 2) lapsen lapsi(a), montako? _____
- 3) muita sukulaislapsia, mitä sukua? _____

- montako? _____
- 4) adoptiolapsi(a), montako? _____
- 5) sijaislapsi(a), montako? _____
- 6) muita lapsia, montako? _____

3. Oletko raskaana tällä hetkellä? (ympyröi yksi vaihtoehto)

- 1) En
2) Kyllä

Syntyykö lapsi vankeustuomiosi aikana?

- 1) Ei
2) Kyllä

Jos lapsi syntyy tuomion aikana, miten syntyvän lapsen hoito järjestetään?

- 1) Lapsi jää kanssani vankilaan
2) Lapsen isä hoitaa
3) Joku muu hoitaa, kuka?

- 4) En tiedä
5) Muuten, miten? _____

4. Syntymävuotesi: _____

5. Siviilisäätysi (ympyröi yksi vaihtoehto):

- 1) avioliitossa
2) avoliitossa
3) naimaton
4) eronnut
5) leski

6. Tämän tuomiosi pituus: _____ vuotta _____ kuukautta

Jatkokysymykset on tarkoitettu:

- Sinulle, joka olet/(koet olevasi) äidin asemassa yhdelle tai useammalle lapselle.
- Sinulle, joka jaat äitiyttä jonkun muun kanssa (esim. lapsesi on sijoitettu).

- > Voit jatkaa kysymyksestä 7 seuraavalla sivulla.
- Sinulle, joka olet raskaana ja saat ensimmäisen lapsesi tuomion aikana
 - > voit siirtyä suoraan kysymykseen 13 sivulle 6.

Mikäli et ole mitenkään äidin asemassa, etkä koe kantavasi äidillistä vastuuta kenestäkään lapsesta tai olet raskaana ja vapaudut ennen lapsen syntymää, voit nyt palauttaa kyselyn tai kirjoittaa lopuksi tyhjälle paperille kyselyn herättämiä ajatuksia. Kiitos osallistumisestasi, panoksesi on tärkeä!

LASTEN TILANNE ENNEN TUOMIOTA

7. Asuivatko lapsesi, jotka mainitsit kysymyksissä 1 ja 2, ennen tämän tuomion alkamista luonasi? (ympyröi yksi vaihtoehto)

- 1) Kyllä, kaikki lapset asuivat luonani
(-> siirry seuraavalle sivulle)
- 2) Kukaan lapsista ei asunut luonani*
- 3) Osa lapsista asui, osa ei*
- 4) Lapseni syntyi vasta tämän tuomion aikana

***Jos yksi tai useampi lapsistasi EI asunut kanssasi, merkitse rastilla alla olevaan taulukkoon missä kukin lapsi asui juuri ennen nykyisen tuomiosi alkamista. Merkitse aluksi vasemmalle lapsen syntymävuosi.**

Lapsen syntymävuosi	Isän luona	Isäpuolen luona	Isovanhemman/ isovanhempien luona	Sijaisperheessä	Lastenkodissa	Muun sukulaisen luona	Muulla (kirjoita missä)

NÄKEMYKSESI LASTEN TILANTEESTA TUOMION AIKANA

8. Missä lapsesi asuvat juuri nyt vankilatuomiosi aikana? Merkitse vasemmalle kunkin lapsen syntymävuosi. Sen jälkeen merkitse rastilla taulukkoon kyseisen lapsen asuinpaikka.

Lapsen syntymävuosi	Isän luona	Isäpuolen luona	Isovanhemman/ isovanhempien luona	Sijaisperheessä	Lasten kodissa	Muun sukulaisen luona	Muually (kirjoita missä)	Kanssani vankilassa

9. Ovatko lapsesi tai lastesi asumisjärjestelyt muuttuneet nykyisen tuomiosi aikana? (ympyröi yksi vaihtoehto)

- 1) Ei
- 2) Kyllä, miten:

10. Kuka on ensisijaisesti suunnitellut lapsesi/lastesi asumis- ja huoltojärjestelyjä vankeustuomiosi ajaksi? (ympyröi yksi vaihtoehto)

- 1) itse
 - 2) isä
 - 3) muut sukulaiset
 - 4) sosiaalityö
 - 5) muu taho, mikä?
-

Jos tilanteet vaihtelevat paljon eri lasten osalta, voit kertoa siitä tässä:

11. Kuinka tyytyväinen olet lapsesi/lastesi asumis- ja huoltojärjestelyihin nykyisen vankeustuomiosi aikana? (ympyröi yksi vaihtoehto)

- 1) erittäin tyytyväinen
- 2) hyvin tyytyväinen
- 3) melko tyytyväinen
- 4) melko tyytymätön
- 5) hyvin tyytymätön
- 6) erittäin tyytymätön

Jos tyytyväisyytesi vaihtelee paljon eri lasten osalta, voit kertoa siitä tässä:

12. Onko sinulla huolta lapsesi/lastesi tilanteesta, kun olet vankilassa? (ympyröi yksi vaihtoehto)

- 1) Ei
- 2) Osan tilanteesta on, osan ei. Millaista huolta? Voit vastata alapuolelle:
- 3) Kyllä. Millaista huolta?

13. Tiesitkö vankilan äiti-lapsi –osastoista ennen tuloasi tälle tuomiolle?
(ympyröi yksi vaihtoehto)

- 1) En
- 2) Kyllä

Jos tiesit osastoista, miltä taholta kuulit / mistä tiesit äiti-lapsi osastoista vankilassa?

14. Olisitko halunnut / haluaisitko suorittaa tätä vankeusrangaistustasi äiti-lapsi osastolla? (ympyröi yksi vaihtoehto)

- 1) Kyllä, miksi?

- 2) En, miksi?

- 3) En osaa sanoa

15. Koetitko hakea siviilistä vankilan äiti-lapsi osastolle? (ympyröi yksi vaihtoehto)

- 1) En, miksi:

- 2) Kyllä hain ja pääsin
- 3) Kyllä hain, mutten päässyt

Jos hait, etkä päässyt äiti-lapsi -osastolle, ympyröi vaihtoehtoista ensisijainen syy, jonka vuoksi et päässyt osastolle:

- 1) Osasto oli täynnä
- 2) Lapsi oli liian vanha
- 3) Oma päihteiden käyttöni
- 4) Tuomioon liittyvät syyt, mitkä?

5) Muu syy, mikä?

6) En tiedä syytä

16. Kun vankeustuomiosi loppuu, tuleeko/ tulevatko lapsesi asumaan luonasi? (ympyröi yksi vaihtoehto)

- 1) Kyllä
- 2) Ei kukaan lapsista
- 3) Osa tulee, osa ei
- 4) En ole varma / en tiedä

Mikäli osa lapsista tai ei kukaan lapsista tule (ehkä) asumaan luoksesi, johtuuko tämä:

- 1) taloudellisista vaikeuksista
- 2) asunnon puutteesta
- 3) lapset asuvat pysyvästi muualla
- 4) käynnissä on huoltajuuskiista
- 5) muusta, mistä?

Jos odotat ensimmäistä lastasi, eikä sinulla ole äidillistä vastuuta muista lapsista, voit lopettaa vastaamisen ja halutessasi kirjoittaa vielä ajatuksiasi ohessa jaetulle paperille. Kiitos vastauksistasi!

Muiden osalta kysely jatkuu seuraavalla sivulla.

YHTEYDENPITO LAPSIIN VANKILASTA

17. Miten pidät nyt yhteyttä lapseesi / lapsiisi, jotka ovat vankilan ulkopuolella? (Voit valita useita vaihtoehtoja)

- 1) Kirjeet, puhelut
- 2) Lyhyet (valvotut) tapaamiset vankilassa
- 3) Perhetapaamiset (valvomattomat tapaamiset) vankilassa
- 4) Lomilla
- 5) Muuten, miten?

- 6) En pidä yhteyttä

Jos pidät yhteyttä, mikä on mielestäsi tärkein tapa yhteydenpidossa lapsiisi, miksi:

Mikäli lapsesi käy vankilassa tapaamisilla, kuka tuo lasta / lapsia tapaamisiin?

18. Oletko tyytyväinen yhteydenpitomahdollisuuksiisi lastesi kanssa vankeustuomion aikana?

- 1) Kyllä
- 2) Ei, miksi?

19. Miten vankilatapaamiset lasten kanssa on mielestäsi järjestetty?

20. Oletko kertonut lapsellesi/lapsillesi vankeustuomiostasi?

- 1) Kyllä kaikille
- 2) Osalle olen, osalle en ole
- 3) En

Jos olet jättänyt kertomatta tuomiostasi, valitse seuraavista ensisijainen syy:

- 1) Lapset ovat liian pieniä ymmärtämään asiaa
- 2) Lapset voivat pahoittaa mielensä
- 3) Tunnen itse syyllisyyttä tai häpeää asiasta
- 4) Ei ole ollut mahdollisuutta kertoa
- 5) En halua, että lapseni tietää asiasta
- 6) Muita syitä, mitä?

21. Pitävätkö lapsesi /lastesi isä(t) yhteyttä lapseen?

- 1) Kyllä isä pitää yhteyttä lapseen / Lapsi asuu isän kanssa
- 2) Osan isä pitää yhteyttä lapseen tai asuu lapsen kanssa, mutta osan isä ei pidä yhteyttä
- 3) Isä ei pidä yhteyttä

22. Voitko jakaa omaa vastuutasi lasten tilanteesta lapsen isän kanssa?

- 1) Kyllä
- 2) En
- 3) Toisen lapsen/ toisten lasten isän kanssa voin, toisen lapsen/toisten lapsen isän kanssa en

Kiitos arvokkaista vastauksistasi! Voit halutessasi vielä kirjoittaa aiheesta heränneitä ajatuksia oheiselle paperille.

LIITE 3. Yleisiä- ja naisvankilukuja Suomessa

Suomen vankiluku on Euroopan pienimpien joukossa. Muissa Pohjoismaissa suhteellinen vankiluku on likimain sama kuin Suomessa. Vuodesta 1999 vuoteen 2004 vankien määrä on kuitenkin kasvanut noin 30 prosenttia. Naisvankien osuus on noin kuusi prosenttia keskimääräisestä vankiluvusta. (Kriminaalihoitolaitoksen ja Vankeinhoitolaitoksen vuosikertomus 2004, 35.)

Suurin vankiryhmä päärikoksen mukaan on väkivaltarikoksesta tuomitut. Joka kolmas vangeista kuuluu tähän ryhmään. Vajaa 10 prosenttia suorittaa rangaistustaan ryöstöstä ja joka viides vanki on tuomittu joko henkirikoksesta tai sen yrityksestä. Varkaats, huumerikolliset ja rattijuopot ovat suuruusjärjestyksessä seuraavat vankiryhmät. Erityistä on, että huumerikoksesta päärikoksena tuomitujen määrä on kasvanut yli seitsemänkertaiseksi 1980-luvun lopun tilanteesta. (Kriminaalihoitolaitoksen ja Vankeinhoitolaitoksen vuosikertomus 2004, 35-36.)

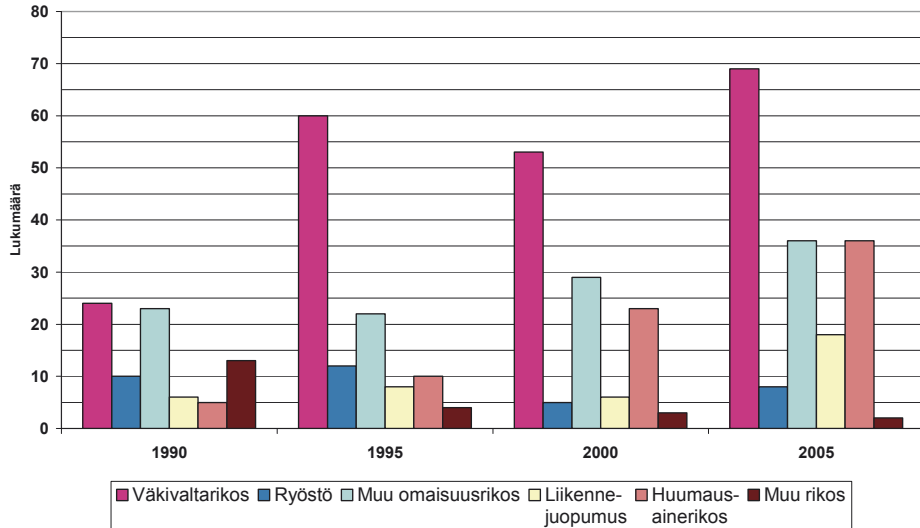
Tammikuun alussa vuonna 2004 naisvankeja oli laitoksissa 193 ja samana päivänä vankiloissa oli hoidettavana kolme lasta. (HE 263/2004.) Naisvankeja oli vuonna 2005 keskimäärin 242 (206) eli 17 prosenttia edellisvuotta enemmän. Keväällä 2005 tehdyn kartoituksen mukaan vajaa kolmannes naisvangeista oli tuomittu henkirikoksesta tai sen yrityksestä ja noin viidesosa huumausainerikoksesta. Näistä rikoksista tuomittuja oli naisvankien keskuudessa suhteellisesti enemmän kuin miesvangeissa. (Kriminaalihoillon ja vankeinhoidon vuosikertomus 2005, 37-38.)

Kuviosta 1 ilmenee kaikkien naisrangaistusvankien päärikokset vuosina 1990 ja 1995 sekä 2000 ja 2005. Huomionarvoista on erityisesti väkivaltarikoksien keskeisyys.

Vankilasta vapautuneet ja takaisin vankilaan joutuneet ovat pieni, mutta merkittävä osa rikoksen uusijoista. Miehet uusivat nopeammin kuin naiset ja nuoret useammin sekä nopeammin kuin iäkkäämmät. Uusijoiden suhteelliset osuudet ovat vuodesta 1997 lähtien kasvaneet tasaisesti joka vuosi noin prosentin vuosivauhtia. Sadasta ensi kertaa vankilassa olevasta takaisin vankilaan palaa 35 %, mutta vankilakierteeseen joutuu vain muutama. Vankilakierteeseen jäävät ovat aikuisväestömme sairain, köyhin ja syrjäytynein väestönosa. Heistäkin kuitenkin joka kolmas jää uuden vankilatuomion jälkeen pysyvästi vapauteen. Vapaudessa pysymisen todennäköisyys on erityisen suuri niiden kohdalla, jotka pysyttäytyvät irti päihteistä. (Kriminaalihoitolaitoksen ja Vankeinhoitolaitoksen vuosikertomus 2004, 36.)

Vangit ovat keskimäärin 36-vuotiaita (Kriminaalihoillon ja vankeinhoidon vuosikertomus 2005, 35). Vajaat kaksi kolmasosaa vangeista on naimattomia ja eronneita on enemmän kuin naimisissa olevia. (Lähisuhdeväkivaltaan... 2006, 21.)

Kuvio 1. Rikosseuraamusviraston tilastoja: Naisrangaistusvankien päärikos vuosina 1990 ja 1995 (1.10.) sekä 2000 ja 2005 (1.5.)*

* Kuvio on koottu siten, että:

- väkivaltarikoksiin sisältyvät henkirikokset ja muut väkivaltarikokset
- muihin omaisuusrikoksiin on laskettu myös varkaudet
- muu rikos luokkaan on laskettu myös siveellisyysrikokset ja muut rikoslakirikokset.

Rikosseuraamusviraston tilastojen mukaan (taulukko 1) naisvankien keskimääräinen ikä on 2000-luvulla hieman noussut.

Taulukko 1. Rikosseuraamusviraston tilastoja: Naisvankien ikäjakauma 1. toukokuuta vuosina 2000, 2005, 2006, 2007.

	15-20v.	21-24v.	25-29v.	30-39v.	40-49v.	50v.-	Yhteensä	Keskim.ikä
2000	5	17	27	65	27	15	156	35 vuotta
2005	2	32	37	79	57	30	237	36,9 vuotta
2006	5	29	36	87	60	28	245	37 vuotta
2007	5	21	52	84	58	26	246	36,4 vuotta

Lähde: Rikosseuraamusvirasto.

Ensikertaisten vankeusvankien osuus on hieman laskenut ollen vuonna 2005 noin 29 % (edellisenä vuonna 32 %). Noin joka viides vangeista on ollut vähintään kahdeksan kertaa vankilassa. (Kriminaalihuollon ja vankeinhoidon vuosikertomus 2005, 36.) Alla olevassa taulukossa 2 tietoja naisvankien kertaisuuksista 2000-luvulla:

Taulukko 2. Rikosseuraamusviraston tilastoja: Naisvankeusvankien kertaisuus 1. toukokuuta vuosina 2000, 2005, 2006 ja 2007.

	1x	2x	3x	4x	5x	6x	7x-	Yhteensä
2000	59	17	12	7	13	5	7	120
2005	84	28	17	8	8	10	14	169
2006	106	33	12	13	8	8	17	197
2007	96	31	19	11	6	8	13	184

Lähde: Rikosseuraamusvirasto.

Taulukkoon 3 on koottu Rikosseuraamusviraston tilastoista naisvankeusvankien ennakoidut laitoksessa oloajat, jotka tuovat esiin tiedon siitä, minkä mittaisia jaksoja naiset ovat poissa siviilistä. Alle vuoden mittaisiksi arvioituja aikoja vankilassa vietti 55 naista vuonna 2006. Kyseisen tilastotiedon mukaan suurin osa (64 %) vankiloissa olevista naisista on siellä alle kaksi vuotta.

Taulukko 3. Rikosseuraamusviraston tilastoja: Naisvankeusvankien ennakoidut laitoksessaoloajat 1.5.2006 (N=169).

ARVIOITU VANKILASSAOLOAIKA 1.5.2006	NAISTEN MÄÄRÄ	%
alle 3 kk	15	9
3 kk – alle 6 kk	18	11
6 kk – alle 12 kk	22	13
1 vuosi – alle 2 vuotta	53	31
2 v. – alle 4 vuotta	22	13
4 v. – alle 8 vuotta	27	16
yli 8 vuotta	12	7

Taulukosta puuttuvat vangit, joiden rangaistuksen laskeminen on kesken tai vanki on karkumatkalla. Lähde: Rikosseuraamusvirasto.

Tilaukset:

Rikosseuraamusvirasto / Viestintä

puh. 010 36 88500

fax 010 36 88446

tiedotus.rise@om.fi

ISBN 978-951-53-3049-2 pdf.

ISSN 1458-4131